

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Petr Píša

KNIŽNÍ CENZURA V ČECHÁCH V PŘEDBŘEZNOVÉ DOBĚ

BOOK CENSORSHIP IN BOHEMIA IN THE VORMÄRZ PERIOD

PRAHA 2010

Vedoucí práce: PhDr. Magdaléna Pokorná, CSc.

Konzultant: prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

Chtěl bych poděkovat všem, jejichž pomoci a rady jsem mohl využívat při psaní této diplomové práce. V první řadě patří můj dík PhDr. Magdaléně Pokorné, CSc., jejíž pomoc výrazně přesahovala běžné povinnosti vedoucího diplomové práce. Díky ní ni díky ochotě pracovníků Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. mi tak byla dána možnost zažívat plodnou vědeckou spolupráci s nejlepšími odborníky v oblasti cenzurního výzkumu při participaci na projektu *Literární cenzura v obrysech*. Můj dík za konzultaci odborných problémů tak patří především Mag. Dr. Michaelu Wögerbauerovi, PhDr. Lence Kusákové, PhDr. Michalu Charyparovi, PhD., stejně jako všem ostatním pracovníkům Oddělení pro výzkum literární kultury. Cenné podněty pro zpracování práce mi poskytli také konzultant prof. PhDr. Milan Hlaváčka, CSc., dále Univ.-Prof. Dr. Norbert Bachleitner, ao. Univ.-Prof. Dr. Lothar Höbelt a Mag. Daniel Syrový z Vídeňské univerzity. Za laskavé poskytnutí rukopisů vlastních vědeckých prací nacházejících se v tisku děkuji PhDr. Lence Kusákové a Mag. Danielu Syrovému. Za možnost studia nezpracované části fondu Františka Palackého v Literárním archivu Památníku národního písemnictví děkuji Mgr. Haně Klínkové z této instituce a PhDr. Jiřímu Kořalkovi, DrSc.

Za podporu při tvorbě diplomové práce bych chtěl poděkovat svým rodičům a své budoucí ženě Ince.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 30. července 2010

ANOTACE

Diplomová práce sleduje literární cenzuru na území Českého království v období od konce napoleonských válek do března 1848, primárně na základě archivního výzkumu provedeného pro období 20. let 19. století ve fondu Prezidium českého gubernia (Národní archiv Praha) a ve fondu Policejní dvorský úřad (Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien). Pozornost je věnována vývoji cenzurní legislativy v rámci habsburské monarchie, instancím cenzurní správy a jejím představitelům. Práce analyzuje jednotlivé aspekty cenzury v procesu kontroly literární komunikace mezi spisovatelem a čtenářem, vzájemný styk literárního a cenzurního systému a věnuje se otázce postoje předbřeznové cenzury vůči českému národnímu hnutí. Chod a principy cenzury jsou dále ukázány na konkrétních příkladech týkajících se osoby cenzora J. N. V. Zimmermanna a dále cenzury díla *Die europäische Staatenwelt* od G. N. Schnabela.

ANNOTATION

The thesis deals with the censorship and book banning at the territory of the Kingdom of Bohemia during the period from the end of the Napoleonic Wars to March 1848, and is primarily based on the archive research realized for the period of 1820s in the document collections of the National Archive in Prague (the Presidium of the Czech Gubernium collection) and those of the Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien (the Court Police Authority collection) respectively. The thesis shows the development of the legislative determining the system of censorship within the Habsburg Monarchy, and presents individual censorship authorities and their representatives. The author analyses various aspects of censorship within the supervision of literary communication between the writer and the reader, relationship between the literary and release environments and focuses on the attitude of the Vormärz Austrian book censorship authorities to the Czech national movement. The function and the principles of the censorship are demonstrated on two specific cases, the personality of censor J. N. V. Zimmermann, and the case of the work *Die europäische Staatenwelt* by Georg Norbert Schnabel.

KLÍČOVÁ SLOVA

cenzura

knižní trh

literární komunikace

České království

Habsburská monarchie

předbřeznové období

národní obrození

knižní revizní úřad

zemské prezidium

policejní dvorský úřad

Jan Nepomuk Václav Zimmermann

Georg Norbert Schnabel

KEY WORDS

censorship

book trade

literary communication

Kindom of Bohemia

Habsburg Monarchy

pre-March period, Vormärz period

National Revival

Book Review Office

Provincial Presidium

Court Police Authority

Johan Nepomuk Wenzel Zimmermann

Georg Norbert Schnabel

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

fas.	fascikl
fol.	folio
hr.	hrabě
i. č.	inventární číslo
kt.	karton
LČL	Lexikon české literatury
OM	ohořelé místo - část dokumentu zničená požárem nebo v jeho důsledku nečitelná
ÖNE	Oesterreichische National-Encyklopädie, oder alphabetische Darstellung der wissenschaftlichsten Eigenthümlichkeiten des Kaiserthumes
s.	strana
sl.	sloupec
zl. k .m.	zlatý konvenční měny (1 zl. k.m. = 2,5 zl. v. m.)
zl. v. m.	zlatý vídeňské měny

Zkratky archivních fondů jsou uvedeny v seznamu pramenů.

Obsah

1. Úvod	9
1.1 Přehled dosavadního zpracování tématu	13
2. Vývoj cenzurní legislativy	18
3. Cenzurní instance	27
3.1 Provinciální úroveň.....	27
3.2 Centrální úroveň	34
3.3 Vztah provinciálních a centrálních orgánů	37
3.4 Srovnání cenzurních pravomocí v rámci jednotlivých zemí habsburské monarchie	44
4. Cenzoři a další představitelé cenzurní správy	48
4.1 Případ výběru přednosty knižního revizního úřadu v Praze v l. 1827-29	51
4.2 Jan Nepomuk Zimmermann jako symbol české předbřeznové cenzury	54
4.2.1 Obraz cenzora v dobové korespondenci	58
4.2.2 Obraz cenzora v v úředních pramenech.....	62
4.2.3 Případ Palackého <i>Starých letopisů</i>	68
4.2.4 Případ Dobrovského <i>Institutiones</i>	70
5. Cenzura v rámci komunikačního procesu.....	79
5.1 Cenzura a autor díla	79
5.2 Cenzura a obsah díla	83
5.3 Cenzura a čtenář	87
5.4 Cenzura a médium	89
5.5 Cenzura a distribuce díla	89
6. Vzájemné působení cenzury a literárního systému	95
6.1 Možnosti intervence: František Palacký jako redaktor muzejních časopisů .	95
6.2 Přejídné podoby předběžné cenzury a autocenzury	101
6.3 Další způsoby spisovatelské reakce na cenzuru	104
6.4 Pašování knih a zásahy proti němu.....	107
7. Cenzura a české národní hnutí.....	110
8. Modelový případ: Georg Norbert Schnabel a cenzura statistických textů	124
9. Závěr	143
Prameny a použitá literatura.....	148

Archivní prameny	148
Vydané prameny	149
Literatura.....	153
Seznam tabulek	167
Příloha 1 : Text anonymního listu z 3. 9. 1824 upozorňujícího na tajnou poněmčovací společnost v Čechách	168
Příloha 2: Dopis Františka Ladislava Čelakovského Josefu Vlastimilu Kamarýtovi 11. 9. 1824	171
Příloha 3: Představitelé pražské cenzury 1815-1848.....	172

1. ÚVOD

V dnešní době již není společenskou či morální povinností autora práce věnující se zkoumání cenzury vyhradit úvodní slova odsudku této instituce jako takové. Bývalo zvykem nahlížet na cenzuru jako na akt vycházející zvenčí, od státní či církevní moci, která je vůči literatuře z principu nepřátelská, omezuje její přirozenou autonomii a poškozují práva jedinců či společenských skupin na svobodu literárního projevu. Podle tohoto způsobu náhledu byla samotná existence cenzury zdrojem problémů a výzvou k boji za osvobození literatury z područí cizí moci, metaforicky znázorňovaného jako boj „světla“ vůči „tmě“. Práce zkoumající cenzuru tak vznikaly ve „svobodné“ době a týkaly se časově či místně vzdálených „ne-svobodných“ prostředí, kritizovaly jejich cenzurní systémy a často za použití anekdotických příběhů „odhalovaly“ omezenost jednotlivých cenzurních představitelů anebo instituce jako takové.¹

Přibližně od 60. let 20. století můžeme pozorovat proměnu náhledu na cenzuru. Německá badatelka Ulla Ottová tak chápe literární cenzuru jako specifický nástroj moci, jehož pomocí se menšina ovládajících snaží udržet svou pozici na vrcholu společenské pyramidy před konkurenčními skupinami. Cenzura je prostředek k eliminaci jednoho z rizikových faktorů této konstelace - literatury - a politické, náboženské či mravnostní argumenty, jimiž cenzura zaštiťuje svou činnost, jsou pouhými záminkami zastírajícími hlubinný mechanismus moci a snahy po jejím udržení.²

Počátek 90. let znamenal nástup původně amerického myšlenkového proudu nazvaného New Censorship. V návaznosti na M. Foucalta i P. Bourdieau je v něm cenzura prezentována jako všudypřítomná veličina, která není pouhým limitujícím a destruktivním faktorem, ale naopak prvkem konstitutivním. Cenzura je ztotožňována s jakýmkoli zásahem proti textu vedeným široce pojatým kulturním organismem, mimo jiné i s ekonomickými zásahy vůči literárnímu systému či s intervencemi osob uznávaných jako morální autority. V extrémním případě je pak ovšem cenzura smíšena s jakoukoli formou sociální kontroly, což ovšem její badatelské uchopení činí nemožným. Proto jsou nejnovější teoretické práce neseny ve zname- ní revize takto širokého paradigmatu a vyčlenění cenzury od jiných forem regulujících distribuci textů v dlouhodobém horizontu, jako je například formování literárního kánonu. Rozli-

¹ JANÁČEK (2009), s. 48. Klasickými díly vycházejícími z nastíněného myšlenkového paradigmatu jsou práce meziválečného pruského literárního historika Heinricha Huberta Houbena. V českém prostředí přetrval podobný přístup v prvních pracích analyzujících cenzuru komunistického režimu (např. Dušan Tomášek).

² PAVLÍČEK (2008), s. 261.

šována bývá „dohlížející“ cenzura, odpovídající tradičnímu obsahu pojmu a institucionalizovanému výkonu literární regulace, a vedle toho širě pojatá cenzura „konstitutivní“.³

Cenzura je konečně vnímána jako faktor působící v rámci literární komunikace mezi autorem a čtenářem a ovlivňující jednotlivé prvky tohoto komunikačního procesu. Olga Klauberová tak představila model cenzury rozeznávající zásahy proti autorovi textu, jeho rukopisu, proti publikaci textu, jeho komerční či institucionální distribuci, proti vlastníku publikace či proti čtenáři. Jednotlivé typy zásahů pak mají za následek typickou reakci v rámci komunikačního procesu. Zásah proti autorovi textu zapříčiní, že autor zamlčuje svoji totožnost, případně skrývá své psaní jako takové (například v případě autora ve vězení, klasickým příkladem takového díla v českém prostředí je Fučíkova *Reportáž psaná na oprátce*). Zásah vůči distribuci textu, mající za cíl zákaz prodeje knihy v knihkupectvích či zákaz půjčování knihy knihovnami, vede k vytváření paralelních distribučních kanálů a nekonvenčních cest čtenáře k publikacím.⁴

Předkládaná práce zkoumá cenzuru v jednom z jejích „klasických“ období. Cenzurní systém františkovsko-metternichovského Rakouska se vyznačoval detailně rozpracovanou metodou preventivní kontroly veškeré domácí tiskové produkce a revize jakékoli dovážené zahraniční literatury, speciální kontrolou knih s náboženskou tematikou prostřednictvím církevní správy a komplexem opatření regulujících udílení koncesí k tisku a distribuci knih. Bývá tradičně vnímán jako jeden z nejcharakterističtějších rysů určujících literární vývoj této doby, kladen jako příčina vzniku charakteristické literární tvorby *biedermeierovského* období (únik do privátní sféry, nádech melancholie v literatuře) či vysvětlován jako element brzdící některé společenské snahy, které se ve své krystalické podobě objevují po jeho pádu - liberalizace, popřípadě demokratizace společnosti a vytváření moderních národních společenství na území rakouského státu.

V českém prostředí přitom bývá při popisu *předbřeznové* cenzury (slovo „*předbřeznový*“ v rámci této práce chápeme v širším významu, tj. od konce Napoleonských válek do vypuknutí revoluce roku 1848) zdůrazňován právě nacionální kontext, je vnímána jako instituce působící zvenčí proti snahám českého národního hnutí. Dosavadní výzkum přitom často ponechává stranou fakt, že vedle česky psané literatury existovala v prostředí Čech produkce psaná dalšími jazyky, a opomíjí rovněž žánry ležící mimo oblast tradiční vysoké literatury či

³ MÜLLEROVÁ (2009), s. 505-515, srovnej též BACHLEITNER-SYROVÝ (2010) a JANÁČEK (2009), s. 59-50, 53-54.

⁴ KLAUBEROVÁ (1995), zvláště schéma na s. 26, srovnej MÜLLEROVÁ (2009), s. 515-521, KNOCHE (1991), s. 24-36.

mimo paradigma českého národního hnutí (jako například náboženské modlitby nebo kramářské písně).

Tento pohled se pokouší předkládaná práce změnit. Zabývá se „českou“ cenzurou v teritoriálním slova smyslu, pozornost je tak věnována jednak literatuře českojazyčné, jednak německojazyčné, jsou zohledněny také výzkumy věnující se cenzuře hebrejských tisků.⁵ Cenzura je zde chápána primárně ve své „užší“ podobě vycházející z působení státní a v menší míře též církevní správy. Není však chápána jako instituce stojící mimo literární systém, která tento literární systém zvenčí kontroluje a řídí, pozornost je právě naopak kladena na vzájemnou interakci literátů a cenzorů.

Tato práce nemá být vyčerpávajícím výčtem všech cenzurních zásahů proti významným dílům předbřeznové literatury vzniklé na území Čech. Cílem je naopak podat široký nástin procesů, které v rámci předbřeznové cenzury působily, a znázornit cenzurní působení v jednotlivých fázích komunikace mezi autorem literárního díla a jeho čtenářem. Těžištěm práce je synchronní analýza jednotlivých aspektů cenzury, provedená na základě badatelského výzkumu převážně období 20. let 19. století. Eventuelní změny jednotlivých fenoménů přitom v některých případech musí být vyhrazeny dalšímu výzkumu. Pouze v menší míře tak byla zmíněna některá témata specifická pro období těsně předcházející revolučnímu roku 1848 jako je existence literatury, která je zaměřená primárně konfrontačně, je tištěna v exilu a rozšiřována paralelními distribučními kanály.

Při analýze cenzurních mechanismů je brán v úvahu kontext celé habsburské monarchie a zohledňována otázka, do jaké míry se cenzura v Čechách shoduje s ostatními částmi rakouského státu, či naopak se od nich odlišuje. Hlavní pozornost je přitom věnována předběžné cenzuře rukopisů určených k tisku, jednak z toho důvodu, že následná cenzura knih dovážených ze zahraničí nebyla ve sledovaném období pravomocí české provinciální cenzury, jednak proto, že se převážně následná cenzura stává v současné době těžištěm pozornosti širokého výzkumu, zaměřeného na kvantifikační i kvalifikační analýzu čtrnáctidenních seznamů zakázaných děl.⁶

⁵ Ta byla v nedávné době monograficky zpracována v biografické publikaci o dlouholetém cenzorovi židovské literatury Karlu Fischerovi (CERMANOVÁ - MAREK 2007), předkládaná práce proto přináší pouze stručné shrnutí výzkumu v oblasti hebrejské cenzury a v několika případech doplnění na základě výzkumu vídeňských materiálů, které nebyly autory monografie o K. Fischerovi zohledněny.

⁶ Srovnej BACHLEITNER - SYROVY (2010). - Cenzuru rukopisů je přitom metodologicky těžší uchopit pomocí kvantifikačních ukazatelů - cenzurní seznamy totiž v případě děl povolených k tisku informují pouze o existenci cenzurních úprav či škrtnů, nikoli však o jejich rozsahu a o jejich konkrétním cíli. V extrémních případech mohla mít přitom cenzurní úprava podobu škrtnu celého textu a přepsání jeho znění cenzorem. Takový doklad máme v NA (=Národní archiv Praha), RNP (=České gubernium - Registratura nejvyššího purkrabího hraběte Karla Chotka), karton 11, fascikl S/16, číslo 3053/S (dále jen kt., fas., č.) v případě článku informujícího o instalaci nového purkmistra města Rokycany. - Vzhledem k možnosti předběžné cenzury odstranit závadné pasáže díla

Při archivním výzkumu byl primárně užit materiál z fondu prezidia českého gubernia, obsahující cenzurní agendu zpracovávanou cenzurním referentem či sekretářem prezidiální kanceláře a signovanou poté nejvyšším purkrabím. Tento materiál obsahuje údaje o záležitostech většího významu či o problematických případech, až na malé výjimky je zachován v úplnosti. Záležitosti menšího významu byly řešeny v nižších stupních guberniální správy, jejich akta byla poté obsažena ve fondu publicum (po roce 1835 všeobecná registratura), který byl ovšem na počátku 50. let 19. století postižen skartací a o jehož původním rozsahu máme zprávy pouze z dobových pomocných knih (do dnešního dne jsou zachovány převážně žádosti týkající se knihkupeckých a knihtiskařských koncesí, některé z nich byly vědecky zpracovány prvorepublikovým badatelem Josefem Volfem. V rámci tohoto fondu byla skartována akta týkající se vyšetřování cenzurních přestupků, cenzury knižních pozůstalostí či žádostí o vydávání nových časopisů). Ještě hůře dopadl aktový materiál knižního revizního úřadu, obsahující mimo jiné cenzurní lístky jednotlivých posuzovaných děl. Byl skartován pravděpodobně brzy po zrušení preventivní cenzury v březnu 1848 a do dnešního dne se z něj zachoval pouze zlomek pomocných knih. V menší míře byly v diplomové práci dále použity materiály z dalších dvou fondů prezidiální provenience, obsahující registraturu tajných spisů a speciální registraturu nejvyššího purkrabího Chotka (např. žádosti o podporu, přímlyvy, věnování; do tohoto fondu přešly i materiály vzniklé za Chotkova předchůdce v úřadu, hraběte Kolowrata).

Druhou složku zkoumaných archivních pramenů tvoří materiál provenience policejního dvorského úřadu ve Vídni. Tento fond byl z větší části zničen při požáru Justičního paláce roku 1927 a zachované materiály jsou mnohdy citelně poškozeny v důsledku ohoření okrajů stránek anebo v důsledku hašení požáru vodou, přesto obsahují cenné informace o vyřizování cenzurních záležitostí v rámci centrálních vídeňských úřadů.

Konečně tvořila důležitou složku pramenného materiálu korespondence předbřeznových literátů z Čech. Vzhledem ke stavu edičního zpřístupnění zde bylo možné využít především autory identifikující se úplně či částečně s českým národním hnutím (František Ladislav Čelakovský, Karel Alois Vinařický, Josef Jungmann, Josef Josefovič Jungmann, František Palacký, Vincenc Zahradník, Josef Dobrovský), pouze v omezené míře bylo možné využít korespondence jazykově německých autorů (Karoline von Woltmannová, Bernard Bolzano). V menší míře byly použity další archivní materiály a vydané prameny, jejichž seznam je podán v příloze.

Při citaci originálních německých pramenů je důsledně zachováván původní pravopis textu. Tam, kde to bylo vzhledem k povaze tématu účelné, jsou u zachovaných konceptů

před jeho tiskem je tak poměr zakázaných děl ku povoleným v případě rukopisů menší než v případě dovážených knih.

úřední korespondence vyznačovány <škrty> a >vsuvky< prováděné odlišnou rukou, nežli byla ruka původního autora konceptu. Zvýraznění textu podtržením respektuje znění v rukopisném originálu. V poznámkovém aparátu bylo užito zkrácené citace literatury a vydaných pramenů formou příjmení autora a roku vydání díla, plný bibliografický odkaz je uveden v seznamu použité literatury. Pravopisné podoby příjmení osob jsou ve vlastním textu práce sjednocovány.

1.1 Přehled dosavadního zpracování tématu

Dosavadní výzkum témat relevantních pro diplomovou práci lze rozdělit na český a rakouský diskurz, přičemž jejich vzájemné propojení je možné sledovat ve větší míře až v posledních letech.⁷

Na české straně, pokud nebereme v úvahu vzpomínkové články účastníků českého národního obrození, můžeme za první vědecké práce považovat díla Christiana d'Elverta o moravském knihtisku a cenzuře a Ferdinanda Menčíka o cenzuře v Čechách. Těžiště obou z nich leží převážně ve starším období, pro 1. polovinu 19. století podávají spíše jen komentovaný přehled zákonných norem, do určité míry jsou také ovlivněny rétorikou boje „světla“ (literatury) vůči „tmě“ (cenzurním zásahům). Vedle těchto souhrnných podání se literárněvědné bádání koncentruje na líčení konkrétních případů známých spisovatelských osobností, podávaných na základě korespondenčního svědectví, pozdějších vzpomínek, anebo na základě příslušného úředního materiálu. Roku 1898 tak uveřejňuje Karel Köpl studii o cenzurním řízení jednotlivých dílů Palackého *Geschichte* a Alois Lisický věnuje pozornost roli cenzury při líčení pravopisných sporů.

Nestorem bádání o české cenzuře se ovšem od přelomu století stal Josef Volf (1878-1937). Tento knihovník a později ředitel knihovny Národního muzea je autorem četných pozitivisticky laděných příspěvků vycházejících ze studia konkrétního aktového materiálu z provenience prezidia českého gubernia či pražského městského hejtmanství. Při líčení nechává v maximální míře zaznít konkrétní dokumenty, které jsou v některých případech ponechány bez dalšího komentáře či zasazení do širšího kontextu. V případě příbuzných témat, jako jsou dějiny knihtisku (vnímané především jako dějiny jednotlivých knihtiskařských firem),⁸ dějiny periodického tisku či dějiny veřejných knihoven, shrnul Volf své časopisecké příspěvky do samostatné monografie. K syntetizujícímu zpracování dějin cenzury z pera Jose-

⁷ Pro bibliografické údaje děl uvedených v této kapitole odkazují na seznam použité literatury.

⁸ Další hodnotnou syntézou z této doby věnující se dějinám knihtisku je rozsáhlá práce Karla Nosovského, jejíž použití je ovšem znesnadněno faktem, že údaje v ní obsažené nejsou v dostatečné míře provázeny citacemi pramenů.

fa Volfa však nedošlo, a badatel je tak odkázán na množství článků roztroušených například v *Časopisu Musea království českého* či *Časopisu československých knihovníků*, které rozsahem záběru nebyly překonány dodnes.⁹

V obdobné tradici jsou sepsané i další časopisecké příspěvky líčící a komentující cenzurní události 1. poloviny 19. století (František Gabriel o Hankou vydaném *Májovém snu*, Karel Krejčí o *Českých lesech* Josefa Jaroslava Langera, Václavem Černým sestavená edice vyšetřovacích akt týkajících se Čelakovského propuštění z redaktorství *Pražských novin*). Tradice příspěvků zachycujících konkrétní cenzurní osudy předbřeznových spisovatelů a jejich děl pak pokračuje i v poválečném období (výzkumy Karla Janského o Karlu Hynku Máchovi, Vladimíra Skaličky o Josefu Jaroslavu Langrovi, stať Františka Černého o Josefu Kajetánu Tylovi). Určitou slabinou je ovšem pochopitelné akcentování cenzurních zásahů vůči rodící se české vlastenecké literatuře. V kombinaci se svědectvími z vydávané obrozenecké korespondence (v první řadě F. L. Čelakovský) tak byl nevyhnutelně vytvářen dojem, že jsou dějiny cenzury 1. poloviny 19. století tvořené pouze či převážně zásahy státních (či církevních) instancí vůči českojazyčné literatuře a motivované nepřátelskou snahou o potlačení či zbrzdění českých národních snah. Díla v německém jazyce nemající přímou souvislost s českým národním hnutím tak zůstávala vesměs mimo zájem badatelů (za výjimku, která se ovšem vzhledem k době svého vzniku nedočkala širší reflexe v českém prostředí, můžeme považovat studii Antona Ernstbergera o cenzurním vyšetřování Josefa Ranka, která vyšla poprvé v národovecky orientovaném sborníku v Liberci roku 1941).¹⁰ Samostatný proud pak představují prvorepublikové články zabývající se líčením cenzury židovských textů.

Dodnes nepřekonanou práci analyzující provenienci pražského městského hejtmanství a tajných spisů prezidia gubernia představuje stať Miroslava Nováka z roku 1953, která je ovšem vzhledem k době svého vzniku ovlivněna marxistickou a snad i přepjatě nacionální interpretací zkoumaných jevů. Kvalitativní posun ve výzkumu cenzury představovaly stať Josefa Šimečka vydané v 60. letech ve sborníku *Česká bibliografie*, představující dosud aktuální souhrn a zhodnocení archivních pramenů relevantních pro výzkum cenzury, byť byly vedeny primárně z bibliografického, nikoli historického hlediska. Zdá se však, že rozsáhlý badatelský výzkum jimi podnícen nebyl, významnější práce věnující se tématu vznikají teprve v posledním desetiletí a využívají již zároveň výsledků rakouského a německého bádání.

⁹ Srovnej dvo [Daniel Vojtěch], „Volf Josef“, in: LČL [Lexikon české literatury] (2008), IV/2, s. 1447-1452. - Není vyloučeno, že výzkum v nezpracovaném fondu J. Volfa v Literárním archivu Památníku národního písemnictví (LA PNP) nalezne rukopisy dalších, tiskem nevydaných materiálových studií o pražské cenzuře.

¹⁰ Ernstberger, Anton: „Josef Rank in Zensurhaft“, in: Oberdorffer, Kurt et al. (ed.): *Wissenschaft im Volkstumskampf. Festschrift Erich Gierach zu seinem 60. Geburtstag*, Reichenberg 1941, 407-423.

Za jeho počátek můžeme označit obsáhlou publikaci Adolpha Wiesnera z roku 1847, podrobně popisující rakouskou předbřeznovou cenzurní praxi včetně parafráze příslušných zákonných opatření, v době svého vzniku ovšem působící přes snahu o přinejmenším zdánlivou objektivitu jako obžaloba cenzurních praktik absolutistického rakouského státu. Vlastní historický a literárně historický výzkum zahájil v Rakousku období okolo přelomu století Karel Glossy, mimo jiné editor korespondence Metternichovy informační služby týkající se sledování literátů působících na území německých států.¹¹ Vědeckou hodnotu si dále zachovaly dizertační práce Marie Schätzové popisující praxi cenzury na základě analýzy materiálů fondu policejního dvorského úřadu, Anny Hedwig Bennové zkoumající vnitřní chod této instituce a Isabel Weyrichové obohacující dějinný nástin rakouské cenzury o analýzu ministerských akt hraběte Kolowrata.

Vrchol rakouského cenzurního bádání pak tvoří práce Julia Marxe od 40. do počátku 70. let 20. století. Marx podrobně analyzoval cenzurní záznamy státní kanceláře, dále díla postihnutá nejvyššími stupni zákazu (*damnatur nec erga schedam*, *damnatur mit Beschlagnahme*) a podal poprvé přehled a analýzu čtrnáctidenních seznamů zakázaných děl. Archivní výzkumy také zúročil ve své syntetizující práci o rakouské cenzuře let 1815-1848 z roku 1959. Těžištěm Marxovy publikační činnosti je snaha o rehabilitaci rakouské cenzury před paušalizujícími odsudky vycházejícími z jednostranného spoléhání na dobová svědectví a pamětnické vzpomínky rakouských literátů. Jako červená nit se tak jeho výzkumem táhne otázka, zda byly rakouské cenzurní zásahy oprávněné, na niž autor odpovídá vesměs kladně.¹² Aniž bychom chtěli záslužný výzkum Marxova dlouholetého bádání snižovat, je nutné mít na paměti, že jeho snaha o nezaujatý pohled na rakouskou cenzuru občas přerůstá v obhajobu potlačování neužitečné literatury jako takové¹³ a že z jeho líčení občas probleskují sympatie či antipatie vůči jednotlivým aktérům předbřeznové doby či jednotlivým národům habsburské monarchie.¹⁴ Větší pozornost Marx věnuje cenzuře zahraničních děl (a to převážně těch, která

¹¹ Jak trefně poznamenává CHVOJKA (2010), s. 21, řazení kartonů policejní korespondence v archivním fondu státní kanceláře je dodnes ovlivněno rozhodnutím tehdejšího režimu, do kterých částí fondu bude umožněn literárnímu historikovi Glossymu přístup a do kterých ne. - K. Glossy je rovněž pravděpodobným iniciátorem opisů policejních akt nacházejících se dnes v rukopisném oddělení Vídeňské městské a zemské knihovny.

¹² Srovnej například MARX (1969), s. 14, 62, 77, 90.

¹³ O zakázaných spisech s tematikou domácího léčení, homeopatiky atd.: „Um die Mehrzahl dieser Werke wird nicht schade gewesen sein, in den Fragen der Kurpfuscherei und Quacksilberei nahmen und nehmen wir noch heute einen anderen Standpunkt ein als es anderwärts geschieht“. Zákazy loupežnických a kriminálních románů jsou odůvodněny jako „begreiflich andere Gründe“. MARX (1956), s. 170, 168.

¹⁴ O maďarském hnutí: „Wenn wir bei der Griechen- und Polenbegeisterung neben dem Freiheitsdrang noch reichlich romantische Züge finden, so ist diese Vorliebe für die Magyaren sicherlich darin begründet, daß sie sich gegen Wien auflehnten, sonst hätte man ihre Maßlosigkeit, die letztlich ihren Zusammenbruch im Jahre 1918 verschuldete, nicht übersehen können.“ MARX (1958), s. 461. Značné antipatie vůči Kolowratovi např. v MARX (1959), s. 53.

pocházejí ze 40. let 19. století), u domácích rukopisů se občas setkáváme s marginalizací významu cenzurních škrťů u těch děl, která nakonec povolení k tisku obdržela.

Rakouský výzkum od 60. let 20. století se dále zaměřil na otázky zákonodárství ohledně cenzury periodického tisku (Ursula Giesová) anebo „estetiky cenzury“ (na základě analýzy *Jahrbücher für die Literatur, Kunst und Wissenschaft* Silvester Lechner). Tematické zaměření rakouských prací přirozeně akcentuje roli Vídně jako cenzurního centra habsburské monarchie. Vzhledem k menším metodologickým problémům při kvantifikující analýze upřednostňuje výzkum zároveň často cenzuru tisků dovážených ze zahraničí před cenzurou rukopisů vznikajících na území monarchie. Specifika provinciální cenzury tak zůstávají většinou na okraji bádání (za výjimku může být považována diplomová práce Gerdy Griesingerové o salzburské cenzuře).

Novou etapu zkoumání tvoří výzkumy Norberta Bachleitnera od počátku 90. let, zaměřené mimo jiné na detailní srovnání cenzurních zásahů do textu díky srovnání vídeňské a lipské verze vydání překladu románu Waltera Scotta či analýze zachovaných zdůvodnění zákazů knih z let 1810-11. Norbert Bachleitner je pak především iniciátorem projektu rakouského Abteilung für Vergleichende Literaturwissenschaft Universität Wien (v minulosti ve spolupráci s Universität Innsbruck) zaměřeného na detailní kvantitativní a kvalitativní analýzu cenzurních seznamů zakázaných knih z období 1795-1848. Od podzimu 2009 je tak na internetu zpřístupněna databáze obsahující údaje o zakázaných knihách z let 1833-1848.¹⁵

Český výzkum od 90. let 20. století odstartovala stať Jiřího Kořalky analyzující širší kontext Palackého konfliktů s předbřeznovou státní mocí a příspěvek Magdalény Pokorné pro plzeňská sympózia shrnující dosavadní stav bádání o cenzuře 1. poloviny 19. století. Jako plod česko-rakouské spolupráce v cenzurní oblasti je možné chápat francouzsky a německy psaný sborník *Libri prohibiti* ze stejnojmenné konference pořádané v Praze roku 2000. Ze statí relevantních k tématu je třeba zmínit příspěvek Waltraud Heindlové o habsburské cenzuře a příspěvek Dorotty Liptákové o cenzuře v Uhrách. Téma židovské cenzury 1. poloviny 19. století bylo monograficky zpracováno v životopisu Karla Fischera z pera Ivety Cermanové a Jindřicha Marka. Hlavní pole česky i německy vydávaných prací Michaela Wögerbauera leží v znázornění literárně komunikačních procesů přelomu 18. a 19. století, některé jeho stati však zasahují i do časového vymezení diplomové práce (kupř. analýza úředních zásahů při vydávání časopisu *Der Kranz*). Cenzurní problematice se v souvislosti s výzkumem českojazyčných periodik 1. poloviny 19. století věnuje Lenka Kusáková. Konečně je třeba zmínit aktuální německy psanou publikaci Michala Chvojky (knižní vydání dizertace obhájené na

¹⁵ <<http://univie.ac.at/zensur>>. Autor diplomové práce se podílel na korektuře českých položek ve zveřejněné části databáze.

Slezské univerzitě Opava) analyzující úřední působení Josefa hraběte Sedlnitzkého v čele policejního a cenzurního dvorského úřadu, jejíž těžiště tvoří detailní analýza úřední korespondence se státní kanceláří.¹⁶

¹⁶ Předchozí stati autora představují časopisecké či sborníkové vydání jednotlivých kapitol dizertační práce.

2. VÝVOJ CENZURY A CENZURNÍ LEGISLATIVY

Tendence k postupnému postátnění knižní cenzury, vykonávané doposud plně univerzitami obsazenými členy jezuitského řádu, můžeme sledovat od vlády Karla VI., kdy byla následná cenzura knih s politickým obsahem prohlášena za právo panovníka. Roku 1743 byla působnost církevní cenzury omezena na náboženské spisy a roku 1751 nechala Marie Terezie zřídit cenzurní dvorskou komisi (Bücher-Censurs-Hofcomission), první ryze státní orgán cenzurní správy, členěnou do oddělení podle témat knih. Jejími členy byli většinou profesori vídeňské univerzity či tereziánské vojenské akademie. Obdobné komise pak byly zřízeny pro jednotlivé země rakouského soustátí. V představě tereziánských reformátorů byla cenzura především záležitostí vzdělání a výchovy, samotná cenzurní dvorská komise proto byla roku 1761 podřízena studijní dvorské komisi. Spolu s racionalizací státní správy byl roku 1754 poprvé vydán katalog zakázaných knih (*Catalogus librorum rejeconom per concessum censurae*), ke kterému byly následně doplňovány dodatky.¹⁷

První reformy Josefa II. v cenzurní oblasti byly vyhlášeny hned pět dnů po jeho nástupu na trůn, kdy agendu centralizoval zrušením cenzurních komisí v jednotlivých zemích. Jeho *Grundregeln zur Bestimmung der ordentlichen künftigen Bücher-Censur* z 10. 2. 1781 rozlišily na základě osvícenského principu čtenářskou populaci na úzkou vrstvu učenců a většinové nezkušené publikum. Lidová četba měla být posuzována s veškerou přísností, spisy rozšiřující vědomosti shovívavě a knihy s ryze vědeckou tematikou, pokud nezasahují do oblasti mravů nebo náboženství, neměly být cenzurovány vůbec. Cenzurní kategorie *admittitur erga scheidam* byla určena učencům, knihy v ní zařazené mohly být vydány na základě příslušné žádosti a potvrzení, ve kterém se budoucí vlastník knihy zavazoval, že bude používat knihu výlučně pro svou potřebu. Josefínský předpis povoloval kritiky, pokud se nejednalo o hanopisy, a dokonce i kritiky na osobu císaře. Dle litery předpisu byly zakázány spisy ohrožující státní zřízení, systematicky napadající či zesměšňující náboženství anebo ohrožující dobré mravy. Na základě toho byl také zredukován tereziánský katalog zakázaných knih. Rovněž byl stanoven princip, že kniha nacházející se v soukromém vlastnictví již nesmí být cenzurována. Vizitace soukromých knihoven za účelem vyhledávání závadné četby, prováděné ještě během terezián-

¹⁷ HADAMOWSKY (1979), s. 289-296; BACHLEITNER - EYBL - FISCHER (2000), s. 107-111; ŠIMEČEK (1963), s. 13-16; WÖGERBAUER (2006a), s. 133-135. V tereziánských katalozích pro léta 1751-1780 bylo obsaženo 4615 knižních titulů. Jak uštěpačně zdůrazňoval převážně starší cenzurní výzkum, samotný katalog byl nakonec také prohlášen za zakázanou četbu - z obavy, že bude podněcovat k obstarávání titulů v něm uvedených. Tento princip zůstal platný i během předbřeznového období.

ského období, tak byly zrušeny a cenzura se zaměřila na kontrolu knižní produkce a knižní distribuce. Tento přístup zůstal v principu nezměněn po celé předbřeznové období.

Při výkonu josefínské cenzurní praxe byla ovšem klíčovou kategorií zakazovaných knih skupina spisů obsahující náboženské pověry - osvícenský absolutistický stát tak vystupoval proti monopolu katolické církve zakotvenému v mentálních mapách svých poddaných, paralelně s probíhající osvětou a racionalistickou kritikou vedenou na poli literatury. Snaha státu omezovat cenzurními mechanismy knižní produkci a knižní obchod jenom tam, kde to vyhovuje jeho vlastním záměrům, se brzy ukázala i jiným způsobem. Dobrozdání českého nejvyššího purkrabího z roku 1781, sestavené statistikem a cenzorem Josephem Antonem von Rieggerem, navrhovalo pod heslem úspory nákladů státní monopol v případě cenzury vědeckých spisů zrušit. Posudky spisů měl zhotovovat „kritický přítel“, zejména univerzitní profesor, kterého by si každý literát musel sám vyhledat. S rukopisem spisu i s posudkem se měl poté dostavit ke knižnímu revizorovi, který by vydal povolení k tisku. Návrh realizován nebyl, změny v rámci cenzurního systému ovšem pokračovaly. Namísto preventivní cenzury byla stále více upřednostňována cenzura následná, spočívající ve zpětném prohlížení již vytištěných knih a finančním postihu za vydání spisů odporujících cenzurním zásadám. Rok 1786 navíc přinesl zrušení preventivní cenzury jako takové, byť ohledně skutečného rozsahu tohoto opatření není odborná literatura jednotná. Zmírnění cenzurní represe ve druhé polovině 80. let 19. století mělo v každém případě za následek nebyvalý rozmach brožurové literatury, současníky často hodnocený negativně. Na sklonku vlády Josefa II. se ve státním přístupu k cenzuře projevily obavy ze začínající Francouzské revoluce. Opětovné zavedení preventivní cenzury v plné míře dne 24. 11. 1789 tak zahájilo trend, který pokračoval i za Josefových nástupců.¹⁸

Krátká vláda Leopolda II. přinesla zostření cenzurních předpisů ohledně kritiky císaře a vlády, jemnější diferenciaci cenzurních posudků i administrativní přesun výkonu cenzurní praxe pod česko-rakouskou dvorskou kancelář, tedy orgán řídící vnitřní politiku státu.¹⁹

První desetiletí vlády Františka II. bylo charakterizováno postupným přituhováním politiky ohledně povolovaných a zakazovaných knih. Pod strachem z Francouzské revoluce a

¹⁸ K josefínské cenzuře HADAMOWSKY (1979), s. 296-297; WÖGERBAUER (2006a), s. 145-150; BACHLEITNER - EYBL - FISCHER (2000), s. 112-114. K polemice ohledně rozsahu zrušení preventivní cenzury HÖBELT (2000), s. 216 (omezení pouze na Vídeň) a PLACHTA (1994), s. 77-78.

¹⁹ Výnosem z 6. 2. 1792 byla vedle *admittitur* (povolená díla včetně svolení k eventuálnímu patisku díla, tedy domácímu přetisku bez svolení původního vydavatele - ten byl v duchu merkantilistických zásad už v josefínských dobách tolerován) zavedena formule *toleratur* (u cizích děl v případě, že byl povolen jejich dovoz, ale zakázán jejich patisk), *permittitur* (spis mohl být vytištěn, ovšem bez uvedení místa tisku - nemohlo tak být poznat, že byl tištěn v Rakousku a vláda se tak mohla chránit před teoretickými zahraničněpolitickými následky) a *transeat* (vedle zákazu patisku bylo zároveň zakázáno na spis upozorňovat v novinách). HADAMOWSKY (1979), s. 299; *Intelligenzblatt der Allgemeinen Literaturzeitung*, 65, 9. 6. 1792, sl. 521-526.

jejího možného přenesení na území Habsburské monarchie (zvýšeného v důsledku procesů s tzv. uherskými jakobíny roku 1794) nařizovala jednotlivá opatření přísnou regulací zpráv o Francouzské revoluci i politických zpráv ze zahraničí jako takových. Byl zdůrazněn zákaz tajných tiskáren a opatření, podle něhož musí být každému cizinci na hranicích prohlédnuty knihy a závadné z nich nevpuštěny do země.²⁰

Cenzurní předpis z 22. 2. 1795 převážně sjednocoval dříve vydaná nařízení týkající se cenzurní praxe. Ohledně tisku nových knih tak potvrzoval povinnost předat rukopis k cenzurování, autorům byl ovšem zakázán přímý kontakt s cenzorem. Namísto toho bylo nutné rukopisy předat knižnímu reviznímu úřadu, který je měl dále distribuovat mezi cenzory. Povolení k tištění spisu rovněž nedával cenzor sám, nýbrž teprve revizor na základě cenzorova posudku. Vedle prostého svolení k tisku (*imprimatur*) zakotvoval předpis i formulaci pro povolení k tisku se zohledněním cenzurních škrťů (*imprimatur omissis deletis*). Další zavedená formule - povinné vypuštění údaje o tisku provedeném v Rakousku (*absque loco impressionis*) nebyla v cenzurní praxi ponapoleonského období uplatňována, namísto toho však vznikla další označení, která v předpisu z roku 1795 výslovně zakotvena nebyla - *imprimatur correctis corrigendis* (zohlednění cenzorem provedené opravy v rukopisu), *imprimatur mutatis mutandis* (povinná úprava závadné pasáže ve smyslu cenzorových instrukcí).²¹ Předpis z roku 1795 stanovoval povinnost předkládat rukopisy ve dvojím vyhotovení (s možností požádat zemské prezidium o výjimku) - samotná potřeba nechat pořídit opis rukopisu tak znamenala ekonomický tlak na spisovatele. Obdobně jako s rukopisy bylo nařízeno nakládat i s díly určenými k přetisku.²²

V případě knih dovážených ze zahraničí předpis potvrzoval povinnost jejich odevzdávání na celních úřadech a revize (neboli následné cenzury) prostřednictvím knižních revizních úřadů. Obdobná ustanovení byla zavedena pro tisk a prodej mědirytin a map. Předpis dále zakazoval podomní prodej knih, zakotvoval povinnost předběžné cenzury knihkupeckých

²⁰ Výčet cenzurních nařízení podává NOSOVSKÝ (1927), s. 160-164. Ohledně jednotlivých aspektů přerodu osvícensky absolutistického cenzurního režimu v absolutistický srovnej například WÖGERBAUER (2007b).

²¹ Zřídka byla užívána dále formule *excudatur* v případě rytých uměleckých děl (o tom MICHL (1838), s. 15) a snad i *imprimatur additis addendis* v případě povinného zohlednění cenzorových vpisek (uvádí ji GRIESINGER (1969), s. 49). V případě rukopisu neschváleného k tisku zněla formule *non admittitur*, výjimečně byl užíván i cenzurní posudek *typum non meretur*, který měl naznačit povážlivost a závadnost samotného tématu spisu. Formule *ad usus privatum* označovala tisky malého nákladu pro soukromou potřebu žadatele (např. narozeninové básně, taneční pořádky), i na ně se však vztahovala cenzurní pravidla.

²² Přesné určení kategorie rukopisů, které byly od povinnosti odevzdávání duplikátů osvobozeny, se během předběžnového období měnilo. K tomu § 19 cenzurního předpisu z 14. 9. 1810, MARX (1959), s. 76, dále Národní archiv, Prezidium českého gubernia (NA, PG), 1821-25, fas. 16/90, č. 6627, Sedlnitzky Chotkovi 14. 11. 1825; F. L. Čelakovský J. V. Kamarytovi 5. 3. 1829, BÍLÝ, ed. (1909), s. 417.

katalogů a nepovoloval domácím spisovatelům tisk díla v zahraničí, pokud nebylo předtím schváleno rakouskými cenzurními úřady.²³

Další zákonné normy vydané během počátku vlády Františka I. regulovaly distribuci spisů - v letech 1798-1799 byly zakázány veřejné čítárny a výpůjční knihovny a bylo omezeno zveřejňování literárních časopisů v kavárnách, obdobně předpis z roku 1802 zpřísnoval postup při prohlížení knižních pozůstalostí. Ještě větší závažnost pak měly administrativní změny - roku 1798 vzniklo samostatné studijní a cenzurní dvorské ředitelství podřízené přímo císaři, a konečně 12. 9. 1801 bylo vedení cenzury svěřeno policejnímu dvorskému úřadu. Z cenzury jako osvícenské instituce regulující styk nevzdělaných mas s četbou se tak stala primárně policejní záležitost, sloužící ochraně státních zájmů. S nařízením z roku 1803, příkazujícím zpětnou cenzuru všech knih vydaných od nástupu Josefa II. do roku 1791, byl tak odklon od cenzurní liberaly 80. let 18. století plně dokonán.²⁴

Druhý z klíčových cenzurních předpisů platných po celé předbřeznové období byl vydán 14. září 1810 v souvislosti se snahou o nápravu cenzurních poměrů po jejich přechodném zmírnění, daném okupací Vídně francouzskou armádou roku 1809. Rétorikou některých svých pasáží se předpis vracel k josefínské argumentaci. Jak bude ještě rozvedeno níže v kapitole 5, rozlišoval mezi vědeckými spisy a spisy určenými pro lid. Vědecká díla, v případě, že přinášela nové poznatky, neměla být bez zvlášť závažného důvodu zakazována, tvrdě se ovšem mělo postupovat proti spisům, které „omílají stokrát řečené“. Nekompromisní postup nařizoval předpis rovněž proti beletristické literatuře, s určitou výjimkou u spisů klasických autorů. Došlo ke zjednodušení cenzurních posudků pro zahraniční díla, která byla nyní rozdělena do čtyř kategorií: *admittitur* - díla povolená bez omezení; *transeat* - díla bez omezení prodeje, která ovšem nesměla být veřejně inzerována v novinách; *erga schedam conceditur* - díla přístupná pouze na povolení vydávané policejním dvorským úřadem (v praxi dále zemskými prezidii, byť tato možnost výslovně v předpisu zmíněna nebyla), a konečně *damnatur* - díla zakázaná, obsahující výpady proti státu či proti mravnosti. I tato díla mohla

²³ Přetisk předpisu z 22. 2. 1795 (v odborné literatuře někdy uváděné datum 30. 5.) je datem jeho intimování dolnorakouské zemské vládě v MARX (1959), s. 68-73. Online:

<<http://www.univie.ac.at/medienrechtsgeschichte/Zensurordnung1795.pdf>>. Srovnej též PLACHTA (1994), s. 81-83. - Zdá se, že nařízené postihy při překročení paragrafu zapovídajícího zahraniční tisk necenzurovaného spisu nebyly uplatňovány konsekventně, postih sám nebyl navíc zakotven v později vydaném trestním zákoníku. O úřední nejistotě ohledně zákazu MARX (1959), s. 14, 39, ohledně symbolicky uplatňovaných postihů za tisk v zahraničí HÖBELT (2000), s. 219, srovnej dále ŠIMEČEK (1963), s. 28.

²⁴ MARX (1959), s. 12; ŠIMEČEK (1963), s. 17-18; srovnej též WÖGERBAUER (2006a), s. 150-162. - České zemské prezidium na sklonku roku 1826 začalo vyšetřovat případ vědeckých knih vydaných pražským knižním revizním úřadem knihkupci Calvemu, aniž by byl očekáván výsledek cenzurního posouzení těchto titulů ve Vídni. Knižní revizní úřad ve své odpovědi argumentoval, že mu tento postup umožňuje předpis pro vedení knižních revizních úřadů z 11. 6. 1781, tedy z počátku josefínského období. Využil tak skutečnosti, že nově vydávané cenzurní předpisy ponechávaly staré v platnosti, pokud nebyla jejich konkrétní ustanovení změnou přímo dotčena. NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/40.

být přístupná na základě žádosti podané na policejní dvorský úřad; seznam osob, kterým bylo vydání spisu této kategorie povoleno, byl čtvrtletně předkládán císaři. Kategorie *toleratur* platila pro rukopisy určené k tisku a představovala stejné omezení reklamy jako u zahraničních knih označených *transeat*.²⁵

Cenzor byl tedy předpisem ze 14. 9. 1810 pasován nejenom do role ochránce státu, náboženství a dobrých mravů, ale zároveň i literárního a vědeckého kritika. Předpis byl určen jako interní návod pro cenzory, odborná literatura jej v důsledku toho označuje často jako tajný, toto tvrzení však je nutné zpřesnit. Předpis nebyl sice po svém vydání zveřejněn, na druhé straně jej ale obsahují všechny sbírky právních nařízení vydávané během předbřeznové doby.²⁶ V letech po svém vydání byl vnímán jednoznačně jako liberální, uskutečňovaná cenzurní praxe, která v rámci rozsahu daného předpisem volila mnohem častěji tvrdší možnost, ukazuje však na meze výkladu cenzury pomocí jejích zákonných norem.

Dekretem z 10. července 1814 bylo v případě předběžné cenzury katolických náboženských a teologických spisů přiznáno spolurozhodování katolické církvi. Napříště měly být rukopisy takového obsahu předkládány k posouzení biskupským, případně arcibiskupským konzistoriím (kolegiálně organizované poradní sbory v jednotlivých církevních diecézích), a to před předáním spisu cenzorům státní správy. Upřesňujícím dekretem z 19. srpna 1818 byly pravomoci konzistoriální cenzury specifikovány pouze na čistě teologické spisy, ne na díla církevně právního či církevně historického rázu. Rovněž bylo zakotveno, že cenzura protestantských spisů má být nadále vykonávána pouze v rámci státní cenzurní správy.²⁷

V dalších letech nacházíme při sledování vývoje rakouského cenzurního zákonodárství spíše jen dílčí změny, které byly mnohdy vynuceny zahraničně-politickou situací; o celkové tendenci a směřující k centralizaci výkonu cenzury policejním dvorským úřadem bude podrobně pojednáno v následující kapitole. Karlovarská usnesení ze srpna 1819 byla diplomatickým úspěchem Rakouska, v jednotlivých státech Německého spolku jimi bylo nařízeno vykonávání předběžné cenzury minimálně u spisů v rozsahu do 20 tiskových archů. Tím tak byla eliminována literatura, která by mohla být do Rakouska pašována. Protože však existující rakouské předpisy tuto podmínku přesahovaly, týkalo se změn v rakouské cenzurní praxi

²⁵ MARX (1959), s. 73-76; < <http://www.univie.ac.at/medienrechtsgeschichte/Zensurvorschrift1810.pdf> >.

²⁶ Pro české prostředí JAKSCH (1829), 7, s. 265-270, v českém překladu v mírně zkrácené podobě MICHL (1839), s. 12-14. Pozoruhodné je, že obě verze jsou zkrácené o slavný úvod, prohlašující, že žádný paprsek světla nemá v monarchii zůstat nevyužit („*Kein Lichtstrahl, er komme woher er wolle, soll in Hinkunft unbeachtet und unerkannt in der Monarchie bleiben, oder seiner möglichen nützlichen Wirksamkeit entzogen werden*“).

²⁷ ŠIMEČEK (1966a), s. 150-151, Volf (1926b), s. 28. Práce používá pojmu „konzistoriální cenzura“ namísto „církevní“ či „teologická cenzura“. I v rámci cenzury náležející pod státní a provinciální správu totiž působili „teologičtí cenzoři“, tedy cenzoři specializovaní na cenzuru teologických knih (už předtím posouzených konzistorií). Takovým cenzorem byl v Čechách například Hieronymus Joseph Zeidler, o němž bude pojednáno obsáhleji v kapitole 3.3.

pouze ustanovení o povinném označování tisku jménem nakladatele či tiskaře, rokem a místem vydání.

Revoluční vlna počátku 30. let přinesla založení centrální informační kanceláře v Mohuči roku 1833, sítě tajných agentů sloužící ke sledování literárního provozu a odhalování aktivit režimu nepřátelsky naladěných spisovatelů ve státech Německého spolku i v dalších evropských zemích. Díky této informační síti tak mohla rakouská vláda lépe reagovat proti chystanému či čerstvě vyšlému dílu, ať už formou zahraniční intervence, anebo pouze v rámci svých cenzurních opatření.

S masivním rozvojem politické literatury, zaměřené jednoznačně konfrontačně vůči absolutistickým režimům středoevropského prostoru a habsburské monarchii v první řadě, se setkáváme nejpozději od počátku 40. let 19. století. Kritika cenzurních podmínek absolutistického státu je výraznou součástí tohoto literárního proudu. V souvislosti s nárůstem poptávky po politicky konfrontační literatuře roste počet spisovatelů, kteří se této tematice profesionálně věnují, a kteří se přitom nezděra kdy rekrutují z řad rakouských emigrantů. Skutečnost, že tvrdý postoj vůči rakouské vládě mohl být podnícen či podporován právě poptávkou literárního trhu po politicky polemických protirakouských spisech, dokládají zdokumentované případy spisovatelů, kteří se z emigrace navrátili do Rakouska, kde se jejich literární činnost odehrávala plně ve vládních intencích.²⁸ Další část autorů se pak rekrutuje z domácích rakouských spisovatelů, vydávající svá díla v zahraničí (bez schválení rakouskými cenzurními úřady) anonymně či pod pseudonymem.²⁹

Vedle autorů zaměřených na tvorbu polemických protiabsolutistických a protirakouských spisů se setkáváme rovněž s nakladatelskými domy, které se výhradně či částí své produkce specializují na spisy sloužící kritice režimu. Po zavedení svobody tisku ve Švýcarsku na přelomu 20. a 30. let 19. století se do tamních měst koncentruje vydávání socialistické a komunistické literatury. Hamburské nakladatelství Hoffmann & Campe vedle spisů autorů spojených s Mladým Německem vydává protirakouské pamflety z pera Viktora svobodného pána Adrian-Werburga či Franze Schusselky. Přinejmenším část vydávané produkce je přitom pašována do Rakouska a zde tajně prodávána, cenzurní zákazy jednotlivých spisů pak napomáhají jejich odbytu v rámci habsburské monarchie i mimo ni. Plodem zahraniční knižní pro-

²⁸ Extrémním případem je tak Josef Chowanetz, který během své novinářské kariéry dvakrát odešel do exilu, aby zde psal odštěpěnou protirakouskou literaturu, a dvakrát se z exilu vrátil do Rakouska a vydával zde publicistiku v konzervativním až ultrakatolickém duchu - o něm ŠIMEČEK (1966b). Ostatně i Karl Postl alias Charles Sealsfield se před vydáním svého proslaveného spisu *Asustria, as it is* neúspěšně pokoušel kontaktovat rakouskou vládu s nabídkou vstupu do její agentské sítě.

²⁹ Mezi emigranty z českých zemí je třeba zmínit Alfreda Meißnera, Moritze Hartmanna, Franze Schusselku, Ignáze Kurandua Kara Herloßsohna - o posledně jmenovaném nejnověji URVÁLKOVÁ (2009). Aktivním protirežimním spisovatelem, žijícím v Čechách a nechávajícím svá díla tisknout v zahraničních nakladatelstvích, byl hrabě Ferdinand Leopold Schirding - o něm CHVOJKA (2010), s. 243, NOVÁK (1953), s. 95.

dukce zaměřené výhradně pro odbyt v rámci rakouské monarchie jsou pak spisy akcentující názory uherské politické opozice, vydávané v Lipsku - centru německého knižního trhu - ovšem maďarsky.³⁰ V mnohem menší míře, a teprve od poloviny 40. let, se setkáváme s obdobnou zahraniční agitační literaturou psanou českým jazykem, roli publikačního centra zde hrálo lipské nakladatelství Slavische Buchhandlung založené Lužickým Srbem Janem Pětrem Jordanem.³¹

Reakcí rakouského systému vůči polemické literatuře je nejprve zostření cenzurních zákazů. Od roku 1836 tak bývají praktikovány další dva cenzurní stupně, tvrdší než dosavadní *damnatur*. Spisy označené *damnatur nec erga schedam* byly zakázané bez faktické možnosti udělení výjimky; spisy označované *damnatur et confiscatur*, případně *damnatur mit Beschlagnahme* byly nařízeny k okamžitému zabavení a zničení jakéhokoli nalezeného exempláře - i v případě, že by se jednalo o soukromé vlastnictví. Konečně bylo - v reakci na neschopnost či neochotu saské cenzury vůči zásahům proti protirakouským knihám vydávaných na jeho území - roku 1846 přistoupeno k absolutnímu zakazu dovozu jakékoli produkce těch nakladatelských domů, které vydávaly produkci namířenou proti habsburské říši. Zákaz se týkal lipských knihkupců Otto Wigand, Philipp Reclam jun. a Ernst Keil, dále pak hamburského nakladatelství Hoffmann & Campe. Taktika rakouské cenzurní správy byla v případě Otto Wiganda úspěšná - nakladatel vlivem ekonomických ztrát přislíbil vzdát se produkce protirakouských pamfletů. U ostatních nakladatelů však byly obdobné žádosti zamítnuty anebo fakticky odmítnuty vlivem zdlouhavého, pravděpodobně záměrně zdržovaného úředního jednání. To ovšem vedlo k dalšímu utužení boje jmenovaných nakladatelství proti rakouskému systému, kdy kvůli obelstění cenzurních úřadů bylo využíváno například falešných nakladatelství.³²

Kritika vůči politickému a cenzurnímu systému ovšem narůstala i v domácích poměrech. Předseda grémia vídeňských knihkupců Karl Gerold byl iniciátorem petice podané roku 1839, vzniklé na základě srovnávání podmínek knižní distribuce v Rakousku a v ostatních německých státech. Knihkupci požadovali zvýšení počtu cenzorů, rozšíření kompetencí kniž-

³⁰ CHVOJKA (2010), s. 241, 247; MARX (1969), zvláště s. 50-62.

³¹ Rakouské seznamy zakázaných knih tak obsahují anonymní knihu *Slovo v čas o vlastenectví o čestně a v [sic] národu ceskoslovanském s ohledem na spolek německý zvláště celní*, Leipzig 1845, Expedition der slav. Jahrbücher (*damnatur* 2. polovina října 1845) a spis Štěpána Launera *Povaha Slovanstva se zvláštním ohledem na spisovni řeč Čechů, Moravanů, Slezáků a Slováků*, Leipzig: Slavische Buchhandlung 1847 (*erga schedam* 1. polovina února 1848). Ostatní česky psané knihy klasifikované od roku 1833 stupni *erga schedam* či *damnatur* pak mají náboženskou tematiku - kromě protestantských spisů tištěných v Kyseku, Lipsku, Hirschbergu či Berlíně zde nacházíme spis sloužící k propagaci německokatolického hnutí: *Rjm a dewatenácté stoletj . Zbjrka newnowegsjch události cirkewnjch, obsahugicj počátek a puwod nowého nemecko katolockého wyznánj w Wratislawi Lipsku, Drázdanech a. t. d.*, Hirschberg 1845 (*damnatur* 2. polovina října 1847).

<<http://www.univie.ac.at/zensur>>.

³² MARX (1969), zvláště s. 9-15, CHVOJKA (2010), s. 244-251.

ních revizních úřadů, které by měly samostatně cenzurovat noviny i nezávadné knihy, omezení následné cenzury na knihy přicházející z území mimo Německý spolek a stanovení zákonných lhůt pro délku cenzurního vyřízení. Výsledkem žádosti, podporované v rámci státní správy hrabětem Kolowratem, byl ovšem pouze císařský výnos nařizující důsledné dodržování cenzurního předpisu z roku 1810 a dále jmenování šesti cenzorů policejního dvorského úřadu stálými cenzory, to jim mělo zajistit lepší pracovní podmínky a nepřímo tak zrychlit vyřízení spisu.³³

Slavná petice devětadevadesáti osobností vídeňského vědeckého a literárního života byla policejnímu dvorskému úřadu předložena 11. března 1845. I ona požadovala dodržování principů obsažených v předpisu z roku 1810, dále veřejné sdělování cenzorových důvodů k zamítnutí díla a vytvoření stabilnější cenzurní instance řídící své rozhodování kolegiálním způsobem. Petice skutečně vyvolala změny v chodu cenzurní agendy, jejichž definitivní uskutečnění ovšem ukázalo, že výtky na pomalost rakouských cenzurních orgánů rozhodně nebyly neoprávněné. Císař Ferdinand přikázal v srpnu 1845 zřídit dvě nové instance - vrchní cenzurní ředitelství ve Vídni jako instituci nadřazenou vídeňskému knižnímu reviznímu úřadu a posuzující mimo jiné veškeré spisy zasílané cenzurními úřady z provincií, a dále nejvyšší cenzurní kolegium jako odvolací instanci pro cenzurní stížnosti. Přípravou institucí byl pověřen dosavadní ředitel kritizovaného policejního dvorského úřadu hrabě Sedlnitzky, v únoru 1846 byly schváleny principy pro obsazení nejvyššího cenzurního kolegia. Problém se získáním vhodných úředních prostor a pomalý proces při hledání vhodných kandidátů způsobily, že složení vrchního cenzurního ředitelství bylo schváleno až v prosinci roku 1847 a obě nové instituce - byť pečlivě připravené - začaly působit – až po téměř třech letech, 1. února 1848.³⁴

To už ovšem byla společenská situace v habsburské monarchii dlouhodobě neudržitelná. S panujícím systémem se postupně přestalo identifikovat nejenom obyvatelstvo, ale postupně i nižší a vyšší články státní správy.³⁵ Petice českých stavů z 12. května 1847, iniciova-

³³ Toho se mělo rovněž docílit zmenšením počtu knih, které policejní dvorský úřad zasílal k posouzení dalším centrálním orgánům. Jak trefně poznamenává CHVOJKA (2010), s. 252-259, kuriózní byla odpověď kraňského zemského prezidia na Sedlnitzkého přípis zdůrazňující používání předpisu z roku 1810. Lublaňský guvernér požadoval zaslání více exemplářů předpisu - dosud se totiž v zemi žádný nenacházel, protože Kraňsko nebylo v době jeho vydání součástí habsburské monarchie. Jak však uvidíme, byl počet knih posuzovaných lublaňskou cenzurou naprosto minimální.

³⁴ CHVOJKA (2010), s. 260-275; WEYRICH (1975), s. 149-163.

³⁵ Příklad dilematu obyvatele habsburské monarchie mezi poslušností k cenzurním zákonům a nařízením a touhou po informacích cenzurou potlačovaných tematizuje v prosinci 1847 František Palacký, když si v dopise manželce stěžuje na neobvyklou přísnost prezidenta policejního dvorského úřadu hraběte Sedlnitzkého. Vzhledem k rozšířenému pašování spisů ze zahraničí si podle něj stejně jakýkoli zakázaný pamflet či časopis najde své čtenáře, přísná opatření tak postihnou pouze loajální osoby. „*Im allgemeinen herrscht eine ziemlich gedrückte Stimmung hier, und insbesondere ist die Censurstrenge jetzt größer als je seit Menschengedanken; Graf Sedlnitzky scheint diesfalls nicht mehr recht bei Sinnen zu seyn; denn da trotz aller extremsten Vorsichtsmaßregeln dennoch alle verbotenen Zeitschriften und Pamphlete nach wie vor Verbreitung finden, so trifft jede Censurstrenge*

ná hrabětem Lambergem, hodnotila současný cenzurní systém jako neudržitelný a požadovala zásadní změnu cenzurní agendy ve smyslu liberálních principů.³⁶ V projevu u příležitosti zřízení vídeňské Akademie věd se její nový ředitel, baron Hammer-Purgstall, vyslovil rozhodně pro to, aby nebyla díla členů této vědecké instituce postížena cenzurou. 13. března 1848 vojsko napadlo dav, který se shromáždil před budovou dolnorakouského sněmu projednávajícího petici vídeňských měšťanů. Toho dne vyrostly po Vídni barikády a státní kancléř Metternich podal rezignaci. Dne 14. března 1848 pak byla vyhlášena svoboda slova a rakouský cenzurní systém spočívající v absolutní kontrole každého rukopisu před podáním k tisku a každé knihy dovážené ze zahraničí se dočkal svého konce.³⁷

immer nur die loyalsten Eingebornen, zumal uns Nationalen. Wie lange das dauern will, weiß Gott; doch ändert es nichts am Gnade unserer Bestrebungen, wie natürlich.“ F. Palacký T. Palacké 20. 12. 1847, KOŘALKA, ed. (2003), s. 374-375.

³⁶ Přetisk ve WIESNER (1847), s. 425-427.

³⁷ Hned 20. března 1848 formulovali pražští spisovatelé zásady, jimiž se měli řídit v době svobody tisku. Přihlásili se mimo jiné k „zásad[ám] spravedlnosti, loyálnosti a počestnosti“. POKORNÁ (2004), s. 72.

3. CENZURNÍ INSTANCE

3.1 Provinciální úroveň

Základní instancí v hierarchii cenzurních institucí byl **knižní revizní úřad** (Bücherrevisionsamt). Vznikl na základě josefínských reforem v každé provincii rakouského státu vybavené zemskou vládou³⁸ a představoval dle předpisu z roku 1795 instituci vykonávající přímý styk s autory děl i s knihkupci dovážejícími tiskové produkty ze zahraničí. Vedle toho prováděli zaměstnanci knižního revizního úřadu cenzuru pozůstalostí po zemřelých vlastních knih a z vrchního poštovního úřadu jim byly poskytovány knihy zasílané ze zahraničí soukromou cestou. Jak bude ukázáno dále, v důsledku centralizačních snah vídeňských cenzurních orgánů postupně pravomoc pražského knižního revizního úřadu klesala, zvláště v případě následné cenzury knih. Úřad se tak stále více stával pouhou servisní organizací sloužící k vyhledání posudku knihy v cenzurních seznamech zasílaných z Vídně či k uchování knihy v případě, že ještě nebyla cenzurována. Jeho pravomoci zůstaly v případě předběžné cenzury rukopisů určených k tisku - přiděloval rukopis konkrétnímu cenzorovi a v běžných případech i rozhodoval, zda rukopis spadá do kategorie spisů, které mají být zasílány k cenzurnímu posouzení do Vídně.

Stav personálu knižního revizního úřadu zůstal konstantní po celé sledované období, i přes značný nárůst knižního obchodu, a tím projednávané úřední agendy.³⁹ Dlouholetý přednosta (Amtsvorsteher) František Antonín Mayer působil v čele úřadu od jeho založení roku 1781 až do své smrti roku 1819, sám osobně také prováděl cenzuru menších literárních útvarů, na rozdíl od svých nástupců.⁴⁰ Vedle přednosta působili na úřadu dva kancelisté přidělovaní guberniem a pomocná síla (Thürsteher) zajišťující fyzické vydávání uchovávaných knih anebo osobní předání rukopisů cenzorům.⁴¹ Formálním zaměstnancem knižního revizního úřadu byl dále hebrejský cenzor, který měl stejně jako přednosta titul revizor, agenda hebrej-

³⁸ Samostatný knižní revizní úřad tak nemělo Slezsko, které bylo v předbřeznové době administrativně spojené s Moravou, obdobně také Vorarlbersko. Po Vídeňském kongresu byl knižní revizní úřad zřízen i v nově připojeném Salcbursku, byť nemělo status samostatné země, ale pouhého kraje v rámci Horních Rakous.

³⁹ Dle žádostí o mimořádnou remuneraci kancelistů knižního revizního úřadu F. Čzapka a K. Morawka z roku 1843 se objem činnosti knižního revizního úřadu za posledních 60 let zvýšil desetkrát.

⁴⁰ F. A. Mayer tak byl například cenzorem článků pro časopis Hesperus - Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien, Polizeihofstelle (AVA, PHSt), kt. 827, fas. 2269 ex 1818.

⁴¹ ZÍBRT, ed. (1909), s. 283.

ské cenzury se však odehrávala zcela mimo budovu knižního revizního úřadu a ve styku s nadřízenými orgány vystupoval hebrejský cenzor rovněž samostatně.⁴²

Hlavní úřední místnost byla tvořena velkými stoly, na kterých knihkupci pod dohledem zaměstnance úřadu rozbalovali zásilky přicházející ze zahraničí, a dále uzamčené skříně, ve kterých byly uschovávány knihy, u nichž se vyčkávalo na cenzurní posouzení z Vídně. Pro styk s veřejností měl knižní revizní úřad otevřeno v dopoledních hodinách.

Pomalou a neefektivní práci vyčítal pražskému knižnímu reviznímu úřadu anonymní přípis zasláný roku 1827 vídeňskému policejnímu a dvorskému úřadu. Srovnáním objemu lipských veletržních katalogů a rakouských seznamů povolených děl došel pisatel k závěru, že z 5000 publikací ročně vydávaných v Německu je v Rakousku cenzurováno pouze 1000 z nich. Knihkupci jsou při objednávce knih nuceni čekat, až z Vídně dorazí rozhodnutí o cenzurním vyřízení, jsou však zachyceny případy knih z oboru filozofie anebo státního práva, které byly cenzurovány až po pěti nebo šesti letech; mezitím byl ovšem jejich náklad v Německu vyprodán. Pisatel ponechává otevřenou otázku, jestli je příčinou nedostatek personálu vídeňské cenzury či pomalý způsob jejich práce. V každém případě však může kritizovat pražskou cenzuru. Úředníci knižního revizního úřadu a cenzoři jsou navíc „*bídné osoby, plné strachu a pochybností, které si navíc neumí ani v nejmenším poradit, protože neznají více než trošičku rutiny. Když se jich člověk zeptá, „je tato kniha dobrá?“, což značí: „není zakázaná?“, je potřeba pátrání, vyhledávání, braní jednoho foliantu za druhým, což nemá žádný konec, jeden [úředník] se ptá druhého, a většinou se člověk nedozví nic, anebo dostane odpověď, že o této knize ještě nebylo rozhodnuto“*“.⁴³ Autor proto navrhuje reformu, kdy by se ve všech provinciálních úřadech namísto současného nepřehledného množství katalogů používal opis spolehlivé zahraniční bibliografie, do kterého by byly jednotlivé cenzurní posudky vepisovány. O reakci vídeňského policejního dvorského úřadu na tento anonymní návrh nejsme zpraveni, poznámka na dokumentu značí, že byl tři měsíce po obdržení založen.⁴⁴

Většinu rukopisné produkce určené k tisku posuzovali **cenzoři** zaměstnaní v rámci guberniální správy, z jejich pole působnosti však byla postupně vyjímána vědecká literatura a

⁴² Dlouholetý cenzor a revizor židovských tisků Karel Fischer úřadoval ve svém bytě v Klementinu (srovnej CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 106, 133). Už tímto sjednocením úřadu cenzora a revizora bylo v případě hebrejské cenzury popřeno nařízení z roku 1795, které zakazovalo přímý styk literátů a cenzorů.

⁴³ AVA, PHSt, kt. 1193, fas. H 231 ex 1827, Prag 19. 6. 1827 (anonym). „*Die Beamten und Censoren sind meistens miserable Personagen, voll Zweifel und Aengstlichkeit, die sich, da sie nichts als ein bischen Routine haben, nicht im Geringsten zu helfen wissen. Sie scheinen auch gar kein Gedächtiß zu haben, denn wenn man Sie geht, und fragt: ist dieses Buch gut? das heißt: ist dieses Buch nicht verboten? so braucht es ein Suchen, ein Nachschlagen, ein Folianten Herunter- und Hinaufnehmen, das kein Ende nehmen wil; einer fragt den anderen, und meistens erfährt man nichts, oder man hat die Antwort zu erhalten, daß dieses Buch noch nicht decidirt* s[ohořelé místo, v důsledku požáru nečitelné - dále OM - ey?]" Tamtéž. Zvýraznění dle originálu.

⁴⁴ „*Einstweilen aufzubehalten*“ 9. 9. 1827 [čtení data vzhledem ke stupni ohoření nejisté]. Tamtéž.

novinová produkce. Spisy většího rozsahu byly k posouzení zasílány do Vídně, často ale spolu s posudkem pražského cenzora, který měl cenzor jmenovaný policejním dvorským úřadem potvrdit či upravit. V důsledku centralizace cenzurní správy ovšem počet provinciálních cenzorů klesá, bez ohledu na nárůst knižní produkce. Výběr provinciálních cenzorů byl prováděn zemským prezidiem a následně potvrzován policejním dvorským úřadem. Jak bude dále rozvedeno v kapitole 4, od doby Amada Berghofera penzionovaného roku 1813 působili všichni provinciální cenzori souběžně jako profesori pražské univerzity či jako zaměstnanci univerzitní knihovny.

Tvrzení, které je někdy uváděné odbornou literaturou, že každý spis byl posuzován dvěma cenzory, dříve než obdržel svolení k tisku (*imprimatur*), můžeme v případě provinciální cenzury vyvrátit, vzhledem nízkému počtu cenzorů a jejich tematické specializaci by takový postup ani nebyl možný.⁴⁵ Se dvojitým posouzením se setkáváme pouze u spisů posuzovaných několika cenzurními instancemi (provinciální cenzura + policejní dvorský úřad, případně policejní dvorský úřad + státní kancelář), u spisů týkajících se katolického náboženství (vedle teologického cenzora v rámci guberniální správy byly rovněž posuzovány biskupskými konzistory) a konečně v jednotlivých sporných či jinak komplikovaných případech.⁴⁶

Na základě dvorského dekretu z 6. 3. 1803 (a jeho upřesnění z 14. a 16. 6. téhož roku) byl dohled nad cenzurou vědecké literatury svěřen **studijním direktorům** (Studiendirektoriat), tedy vysokým guberniálním úředníkům kontrolujícím studijní chod jednotlivých oblastí.⁴⁷ Studijní direktori měli učebnice i jiné vědecké knihy a rukopisy příslušného oboru, zaslané knižním revizním úřadem, kontrolovat buďto sami, či svěřit k cenzuře profesoru příslušného oboru.⁴⁸ Zadními vrátky se tedy do cenzurních předpisů rakouské monarchie vrátila josefínská myšlenka cenzorů - vědeckých odborníků, kteří knihy posuzují na základě své profesní znalosti a - v neposlední řadě - cenzurní praxi vykonávají z titulu své profesorské funkce, nejsou za ni speciálně placeni, a státnímu aparátu tak šetří výdaje. Rozšíření okruhu osob vykonáva-

⁴⁵ Na zřídka dochovaných cenzurních lístcích tak nalézáme pouze vyjádření cenzora a následné rozhodnutí cenzurního referenta.

⁴⁶ V kapitole 4.2 je ukázán případ edice *Starých letopisů českých*, který byl během svého úředního chodu posuzován nakonec třemi cenzory na provinciální úrovni a jedním cenzorem vídeňským. - K otázce dvou cenzorů srovnej i WIESNER (1847), s. 202-203 a MARX (1959), s. 18. - Je možné, že je představa o dvou cenzorech zakotvena díky postupu policejního dvorského úřadu při následné cenzuře dovážených knih. Dochované cenzurní posudky z let 1810 a 1811 v archivním fondu této instituce obsahují vždy vyjádření dvou cenzorů. Za tuto informaci děkuji prof. N. Bachleitnerovi.

⁴⁷ V souladu s členěním univerzitních a lyceálních fakult tak existoval filozofický, právnický, lékařský a teologický studijní direktoriát, vedle nich ještě gymnaziální direktoriát.

⁴⁸ JAKSCH (1829), VII, s. 262-263. Srovnej též WIESNER (1847), s. 309-310, MARX (1959), s. 23. V reakci na pravděpodobné nejasnosti ze strany provinciálních úřadů bylo v dekretě z června 1803 upřesněno, že cenzury zbylých spisů se žádná změna netýká, dosavadní cenzori zůstávají tedy i nadále ve svém úřadu.

jících cenzuru spisů tak sice mohlo znamenat teoretické nebezpečí příliš liberálního postoje konkrétních odborníků oproti státním či guberniálním úředníkům-cenzorům, na druhé straně velká část řádných či pomocných cenzorů zastávala stejně zároveň profesorský post na univerzitě. Náznak omezování vlivu ustanovení z roku 1803 můžeme sledovat jedině v postupné centralizaci cenzury vlivem opatření o zasílání spisů většího rozsahu k posouzení do Vídně.

V cenzurní praxi Českého království máme zdokumentovány posudky profesorů právnické fakulty v případě juristických spisů,⁴⁹ profesora historie v případě historicko-geografické kompilace,⁵⁰ profesora astronomie při cenzurování kalendáře,⁵¹ profesora pastoraální teologie při tisku historické kroniky⁵² a konečně profesora českého jazyka a literatury v rámci edic staročeských památek⁵³ a pravděpodobně i v případě cenzury gramatických děl.⁵⁴ Posudek o přípustnosti díla k tisku mohl vypracovat rovněž gymnaziální profesor, pokud byl provinciálními úřady uznán za dostatečnou autoritu v rámci speciálního oboru.⁵⁵ Zdá se, že požadavek vrchního dohledu příslušného studijního direktoriátu zakotvený předpisem v praxi důsledně dodržován nebyl.⁵⁶

Vrchní dohled nad cenzurními záležitostmi v Českém království mělo **zemské gubernium**. Od tereziánských a josefínských reforem provinciální správy se při vnitřním chodu gubernia uplatňovaly dva principy. Starší kolegiální princip svěřoval rozhodování společnému

⁴⁹ Například profesor W. G. Kopetz (1784-1857) v případě díla *Die europäische Staatenwelt*, který je podrobně projednán v kapitole 8.

⁵⁰ Profesor F. N. Tietze (1769-1858) při cenzuře doplňkového svazku k patisku díla *Neueste Länder- und Völkerkunde*, o dalších svazcích je pojednáno v kapitole 5.2 - NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/19, J. Hoch zemskému prezidiu 1. 6. 1826; týž při cenzuře historických článků pro první číslo německého muzejního časopisu NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 6669/4 F. Willmann knižnímu reviznímu úřadu 24. 11. 1826 (koncept).

⁵¹ Profesor praktické astronomie M. A. Dawid (1757-1836), kalendář *Vaterländischer Wandrerer, oder: Allgemeiner böhmisch slavischer Kalender auf das Schaltjahr 1828 für Katholiker und Protestanten, nebst einem jüdischen Kalender* NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/52.

⁵² M. X. Millauer v problematickém případě edice *Starých letopisů českých* - NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 6482/4 (16. 11. 1826) či v případě reakce Antonína Jungmanna na recenzi Josefa Dobrovského (tamtéž, č. 4257/4 (2. 9. 1827), blíže v kapitolách 4.2 a 5.2.

⁵³ Případ Hankou vydávaných *Starobyklých skládání*, srovnej GABRIEL (1932), dále též reedice Komenského díla *Praxis Pietatis* (NA, PG, 1826-30, kt. 1432, fas. 16/15, č. 677/4 (24. 2. 1826).

⁵⁴ Stížnosti na Nejedlého odmítavé posudky gramatických spisů zastávajících iotistickou pozici v rámci gramatického sporu jsou konstantním tématem vlastenecké korespondence.

⁵⁵ Josef Jungmann v případě travestie *Přeoděná Iliada*, NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14 (viz kapitola 7), v případě spisů Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (J. K. Chmelenský K. A. Vinařickému 1. 3. 1835 a 15. 3. 1835, AXMAN, ed. (1915), s. 172, 174) a v případě tisků slovinských básní Františka Prešerna v Praze („Eine kleine Schwierigkeit dürfte es mit der Censur geben, da von den angestellten Zensoren keiner slowenisch liest; allein ich werde schon mit dem Amtsvorsteher sprechen, damit er die Handschrift unserm Prof. Jungmann vorlege, da zuweilen auch die Professoren in derlei Sachen Aushilfe thun.“ F. L. Čelakovský F. Prešernovi 9. 5. 1833, BÍLÝ, ed. (1910), s. 310).

⁵⁶ Rukopis díla *Die europäische Staatenwelt* byl posuzován ve třech částech. Zachované cenzurní lístky ukazují, že rukopis první části byl knižním revizním úřadem odeslán direktoru právnických studií Josephu Krticzkovi, který cenzuru spisu svěřil profesoru W. G. Kopetzovi. Druhá a třetí část rukopisu však již byla profesoru Kopetzovi odeslána rovnou, žádná zmínka o vyjádření studijního direktora před anebo po posouzení spisu na cenzurním lístku zaznamenána není.

zasedání guberniálních radů,⁵⁷ od josefínské doby se více rozšířilo prezidiální rozhodování, které jednotlivým guberniálním radům rozdělovalo kompetence ve svěřených oblastech - referátech - a rozhodovací pravomoci přenechávalo prezidentovi provinciální správy, v českém případě tedy nejvyššímu purkrabímu. Jeho jménem bylo také stylizováno závěrečné rozhodnutí a jemu osobně byly adresovány spisy dalších institucí stejného nebo vyššího stupně. Prezidiální záležitosti tvoří většinu dnes zachované cenzurní agendy.⁵⁸ Obsahují rozhodování o záležitostech většího, mimořádného či problematického charakteru, agendu týkající se udělování žádostí o *scheda* (povolení k držení zakázané knihy), žádostí o udělení knih zabavených při pozůstalostním řízení a korespondenci s dalšími orgány, v první řadě s policejním a dvorským úřadem.⁵⁹

Cenzurní referent v rámci prezidiální správy, tedy guberniální rada, který měl na starosti záležitost cenzurní agendy, byl klíčovou osobou v rozhodnutích uskutečňovaných zemským prezidiem. Jeho rukou byla koncipována většina spisů, podepsaných ve výsledku pražským nejvyšším purkrabím. Na základě údajů o charakteru žadatele tak cenzurní referent například rozhodoval o udělení povolení k vlastnictví zakázané knihy v kategorii *erga schedam*. Příslušný guberniální rada přitom neměl na starost výlučně cenzurní záležitosti - pod agendu Franze Willmanna spadaly dále záležitosti vojenského referátu a komise pro výběr daně z nemovitostí.⁶⁰ Ačkoli dle předpisu z roku 1795 měl po vyjádření cenzora udělit svolení k tisku (*imprimatur*) revizor (v případě provinciální správy tedy přednosta knižního revizního

⁵⁷ Relativně zřídka bývá dokument z gremiálního zasedání součástí aktového materiálu prezidia gubernia, např. PG, 1826-30, kt. 1432, fas. 16/15, č. 3703/4 (30. 6. 1826); kt. 1434, fas. 16/46, č. 46075/3069 (20. 9. 1827); kt. 1435, fas. 16/70, č. 360/4 (22. 1. 1829 - s odlišným návrhem cenzurního referenta a stanoviskem nejvyššího purkrabího).

⁵⁸ V souladu s dobovým odlišováním pojmu „Landespräsidium“ na jedné straně a „Landesgubernium“, případně „Landesstelle“ na druhé straně užíváme v práci pojmu „zemské prezidium“ či „prezidium gubernia“ pro označení úředního aparátu, který vyřizoval spisy adresované nejvyššímu purkrabímu a jeho jménem poté odesílané, „zemské gubernium“ na druhé straně pro instituci zpracovávající tu část úřední agendy, která pod bezprostředním dohledem nejvyššího purkrabího neležela. V dnešní odborné literatuře bývají oba pojmy většinou slučovány pod pojem „zemské gubernium“, důsledné odlišování pojmů má však i praktický ráz při badatelské činnosti - právě úřední agenda zemského prezidia tvoří obsah prezidiální registratury. Srovnej HLEDÍKOVÁ - JANÁK - DOBEŠ (2005), s. 146, 129-151; *Oesterreichische National-Encyclopädie* [ÖNE]- (1835), 2, s. 437-438.

⁵⁹ Spisy zasílané na základě existujících cenzurních nařízení k vídeňskému posouzení expedoval často pražský knižní revizní úřad na vídeňský knižní revizní úřad, ten je spolu s vyjádřením příslušného cenzora předával policejnímu dvorskému úřadu, který poté rozhodnutí o vyřízení spisu zasílal zemskému prezidiu. To následně pověřilo knižní revizní úřad o zapsání cenzurní formule do rukopisu a o kontaktování příslušného autora, celý spis se tak okruhem úředních instancí vrátil zpět.

⁶⁰ AVA, PHSt, kt. 1067, fas. 10311 ex 1823; NA, PGT (Prezidium českého gubernia-tajné), kt. 7, fas. C-7, C-43. Rétorikou Willmannových žádostí o mimořádnou remuneraci bylo, že se vzhledem k vytížení ve svém řádném (vojenském) referátu musí cenzurní agendě věnovat v mimoúředních hodinách. Tak obsáhlá ovšem agenda vojenského referátu nebyla, po smrti Willmanna byla jeho nástupci na tomto postu K. M. Cronovi přidělena i agenda z dalších oblastí.

úřadu), dochované cenzurní lístky obsahují *imprimatur* udělené cenzurním referentem.⁶¹ Cenzurní referent také do roku 1828 vykonával cenzuru pražských německých novin.⁶²

Některé spisy týkající se cenzurní agendy jsou koncipovány členy osobní kanceláře nejvyššího purkrabího - **prezidiálním sekretářem**, případně prezidiálním koncipistou či prezidiálním koncepčním praktikantem.⁶³ Prezidiální sekretář býval zároveň pověřen cenzurou spisů prováděnou „vlastnoručně“ nejvyšším purkrabím, od roku 1828 tak cenzurou *Prager Zeitung* a přílohy *Unterhaltungsblätter*, pozdějšího časopisu *Bohemia*.⁶⁴

Městské hejtmanství (Stadthauptmannschaft) provádělo vlastní policejní agendu v dnešním slova smyslu - zjišťovalo informace o „charakteru a morálním chování“ žadatelů o zakázané knihy či redaktorů časopisů žádajících o svolení k vydávání listu, ať už oficiální cestou, či pomocí sledování a díky síti tajných agentů.⁶⁵ Kontrolovalo pražská knihkupectví a provádělo zabavování knih označených zpětně jako závadné až po prvotním kladném cenzurním posudku (srovnej kapitolu 8). Bylo zároveň pověřeno výkonem divadelní cenzury, tedy kontroly divadelních her před jejich zveřejněním a kontroly herců, zda se při představení drží schváleného textu.⁶⁶ Ve čtyřicátých letech 19. století převzalo od prezidia gubernia cenzuru

⁶¹ NA, PG, 1816-20, fas. 16/172 (podrobněji dále v kapitole 8); 1821-25, fas. 16/87.

⁶² NA, PG, 1826-30, fas. 16/32, odebrání cenzury *Prager Zeitung* F. Willmannovi a jejich „vlastnoruční“ cenzura nejvyšším purkrabím, snad na základě závadného článku, který předtím noviny otiskly. Srovnej též ŠIMEČEK (1963), s. 12.

⁶³ V některých případech jsou zachovány dvě verze konceptu spisu, verze sepsaná nejčastěji prezidiálním sekretářem na zadní straně listu, na který reaguje, a textově shodná verze sepsaná cenzurním referentem, která obsahuje také poznámku o expedici spisu. Obě verze nesou stejné datum.

⁶⁴ Ve většině případů se můžeme domnívat, že členové prezidiální kanceláře postupovali na základě instrukcí sdělených ústně nejvyšším purkrabím. Že tomu tak nemusí být vždy, svědčí vzpomínka F. Palackého na zákroky proti spisům obsahující vydávaných Maticí českou. Palackého intervence u Karla Chotka ukázala, že udělení k tisku odpíral bez vědomí nejvyššího purkrabího prezidiální sekretář K. Ambrosi, odkazoval se přitom na jakési vyšší instrukce a na fakt, že Matice česká není schváleným spolkem. F. Palacký se následně s nejvyšším purkrabím dohodl na kompromisním pojmenování spolku jako „Základ peněžný na vydávání knih českých“ (doslovný překlad německého úředně schváleného názvu). Dle Palackého vysvětlení byl na vině Chotkův laxní přístup ke sdělovaným denunciacím, z tohoto důvodu se prý prezident policejního dvorského úřadu obracel s tajnými instrukcemi přímo na prezidiálního sekretáře. - PALACKÝ (1874), s. 90-92.

⁶⁵ Vzpomínka Vojtěcha Šafaříka na „tajné“ policejní vyšetřování jeho otce po příchodu do Prahy z Nového Sadu přitom ukazuje, že mezi oběma cestami nemusel být nepřekonatelný rozdíl. Policejní komisař Preininger P. J. Šafaříka vyhledal, představil se mu a zeptal se ho a přímo se ho zeptal na informace o jeho osobě, které mají být jako výsledek vyšetřování. ZIBRT, ed. (1909), s. 279-280.

⁶⁶ Pro podrobnější informace o divadelní cenzuře, která leží mimo tematické zaměření této práce, srovnej CHVOJKA (2010), s. 198-209; UHLÍŘ (2003); ČERNÝ (1993).

Cenzurní škrty zde většinou zacházely dál než škrty v případě tištěných verzí dramát - v souladu s přesvědčením, že divadelní představení působí na větší okruh diváků než je vrstva čtenářů (a kupců) tištěných dramát. Vedle přísné cenzury však bylo divadlo bráno zároveň jako médium určené k pozitivnímu ovlivňování postojů a názorů obyvatelstva a jako takové podporováno státní i provinciální správou. Za zmínku stojí také rozdíly mezi jednotlivými divadelními scénami (vídeňský *Hofburgtheater* byl jako oficiální scéna rakouského domu posuzován přísněji) a určitá forma přechodu mezi institucionální cenzurou a autocenzurou prostřednictvím divadelních ředitelů. I v případě divadelní cenzury můžeme sledovat snahy o centralizaci opatření formou zasílání seznamů divadelních her zakázaných ve Vídni jednotlivým provinciálním úřadům (od roku 1822) a obráceně zasílání seznamů v provinciích povolených a zakázaných divadelních her vídeňskému dohledu (od roku 1830). - Fond prezidia gubernia (knihy 237-269) obsahuje rukopisy divadelních her, často se škrty jednotlivých pasáží. Pozo-

pražských německých periodik.⁶⁷ Zajišťovalo také styk s osobami stojícími mimo státní službu, například v případě výslechů spisovatelů a tiskařů podezřelých z cenzurních přečinů. Městské hejtmanství při výkonu své funkce zároveň úzce spolupracovalo s policejním dvorským úřadem, příslušná korespondence probíhala většinou přímou cestou, bez zprostředkování zemského prezidia.⁶⁸

Krajské úřady (Kreisamt) sdružovaly správu i policejní dohled v mimopražských oblastech, vzhledem k většinové koncentraci knihtisku i knižního obchodu do hlavního města Českého království se s nimi při sledování cenzurní agendy setkáváme méně často. Byly zodpovědné za kontrolu mimopražských knihtiskařů a knihkupců, zprostředkovávaly styk zemského prezidia s mimopražskými autory, kontrolovaly pašování či nepovolený podomní prodej knih. Snaha o větší dohled nad produkcí tiskařů vedla k požadavku zakotvenému v řádu pro knihkupce z 18. 3. 1806 povolujícím tiskárny a knihkupectví pouze v místech se sídlem krajského úřadu, kde by mohla být jejich produkce bezprostředně kontrolována úředníky. Již existující knihtiskárny však nebyly tímto ustanovením dotčeny a úřady v praxi tolerovaly rovněž přechod řemesla z otce na syna.⁶⁹ V relativně málo četných případech periodických spisů vycházejících mimo Prahu, obstarávaly krajské úřady cenzuru příspěvků menšího rozsahu, ty tak nemusely být zasílány na pražský knižní revizní úřad.⁷⁰

Biskupské konzistoře (v Praze arcibiskupská konzistoř) zajišťovaly předběžnou cenzuru katolických teologických a náboženských spisů, ty jim byly knižním revizním úřadem zasílány ještě před jejich posouzením cenzorem v rámci provinciální správy. Od roku 1827 bylo rovněž na úvod schválených katolických knih vytištěno dobrozdání konzistoře ve stanovené formě. Pro určení konkrétního ordinariátu bylo důležité místo tisku, v případě většiny nábo-

ruhodné jsou kresby zvonečků, signalizující snad taková místa, která při představení v publiku vyvolávala rozruch.

⁶⁷ NOVÁK (1953), s. 67.

⁶⁸ Klasickou prací o činnosti městského hejtmanství je NOVÁK (1953), o kritice této studie viz kapitola 1.1.

⁶⁹ NOSOVSKÝ (1927), s. 148-150. Na podzim roku 1827 zaslal jindřichohradecký knihtiskař J. A. Landfraß kalendář *Vlastenecký pouťník* (sestavený V. R. Krameriem) k cenzurnímu posouzení do Vídně, snad při pokusu o jeho mírnější posouzení vídeňskou cenzurou. Policejní dvorský úřad však nejenom nařídil posouzení kalendáře pražskými cenzory znalými jazyka i místní situace, ale i zodpovězení otázky, z jakého důvodu je Lanfraßovi povoleno provozování knihtiskařské činnosti v Jindřichově Hradci, který není krajským městem. NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/52 (k záležitosti mimopražských knihtiskařů dále fas. 16/16, 16/54).

⁷⁰ To byl případ policejního krajského listu pro bydžovský kraj, vydávaného knihtiskařem Franzem Kastrankem a povoleného (přes původně nesouhlasné stanovisko cenzurního referenta) zemským prezidentem i policejním dvorským úřadem. List měl obsahovat drobné úřední informace, oznámení o odcizených předmětech apod., cenzura příspěvků byla svěřena bydžovskému krajskému úřadu. NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/70. - V dosavadní literatuře nebývá tato cenzurní pravomoc krajských úřadů zmíněna.

ženské tiskové produkce v Čechách byla proto díla posuzována pražskou arcibiskupskou konzistoří.⁷¹

3.2 Centrální úroveň

Nejvyšší policejní a cenzurní dvorský úřad⁷² byl od roku 1801 hlavní cenzurní instancí centrální vídeňské správy. Rozhodoval o povolení k tisku rukopisů závažnějšího obsahu, buď zcela samostatně na základě posudků cenzorů, nebo po konzultaci s jinými centrálními úřady. Rozhodoval o udělení povolení k vydávání nových domácích periodických titulů, o vydávání knih zakázaných stupněm *damnatur* žadatelům, měl hlavní slovo ve většině personálních otázek spojených s výkonem cenzurní správy a konečně připravoval cenzurní normy, schválené poté císařem ve formě výnosu. Vídeňští cenzoři stojící pod bezprostředním vedením policejního dvorského úřadu vykonávali vedle předběžné cenzury rukopisů i následnou revizi knih přicházejících ze zahraničí. Policejní dvorský úřad rovněž prováděl kontrolu cenzurní agendy zemských prezidií.⁷³

V čele policejního dvorského úřadu stál fakticky od srpna 1816 a formálně od května 1817 Josef hrabě Sedlnitzky von Choltitz, příslušník slezského šlechtického rodu, který svůj post vykonával až do rezignace 16. března 1848, samotný policejní dvorský úřad pak přežil pád svého dlouholetého prezidenta o pouhých sedm dalších dní. Sedlnitzky se už v očích dobové kritiky stal ztělesněním tuhého cenzurního dohledu a do krajnosti dovedeného tajného sledování živlů potenciálně nebezpečných monarchii.⁷⁴ Pamětnické vzpomínky Sedlnitzkému vyčítají pomalý způsob práce a malý literární cit, zmiňována bývá Sedlnitzkého záliba v osobní cenzuře rukopisů určených k otištění v novinách. Odborná literatura většinou dává při líčení prezidenta policejního dvorského úřadu za pravdu hlasům, které jej označují jako rutinního člověka s mimořádnou loajalitou a smyslem pro povinnost, držícího se velmi pre-

⁷¹ Rozbor působení konzistoriální cenzury podává ŠIMEČEK (1966a). Cenzurní posudky pražské arcibiskupské konzistoře jsou zachovány v Národním archivu, fond Archiv pražského arcibiskupství, tamtéž se nalézají i žádosti autorů o podporu při odbytu knih díky jejich doporučení farářům. Srovnej dále VOLF (1926b) o kompetenčních sporech mezi pražskou arcibiskupskou konzistoří a cenzurními instancemi provinciální a státní správy vyprovokovaných případem dějepisné učebnice W. W. Tomka, dále NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/42 (tištění formule o proběhlé konzistoriální cenzuře na úvod teologických knih); AVA, PHSt, kt. 1006, fas. 1991 ex 1822 (díla zaslaná pražským knižním revizním úřadem do Vídně, posuzovaná zde vídeňskou arcibiskupskou konzistoří).

⁷² Oberste Polizei- und Zensurhofstelle. Jak v dobovém úředním styku, tak v pozdějším bádání je název instituce často zkracován jako policejní dvorský úřad (Polizeihofstelle). Z prostorových důvodů se zkráceného označení drží i tato práce.

⁷³ Měsíční výtahy z prezidiálních podacích protokolů týkající se cenzurních záležitostí byly zasílány policejnímu dvorskému úřadu, který si v případě zjištěných nesrovnalostí vyžádal bližší informace - srovnej AVA, PHSt, kt. 827, fas. 2269 ex 1818, dotazování ohledně čtenářské společnosti v Radnicích.

⁷⁴ Výstižně článek „Sedlnicky, president policie a censury“ ve *Wčele*, č. 32, 22. 4. 1848, s. 125.

cizně cenzurních předpisů, až přehnaně pečlivého a kontrolujícího často osobně spisy svých podřízených. Jak shrnuje Michal Chvojka, Sedlnitzky byl mnohem více úředníkem než státníkem. Při častých výtkách pomalosti chodu vídeňské policejní a cenzurní agendy je nutno vyčlenit případy, kdy byla délka vyřízení způsobena korespondencí s dalšími centrálními úřady a vyčkáváním na jejich vyjádření, a mít na paměti, že přinejmenším v některých případech můžeme spekulovat o záměrném prodlužování cenzurního vyřizování, což plnilo roli faktického cenzurního zákazu. Z badatelského hlediska však můžeme ukázat na jeden výrazný rozdíl ohledně chodu úřední agendy: V případě úředních spisů českého zemského prezidia býval koncept spisu sestavený cenzurním referentem přepsán do čistopisu většinou bez obsahových či formálních změn, označen stejným datem jako to, které bylo uvedeno na konceptu, signován nejvyšším purkrabím a reálně expedován většinou v rozmezí dalších dvou dnů. Naproti tomu mezi datem sestavení konceptu spisu úředníkem policejního dvorského úřadu a datem podpisu Sedlnitzkého, po kterém následovalo předání spisu do expeditury, se objevuje mnohem delší časové období, mnohdy v řádu měsíců. Setkáváme se také nezřídka s koncepty, o nichž se můžeme domnívat, že nebyly expedovány vůbec.⁷⁵

Ústřední knižní revizní úřad ve Vídni měl oproti knižním revizním úřadům v provinciích za úkol též sestavovat seznamy povolených a zakázaných knih. Ty byly rozesílány jednotlivým provinčním knižním revizním úřadům, kde měly sloužit jako podklad pro rozhodování o dovážených knihách. Čtrnáctidenní či měsíční seznamy povolených knih a rukopisů určených k tisku byly tištěny v počtu 555 kusů, rozesílány na jednotlivé provinciální úřady, které je distribuovaly knižnímu reviznímu úřadu, městskému hejtmanství, krajským úřadům, univerzitní knihovně a cenzorům. Zprvu obsahovaly pouze zahraniční knihy a domácí rukopisy cenzurované ve Vídni, od roku 1815 k nim začaly být připojovány seznamy knih a rukopisů italské provenience cenzurovaných v provinciálních úřadech v Miláně a Benátkách. Od podzimu 1823 byly v seznamu povolených knih pravidelně uváděny i výsledky cenzurních posouzení ze zbývajících provincií neuherské části rakouské monarchie.⁷⁶ Seznamy zakázaných knih (tedy *erga schedam, damnatur*, případně *damnatur nec erga schedam a damnatur mit Beschlagnahme*) a rukopisů (*non admittitur, typum non meretur*) byly vyhotovovány v menším počtu 165 kusů - roli zde hrál náhled přetrvávající již od tereziánské doby, který

⁷⁵ K osobě Sedlnitzkého v první řadě MARX (1959), s. 36-43, OBERMAIER (1991), s. 9, 22 a CHVOJKA (2010), zvláště s. 251, 357-364.

⁷⁶ ŠIMEČEK (1963), s. 14-16, 25-28; HADAMOWSKY (1979), s. 302-303.

považoval katalog zakázaných tiskovin za potenciální reklamu pro jejich pokoutní distribuci a který proto na samotný katalog zakázaných knih nahlížel jako na tajný.⁷⁷

S činností vídeňského knižního revizního úřadu a vídeňské **hlavní novinové expedice** (Hofpostamtszeitungsexpedition) rovněž souvisela agenda zahraničních časopisů. Od počátku 19. století byly sestavovány seznamy zahraničních periodik, na něž mohli jednotlivci podávat předplatné. Trvání předplatného bylo omezeno půlroční lhůtou, s touto periodicitou byly rovněž nabídkové seznamy periodik aktualizovány. Jednalo se tak de facto o dvojí cenzuru - na základě dlouhodobé tendence listu bylo rozhodnuto o jeho přijetí či nepřijetí do nabídkových seznamů, jednotlivá čísla byla pak znovu cenzurována a výsledek této cenzury zasílán každý týden provinciálním knižním revizním úřadům. Aby nebyl vyvolán rozruch, přistupovaly rakouské úřady k zákazům jednotlivých periodik spíše zřídka, v případě opakovaných závadných článků bylo většinou vyčkáváno konce pololetí a v novém nabídkovém seznamu se už dotyčný titul znovu neobjevil. Paralelně existovaly i nabídkové seznamy obsahující i závadné tituly, tyto seznamy byly určeny diplomatům, případně vyšší aristokracii.⁷⁸

Na základě § 21 cenzurního předpisu z roku 1810 rozhodoval policejní dvorský úřad o skutečnosti, zda má být v rámci posouzení spisu vyžadován posudek od dalšího dvorského úřadu. V případě spisů závažnějšího významu a státoprávního či politického charakteru byla k rozhodování přizvána **státní kancelář** (Staatskanzlei), vedená po celé předbřeznové období knížetem Klemensem Wenzelem Metternichem. Při posuzování děl se státní kancelář řídila politickými zájmy, snažila se předvídat následky zveřejnění spisu z hlediska možných vnitřních nepokojů či komplikací ve vztahu s dalšími státy. Z tohoto důvodu často přidávala k dílům posouzených policejním dvorským úřadem další škrty, na druhou stranu se úzce nedržela cenzurních předpisů a v některých případech radila ke zmírnění cenzurního rozhodnutí. V drtivé většině případů však spolupráce státní kanceláře a policejního dvorského úřadu díky názorové spřízněnosti Metternicha a Sedlnitzkého probíhala bez výraznějších rozporů.⁷⁹ Od roku 1833 vedl odbor státní kanceláře mohučskou centrální informační kancelář, využívající

⁷⁷ Ohledně technického postupu při rozesílání seznamů zakázaných knih ŠIMEČEK (1963), s. 14-21, MARX (1958), s. 412-416, srovnej též BACHLEITNER - EYBL - FISCHER (2000), s. 160. Přinejmenším ve čtyřicátých letech 19. století byly seznamy zakázaných knih zasílány i Grémiu pražských knihkupců - ŠIMEČEK (1963), s. 19.

⁷⁸ O cenzuře zahraničních novin a časopisů ŠIMEČEK (1963), s. 35-37, CHVOJKA (2010), s. 162-170, 176-178, SCHEMBOR (2009), a především GIESE (1964), včetně obsáhlé citace pramenů z provenience policejního dvorského úřadu.

⁷⁹ K cenzuře státní kanceláře MARX (1951), MARX (1959), s. 31-36, EMERSON (1968), s. 136-175. K otázce vztahu policejního dvorského úřadu vůči státní kanceláři (v literatuře někdy chybně označováno jako formální podřízenost) srovnej MARX (1959), s. 32, CHVOJKA (2010), s. 40, 361.

sítě tajných agentů k získávání informací o literárních aktivitách německých spisovatelů, které by mohly ohrožovat rakouský cenzurní systém.

Ve speciálních případech posuzovaly spis i další dvorské úřady, **dvorská komora** (Hofkammer) v případě spisů týkajících se finančních záležitostí, **dvorská válečná rada** (Hofkriegsrat) v případě děl s válečnou tematikou. Rozhodnutí **císaře** bylo vyžadováno například v některých personálních otázkách. Císaři byl čtvrtletně předkládán seznam vlastníků děl zakázaných stupněm *damnatur*, rozhodoval o případném povolení k držení knihy *damnatur nec erga schedam*. Poměrně řídké byly osobní zásahy Františka I. při cenzuře konkrétních spisů. Ostré cenzurní předpisy vůči románům byly ovšem sestaveny snad na základě osobní averze Františka I. vůči literatuře tohoto druhu.⁸⁰ V rámci **státní konference** (Staatskonferenz), vykonávající po smrti Františka I regentskou vládu, namísto císaře Ferdinanda I., měl cenzurní záležitosti na starosti státní a konferenční ministr hrabě Franz Anton Kolowrat-Liebsteinsky, někdejší nejvyšší purkrabí pražský. Ještě na sklonku života Františka I. se Kolowrat energicky zasazoval o systémové či personální změny, které by měly za cíl zrychlit cenzurní agendu policejního dvorského úřadu, snad vlivem změny na císařském postu však tyto snahy vyzněly naprázdno a pozdější Kolowratovy pokusy o cenzurní reformu, vyvolané peticí vídeňských knihkupců roku 1839, patrně nebyly prováděny konsekventně.⁸¹

3. 3 Vztah provinciálních a centrálních orgánů

Při srovnání vzájemného poměru provinciální a centrální cenzury můžeme sledovat postupnou snahu o přesun kompetencí ve prospěch policejního dvorského úřadu, zároveň však pražský odpor proti některým centralizačním opatřením, který bude doložen na konkrétních případech.

Rozdílné představy pražského gubernia a vídeňských úřadů o obsazení cenzorských míst v letech 1813-15 názorně ilustrují vídeňské snahy o centralizaci cenzurní správy a pražský odpor proti nim. Po dlouholeté snaze se cenzor a revizor hebrejských spisů Karl Fischer domohl v únoru 1813 navýšení svého ročního platu a císařského pokynu k vypsání konkurzu na místo cenzurního adjunkta, který by pomáhal při výkonu úřední činnosti a zároveň by byl vyškolen pro problematiku hebrejských spisů, tak jako byl svého času Fischer školen předchozím cenzorem, exjezuitou Leopoldem Tirschem. Ve věci se angažovalo jednak pražské gubernium, konkrétně rada František Twrdy, který Fischerův byt několikrát navštívil, aby se přesvědčil o podmínkách jeho práce, jednak policejní dvorský úřad, na jehož prezidenta svo-

⁸⁰ MARX (1959), s. 26-30, BACHLEITNER (1996).

⁸¹ Srovnej k tomu CHVOJKA (2010), s. 251-260.

bodného pána von Hagera se Fischer obrátil se žádostí o přímluvu. Konkurz na místo adjunkta s ročním platem 500 zlatých (vedle cenzurních povinností měl zároveň vykonávat pomocné práce v knihovně) byl vyhlášen v dubnu 1813 a pro nedostatek vhodných zájemců prodloužen. Od uchazečů světského nebo duchovního stavu byla požadována ukončená filozofická studia, čitelný rukopis, znalost českého, německého, latinského a hebrejského jazyka stejně jako znalost literárních dějin. Vážnější zájem o místo projevil nakonec čerstvý absolvent teologických studií a kněz řádu křížovníků s červenou hvězdou Jan Zimmermann a prezidium gubernia pověřilo Fischera, aby se ujal Zimmermannovy výuky současného hebrejského jazyka.⁸²

Jmenování Zimmermanna na místo adjunkta ovšem musel schválit císař prostřednictvím přednesu podaného policejním dvorským úřadem. České zemské prezidium v příslušné žádosti z listopadu 1813 argumentovalo nutností kontinuity na postu řádně vyškoleného cenzora hebrejských knih. Pro spolehlivost cenzury vůči státnímu zřízení je zajisté vhodné, aby byla cenzorem osoba křesťanského původu a ne židovský konvertita, jako se tomu děje v jiných provinciích rakouské monarchie. Vídeňské úřady byly patrně argumentací o nutnosti vykonávat cenzuru hebrejských knih křesťany přesvědčeny, v první řadě se však snažily zajistit, aby takovýto stav nastal u centrální vídeňské cenzury. Návrh na jmenování Zimmermanna adjunktem pražského cenzora hebrejských spisů nebyl proto v dubnu 1814 schválen s poukazem, že za současné situace je prioritou jmenování odpovídajícího cenzora křesťanského původu ve Vídni. Zimmermannovo probíhající školení však není na škodu, při dobrých výsledcích může obsadit post u hebrejské cenzury ve Vídni on. Důrazné odmítnutí této argumentace českým guberniem, upozorňující na fakt, že velmistr řádu křížovníků s červenou hvězdou odmítá dát souhlas s působením Zimmermanna v jiné provincii Rakouska a že vzhledem k pokročilému věku Fischera (58 let) je nutné, aby byl do budoucnosti řádně vychováván cenzorův nástupce a zároveň odměněn za svou píli platem adjunkta, nebyla vídeňskými autoritami vyslyšena.⁸³ Během opakovaných urgencí českého zemského prezidia se vlivem centralizačních snah zdála jeden čas být ohrožena i samotná budoucí existence postu hebrejského cenzora v Praze jako takového, proti čemuž se v únoru 1815 důrazně ohradil nový nejvyšší purkrabí pražský, hrabě Kolowrat. Po ujištění, že spojený úřad hebrejského cenzora, revizora a translátora (úřední překladatel hebrejských spisů) bude v Praze zachován,

⁸² CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 16, 119-120, 141. Archiv Národní knihovny, Veřejná a univerzitní knihovna Praha (ANK, VUK), kt. 4, dekry, č. 532, böhm. Landespräsidium 27. 3. 1813, č. 554, böhm. Landespräsidium 14. 4. 1813, tamtéž vypsání vyhlášení konkurzu (Nachricht des böhmischen Landesguberniums Nr. 3330); AVA, Studienhofkommission (StHK), kt. 308, 5/Prag-Fe, 1813 Z. 1608. Zimmermannova výuka probíhala od března 1814 (AVA, PHSt, kt. 602, fas. 319 ex 1815, K. Fischer zemskému guberniu 3. 4. 1814.

⁸³ AVA, PHSt, kt. 602, fas. 319 ex 1815, zvláště Dep. 472, Schiller (viceprezident českého gubernia) Hagerovi 8. 8. 1814 a v reakci na to odmítavý přednes Hagera císaři 16. 8. 1814.

spisy většího rozsahu však mají být zasílány k cenzurování do Vídně, pak byl ještě jednou učiněn pokus o jmenování Zimmermanna adjunktem, protože znalosti současného cenzora Karla Fischera představují cenný pramen pro budoucnost a protože by případným úmrtím tohoto cenzora vznikly nedozírné škody. Zimmermann jmenován nebyl a na této skutečnosti nezměnil nic ani fakt, že příslušné osoby křesťanského původu, které by ve Vídni působily jako cenzor hebrejských spisů a jeho adjunkt, se najít nepodařilo.⁸⁴

Pražské gubernium alespoň Fischerovi nařídilo pokračovat ve výuce Zimmermanna, kterému byla jako podpora za snahu o získání znalostí potřebných pro výkon hebrejské cenzury přidělena jednorázová remunerace (odměna) 300 zlatých konvenční měny (k. m.), tato císařem schválená částka ovšem značně redukovala původní návrh na pravidelnou remuneraci ve výši 200 zlatých ročně.⁸⁵ Pravidelné Fischerovy zprávy o pokroku Zimmermannovy výuky hebrejského jazyka, podávané prezidiu gubernia, tak máme zachyceny i z dalších let.⁸⁶ Ještě ve své žádosti o místo bibliotekáře univerzitní knihovny z roku 1825 se Fischer k celé záležitosti navrácí a uvádí na podporu své osoby fakt, že vedle svého působení jako hebrejský cenzor, revizor a translátor musí plnit i povinnosti adjunkta, jehož místo bylo systemizováno s platem 500 zl., a že tím tak ušetřil erární kase za dlouhá léta výkonu své služby nemalé finanční prostředky.⁸⁷

Ve chvíli, kdy se jednotlivé urgencye českého zemského prezidia snažily docílit Zimmermannova jmenování adjunktem hebrejské cenzury, se ovšem rozhodovalo i o osudu pražské cenzury jako takové. V březnu 1813 byl císařským rozhodnutím konečně penzionován pražský cenzor Amand Berghofer, který byl od roku 1809 (právem) podezřelý z autorství závažného protirežimního spisu *Verbotene Schriften*, vydaného anonymně v Bavorsku, a

⁸⁴ Tamtéž, zvláště Kolowrat Hagerovi 14. 2. 1815. Závěr dopisu vyplývá jako jednoznačná obhajoba provinciální autonomie: Kolowrat zdůrazňuje, že „*jedes Simplifizierungssystem, besonders in einer so großen Monarchie, seine Bedenklichkeiten wider sich hat.*“ - Kandidáti na post hebrejského cenzora ve Vídni byli neúspěšně hledáni v okruhu profesorů vídeňské univerzity a univerzitní knihovny, srovnej tamtéž, Ugarte (studijní dvorská komise) policejnímu dvorskému úřadu 7. 4. 1815.

⁸⁵ Tamtéž, Hager Schillerovi 13. 7. 1815. - Již pravděpodobně soukromý pokus Fischera o jmenování hebrejského adjunkta byl odmítnut listem svobodného pána von Hagera ze září 1815. V něm se prezident policejního dvorského úřadu ohrazuje proti nutnosti existenčního zabezpečení Zimmermanna díky adjunktskému postu (mezitím byl jmenován 3. skriptorem univerzitní knihovny) a vyslovuje pochyby nad Fischerem uváděnými důvody k vytvoření přesného plánu, podle kterého má být nyní Zimmermann učen novému hebrejskému jazyku. Ve chvíli, kdy jako řádový kněz musel získat základy biblické hebrejštiny a kdy je v každé žádosti líčen jako talentovaný muž vykonávající velké pokroky v osvojování rabínské hebrejštiny, již zajisté postačí, když se rozšiřování dalších znalostí bude věnovat během volných hodin. Z těchto důvodů Hager v žádném případě nemůže podpořit další přednes panovníkovi se žádostí o Zimmermannovo jmenování. AVA, PHSt, kt. 641, fas. 3858 ex 1815.

⁸⁶ AVA, PHSt, kt. 827, fas. 2269 ex 1818, Geschäftsprotokoll des k.k. böhmischen Landespräsidiums in Zensurangelegenheiten für den Monat Jenner 1818, údaj k 6. 1. (č. 145 prezidiální registry).

⁸⁷ AVA, StHK, 5/Prag Fc, ad 3442/532 ex 1828, kompetenční tabulka uchazečů o místo bibliotekáře z 24. 3. 1826. - S podobnou argumentací žádal opakovaně Fischer o vyplacení remunerace své osobě - doklady v AVA, PHSt, kt. 602, fas. 319 ex 1815 a AVA, PHSt, kt. 655, fas. H 68 ex 1815. Srovnej též CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 120.

v letech mezi odhalením aféry a penzionováním pravděpodobně musel nadále chodit do úřadu, aniž by mu ovšem bylo umožněno vykonávat pracovní činnost.⁸⁸ Na uvolněné cenzorské místo s platem 400 zlatých navrhovalo pražské zemské prezidium Franze Xavera Niemetschka (Němečka), dosavadního cenzora s platem 100 zl., který ovšem cenzurní činnost spojenou s postem nedůvěryhodného Berghofera v posledních letech již fakticky vykonával. Na dosavadní Niemetschkovo místo pak měl být jmenován profesor estetiky Heinrich Dambeck. Policejní dvorský úřad ovšem využil skutečnosti, že požadovaný plat Niemetschka je řádově větší než platy všech ostatních pražských cenzorů, které se pohybovaly mezi 100 a 140 zl., a žádal proto po zemském prezidiu jednak osvětlení této skutečnosti, jednak sdělení důvodů, „proč má být vůbec pražská cenzura zachovávána ve své současné podobě,“ narážaje přitom pravděpodobně na proběhlou Berghoferovu aféru.⁸⁹

Podrobný rozklad českého zemského prezidia z 3. srpna 1813 zdůrazňoval rozvinutost českého knižního trhu, stav kultury a věd na území Českého království, a konečně polohu Českého království. Praha se nachází mezi centrem středoevropského knižního trhu Lipskem a rezidenčním městem Vídní, knihy z lipského veletrhu tak do Prahy dorazí dřív a zasílat je k cenzurnímu posouzení do Vídně by znamenalo pro knihkupce ztráty, „takže by místní knižní trh mohl být téměř rozpuštěn“.⁹⁰ Ve své odpovědi se české zemské prezidium odvolávalo na starší rozklady vyhotovené v této záležitosti, mimo jiné na dokument z 2. 8. 1781, tedy ze samého počátku josefínských reforem cenzurního systému. Jestliže pak dekret dvorské kanceláře z 6. 3. 1803 svěřil cenzuru vědeckých knih a rukopisů provinciálním studijním direktorům a jim podřízeným profesorům, byl to dle argumentace zemského prezidia další důvod pro zachování provinciální cenzury, zvláště když následné upřesňující psaní z 30. 5. 1803 vysvětlilo, že dosavadní knižní revizní úřady a jim podřízení cenzori mají i nadále vykonávat svou činnost. Dle dalšího argumentu je zachování provinciální cenzury zcela v souladu s liberálním cenzurním předpisem z prosince 1810, protože by jinak byly „výplody ducha a knižní trh vystaveny tíživé oklice“.⁹¹ V souvislosti s touto argumentací poněkud překvapí další věta textu

⁸⁸ O celém případě podrobně WÖGERBAUER (2006a), s. 154-158, WÖGERBAUER (2006b), s. 150-151, WÖGERBAUER (2007b), zvl. s. 118-121, WÖGERBAUER (2007c). Státní aparát přitom roku 1811 zamítl Berghoferovu rezignaci na úřední post, existovala totiž obava, že by propuštěný cenzor pokračoval ve své protirežimní spisovatelské činnosti. V tomto ohledu tak představovalo Berghoferovo nucené setrvání v úřadu a následné vyplácení penze prostředek kontroly pobytu a činnosti problematického úředníka. Berghoferovu žádost, aby mu mohla být penze vyplácena v zahraničí, totiž státní správa logicky odmítla.

⁸⁹ „[...] *warum überhaupt die Prager Zensur, so wie sie ist, beizubehalten sey.*“ Citace z přednesu prezidenta policejního dvorského úřadu Hagera panovníkovi 12. 8. 1813, vztahuje se k psaní policejního dvorského úřadu českému zemskému prezidiu 19. 4. téhož roku. AVA, PHSt, fas. 936 ex 1815, folio 25-26 (dále jen fol.).

⁹⁰ „[...] *der hierortige Buchhandel beinahe auflösen würde*“ Tamtéž, fol. 3-4 + 10-13, Schiller Hagerovi 3. 8. 1813.

⁹¹ „*Es dürfte daher dieser ausserordentliches Zwang mit den liberalen Zensurvorschriften (Schreiben z 12. 10. 1810) kaum zu vereinbaren seyn, daß bei dieser bestimmten Zensurgrundsätzen dennoch, nur gerade die Produkte des Geistes und der Buchhandel dem drückenden Umweg ausgesetzt seyn hätte.*“ Tamtéž.

rozkladu, ve které je policejní prezident upozorněn, že jsou pražští cenzoři přísnější než vídeňští. Vztahuje se pravděpodobně na výtku učiněnou dříve v návaznosti na Berghoferův případ.⁹²

Na podporu zachování provinciální cenzury je dále užit císařský příkaz o podpoře domácím časopisům, aby tak svou lepší kvalitou vytlačily zahraniční listy, a konečně fakt, že v Čechách vychází velké množství spisů drobného rozsahu v obou zemských jazycích. Zaslání každého z nich na centrální cenzuru by tak zcela jistě nebylo chytrým řešením. Plně postačí dosavadní stav, kdy cenzoři zastaví rozšiřování všech děl, která se zdají být povážlivá, a počkají přitom na vídeňský rozsudek. Navržený plat cenzora Niemetschka, světské osoby, se nedá srovnávat s platem těch cenzorů, kteří jsou členy církevních řádů, mají tak zajištěny životní náklady a vyšší plat nepotřebují, popřípadě je objem jejich cenzurní práce daleko nižší.⁹³

Policejní dvorský úřad předložil 12. srpna 1813 tuto argumentaci panovníkovi ve formě přednesu,⁹⁴ František I. však s vyřízením záležitosti provinciální cenzury otálel. Po urgen- ci českého prezidia padlo císařské rozhodnutí v této věci až 24. března 1815, přiznalo Niemetschkovi roční plat 400 zl. a ponechalo pražskou cenzuru ve stejném rozsahu jako doposud, s výjimkou hebrejské cenzury, vyřízené o měsíc dříve v neprospěch provinciální autonomie (viz výše). Následná korespondence prezidia gubernia pak už jenom docílila dosazení Heinricha Dambecka na uvolněné místo cenzora s ročním platem 100 zlatých, na jehož jmenování se v předchozím vyřízení jaksi zapomnělo.⁹⁵

Z dlouhodobého pohledu ovšem pravomoci pražské cenzury ve prospěch centrálních vídeňských úřadů klesaly. Dokladem toho je mimo jiné postupný pokles pražských cenzorů. Zatímco v roce 1815 úřad vykonávalo 5 osob, vedle zmiňovaných cenzorů Niemetschka a Dambecka teologičtí profesori Joachim Cron s platem 140 zlatých, Peter Dittrich s platem 100 zlatých a hebrejský cenzor Karel Fischer,⁹⁶ ustálil se před polovinou 20. let počet pražských cenzorů na třech.⁹⁷ Zpřísnující se předpisy ohledně výkonu cenzurní praxe zároveň postupně

⁹² „Daß die hiesigen Zensoren viel strenger als die Wiener sind, ist Eurer Exzellenz aus den Journalen und mehreren einzelnen Verhandlungen bekannt.“ Tamtéž.

⁹³ Tamtéž. - Když byl cenzorský post po Niemetschkovi svěřen členu řádu křížovníků s červenou hvězdou Zimmermannovi, výše roční odměny zůstala zachována, byla však vyplácena ve formě nenárokované remunerace, o kterou musel nový cenzor každé čtvrtletí žádat policejní dvorský úřad.

⁹⁴ Tamtéž, fol. 1,14. Zda se prezident policejního dvorského úřadu Hager s argumentací prezidia pražského gubernia ztotožnil, není vzhledem k poničení některých míst rukopisu požárem možné určit.

⁹⁵ Tamtéž, fol. 1, přípis Františka I. z 24. 3. 1815, fol. 25-26 dále Kolowrat Hagerovi 9. 4. 1815 a fol. 24, 27, odpověď ze 16. 4. 1815.

⁹⁶ Situace z roku 1815 odpovídala počtu cenzorů a jejich platové výši z roku 1801, s jednou výjimkou - jako cenzor je tehdy uveden i přednosta knižního revizního úřadu Franz Anton Meyer. Srovnej WÖGERBAUER (2006a), s. 154.

⁹⁷ V úředním schematismu pro rok 1823 jsou uvedeni již jen Dittrich, Fischer a J. Zimmermann jako nástupce Niemetschka. Stejný počet cenzorů je pak ve schematismech uváděn až do roku 1837, ve schematismu pro rok

rozšiřovaly množinu děl, která bylo nutno před schválením jejich tisku zaslat k posouzení vídeňskému centrálnímu knižnímu reviznímu úřadu, případně policejnímu dvorskému úřadu. Jak bude podrobně ukázáno v další kapitole, impulzem k rozšíření pravomocí centrálních úřadů vůči provinciální cenzuře se mohly stát i cenzurní osudy jednoho konkrétního díla.⁹⁸

Vítanou záminkou pro rozšíření kompetencí centrálního úřadu se mohla stát i žádost o finanční ohodnocení. V červnu 1830 podal pražský teologický cenzor Hieronymus Joseph Zeidler žádost o zvýšení vyplácené remunerace za výkon cenzurního povolání z dosavadní výše 100 zl. k. m., v jejímž rámci připojil tabulku, informující o stále se zvyšujícím ročním rozsahu spisů, které mu byly předloženy k cenzurování.⁹⁹ Této skutečnosti využil prezident policejního dvorského úřadu hrabě Sedlnitzky a odkázal pražské gubernium na skutečnost, že pražský teologický cenzor má být určen k posuzování pouze rukopisů sepsaných v českém jazyce, všechny obsáhlejší německé a latinské rukopisy mají být poslány k rozhodnutí do Vídně. Zeidler navíc může využívat pomoci cenzora Zimmermanna ovládajícího dokonale český jazyk. Co se týče cenzury uměleckých předmětů a mědirytin, ve Vídni je vykonávána přednostou knižního revizního úřadu a stejný postup může být zvolen i v případě Prahy, zvláště když umělecké předměty s církevní tematikou stejně podléhají předběžnému schválení ze strany biskupských konzistoří a všechny kresby či mědirytiny s politickou tematikou musí být zaslány k posouzení do Prahy. Pod záminkou ulehčení práce přetíženému cenzorovi tak

1838 jsou uvedeni vedle zmíněných cenzorů uvedeni direktori jednotlivých studií a dále Michael Seidl jako „Aushilfecensor im ökonomischen Fache“.

⁹⁸ Dekretem policejního dvorského úřadu z 30. 6. 1825 tak bylo například přikázáno (či zopakováno starší nařízení), že všechna díla většího rozsahu a závažnějšího obsahu mohou povolení k tisku obdržet pouze od policejního dvorského úřadu ve Vídni. Srovnej podrobně kapitolu 8.

⁹⁹ „Ausweis über die Anzahl der zur zensurgutächtlichen Durchsicht erhaltenen Schriften, Bücher, Zeichnungen und Kupferstiche vom Jahre 1823 bis May 1830

	Anzahl der Stücke an:	
	Schriften und Büchern	Kupferstichen und Zeichnungen
im Jahre 1823 vom 13. Feb. bis 21. April	87	188
vom 22. Sept bis alt. Dec.	49	121
Im Jahre 1824	182	725
Im Jahre 1825	185	527
Im Jahre 1826	200	782
Im Jahre 1827	170	665
Im Jahre 1828	306	985
Im Jahre 1829	206	788
Im Jahre 1830 vom 1. Jan bis alt. May	119	665

Prag den 14. Juni 1830. D[okt]or Hieronymus Joseph Zeidler“

NA, PG, 1831-35, kt. 1640, fas. 16/25, příloha k č. 2805. Údaj v pravém sloupci se vztahuje na umělecké předměty s náboženskou tematikou. - Stanovisko knižního revizního úřadu a v souladu s ním i vyjádření zemského prezidia upozornilo ovšem na fakt, že Zeidler nebyl jmenován řádným cenzorem, svou funkci vykonává pouze jako provizorní cenzor. Protože zvýšení pravidelné remunerace v této situaci nepřipadalo v úvahu, navrhovalo vyplatit Zeidlerovi jednorázovou odměnu za dosavadní bezchybný výkon cenzorské funkce ve výši 300 zl. k.m. Tamtéž, J. F. Stuchly zemskému prezidiu 3. 7. 1830; NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/39, F. Willmann Sedlnitzkému 10. 7. 1830 (koncept); AVA, PHSt, kt. 1275, fas. 5618 ex 1830, Chotek Selnitzkému 10. 7. 1830 (číslo).

bylo zemské gubernium vyzváno k důslednému dodržování kroků vedoucích k centralizaci výkonu cenzury.¹⁰⁰

K dlouhodobému přesunu pravomocí pražské provinciální cenzury došlo rovněž v případě revize knih dovážených ze zahraničí. V 90. letech 18. století prováděl pražský knižní revizní úřad kontrolu dovážených knih paralelně s revizí prováděnou vídeňskou cenzurou a nezávadné knihy byly rovnou poskytovány knihkupcům. Pouze u knih shledaných jako problematické bylo jejich rozšiřování potlačeno až do vynesení definitivního rozhodnutí vídeňské cenzury. Příslušné pomocné knihy pražského knižního revizního úřadu tak vedle cenzurních posudků vídeňské proveniencce obsahují specifické cenzurní formule vydané na základě místního (předběžného) šetření. V nemalém počtu případů ovšem cenzurní posudek vydaný ve Vídni u příslušného názvu úplně chybí, kniha tak byla posuzována pouze v Praze. V průběhu 90. let se zastoupení knih, které ve Vídni cenzurovány nebyly, zmenšuje. Pokles může být interpretován jako doklad centralizace cenzury, anebo narůstajícího propojení pražského a vídeňského trhu.¹⁰¹ Jak bylo již uvedeno výše, ještě roku 1813 argumentuje pražské zemské prezidium zbytečnými prodlevami knižního trhu v případě, že by byla revize knih dovážených ze zahraničí závislá výlučně na jejich posouzení ve Vídni. V polovině 20. let 19. století se už ale s doklady cenzury dovážených knih v Praze ještě před výsledkem cenzury ve Vídni nese-
tkáváme. Pražský knižní revizní úřad se tak v případě dovážených knih stal pouhou servisní institucí, která shromažďovala výsledky vídeňské cenzury a na jejich základě vydávala povolené knihy knihkupcům.

Případ, který dospěl až k mezinárodní stížnosti, pak názorně ilustruje úskalí centralizačních snah při cenzurování dovážených děl. Legační sekretář meklenburského velkovévodství Guido von Mayer se v březnu 1826 obrátil na rakouského vyslance s otázkou, z jakého důvodu byl dovoz jeho díla *Corpus juris confederationis germanicae, oder: Vollständige Sammlung der Quellen des deutschen Landschafts* z roku 1822 zamítnut pražskou cenzurou, když bylo dílo jako takové na základě vídeňského cenzurního řízení označeno stupněm *admittitur*. Trvalo až do května 1827, než se prostřednictvím státní kanceláře a policejního dvorského úřadu věc dostala k vyřízení do Prahy. Zde bylo zjištěno, že dva exempláře Mayerova

¹⁰⁰ Sedlnitzky Chotkovi 29. 1. 1831, koncept v AVA, PHSt, kt. 1275, fas. 5618 ex 1830; čistopis v NA, PG, 1831-35, kt. 1640, fas. 16/25. Změny oproti původní verzi konceptu dopisu, provedené odlišnou rukou (Sedlnitzky?) znamenají zosvětlění tónu dokumentu, vyškrtnuta je například pasáž o možném cenzurování obsáhlejších německých a latinských teologických děl v Praze v případě zvláštní neodkladnosti.

¹⁰¹ Opírám se zde o dosud nepublikované údaje z výzkumu C. Madl a M. Wögerbauera, zveřejněné v rámci IV. kongresu světové literárněvědné bohemistiky (Praha 28. 6. - 3. 7. 2010). Posudek vídeňské cenzury chyběl roku 1790 u 20 % titulů uvedených v pomocných knihách pražského knižního revizního úřadu, roku 1799 se jednalo pouze o 10 % titulů. - V pomocných knihách byla u titulů shledaných pražskou cenzurou jako nezávadné uváděna zkratka pas. [patrně passus], u titulů, které byly zadrženy, zkratka susp. [suspectatur] anebo s.p. [patrně sine permittitur].

díla byly zaslány pražskému Calveho knikupectví v červnu 1822 a v souladu s předpisy uloženy na knižním revizním úřadě do jedné ze dvou skříní obsahující obdobné knihy zasláné na Calveho adresu, které čekaly na vydání cenzurního posouzení vídeňskými úřady. Protože ale počet přicházejících necenzurovaných knih narůstal a kapacita skříní vyhrazených pro zásilky Calveho knihkupectví byla omezená, byla v říjnu 1822 část starších knih čekajících na posudek vídeňské cenzury zaslána zpět do zahraničí, mezi nimi i exempláře Mayerova díla. Oznámení o kladném cenzurním posouzení knihy se totiž objevilo ve vídeňském seznamu povolených děl až v prosinci 1822, tedy půl roku poté, co exempláře dorazily do Prahy.¹⁰²

3.4 Srovnání cenzurních pravomocí v rámci jednotlivých zemí habsburské monarchie

Jak vyplývá z periodických seznamů povolených knih, míra nezávislosti na rozhodnutí ústřední vídeňské cenzury se v jednotlivých provinciích lišila. Provinciální úřady v Miláně, Benátkách i Lvově následnou cenzuru zahraničních děl i nadále vykonávaly nezávisle na cenzurním rozhodnutí z Vídně, jejich rozhodnutí potom nabývalo díky publikaci v seznamech povolených či zakázaných děl platnosti pro celou monarchii.¹⁰³ Tento fakt souvisí s jazykovou otázkou cenzurovaných knih. Lvovští cenzoři tak posuzovali knihy v polském jazyce dovážené z Pruska či z Kongresového Polska, cenzoři v Miláně či v Benátkách obdobně posuzovali italskojazyčnou literaturu dováženou z ostatních částí Apeninského poloostrova. Bližší analýza seznamů povolených knih však ukázala, že se mezi zahraničními knihami cenzurovanými v provinciích objevují i tituly v jiných jazycích - například francouzské knihy vydávané v Ženevě či v Paříži, v menší míře i anglické publikace.

Přehled o objemu cenzurovaných knih a rukopisů v jednotlivých provinciích udává následující analýza seznamů povolených knih za první pololetí roku 1824:¹⁰⁴

¹⁰² NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/46, č. 2234/4, Sedlnitzky Chotkovi 26. 4. 1827, tamtéž, č. 2667/4, F. Willmann Sedlnitzkému 3. 6. 1827 (koncept).

¹⁰³ Jako další rozdíl mezi cenzurní správou v Lombardsko-benátském království a Českém království můžeme uvést větší decentralizaci italské cenzury - jednotliví cenzoři se nacházeli i v jiných městech než v hlavních městech provincií, jejich výčet podává WIESNER (1847), s. 392-393. K italské cenzuře též MARX (1959), s. 19-20.

¹⁰⁴ Jako jednotka byl zvolen spis či skupina spisů uvedených s cenzurním posudkem, soubor článků určených pro jedno číslo časopisu byl tak brán za jednu položku. Tak je možné vysvětlit rozdíl mezi zde uvedenými daty a početními údaji v remunerační žádosti H. J. Zeidlera (viz výše).

	domácí tituly (předběžná cenzura)		zahraniční tituly (následná cenzura)	
	rukopisy	mědirytiny, kamenotisky, muzikálie	knihy, časopisy	mědirytiny, kamenotisky, muzikálie
Milán	381	18	256	1
Benátky	304	46	98	5
Praha	170	14		
(z toho hebrejská díla)	7			
Lvov	30	34	54	46
Innsbruck	42	2		
Linec	29			
Zadar	11			
Brno	11			
Klagenfurt	9			
Štýrský Hradec	4	7		
Terst	1			
Lublaň	1			

Tabulka 1: Počty cenzurovaných knih a rukopisů cenzurovaných provinciálními úřady dle čtrnáctidenních seznamů povolených knih

Verzeichniß der bey der k.k. Central-Bücher-Zensur in Wien zugelassenen in- und ausländischen Werke, Jourmale, Handschriften, Landkarten, Zeichnungen, Musikalien, u.s.w., Wien, 1824.

V tomto ohledu zbývá dodat, že zcela zvláštní postavení v rámci Habsburské monarchie měla cenzura v Uhrách a Sedmíhradsku, to vyplývalo ze specifického státoprávního postavení těchto dvou zemí. Uherská a sedmíhradská cenzura nebyly podřízeny policejnímu dvorskému úřadu, nýbrž příslušné dvorské kanceláři. Obdobně jako v celních záležitostech tak byly Uhry a Sedmíhradsko z hlediska cenzurního provozu pokládány de facto za zahraničí, knihy přicházející z Uher byly prohlíženy knižními revizními úřady a obráceně cenzurní zákazy v neuherské části habsburské monarchie neplatily v Uhrách a v Sedmíhradsku automaticky. Jako příklad bývá uváděna Grillparzerova proticírkevní báseň *Campo vaccino*, která byla sice v neuherské části monarchie zabavena, mohla však být v srpnu 1820 uveřejněna v pešťském časopisu *Pannonia*. Císařské rozhodnutí 15. 3. 1827, že mu má být předkládán výtisk každého spisu tištěného v Uhrách nebo v Sedmíhradsku, můžeme ze systémového hlediska považovat za krok blížící se následné cenzuře. Roku 1839 pak byl pro Uhry sestaven zcela nový cenzurní předpis představující liberalizaci cenzury politického tisku a do značné míry decentralizaci vlivem méně specifikovaných pravidel, která přenechávala rozhodnutí o

konkrétních spisech jednotlivým cenzorům. Opatření z roku 1846 pak představuje opětovný tlak na centralizaci cenzury a zostření zásahů proti politickému tisku.¹⁰⁵

Skutečnost, že v souvislosti s cenzurními předpisy hrály Uhry podobnou roli jako zahraničí, ukazuje případ kritiky pražského profesora estetiky (a později též dočasného správce knižního revizního úřadu) Antona Müllera kvůli jeho počínání v příloze pražských německých novin *Unterhaltungsblätter*. Autorem kritiky byl Alois Jelen, zaměstnanec guberniálního archívu a ve volném čase operní zpěvák českých hudebních představení. Na základě Müllerovy stížnosti byla nejvyšším purkrabím udělena Jelenovi výstraha, svůj článek totiž uveřejnil v pešťském časopise *Iris* bez schválení pražských cenzurních orgánů a kromě toho si jako zaměstnanec gubernia měl článek kritizující tiskový počín podporovaný zemským prezidiem nechat schválit svým nadřízeným.¹⁰⁶ O určité nejistotě zemského prezidia ovšem svědčí fakt, že se s otázkou, zda se má opravdu na tisk v uherských zemích pohlížet jako na tisk v zahraničí, a jestli tedy musí čeští autoři nejprve žádat o svolení pražských cenzurních orgánů, obracelo na policejní dvorský úřad.¹⁰⁷ Obdobně se P. J. Šafařík při svém stěhování z Nového Sadu do Prahy pohoršoval nad skutečností, že i knihy dovážené z Uherského království musí být v Čechách prohlíženy.¹⁰⁸

V rakouských cenzurních seznamech tak nalézáme relativně velký počet knih, které byly tištěny v Uhrách a následně pro neuherskou část monarchie označeny stupněm *damnatur* či *erga schedam*.¹⁰⁹ Do rakouských cenzurních seznamů ovšem byly přinejmenším ve 40. letech automaticky připojovány rukopisy neschválené uherskou cenzurou i knihy konfiskované z rozhodnutí uherské cenzury.¹¹⁰ S blížící se revolucí můžeme předpokládat osvojení maďarských nacionálních principů ze strany představitelů uherské cenzury, z dobových ohlasů slovenských spisovatelů tak máme zachovány stížnosti na skutečnost, že bratislavský cenzor

¹⁰⁵ Vzájemný vztah uherské a neuherské cenzury není dodnes v literatuře dostatečně osvětlen. LIPTÁK (2005) popisuje vývoj uherské cenzurní situace, bohužel ovšem bez srovnávání uherské cenzurní situace a předpisů neuherské části monarchie; MARX (1969), s. 50-62 se věnuje především postupu proti maďarsky psaným polemickým spisům tištěným v zahraničí.

¹⁰⁶ NA, PG, 1826-30, fas. 3/90.

¹⁰⁷ Tamtéž, fas. 16/1. O postupu při schvalování *Unterhaltungsblätter* a o pravděpodobné protekci A. Müllera u nejvyššího purkrabího Chotka níže.

¹⁰⁸ „Praveno mi zde, že v tomto punktu, co do knih, mezi Uhry a Čechami ouplná vzájemnost panovati má a musí. Jestli ne, tedy běda přeběda - jestli Vašincové naše Uhry za zemi zahraničnou, za sídlo nadosvěty a samovolnosti mají!“ P. J. Šafařík F. Palackému 31. 3. 1833, BECHYŇOVÁ - HAUPTOVÁ, edd. (1961), s. 159. Dále F. Palacký P. J. Šafaříkovi 7. 3. 1833, BECHYŇOVÁ - HAUPTOVÁ, edd. (1961), s. 152-153.

¹⁰⁹ Pro období 1833-1848 tak v cenzurních seznamech nacházíme 7 knih vydaných v Prešpurku, 7 knih vydaných v Košicích, 6 knih vydaných v Budíně a na 30 knih vydaných v Pešti. Za zmínku stojí se stupněm *erga schedam* česky psaná kniha o vodoléčbě vydaná v Trnově roku 1838 a německá verze Kollárova programatického spisu *Uiber die literarische Wechselseitigkeit zwischen der verschiedenen Stämmen und Mundarten der slavischen Nationen* (rešerše na základě <<http://univie.ac.at/zensur>>).

¹¹⁰ To byl příklad konfiskovaného ročníku *Tatranky* vydávané bratislavským profesorem slovanských jazyků Jurajem Palkovičem, v dosavadní rakouské literatuře nesprávně uváděné mezi příklady děl v maďarském jazyce, ohodnocených nejtvrdějším stupněm zákazu *damnatur mit Beschlagnahme* - MARX (1969), s. 57-58, 107.

nepropustil do uherského časopisu článek, který byl předtím bez cenzurních problémů vydán v Praze.¹¹¹

Ve výjimečných případech se ovšem mohl cenzurní posudek knihy lišit i v jednotlivých provinciích neuherské části monarchie. Opakovaně vydávaná sbírka zákonů *Vollständiger Landesadvokat* (vedle toho od roku 1803 v českém překladu Prokopa Šedivého jako *Dokonalý jednatel*) obsahovala předpisy platné pro Markrabství moravské. Protože se ty v některých ohledech od předpisů pro české země lišily (například v počtu dní potahové roboty), byla kniha v Čechách od roku 1824 ohodnocena stupněm *transeat*. Na základě upozornění čáslavského krajského úřadu, že kniha vzbuzuje rolnické nepokoje, byla česká i německá verze roku 1827 pro území Českého království označena *erga schedam* a následně zabavována z pultů českých knihkupců.¹¹²

¹¹¹ RUTTKAY (1991), s. 100.

¹¹² NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/43.

4. CENZOŘI A DALŠÍ PŘEDSTAVITELÉ CENZURNÍ SPRÁVY

Tato kapitola uvádí obecné poznatky týkající se cenzorů a dalších osob s cenzurní pravomocí, v příloze 3 je pak podán biografický přehled cenzorů pražské guberniální správy, zaměstnanců knižního revizního úřadu, cenzurních referentů a prezidiálních sekretářů (obvykle pověřených novinovou cenzurou) pro léta 1815-1848. Hlediska výběru kandidátů při uvolnění místa budou popsána na základě konkurzu na místo přednosta knižního revizního úřadu v Praze v letech 1827-1829. Poslední část této kapitoly se věnuje rozporuplné postavě beletristického cenzora J. N. V. Zimmermanna, který se stal v české historické paměti pravděpodobně synonymem kontroly předbřeznové literatury.

S výjimkou specifického případu Karla Fischera, hebrejského cenzora, který se jako absolvent gymnaziálních studií krátce po svém příchodu do Prahy seznámil s exjezuitou Leopoldem Tirschem, hebrejským cenzorem a emeritním profesorem hebrejštiny na pražské univerzitě, a začal jím být soukromě vyučován pro výkon cenzurní praxe, absolvovali všichni cenzoři univerzitní vzdělání, většinou teologické. Univerzitní vzdělání, tentokrát právního směru, bylo od počátku vlády Františka II. nařízeno rovněž pro všechny státní úředníky zabývajícími se konceptními pracemi, můžeme je tedy předpokládat u cenzurních referentů i prezidiálních sekretářů. Cenzoři J. Cron, F. X. Niemetschek, J. P. Dittrich, H. Dambeck, H. J. Zeidler, J. P. Koubek a J. Mařan vykonávali svou činnost vedle profesorského působení na pražské univerzitě, další cenzoři - K. Fischer, J. N. Zimmermann a od roku 1841 i P. J. Šafařík - byli souběžně zaměstnanci pražské univerzitní knihovny. Pomocný ekonomický cenzor M. Seidl byl sekretářem Vlastenecko-hospodářské společnosti, jeho nástupce J. T. Lumbe byl profesorem pražské techniky. Posledním cenzorem bez stálého vedlejšího zaměstnání byl tak Amand Berghofer, i ten byl ale na počátku své úřední kariéry v Praze zároveň jmenován ředitelem zrušených klášterních knihoven. Stálé vedlejší zaměstnání ovlivňovalo i platové ohodnocení - v případě místa teologického cenzora i později zrušeného místa druhého beletristického cenzora se pohybovalo mezi 100 a 140 zlatých ročně. Poněkud vyšší bylo platové ohodnocení beletristického cenzora, které - jak již bylo ukázáno v kapitole 3.3 - zůstalo na výši 400 zl. od dob A. Berghofera, po nástupu J. N. Zimmermanna však bylo převedeno do podoby nenárokové odměny (remunerace), o jejíž vyplacení bylo nutno každé čtvrtletí žádat. Plat hebrejského cenzora K. Fischera vystoupal roku 1813 na 400 zlatých. Existenční zajištění zároveň poskytovalo cenzorům členství v církevním řádu: J. N. Zimmermann byl knězem řádu křížovníků s červenou hvězdou, H. J. Zeidler sekretářem opata a později opatem premonstrátského kláštera na Strahově, J. P. Dittrich byl členem vyšehradské kapituly.

Nepravidelnou remuneraci za výkon cenzurního povolání (navrhovanou prezidiem gubernia a povolovanou policejním dvorským úřadem) získával vedle svého pravidelného platu guberniálního rady opakovaně cenzurní referent. Od roku 1828, kdy byla novinová cenzura přidělena prezidiálním sekretářům, byla remunerace za cenzuru v několikaletých intervalech vyplácena i jim. Je možné, že v tomto případě byla remunerace prostředkem, kterým nejvyšší purkrabí usiloval o lepší finanční zajištění pro své nejbližší spolupracovníky, ti byli jinak platově ohodnoceni stejně jako ostatní sekretáři (nižší úřední hodnost než rada) u zemského gubernia.¹¹³

Jak vyplývá z přílohy, post cenzora byl v předbřeznové habsburské monarchii vykonáván velmi často doživotně. V činné službě zemřeli P. Dittrich, H. Dambeck, J. N. Zimmermann, M. Seidl i K. Fischer, vedle toho také cenzurní referent F. Willmann. Na svůj post od roku 1815 rezignovali F. X. Niemetschek v důsledku povolání do Vídně, P. J. Šafařík (rezignace roku 1847 jako důsledek úřední výtky za mírný postup proti českojazyčným periodikům), penzionován byl ve svých 71 letech J. Cron. Úmrtí v činné službě se týkalo i přednostů knižního revizního úřadu, F. A. Meyera, který post vykonával po více než 35 let, stejně jako I. R. Wilflinga, který na místo přednosty knižního revizního úřadu nastoupil již v relativně vysokém věku 65 let. Jeho jmenování byl patrně důsledek pravidla, podle kterého musel být při obsazování místa v rámci kompetentních uchazečů upřednostněn ten s větším počtem let odsloužených ve státní správě. Wilflingův plat jako guberniálního sekretáře byl přitom větší než systemizovaný plat přednosty knižního revizního úřadu (při jmenování mu pak byl ponechán v původní výši), ke snaze o získání postu ho tedy musely vést jiné důvody, snad subjektivně vnímaná menší náročnost vykonávaného povolání. Jak dále uvidíme, kandidát podobného věku a podobné služební kariéry se přihlásil do konkurzu na místo předsedy i po Wilflingově skonu, svou žádost však nakonec stáhl.

¹¹³ NA, PGT, kt. 7, fas. C7. Případ z roku 1840 naznačuje další zdroje příjmů prezidiálních sekretářů a zároveň odhaluje hranice historického zkoumání cenzury založeného na písemných pramenech. V březnu 1840 totiž požádal o remuneraci za výkon novinové cenzury dosavadní prezidiální sekretář Peter Žiwna. Ve své žádosti otevřeně upozornil, že na rozdíl od svých předchůdců nedostal od doby svého nástupu do funkce před více než dvěma lety dosud žádný mimořádný příspěvek, a to ani formou oficiální remunerace od policejního dvorského úřadu, ani formou mimořádné platby z tajného policejního fondu. Takovou tajnou platbu, která v žádných písemných dokladech nebyla zaznamenána, dostávali všichni prezidiální sekretáři, kteří se ve funkci vystřídali od roku 1829, Žiwnovi to potvrdil jeho předchůdce E. Hickisch. Ve své žádosti Žiwna otevřeně vypsál výši takto vyplacených tajných (a pravděpodobně nikoli zcela legálních) podpor z tajné policejní kasy. Jednoznačný doklad, který by Žiwnovo tvrzení potvrzoval, nemáme, jako reakce na jeho velice otevřeně psanou žádost je „klasický“ přípis nejvyššího purkrabího hraběti Sedlnitzkého, prosící úředním tónem o odměnu pro sekretáře za vykonávanou novinovou cenzuru. Do místa v konceptu, které vypočítává jména předchůdců, jimž hrabě Sedlnitzky takovouto remuneraci udělil, udělala čísi ruka tužkou změnu - vyškrtla jméno E. Hickische a napsala, že tento úředník dostával pouze tajné odměny, které nebyly vídeňským úřadem schváleny. To můžeme chápat jako potvrzení Žiwnových údajů. Tamtéž, č. 31/g, P. Žiwna nejvyššímu purkrabímu 1. 3. 1840, A. Halbhuber Sedlnitzkému 6. 3. 1840 (koncept).

Velkou kontinuitu můžeme sledovat i u dalších zaměstnanců knižního revizního úřadu, značná část z nich strávila ve funkci 15 a více let. Naproti tomu post prezidiálního sekretáře nebýval konečnou stanicí v rámci profesního vzestupu, po několika letech služby následovalo povýšení na post guberniálního rady.

Většina cenzorů v rámci sledovaného období byla etnickými Čechy, jak dále uvidíme, hrála znalost češtiny roli při výběru kandidátů na místo přednosty knižního revizního úřadu. Etnickým Němcem byl Hieronymus Joseph Zeidler, pocházející z Jihlavy. Zajímavým dokladem o znalosti českého jazyka v případě dalšího etnického Němce, vykonávajícího tentokrát cenzurní činnost v rámci konzistoriální cenzury katolických textů, je následující případ. Aktivní znalosti češtiny Josepha Helferta profesora církevního práva a konzistoriálního rady, nedostačovaly k tomu, aby mohl psát pojednání v českém jazyce, svá díla určená k otištění v *Časopise pro katolické duchovenstvo* si tedy nechával překládat od svých známých.¹¹⁴ Jak vyplývá z údajů uvedených v příloze, byla literární či vědecká činnost, sahající minimálně k přispívání do časopisů, u cenzorů pravidlem.

Pravidelná dovolená nebyla ve státní službě 1. poloviny 19. století praktikována. V případě snahy o získání dovolené musel cenzor podat žádost k zemskému prezidiu a zároveň podat návrh na osobu, která bude po dobu jeho nepřítomnosti výkon cenzorské činnosti suplovat. Odměnu za suplování musel hradit ze své remunerace, jak ale poznamenal H. J. Zeidler ve své žádosti o zvýšení pravidelné odměny (viz výše), za takovou cenu se žádného náhradníka většinou najít nepodařilo, a cenzor tak býval nucen ze svých prostředků částku pro suplenta ještě zvýšit. Délka dovolené se poté pohybovala mezi čtyřmi a šesti týdny. V pramenech máme takto doloženou dočasnou cenzurní činnost profesora Akademického gymnázia Kajetána Hübnera (dovolená J. N. Zimmermanna roku 1828), profesora Malostranského gymnázia Karla Kauby (služební nepřítomnost F. X. Niemetschka roku 1820), kanovníka strahovského kláštera, emeritního profesora biblických studií Johanna Stoppani a opata téhož kláštera Benedikta Pfeiffera (oba v náhradě za J. P. Dittricha roku 1818).¹¹⁵

¹¹⁴ SLAPNICKA (1993), s. 41.

¹¹⁵ ANK, VUK, kt. 10, inventární číslo (i. č.) 315, č. 109 (2. 7. 1828), NA, PG, 1821-25, fas. 16/19 (spis se týká cenzury Šafaříkova překladu *Marie Stuartky*, substituující cenzor Kauba se vyjádřil pro cenzurní škrty ve značném rozsahu, cenzurní referent F. Twrdy následně spis udělil k cenzuře ještě J. N. Zimmermannovi, který se vyslovil pro zaslání spisu vídeňské cenzuře, která se nakonec roku 1822 postavila proti udělení *imprimatur*, v nezměněné podobě však dílo nakonec vyšlo ještě během předbřeznového období - roku 1831); AVA, PHSt, kt. 827 fas. 2269 ex 1818, Geschäftsprotokoll des k.k. böhmischen Landespraesidiums für den Monat October 1818 in Zensurangelegenheiten.

4.1 Příklad výběru přednosta knižního revizního úřadu v Praze v letech 1827-29

Způsob obsazování místa v cenzurní správě i zohledňovaná hlediska ukazuje výběr kandidáta na místo přednosta pražského knižního revizního úřadu v letech 1827-29. V rozmezí několika dnů až měsíců od smrti dosavadního přednosta Ignáce Richarda Wilflinga se na českém zemském prezidiu sešly žádosti o propůjčení uvolněného místa od celkem šesti uchazečů, další zájemce se přihlásil na vídeňském policejním dvorském úřadě. O místo se tak ucházeli následující žadatelé:¹¹⁶

Ignaz Johann Gnad, guberniální sekretář, sloužící ve státní službě nepřetržitě už od roku 1784, znalý plně českého, německého a latinského jazyka, částečně pak italského a francouzského. V případě jmenování prosil o ponechání stávajícího platu (1500 zl. k. m. a 300 zl. osobní příplatek, systemizovaný plat ředitele knižního revizního úřadu přitom činil pouze 1000 zl. k. m.) a propůjčení titulu císařského královského rady, jako byl propůjčen jeho předchůdci Wilflingovi.

Johann Konstantin Lorensi, narozen 1794, pasový protokolista pražského městského hejtmanství, který si díky svým předchozím cestám v roli obchodního faktora osvojil vedle německého, českého a latinského jazyka znalosti ruštiny, polštiny, francouzštiny, italštiny, angličtiny, španělštiny a portugalštiny a ve svém současném zaměstnání získal schopnosti rozeznávat povážlivé či zločinné tendence jednotlivců či celých skupin díky jejich ústnímu či písemnému projevu.¹¹⁷

Anton Müller, narozen 1792, etnický Čech, absolvent filozofických a právnických studií v Praze a nynější profesor estetiky pražské univerzity, znalý řeckého, latinského, českého, německého, francouzského a italského jazyka.

Anton Spirk, profesor italského jazyka a literatury, ovládající dále latinský, řecký, hebrejský, francouzský jazyk, a protože byl „narozen z českých rodičů v Berounském kraji“, mluví zároveň česky.¹¹⁸ Spirk byl pověřen dočasným vedením knižního revizního úřadu v době Wilflingovy těžké nemoci i bezprostředně po jeho smrti.¹¹⁹

Johann Friedrich Stuchly, etnický Čech, absolvent filozofických studií v Praze a právnické fakulty ve Vídni, od roku 1820 zaměstnán u vídeňského knižního revizního úřadu, nyní

¹¹⁶ Jednotlivé žádosti uchazečů jsou uloženy v NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 3/71. Ke kandidátům dále zvláště J. Hoch Sedlnitzkému 13. 4. 1829, AVA, PHSt, fas. 705 ex 1829.

¹¹⁷ „[der Unterzeichnete ...] findet die verschiedenartigsten Beobachtungen und Unterscheidungen zu machen, und die in Schrift und Wort vorkommenden, bedenklichen oder strafbaren Tendenzen einzelnen Individuen sowohl als wantzen Kotterien zu ergrunden.“ NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 3/71, žádost Lorensiho z 12. 2. 1828 (svou žádost Lorensi zasílal zároveň i do Vídně, nachází se v AVA, PHSt, kt. 1199, fas. 571 ex 1828).

¹¹⁸ „Von böhmischen Eltern in Berauner Kreise geboren spricht er auch böhmisch“ Tamtéž, žádost z 10. 5. 1828.

¹¹⁹ AVA, PHSt, fas. 705 ex 1829.

jako kancelista. Vedle latinského, francouzského a italského jazyka ovládá i češtinu a má rozsáhlé zkušenosti s chodem práce při knižní revizi.¹²⁰

Anton Wolf, adjunkt guberniální registratury, ve státní službě od roku 1813, který dle svého vyjádření „má určité jazykové znalosti“ a vyzná se v chodu knižního revizního úřadu.¹²¹

Johann Nepomuk Zimmermann, kněz řádu křížovníků s červenou hvězdou, skriptor univerzitní knihovny a pomocný cenzor, dříve též školený na postu adjunkta hebrejské knihovny.¹²²

Své mínění při návrhu na obsazení místa přednosty knižního revizního úřadu vyjadřovaly tři instituce a z pramenů vyplývá, že každá z nich se snažila prosadit vlastního kandidáta. Vyjádření ředitele městského hejtmanství adresované zemskému prezidiu i policejnímu dvorskému úřadu a přimlouvající se za J. K. Lorensiho přesahovalo rámec běžných souhlasných vyjádření šéfa instituce k žádosti o služební postup svého podřízeného. Ve stejném duchu bylo vyhotoveno vyjádření městského hejtmanství o charakteru a politickém smýšlení zájemců z 13. dubna 1829, které zdůrazňovalo Lorensiho předpoklady pro odhalení pokusů o pašování knih.¹²³ Pražské zemské prezidium na druhé straně jednoznačně podporovalo žádost Antona Müllera, kterého nejvyšší purkrabí Chotek znal jako profesora estetiky již ze svého předchozího působení na zemském prezidiu v Innsbrucku a který pravděpodobně právě na základě Chotkovy intervence přešel z innsbruckého lycea do Prahy. Chotek také A. Müllera vedením knižního revizního úřadu až do vnesení konečného verdiktu policejním dvorským úřadem dočasně pověřil (A. Spirk byl mezitím jmenován bibliotekářem univerzitní knihovny).¹²⁴ Stanovisku pražského zemského prezidia tehdy také napomohlo, že svou žádost stáhl vzhledem k zdravotním problémům I. J. Gnad, který by jinak vzhledem k počtu odsloužených let měl na

¹²⁰ Dle svých vlastních slov vykonával Stuchly revizi všech děl zasílaných do Vídně soukromým osobám, revizi všech knižních zásilek přicházejících do Vídně z rakouské monarchie, revizi zahraničních uměleckých předmětů, mědirytin, map a kreseb, revizi veškerých časopisů, jejich svěřeni příslušnému cenzorovi a následné zaslání knihkupcům, dále byl zodpovědný za zasílání zakázaných knih zpět do zahraničí, expedici balíků směřujících na provinciální knižní revizní úřady, sestavování týdenních seznamů povolených čísel zahraničních časopisů, korekturu čtrnáctidenních seznamů povolených knih, korekturu měsíčních seznamů vědeckých a uměleckých děl vycházejících ve Vídni, revizi katalogů antikvářů a pozůstalostních seznamů, jeho starostí bylo i přebírání povinných exemplářů a jejich zasílání dvorské knihovně, a konečně revize slovanských knih přicházejících do Vídně. Z materiálu ovšem nevyplývá, zda Stuchly veškeré uvedené činnosti vykonával najednou či mu byly svěřovány postupně během různých období jeho úřední dráhy. AVA, PHSt, kt. 1199, fas. 571 ex 1828, J. Stuchly [řediteli vídeňskému knižnímu reviznímu úřadu Sartorimu?] 14. 1. 1828.

¹²¹ „Besitz der gefertigte einige Sprachkenntnisse“ NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 3/71, žádost z 6. 7. 1828.

¹²² Zimmermannovy jazykové znalosti na základě žádosti o místo bibliotekáře univerzitní knihovny ze stejného období: čeština, němčina, latina, řečtina, francouzština, (starý) hebrejský, dále chaldejsko-rabínský a talmudský jazyk, jidiš. AVA, StHK, kt. 308, fas. 5/Prag-Fc, fas. 3442/532 ex 1828, Competenztabelle, Prag 24. 3. 1826.

¹²³ AVA, PHSt, kt. 1199, fas. 571 ex 1828; tamtéž, fas. 705 ex 1829. Lorensi sám se ještě obrátil 4. 3. 1828 na Sedlnitzkého s osobní prosbou o zohlednění při obsazení místa - tamtéž, fas. 98 ex 1828.

¹²⁴ Nejasný je Chotkův argument, že je A. Müller vzhledem ke svému působení jako cenzor beletristických děl dokonale znalý cenzurních předpisů a jejich použití. Může se vztahovat buď k Müllerově působení v Innsbrucku, anebo k jeho cenzorským posudkům z pozice profesora ve smyslu předpisu z roku 1803.

udělení místa největší nárok. A. Wolf a J. K. Lorensi podle vyjádření zemského prezidia na udělení funkce vzhledem k absenci vyššího vzdělání i příliš nízkému měšťanskému statusu nárok nemají, prvně jmenovaný navíc neovládá český jazyk, pro chod knižního revizního úřadu nezbytný. Pro J. N. Zimmermanna je vhodnější místo kustoda pražské knihovny, které se vzhledem k vysokému věku dosavadního kustoda K. Fischera možná zanedlouho uvolní. Získem místa přednosta knižního revizního úřadu by se vystavil příliš častému styku se soukromými osobami a s knihkupci, což je vzhledem k jeho duchovnímu stavu nepříliš vhodné.¹²⁵

Udělení postu se konečně snažili ovlivnit i jiní účastníci - v kapitole 6 je analyzován anonymní dopis policejnímu dvorskému úřadu z ledna 1828 srovnávající schopnosti možných kandidátů Spirka a Graffa, přičemž vrchní komisař pražského městského hejtmanství Adalbert Graff nakonec o udělení místa vůbec nepožádal, v červenci 1828 byl jmenován policejním ředitelem v Linci.¹²⁶ Rozhodnutí o obsazení místa přednosta knižního revizního úřadu však bylo v kompetenci policejního dvorského úřadu, který poukázal na skutečnost, že si Anton Müller vedle výkonu nové funkce zamýšlí i nadále ponechat profesorské místo na pražské univerzitě. S odůvodněním, že takto významný post v rámci cenzurní správy by měl být v souladu s principy vyslovenými císařem svěřen kvalifikovanému jedinci, který se bude službě výlučně věnovat, jmenoval do funkce svého pretendenta Johanna Friedricha Stuchlého.¹²⁷ Oproti profesoru estetiky a autorovi četných literárních a divadelních kritik tak policejní dvorský úřad preferoval úředníka nemajícího s pražským literárním prostředím dosud žádný styk.¹²⁸ Byrokratické průtahy českého zemského prezidia ohledně Stuchlého služební přísahy a vyplácení platu za přechodné období naznačují, že jeho jmenování nebylo pražskou institucí přijato s velkým nadšením.¹²⁹

¹²⁵ NA, PG, 1826. 30, kt. 1333, fas. 3/71, K. M. Cron Sedlnitzkému 13. 8. 1828 (koncept) a AVA, PHSt, kt. 1199, fas. 571 ex 1828, Chotek Sedlnickému 13. 8. 1828 (čistopis).

¹²⁶ AVA, PHSt, fas. 98 ex 1828. O Graffově jmenování NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 16/90.

¹²⁷ Sedlnitzky Chotkovi 29. 4. 1829, AVA, PHSt, 705 ex 1829 (koncept s četnými vpisky - snad ruka Sedlnitzkého; poničeno požárem) a NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 3/71 (čistopis). - Stuchly si ovšem zprvu musel přízeň vídeňských úřadů vybojovat - v dopise ze 14. ledna 1828 adresovaném patrně řediteli vídeňského centrálního knižního revizního úřadu Sartorimu vyvrací námitky ohledně svého nedůstojného zevnějšku. AVA, PHSt, kt. 1199, fas. 571 ex 1828. V této době se o Stuchlém pravděpodobně uvažovalo na místo přednosta knižního revizního úřadu v Brně, jak Stuchly udává, platové vyhlídky tohoto postu v porovnání s pražským úřadem byly poloviční. Další žádost, aby byl zohledněn při personálním obsazení postu přednosta knižního revizního úřadu v Praze, podal Stuchlý policejnímu dvorskému úřadu 31. ledna 1829 (AVA, PHSt, fas. 705 ex 1829).

¹²⁸ Do jisté míry tak pokračovala tendence, kterou analyzuje WÖGERBAUER (2006a), s. 152-153 a WÖGERBAUER (2007b), s. 113-114 na základě konkurzu na místo adjunkta kanceláře pražského knižního revizního úřadu roku 1798. Tehdy byl jeden z kandidátů, Josef Max Czapek odmítnut s poukazem na fakt, že je jeho „prozatímním zaměstnáním psát romány“, jeho příliš úzké styky se spisovateli by tak mohly ovlivnit chod cenzurního úřadu. Tato představa loajálního státního úředníka v rámci cenzurní hierarchie je v příkrém rozporu s josefínskými představami o ideálním cenzorovi ve smyslu kritického přítele autorů, který sám rovněž vykonává spisovatelskou činnost.

¹²⁹ Příslušná korespondence včetně formule služební přísahy v AVA, PHSt, fas. 705 ex 1829 (materiál pouze částečně čitelný v důsledku požáru) a NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 3/71.

4.2 Jan Nepomuk Zimmermann jako symbol české předbřeznové cenzury

V únoru 1869 vyšel v pražském časopise *Svoboda* dvoudílný článek pod názvem „Bývalá cenzura“. Jednalo se o filipiku proti instituci, kterou „*dábel kdes v pekelném koutě si vymyslíl ku trýznění ducha lidského*“, která tvořila jeden ze základů Metternichovského systému, „*t[é]to veličin[y] nicoty a blbství*“, kdy „*samostatný rozum byl vůbec na nejvyšš zakázaným zbožím*“.¹³⁰ Ostrým cenzurním tlakem je v článku vysvětlován nedostatek předbřeznové literatury jako takové, a zvláště pak českého národního písemnictví.¹³¹ Kromě stručného vývoje cenzury až do počátku 19. století a popisu systému předbřeznového období podává nepodepsaný autor článku „*hezke anekdoty*“, které „*posud obíhají*“ o cenzorovi z této doby, F. W. [!] Zimmermannovi. Byl to prý muž „*náramně loyální a náramně katolický, to mu ale nepřekáželo při provozování všelikých pletich, okrádání bibliotéky, falšování, ohyzdění starých rukopisů a jiných podobných hezkých věcí.*“ „*Policajtštější nežli Obrpolicajti říšští*“ a „*těž o valný kus hloupější*“, byl Zimmermann „*bedlivý censor, bral každé slovíčko na vidličku a prohlížel je se všech stran, a pak položil celou větu na vážku jednu a loylnost a katolické své vědomí na druhou. [...] Mazal tedy slova i věty, bez ohledu na to, ruší-li se tím smysl a neb nic. Někdy ale, aby spisovateli dokázal, že on, Zimmermann, tomu líp rozumí nežli ten, který věc napsal, položil svou moudrost na místo slov a rukopisu, a omastil svou knížku znamenitě.*“¹³² Anekdotických historek o Zimmermannových pedantských zásazích uvádí autor článku celou řadu. Postavy se jménem „Marie“ nechával překřtít na „Márinku“ či „Mařenku“, větu o kladení obětí na „oltář vlasti“ nařídil změnit na „talíř vlasti“, sousloví „strážný anděl“ na „strážný přítel“ a výraz „osvětu stavte proti tmě“ na „postavte svíčky proti tmě.“ Nesnášel prý pseudonymy a jen s námahou si nechal vysvětlit, že jméno „Bačkora“ je skutečným příjmením autora. Na druhé straně mu chyběl všeobecný rozhled, a proto propustil článek, který obsahoval jména Heine, Hugo, Byron i výraz Mladá Evropa - na následnou kritiku pražského policejního prezidenta naivně odvětil: „*Můj bože, kdo pak může všechny ty uličníky znáti, již se po celé Evropě potulují!*“¹³³

A konečně bylo dle autora článku možné Zimmermanna snadno přelstít. Když Karel Hynek Mácha napsal svůj *Máj*, „*tu teprv mu napadlo, že vlastně nejhorší práce ještě zbývá, totiž provésti toho, aby ona báseň bez úrazu a zdráva z cenzury vyšla.*“ Spolu se svými přáteli

¹³⁰ „Bývalá cenzura“, in: *Svoboda*, 3, 1869, č. 3, 10. 2. 1869, s. 75-78, č. 4, 25. 2. 1869, s. 115-118, zde s. 75, 115.

¹³¹ „Nebylo divu, že věda a písemnictví vůbec na nivec pokleslo, že myšlenky chřadly a tok jejich se zastavil. Vždyť cenzura jak se počátkem 19. století zavedla neměla jiného účelu, nežli aby lid shloupil.“

„Ať se tedy někdo tomu diví, že literatura u nás nevynikala. Dejte někomu pouta na nohy a divte se, proč neběží!“ Tamtéž, s. 76, 118.

¹³² Tamtéž, s. 115-116.

¹³³ Tamtéž, s. 116-117.

proto přišel s nápadem vyslat jednoho z nich za cenzorem jako předběžného jednatele. „*Byl to kus dramatu, scéna pro divadlo co nyní následovalo.*“ Zimmermann, polichocen mladíkovým zájmem o svůj spis o osudech pražských klášterů, si postěžoval na úroveň současné české poezie, kde „*staří píšou samé gramatiky a mladí samé básně na vlast - slast, lásku - pásku, - a to nevede k ničemu dobrému.*“ Máchův přítel s ním nadšeně souhlasil a upozornil, že se nyní přece našla báseň zcela jiná, jejíž autor „*líčí ošemetnost světa nejživějšími barvami, a trest zasloužený hned při tom.*“ Je to prý mladý člověk, který si přeje, „*aby mu možné bylo, dříve než to do censury podá, [... Zimmermannovy] otcovské rady při tom použití.*“ Nedůvtipný cenzor souhlasil, aby mu básník přišel rukopis ukázat, jak se také vzápětí stalo, a při pozdější cenzuře pak Máchův *Máj* propustil bez jediného škrtu. „*Později, když Máj byl vyšel a všeliké hlasy se proti tendenci pozdvihly, mrzelo p. censora, že si to lépe neprohlídl, - ale už bylo pozdě.*“¹³⁴

Historie brilantní lsti při cenzuře Máchova *Máje* se stala od té doby trvalou součástí české historické paměti. Byla zpopularizována Máchovými životopisy a dodnes tvoří základní kámen náhledu na českou předbřeznovou cenzuru.¹³⁵ Literární historie považuje za klíčové určení věrohodnosti zprávy, které závisí na otázce autora anonymního článku ve *Svobodě*. Za něj bývá označován buď Josef Barák, nebo Karel Sabina.¹³⁶ Pro náš úhel pohledu však bude zajímavá jiná skutečnost.

Některé historiky o Zimmermannových hloupých cenzurních škrtech uvedené v článku známe v mírně odlišných verzích i z jiného pojetí, například ze vzpomínkového článku humoristy Františka Hajniše v památníku na oslavu F. J. Rubeše.¹³⁷ Následující výňatky ukazují, že přinejmenším jedna z anekdot koluje vedle sebe dokonce v českých i německých verzích:

„*V německé jedné povídce se tázal mladý spekulant v lásce jakés dámy, kudy vede cesta do ložnice její, načež ona: „Der weg zu meinem schlafgemache führt durch die Kirche“,*

¹³⁴ Tamtéž, s. 117.

¹³⁵ V posledních letech např. PEŘINA (2008/9) a VESELÝ (2009). Z dnešního pohledu až úsměvná je charakteristika v NOVÁK (1953), s. 106: „Jenom Máchovo skvělé zahrávání s cenzurou by bylo zapotřebí připomenout, protože bylo přímo projevem aktivního odporu.“ Za jediný pokus o demýtizaci historiky můžeme pokládat SLAVÍK (1996), s. 119-121.

¹³⁶ Pro J. Baráka JANSKÝ (1953), s. 262-3. CHARYPAR (2010), s. 262-265 argumentuje srovnáním pasáží článku se Sabinovými *Vzpomínkami* z roku 1868 i se Sabinovým pozdějším románem *Král Ferdinand* přesvědčivě ve prospěch jeho autorství, tím by se autor článku stával pravděpodobným očitým svědkem celé události. Jako argument proti této tezi by se ovšem dalo namítnout, že vedle pasáže ze SABINA (1868), s. 110 text článku z roku 1869 přebírá i pasáže od HAJNIŠ (1863) a snad i z dalších zdrojů, obsahuje navíc určité věcné chyby (kromě křestního jména cenzora Zimmermanna je jméno cenzurního referenta zkomoleno z Willmann na Wilimar, cenzurní stupeň *erga schedam* je smíšen se stupněm *damnatur*). Textová podobnost (ne shodnost) článku se Sabinovým románem by pak možná mohla dosvědčovat životnost cenzurních anekdot.

¹³⁷ HAJNIŠ (1863), přetisk klíčové cenzurní pasáže též jako „Obrázek z dob censorských“, in: *Beseda*, 1, 1863-1864, č. 4, 5. 11. 1863, s. 31.

což trefná a i mravná byla odpověď; pan censor [=Zimmermann, pozn. PP] se ulekl slova „Kirche“ a napsal na místo něho „Küche“. Tím dostala věc ovšem nový a velmi podezřelý obrat!“¹³⁸

„V jedné povídce odpověděla chudá dívka bohatému nápadníkovi, jenž se jí tázal: „Kudy vede cesta k vaší ložnici?“ - „Pane, cesta k mé ložnici vede kostelem, a slovo kněze jest klíčem k mým dveřím.“ Pan censor se zhrozil, že kostel a kněz vésti má zhejralce k ložnici dívčině, opravil tedy větu, jež pak zněla následovně: „Cesta k mé ložnici vede kuchyní, a kuchařka má k ní klíče.“¹³⁹

„In einem Lustspiele, das unter seine Hände zu kommen das Glück hatte, kam die Stelle vor: „Sie können nur durch die Kirche vereint werden“ - Kirche? was Kirche - mag er sich wohl gedacht haben - dieses heilige Wort soll auf keiner Bühne ausgesprochen werden; das Wort Kirche gestrichen! Sie werden wohl zufrieden sein, wenn man sie durch die Küche vereinigen lässt!“¹⁴⁰

„Jindy v milostné básni nalezl verš závadný, jenž takto zněl: „Svého srdce bohyni // uzřel nejdřív v svatyni.“ „Proč právě v kostele?“ pomyslíl sobě pak censor, „nemůže to býti jinde? a konečně takové světské myšlenky do kostela ani nepatří; pročez pryč s nimi!“ Aby celek neutrpěl, přejinačil ty dva verše takto: „Svého srdce bohyni // uzřel nejdřív v kuchyni.“¹⁴¹

Setkáváme se tak s jevem, který je v širším středoevropském kontextu zcela běžný - anekdotické historky dosvědčující tupé jednání cenzorů a nesmyslnost jejich malicherných požadavků mají přispět k delegitimizaci instituce cenzury jako takové.¹⁴² Jak můžeme vidět i v článku „Bývalá censura“, slouží navíc v českém prostředí obžaloba tvrdých a nesmyslných cenzurních praktik k vysvětlení malého rozvoje národní literatury.

Do dnešních dnů však už v historické paměti není zachována druhá podoba obrazu J. N. Zimmermanna. Za poměrně nejasných okolností nalezl J. N. Zimmermann, zaměstnaný zároveň jako skriptor klementinské knihovny, roku 1819 rukopis česky psané *Milostné písně krále Václava*, obsahující na druhé straně listu text básně *Jelen*, známé v jiné verzi z *Rukopisu královédvorského*. Roku 1861 objevil Ignác Jan Hanuš, tehdejší bibliotekář univerzitní knihovny, za skříní knihovny zbytky rukopisu, který identifikoval jako postrádaný fragment

¹³⁸ „Bývalá censura“, s. 116.

¹³⁹ SABINA (1875), s. 238.

¹⁴⁰ „Bulletin der Neuigkeiten. Aus Prag“, in: *Der Komet*, 2, 1831, č. 114, s. 910-912, cit. dle PEŠEK (1912), s. 260.

¹⁴¹ HAJNIŠ (1863), s. 125-126.

¹⁴² Klasickými sbírkami obdobných historek jsou meziválečné práce berlínského historika a literáta Heinricha Huberta Houbena, srovnej např. HOUBEN (1978), s. 131-141, kapitola s příznačným názvem „Zensurgrotesken aus zwei Jahrhunderten“. Pro rakouské prostředí je takovouto sbírkou historek, sesbíraných většinou z autobiografických vzpomínek německy píšících literátů, práce KLEINBERG (1917).

rukopisu *Starých letopisců českých*, který F. Palacký marně sháněl při svém vydání analistických záznamů, který však při předchozím vydání použil J. N. Zimmermann. Protože rukopis původně náležel archivu křížovnického řádu, jehož byl Zimmermann členem, označil Hanuš Zimmermanna za záměrného poškozovatele příslušného rukopisu. Skrytý a částečně znehodnocený fragment se totiž týkal husitského období, ve kterém byli Češi líčeni ve velmi příznivém světle.¹⁴³ Ve své knize *Die gefälschten böhmischen Gedichte* (1868) pak obvinění proti Zimmermannovi rozšířil. Podle jeho názoru jednak Zimmermann záměrně ztratil Dobrovským pořízený katalog nejstarších českých rukopisů, především pak ale stojí za vytvořením rukopisných podvrhů, vedle *Milostné písně krále Václava* a *Písně Vyšehradské* i za zfalšováním *Rukopisu královédvorského*. Proti těmto vývodům se však postavil mimo jiné Josef Truhlář, autor dějin klementinské knihovny (byť sám byl též odpůrcem pravosti Rukopisů), a přes pokusy o oživení teorie o Zimmermannově padělatelství v meziválečném období v dnešním historickém povědomí zůstává jako falzátor rukopisných památek zakotven Václav Hanka.¹⁴⁴

Při srovnání osudu druhého života J. N. Zimmermanna a jeho slavnějšího současníka Václava Hanky¹⁴⁵ se ovšem nevyhnutelně naskytá otázka ohledně funkce, kterou jejich negativní obraz ve veřejné imaginaci může zastávat. Démonizací jidášského padělatele Hanky se český národ na konci 19. století rituálně očistil od nepříjemné myšlenky, že jeho dosud vnímané nejstarší literární dějiny byly založeny na raně obrozenecké mystifikaci. Mohla obdobně česká společnost postbachovské éry anekdotou o přelstěném hlupákovi odvádět pozornost od faktu, že Máchova báseň, nedávno plně doceněná jako literární vrchol předbřeznového období, byla svými současníky přijata naprosto negativně? A mohla anekdotizace slovíčkářského cenzora pomoci vyrovnat se s faktem, že umělecká kvalita obrozenecké literatury přestala vyhovovat novým uměleckým měřítkům?

Pro osvětlení osoby Zimmermanna a jeho cenzorského působení bude nejprve podán Zimmermannův obraz v dobové korespondenci českých literátů, následně budou některé rysy tohoto obrazu zkonfrontovány s úředním materiálem zachovaným v českých a vídeňských archivech.

¹⁴³ „Der Bock als Gärtner“, in: *Bohemia*, 34, 1861, č. 284, 30. 11. 1861, s. 2700. Srovnej též BARTOŠ (1928), s. 224. O cenzuře Palackého vydání *Starých letopisců českých* podrobně níže.

¹⁴⁴ CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 52, 89-90; „Die gefälschten böhmischen Gedichte“, in: *Bohemia* 41, 1868, č. 109, 6. 5. 1868, s. 1389-1391; NESMĚRÁK (2005), s. 173-175. Hanušovy argumenty se týkaly i Zimmermannova přebásnění pasáží z Hankou vydaného „Májového sna“, k tomu GABRIEL (1932), s. 274-275.

¹⁴⁵ Jen na okraj připomeňme, že zatímco Máchův postup při vydání Máje je líčen jako „promyšlený“, „dábelský plán“ „geniálního básníka“ (VESELÝ 2009), Hankův postup při vydání „Májového snu“ (dodatečná machinace s rukopisem po proběhlém cenzurním řízení) je v literatuře klasifikováno následujícími slovy: „Tento velký mystifikátor i tentokráte použil podvodu jen za tím účelem, aby dal do rukou českého čtenářstva staročeské památky tak hledané a vzácné, aby si získal čest, že první vydání je spjato s jeho jménem.“ GABRIEL (1932), s. 274.

4.2.1 Obraz cenzora v dobové korespondenci

Na základě korespondenčních ohlasů lze soudit, že J. N. V. Zimmermann byl svými současníky z vlastenecké společnosti v pražském centru i na periférii ctěn jako vydavatel českých psaných spisů týkajících se české historie a uznáván jako zaměstnanec knihovny.¹⁴⁶ Časté jsou Zimmermannovy kontakty s osobami vlasteneckého prostředí, kde působí jako určitý posel literárních zpráv.¹⁴⁷ Zimmermann hraje také jistou roli při vytváření nových literárních projektů ve vlasteneckém prostředí.¹⁴⁸ Ovšem jeho erudice je současníky zpochybňována v případě, kdy je vybrán jako autor informací o české literatuře posledních let do polooficiálního Hormayrova *Archivu für die Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*.¹⁴⁹

Hodnocení Zimmermannova cenzorského působení je ve vlastenecké korespondenci podáváno často se silnými negativními přívlastky. Mezi hlavní námitky, které jsou vůči němu vznášeny, patří nízké inteligenční schopnosti,¹⁵⁰ snaha zalíbit se vyšším místům a strach z postihu při eventuelních chybách. Zimmermann dle vlastenecké korespondence často usiloval o předcházení možným důsledkům, které by neslo přezkoumávání jeho cenzurního rozhodnutí. Snažil se proto zabránit, aby na díla, která prošla jeho cenzurním řízením, byly uveřejněny

¹⁴⁶ „Teprv nyní, i s jejich nedostatky, vážím sobě obšírného Hájka a Beckovského, a Ferdinanda I. od Zimmermanna, ano každé historické maličkosti.“ J. V. Kamarýt F. L. Čelakovskému 24. 7. 1828, BÍLÝ, ed. (1909), s. 374.

„Při této příležitosti mlčením pominouti nemohu, že by se pro náš Časopis, při kterémž se hlavní zřetel míti má na češtinu, více takových věcí, jakož jsou moji výtahové z Bartoše, hodilo, a že by Důstojnosti Vaší obzvláště horlivý Pan bibliothekar Zimmermann v této příčině platně sloužiti mohl. Neškodilo by, kdyby se třeba z rukopisných kázání Rokycany do některého svazku vložilo.“ V. Zahradník V. Pešinovi 5. 1. 1834, ČÁDA, ed. (1915), s. 25-26.

Srovnej též J. Jungmann V Karešovi 23. 3. 1820, ČERNÝ, ed. (1890), s. 110 o zasílání Zimmermannových Příběhů království českého zběhlých za panování slavné paměti Ferdinanda I.

¹⁴⁷ „Dnes mi pravil p. Zimmermann, že Dobrovský s Millauerem a Steinmannem (Němcem kovaným) vyšetřovali rukopis o Libuši a našli jej býti podvrženým.“ J. Jungmann A. Markovi b. d. [1823], VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 49.

¹⁴⁸ „Bylo mi ondy od Zimm[ermann] a ještě z jiné strany dostrčeno, jestli bych se nechtěl dáti do vydávání nějakého časopisu, Posp[íšil] že by náklad podniknul. Jak jsem se potom dozvěděl, bylo to z navléknutí Posp[íšilova].“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 1. 1. 1825, BÍLÝ, ed. (1909), s. 273.

„Oznamuji Vám, že tři slavní Češi: Václavíček, Ziegler a Zimmermann k důstojné konsistoři pražské za řádné spoludělníky českého theologického časopisu se prohlásili. Druhý z nich k svému přistoupení doložil, že mnohá léta již cos takového obmýšlel, a třetí zrovna dvě pojednání v českém jazyku spolu zaslal.“ J. Horčice K. A. Vinařickému 20. 9. 1827, SLAVÍK, ed. (1903), s. 53-54.

¹⁴⁹ „Něco směšného, co se před pěti dni událo, zdá se mi zasluhovat, bych ti to pověděl. Vydavatel německého časopisu Hormayer poslal Zimmermannovi psaní s prosbou, aby mu dal vědomost o novějších spisovatelích českých. On tedy vyhotovil směšný a bídný seznam spisovatelů, kterýž jsem viděl, na př. Hanka, Kubelka, Dobrovský, Patrčka, Dunder, tak se to začínalo. Naposled přenesl tu práci na Macháčka, který, jak myslím, lépe jemu sestavil jména našich spisovatelů. Pošetilé věci se zde dějí.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 1. 2. 1824 [správně XI/1823], BÍLÝ, ed. (1909), s. 207-208.

K tomu též Wiener Stadt- und Landesbibliothek, Wien (WStLB), Ja 59480, 1824-29, fol. 13-26, J. v. Hormayr J. N. Zimmermannovi 29. 3. 1824 (opis).

¹⁵⁰ „Sevření jsme v literatuře censurou náramně a svírání býváme den co den ještě více. Máme tu denní tragikomedie v tom ohledu, provodiné ne rozkazem vyšším (poněvadž podobných ve Vídni není), ale pychem a náramnou hloupostí našeho hlavního cenzora Zimmermanna“ F. Palacký J. Kollárovi 22. 1. 1824, NOVÁČEK, ed. (1902), s. 164.

„nejapný přídavek p. cenzora (Zimmermanna)“ K. A. Vinařický V. Zahradníkovi b. d. [po 8. 2. 1831], SLAVÍK, ed. (1903), s. 209.

negativní kritiky. Dochované korespondenční hlasy pochází z okruhu osob, jež byly autory těchto kritik, a jejichž záměry tak byly Zimmermannovou snahou o jejich potlačení postiženy.¹⁵¹ Musíme si však uvědomit, že se Zimmermann zde ovšem pohybuje zcela v rámci představ raného českého obrození o funkci literární kritiky. Pro vlasteneckou společnost, neúnavně osazující literární zahrádku květy české dobropisemnosti, byl samotný fakt vydání jazykově české knihy důležitou kladnou hodnotou. Pokusy o skutečné zhodnocení literárních hodnot díla či o literární satiru tak narážely na tvrdý odpor.¹⁵² Počinání Zimmermanna, který z podnětu F. B. Tomsy, tedy člena vlastenecké společnosti, zabraňuje vydání kritiky na *Jaré fialky*, je tak F. L. Čelakovským hodnoceno podobně jako kritické hlasy vlastenců, po nichž musel zastavit vydávání své satirické *Literatury krkonošské*. Samotná Zimmermannova snaha předcházet možný postih za mírné cenzurní opatření může být navíc v případech, kdy nekoliduje se zájmy vlasteneckého prostředí, vnímána spíše pozitivně.¹⁵³

Zimmermannovi je vytýkáno formalizování cenzury, lpění na jednotlivých slovíčkách bez přihlídnutí k jejich kontextu, absence kompetentnosti při cenzurním počinání.¹⁵⁴ Jak se můžeme domnívat, přinejmenším některé cenzurní zásahy, které byly vysvětlovány nízkými osobními kvalitami cenzora Zimmermanna, ležely plně v intencích metternichovské cenzury. Záměrem absolutistického systému bylo potírat jakékoli zprávy a zmínky o událostech ohrožujících jeho stabilitu, ať už v nich byly hodnoceny pozitivně či negativně. Při zostření cenzurních předpisů na počátku 19. století byly tak například zakazovány jakékoli brožury pojednávající o Francouzské revoluci, i ty, které její principy odsuzovaly. Za obdobný případ je možné považovat vyškrtnutí pasáže odsuzující vzbouření lidu v Jungmannově překladu

¹⁵¹ „U nás se všechno samými básníky jen rojí, ale bohužel, že nazvíce to vosy! a tím hůř štourati v hnízdo jejich. Onehdy jsem ti měl honbu. Vyšly jak ti snad známo bude od Tomsy *Jaré fialky*. [...] Čta je, podtrhoval jsem si, co se mi nezdálo, a udělal jsem tak zaostřený posudeček, a byl bych jej dal do Dobrosl[avu]. Ale brachu! u nás posudky dělat! Přišel do cenzúry, p. Zimm[ermann] jej dostal, a sejda se maním neb nemaním s Toms[ou] mu povídal o tom; tento, chtě své jméno obhájit, trudným okem a bolným srdcem jej prosil, aby toho nepouštěl; což mne potom zase p. Zimm[ermann] věrně vypravoval, a mne přemluvil, abych toho nedělal; já ale nebudu na to dbáti a podle rady batjuškovi vpraviti budu hledět to do Kroka; nyní to mám ve Vídni v cenzuře.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 3. 1823, BÍLÝ, ed. (1909), s. 168. Srovnej také K. A. Vinařický F. J. Slámovi 20. 3. 1828, SLAVÍK, ed. (1903), s. 64-65 o případě článku o Mrtvém moři.

„Přiběhl předevěřem ke mně Tomsa, abych mu honem tvé posouzení do něm. přeložil, že je žádá p. Zimm[ermann], anto sám chce proti R[itersbergovi] stížnost vésti, že jej po městě rozkřikuje, pomlouvá a takorka na kordy vyzvatí chce, kdyby se pleše nebál, a to proto že Kváčovského [=Kamarýt, míněna jeho sbírka lidových písní] cenz[urou] pustil.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 6. 7. 1825, BÍLÝ, ed. (1909), s. 258.

¹⁵² MACURA (1995), s. 57.

¹⁵³ „Zimm[ermann] je pravá liška; měl trochu strachy skrze mastičkáře (jak tam ti mniši na jeptiš[ky] masti dělají) a když k němu Millauer, toho původce přišel, odbyl ho tím, že sám nejvyšší purkhrabí to k tisku podepsal, a pan professor musel utřít hubu.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 28. . 1823, BÍLÝ, ed. (1909), s. 187-188. - K tomuto tématu srovnej také kapitolu 5.2.

¹⁵⁴ „Tento censor zdá se, že knihy jemu svěřené jen tak okem probíhá; a vidí-li slova: smrt, svoboda, povstání, vlast etc., beze všech okolků kus před a za nimi vymaže. - On má ten základ, že z každé knihy se musí hodně mazat, pro milost těch, jimž on zalíbit se snaží. - On také národní písně Čelakovského tak zle zohavil, že, čehož velmi želim, ani nevyjdou.“ J. J. Jungmann A. Markovi b. d. [1822], VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 27.

Schillerovy *Písně o zvonu*, kterýžto akt považoval překladatelův syn za důkaz Zimmermannových omezených mentálních kvalit anebo nedbalosti během vykonávání cenzurní práce.¹⁵⁵

Vedle obecných dehonestujících charakteristik Zimmermanna a jeho cenzurního počínání, které využívají například repertoáru biblických přirovnání („d'ábel v podobě lidské“, „vlk v rouše ovčím“, sedící na „úradě nadýmálka s vyhrnutým nosem“)¹⁵⁶ a v některých případech se jim nedá upřít punc jazykové kreativity,¹⁵⁷ se ve vlastenecké korespondenci setkáváme s obviňováním z náboženské rigidnosti, akcentované členstvím v konzervativním řádu („popovská vídka“, „ohyzdný pop“, „osel v písmě svatém“).¹⁵⁸ Dochází ke zpochybňování Zimmermannových estetických názorů, jež jsou prohlašovány za zastaralé,¹⁵⁹ i jeho spisovatelských kvalit - „český spisovatel (či jen prozatím opisovatel)“.¹⁶⁰ Zimmermannovi je vytýkáno, že ve spojení s dalšími postavami literárního života denunciuje české vlastence v očích rakouských úřadů. Tím působí proti českým národním snahám a zaslouží jednoznačného odsouzení. Zimmermann je tak vytěšňován na okraj společnosti, do přítomnosti dalších představitelů, kteří nesplňují některá kritéria vlastence, například víru v životnost českého jazyka jako formy literární komunikace.¹⁶¹ Cenzurní zásahy J. N. V. Zimmermanna směřují proti zmínkám o české národnosti,¹⁶² a tedy proti českému národu a české literatuře jako takové,

¹⁵⁵ J. J. Jungmann A. Markovi b.d. [1822], VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 27.

¹⁵⁶ „Představ si člověka - ba co mluvím! d'ábla v podobě lidské, vlka v rouše ovčím, zakoupeného otroka, v tvář lichotícího a za zády pomlouvajícího, sedícího na ouřadě, šalbou, lichocením a povržením vlasti vydobytého, sedícího na ouřadě nadýmálka s vyhrnutým nosem, při tom při všem hlupce [...]“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 2. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 130.

¹⁵⁷ „Cenzor byl Zimmermann to j. po česku tesař, ale já bych raděj překládal drvoštěp.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 2. 12. 1821, BÍLÝ, ed. (1909), s. 111.

„Že tato vzácná práce [K. A. Vinařický, Pána Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic věk a spisy vybrané] po tesařsku hrubě zkrájena nebude, pevně doufám, ano přesvědčen sem.“ J. K. Chmelenský K. A. Vinařickému 1. 3. 1835, AXMAN, ed. (1915), s. 172.

¹⁵⁸ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 2. 12. 1821, 21. 2. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 111, 130; dále F. C. Kampeřík K. S. Amerlingovi 22. 12. 1834: „Honzovi Cimmermannovi vystavte kapličku na mostě, nějaký chraplavý žal m mu zazpívejte, tu kněžourskou censuru přece aby vlci potrhali!“, cit. dle VOLF (1924).

¹⁵⁹ „Doneslo se mně k uším od jednoho mého známého, který tu kdys s Zimer[mannem] mluvil, že se takto vyjádřiti měl. Jaké prý mu tam neestetické věci podávám, po ulicích nasbírané písničky o Káči, Máře, Andulce, Jan-kovi - (to je Janek!) jestli prý si smyslí, že mi tam zrovna napíše: N[on] imp[rimatur] a již to samé jméno Čelak[ovský] je prý neohrabané. Ať jen se nestará já své jméno ohrabu, a jeho také někdy prohrabu. To jsou nízké podlé duše které se i na jménách urážejí.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 2. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 130.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ „Ubohý baťuška [= Josef Jungmann; slovo napsáno azbukou] je pravý mučedník naší literat[ury] Dobrov[orský] et censortes na něj zehrá skrze prosodii, Nejedlý et censortes skrze pravopis, latinsk[é] písmo a sloh - mnozí zas praví, že píše pro Kroboty a co těch necudností více. Tedy se již zase chystej k y. Nej[edlý], Tesař a Dobr[ovský] dělají triumvirát, pekla zasluhující.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 7. 6. 1823, BÍLÝ, ed. (1909), s. 182-183.

„A což ten tesař s nejedlým Jankem! Toť by jednomu žlučí srdce puklo, vlastenci, Češi!“ J. V. Kamarýt F. L. Čelakovskému b. d. [1823], BÍLÝ, ed. (1909), s. 185.

¹⁶² „Žluč mně přebíhá, a vzteklost se mně chápá patřícího tu přede mnou na druhé oddělení národních písní, jež jsem právě z cenzury obdržel. V pojednání mém o národním básnictví, cokoli jsem o národnosti kde řekl, to všecko vymazáno, a já při tom všem té největší skromnosti a mírnosti užíval na vzdor srdci mému. Tak již to s námi přišlo! - Víc než polovice písní buď vymazána, buď zohyžděna, co tomu říkáš?“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 2. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 130.

tedy proti „my“ v rámci hodnotového pole vlastenecké společnosti,¹⁶³ ačkoli do jednoznačně protikladné pozice osoby stojící *mimo* český národ J. N. V. Zimmermann explicitně posouván není.

Specifickým a mezi českou vlasteneckou společností ojedinělým případem je Vincenc Zahradník, který sice zastává velmi přísná stanoviska vůči cenzuře jako instituci, ale nespojuje je nikdy s postavou J. N. V. Zimmermanna, ba naopak. Zahradníkova slibná kariéra v rámci litoměřické biskupské konzistoře byla zastavena nařčením z příslušnosti k vyznavačům myšlenek Bernarda Bolzana. Byť obvinění prokázána nebyla, byl Zahradník suspendován na místo faráře v chudých vesnických působištích a stigma zastávce Bolzanových názorů se s ním neslo i poté, co na konci 20. let začal psát česky a zařadil se do kruhu vlastenců publikačně spojených s nově založeným *Časopisem pro katolické duchovenstvo*. Zahradníkovy teologické úvahy a kázání často nezískaly povolení k tisku, což je v jeho dochované korespondenci trpce komentováno.¹⁶⁴ Roku 1834 však Zahradník navázal osobní styk s J. N. V. Zimmermannem, o jehož osobě si utvořil velmi vysoké mínění.¹⁶⁵ V korespondenci se svými pražskými přáteli mluví Zahradník o Zimmermannovi vždy v uctivém duchu, setkáváme se s pojmenováními jako „výborný P. Zimmermann“, „hodný náš P. Zimmermann“, „poctivý pan Zimmermann“ a se Zahradníkovou obhajobou cenzora vůči odlišným názorům korespondenčních partnerů. Jak se zdá, udržoval Zahradník s Zimmermannem i (dnes nedochovanou) korespondenci a snažil se díky své známosti s příslušníkem cenzurní instituce dosáhnout výhod při posuzování svých spisů.¹⁶⁶ Byl přátelský postoj k osobě, která byla podle většinového

¹⁶³ Srovnej též F. Palacký J. Kollárovi 22. 1. 1824, NOVÁČEK, ed. (1902), s. 37.

Po Zimmermannově smrti Palacký hodnotí negativní význam Zimmermanna v celozemské i osobní rovině. „*An Stadtneuigkeiten ist die vom Todesfall des P[aters] Zimmermann (an der Cholera) die neueste. Er war mein bitterster und gefährlichster Feind - ich bedaure ihn, obgleich Böhmen durch seinen Tod gewonnen hat. Es ergreift mich wunderbar der Gedanke, daß auch mein zweiter Feind, Gelen [=Alois Jelen, 1801-1857, guberniální archivář a zpěvák při českých operních představeních], der mich schon auf Hochverrath angeklagt hatte, jetz schon seit einigen Monaten im Narrenhause sitzt. Gott, strafe nicht auch mich für meine Sünden!*“ F. Palacký T. Palacké 28. 8. 1836, KOŘALKA, ed. (2003), s. 164.

¹⁶⁴ „*Jestli Váš p Censor kněh jest tesklivé myslí: tedy není k souzení knih povolán a nechceli se prohřešiti, ať úřad ten jiné jasnější hlavě odevzdá. Neprojdeli ta práce censury: přestanu psáti theologických věcí, abych času nemařil.*“ V, Zahradník V. Pešinovi 21. 1. 1836, ČÁDA, ed. (1915), s. 93.

¹⁶⁵ „*P. Censor Zimmermann minulý týden byl v Litoměřicích, a navštívil i také mne. Učinil jsem zmínku o tomto filosofickém jednání, načež on pravil, že mu k cenzuře podáno bude. Snad bude milostivým censorem, anebo jenom zde onde něco přetrhne [...] Těší mne, že jsem se toho pana Zimmermanna znáti naučil. Líbí se mne jeho smysl, jakož se i P. Jakešovi, příteli mému, líbí. Obzvláště chváliti musím otevřenost jeho a že rád svobodně svůj o každé [věci] smysl pronáší. Zdá se mi přede vším jiným, o ničemnosti našich biskupů zdravě smejšleti, pravě o nich, že neslouží Bohu a církvi, nýbrž lidem a - sobě. Na císaře Josefa pro reformy jeho v církvi velmi nevraží.*“ V. Zahradník J. Černému 19. 9. 1834, ČÁDA, ed. (1915), s. 39. Obdobně V. Zahradník V. Pešinovi 8. 11. 1834, ČÁDA, ed. (1915), s. 41.

¹⁶⁶ „*Má psychologie do Vídně poslána byla. To mne velice rmoutí, pročez jsem i P. Zimmermannovi našemu zvláštní list napsal, aby se věci mých ujal.*“ V. Zahradník V. Pešinovi 14. 9. 1835, ČÁDA, ed. (1915), s. 67. „*Ti naši censorové veliké tyranství provozují a zvláště mých prací rádi mrskávají. Nicméně Psychologie moje vlídným jednáním p. Zimmermanna za tři dny po svém z Vídně přijití "imprimatur" dostala.*“ V. Zahradník K. A. Vinařickému 23. 4. 1836, SLAVÍK, ed. (1909), s. 207.

mínění vlastenecké české společnosti zodpovědná za cenzurní opatření vůči české literatuře, umožněn odlišnou situací Zahradníka od ostatních českých literátů? Jako autor teologických děl se totiž cítil být postižen cenzurou litoměřické konzistoře anebo teologickou cenzurou v rámci státní správy, ne škrty z pera beletristického cenzora. Anebo máme v Zimmermannových otevřeně sdělovaných názorech a v Zahradníkově nadšeném přitakávání vidět snahy cenzora a příležitostného policejního konfidenta o získání kompromitujícího výroku z úst režimu potenciálně nebezpečného bolzanistického kněze?

4.2.2 Obraz cenzora v úředních pramenech

Jan Nepomuk Václav Zimmermann se narodil roku 1788 v českojazyčné mlynářské rodině v Tomicích, během svých studií teologie na pražské univerzitě vstoupil do řádu křížovníků s červenou hvězdou.¹⁶⁷ Roku 1812 byl vysvěcen na kněze a působil krátce jako kaplan v křížovnickém kostele, než začal být cenzorem Karlem Fischerem připravován na místo adjunkta cenzora židovských spisů, jak již bylo pojednáno v kapitole 3. Pravděpodobně Fischer pomohl Zimmermannovi získat pozici třetího skriptora univerzitní knihovny. Roku 1819 vydal Zimmermann pod názvem *Pokračování kroniky Beneše z Hořovic* edici analistických záznamů, známých dnes jako Staré letopisy české (podrobně v jiném kontextu viz níže), svůj spis věnoval Františku Antonínu Kolowratovi-Libsteinskému, za což kromě písemného uznání obdržel od pražského nejvyššího purkrabího zlaté hodinky se zelenobílou stuhou.¹⁶⁸ V listopadu 1820 byl Zimmermann jmenován po smrti Heinricha Dambecka zastupujícím cenzorem, od roku 1834 zastával také úřad hebrejského translátora. V univerzitní knihovně postoupil roku 1821 na post druhého a pravděpodobně roku 1822 na místo prvního skriptora. Všechny tři zmíněné úřady vykonával Zimmermann až do své smrti patrně na cholery 27. 8. 1836 v Praze.¹⁶⁹

J. N. V. Zimmermann byl autorem historických prací, sepisovaných v konzervativním duchu bez použití moderní vědecké kritiky, i monumentálního spisu o osudech pražských církevních památek zrušených během vlády Josefa II. (dílo nebylo dokončeno a jeho hlavní část vyšla až po autorově smrti). Vydával staročeské historické prameny (vedle zmíněného *Pokračování kroniky Beneše z Hořovic* také spisy Řehoře Hrubého z Jelení) a z rigidně kato-

¹⁶⁷ Údaje uváděné v literatuře o datu vstupu do řádu se liší, za pravděpodobný považujeme rok 1808 uvedený v ÖNE (1836), 6, s. 250.

¹⁶⁸ NA, RNP-Chotek, kt. 2, fas. S/4, č. 162, J. W. Zimmermann nejvyššímu purkrabímu 31. 7. 1819, K. M. Cron Zimmermannovi 2. 12. (datum expedice; koncept).

¹⁶⁹ AVA, PHSt, kt. 944, fas. 441 ex 1821, Geschäftsprotokoll des k.k. böhmischen Landespräsidiums für den Monat November 1820 in Zensurangelegenheiten, údaj k 20. 11. (č. 8046 prezidiální registratury). CHYBA (1985), s. 176 v rozporu s údaji ze schematismů nemá údaj o Zimmermannově postu 1. skriptora uveden. O postu hebrejského translátora CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 19.

lické pozice kritizoval ve svých spisech o Janu Nepomuckém Dobnerovo zpochybnění pravosti některých témat nepomucenské tradice a existenci dvou utopených kněží. Přispíval rovněž do česky psaných periodik, například do *Časopisu pro katolické duchovenstvo* a do *Čechoslavu*.¹⁷⁰

Na základě studia archivních materiálů prezidia gubernia můžeme vyvrátit literaturou tradovaný omyl, že J. N. V. Zimmermann byl zaměstnán jako cenzor českých knih. Zimmermann byl pomocným cenzorem v beletristickém a smíšeném oboru, jazykové hledisko spisu u jeho působnosti nehrálo primárně žádnou roli. Je zdokumentováno, že Zimmermann cenzuroval články pro německý muzejní časopis,¹⁷¹ pražský německý časopis *Der Kranz*,¹⁷² sestavoval posudek o projektu německého časopisu *Der Spaziergänger* redaktora S. W. Schießlera¹⁷³ či spisu *Die Lobkowitze* Jana Rittera z Rittersbergu.¹⁷⁴ Lze pouze předpokládat, že podobně jako u teologických spisů (viz výše kapitola 3) existoval i v případě spisů beletristické povahy tlak policejního dvorského úřadu, aby všechny německy psané rukopisy většího rozsahu byly dávány k posouzení do Vídně.

Pravděpodobně důsledkem postupující centralizace cenzury byl také fakt, že na rozdíl od svého předchůdce Niemetschka byl Zimmermann pověřen pouze dočasným zastupováním cenzorské funkce (*Supplierung des Zensursgeschäfts*), nebyl do své funkce definitivně jmenován a nedostával pravidelný plat, pouze remuneraci. Byť její výše zůstala stejná jako plat Zimmermannova cenzorského předchůdce - 400 zl. k. m. ročně, byl Zimmermann nucen o vyplacení odměny za vykonávání cenzorského úřadu každé čtvrtletí zvlášť žádat, jeho žádosti byly poté prezidiem gubernia zasílány k rozhodnutí policejnímu dvorskému úřadu. Byl to snad psychologický krok, kterým byli provinciální cenzori drženi v mírné existenční nejistotě?¹⁷⁵

¹⁷⁰ Podrobněji o Zimmermannově díle WURZBACH (1891), 60, s. 123-125; Ik [Lenka Kusáková]: „Jan Nepomuk Václav Zimmermann“, in: LČL (2008), IV/2, s. 1757-1758 a VLNAS (1993), s. 222-224.

¹⁷¹ Způsob jeho cenzury se ovšem setkal s tvrdou kritikou redaktora F. Palackého: „Přes to však vlastně je to přísnost pražské cenzury, poslední dobou k neuvěření stupňovaná, která pokračování časopisu ve staré způsobě učinila skoro nemožným. Nevím, jakou příčinu P. Zimmermann měl, aby byl na musejní časopisy mnou redigované zvláště přísný, ale že skutečně byl, sám doznal. Kdyby při tom aspoň byl rozumný a nestranný, nebyla by mne přísnost jeho u mých spolupracovníků tak často uvedla v rozpaky, jakož se vskutku stalo.“ F. Palacký C. J. Czoernigovi 3. 9. 1832, cit. dle MOUREK (1898), s. 289.

¹⁷² WÖGERBAUER (2004), s. 152-155.

¹⁷³ NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/71.

¹⁷⁴ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 77 (1830).

¹⁷⁵ Zimmermannovy pravidelné žádosti o remuneraci jsou zachovány v NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/23, pro manipulační období 1821-25 v fas. 16/70 (dle rejstříku) a pro období 1831-35 v fas. 16/19 (dle rejstříku); dále v AVA, PHSt, kt. 1051, fas. 2051 ex 1824; kt. 1267, fas. 2056 ex 1830; kt. 1282, fas. 2118 ex 1831; kt. 1364, fas. 2435 ex 1835. Teprve v přípisu z 20. 9. 1835 nařídil Sedlnitzky, aby byl Zimmermannovi pro příště vyplácen roční obnos 400 zl. k. m. pravidelně, bez nutnosti policejní dvorský úřad žádat. Obdobným způsobem byl pouze zastupujícím cenzorem jmenován Hieronymus Joseph Zeidler (srovnej výše záležitost jeho žádosti o zvýšení remunerace).

Díky několikaleté výuce u Karla Fischera byl Zimmermann v očích představitelů guberniální i centrální správy klasifikován jako znalec hebrejštiny, kterému byly k posouzení dávány knihy s hebrejskou tematikou, jednalo-li se o choulostivé případy, které vyžadovaly rozhodnutí cenzora nežidovského původu. Samotný pražský cenzor hebrejských spisů Karel Fischer přitom zřejmě takovouto důvěru svých nadřízených v rámci cenzurní hierarchie neměl, vzhledem ke svým četným a pro prostředí 1. poloviny 19. století naprosto unikátním stykům s členy pražské židovské obce žil možná v mírné společenské izolaci.¹⁷⁶ Zimmermann se tak například vyjadřoval k otázce přetisku hebrejských děl vydávaných v zahraničí či v záležitosti cenzurního posouzení spisu *Haftaroth* pražského židovského tiskaře Mosese Israele Landaua. Minimálně v jednom případě pak Zimmermann využil svého cenzurního posudku ke kritice Karla Fischera za formální chyby v jeho rozhodnutí - v rozporu s předpisy totiž povolil tisk díla, jehož posuzování měl mít v kompetenci pouze policejní dvorský úřad ve Vídni.¹⁷⁷

Máme chápat Zimmermannovu pozici u českého zemského prezidia jako protekční, jak ji uvádí některé korespondenční hlasy? Na počátku roku 1825 zemřel bibliotekář univerzitní knihovny F. Posselt a do konkurzu na uvolněné místo, spojené s nemalým ročním platem 1200 zl. k. m., se vedle 22 dalších zájemců z celé monarchie přihlásili jak dosavadní kustod K. Fischer, tak první skriptor J. N. V. Zimmermann. Pražské gubernium ve svém návrhu z 24. 3. 1826 nejprve vyřadilo kandidáty, kteří pro výkon funkce z důvodu absence znalosti českého jazyka či zkušeností s chodem knihovny nejsou způsobilí, a sestavilo návrh pořadí kandidátů, kteří se ukazují být vhodní. Karl Fischer přitom do užšího výběru neprošel, gubernium argumentovalo jeho vysokým věkem (narozen 1757), který by řízení univerzitní knihovny brzy znemožnil. Většina hlasů guberniálních radů poté na prvním místě upřednostnila J. N. V. Zimmermanna před profesorem italského jazyka a literatury (a pozdějším zastupujícím ředitelem knižního revizního úřadu) Antonem Spirkem. S tímto stanoviskem ovšem ostře nesouhlasila vídeňská studijní dvorská komise, vedená tehdy hrabětem Karlem Chotkem (pozdějším nejvyšším purkrabím pražským), vyžádala si zpřesňující informace o Fischerově zdravotním stavu a navrhla císaři 8. 6. 1826 na prvním místě Karla Fischera při uznání jeho jednoznačných dosavadních zásluh o chod knihovny. Zimmermann se v návrhu vídeňského úřadu neobjevil ani na druhém či třetím místě s odůvodněním, že o jeho schopnostech nepanovala mezi pražskými guberniálními rady shoda a že by nebylo vhodné, aby dosavadní skriptor přeskočil svého nadřízeného, současného kustoda. Císař s rozhodnutím ovšem otálel a ještě dříve, než

¹⁷⁶ Tak například ve velmi podrobném Každodenníčku Františka Palackého není K. Fischer ani jednou zmíněn - NOVÁČEK, ed. (1898). Srovnej k tomu CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 65-70, 122-123.

¹⁷⁷ Podrobně o jednotlivých případech CERMANOVÁ - MAREK (2007), s. 120-123.

bylo vyneseno, zprostředkovala studijní dvorská komise naléhavou prosbu Karla Chotka z března 1827, nyní již na postu vedoucího zemské vlády v Čechách. Ten na svém novém působišti zjistil, že K. Fischer je pro výkon funkce naprosto nevhodný, kromě zdravotních problémů daných vysokým věkem je „mrzutý, neobratný, zcela bázlivý“, chybí mu vyšší vzdělání, znalosti novější literatury i schopnosti potřebné pro styk cizinci, kteří denně univerzitní knihovnu navštěvují. Chotek podpořil menšinový návrh při původním hlasování guberniálních radů a vyslovil se tak pro obsazení místa bibliotekáře Antonem Spirkem. Studijní dvorní komise zaujala stejné stanovisko a navrhla Spirka na prvním místě, Zimmermanna na druhém. Císař se ve svém rozhodnutí, které ovšem padlo s více než roční prodlevou, zachoval dle doporučení a Anton Spirk byl tak 19. 6. 1828 jmenován bibliotekářem.¹⁷⁸ Jak již bylo ukázáno, při souběžně probíhajícím konkurzu na místo přednosta pražského knižního revizního úřadu Zimmermann žádnou ze stran protežován nebyl.

Během Zimmermannova cenzorského působení se objevují relativně často případy, kdy byl svými nadřízenými volán k zodpovědnosti za cenzurou schválené dílo se závadným obsahem. Roku 1822 bylo z podnětu policejního dvorského úřadu nařízeno vyšetřování parodické básně „Hännschen im Theater“ v červencovém sešitu časopisu *Der Kranz*, báseň požívala slovo „venerabile“ (výraz z církevního kontextu, spojený s posvěcenou hostií) při popisu pohybů dirigenta divadelního orchestru. Zimmermann se zde úspěšně obhájil, vyšetřování totiž ukázalo, že příslušné slovo bylo během cenzurního posouzení škrtnuto, redaktor časopisu S. W. Schießler ale cenzurní škrtnutí vymazal a během korektur sazby slovo znovu doplnil. Z exemplářů časopisu nacházejících se na knižním trhu bylo nařízeno příslušnou stránku vytrhnout a Schießler byl vzhledem k incidentu donucen redaktorství časopisu složit.¹⁷⁹ Obdobně bylo následnou manipulací s rukopisem po cenzurním posouzení argumentováno v případě 5.

¹⁷⁸ AVA, StHK, kt. 308, 5/Prag-Fc, 3442/552 ex 1828, české gubernium 10. 4. 1826 (praes.), studijní dvorská komise 8. 6. 1826. Tamtéž, 3443/553 ex 1828, Chotek 31. 3. 1827, studijní dvorská komise 13. 4. 1827, rozhodnutí Františka I. 19. 6. 1828. NA, PG, 1826-30, kt. 1317, fas. 1/120. O konkurzu na místo bibliotekáře s parafrází korespondence ohledně Fischerova zdravotního stavu CERMANOVÁ - MAREK (2007), s. 18-19, ovšem bez znalosti vídeňských materiálů a nového vyjádření českého zemského prezidia. - Originální citace Chotkova vyjádření z 31. 3. 1827: „Fischer ist ein Mann, der bereits als Kustos das 70. Lebensjahr überschritten hat, zwar noch ziemlich gesund und rüstig, aber schon sehr verdrießlich, unbehilflich, und überaus ängstlich ist. Er hat nie eine ausgezeichnete, vielseitige wissenschaftliche Bildung befaßt, und ist hinter der neueren Litteratur weit zurückgeblieben. Indem mangelte es ihm ganz an jenen gefälligen äußeren Formen, welche bei einem Mann vorausgesetzt werden, der fast täglich in Berührung mit fremden von aller Nationen kommt, welche die Universitätsbibliothek besuchen.“

¹⁷⁹ WÖGERBAUER (2004), s. 152-155. Obdobnou praktiku máme zachycenu i z korespondence českých literátů: „Na nejapný přídavek p. censora (Zimmermanna) po slov[ech] „že orel“ - není co dbáti; tím a snad lepším právem, než on ta nepodobná dole zaznamenaná slova přilátal, smazal jsem je opět a Vaši mnohomyslnou pauzu originální zase navrátil.“ K. A. Vinařický V. Zahradínkovi b. d. [po 8. 2. 1831], SLAVÍK, ed. (1903), s. 209.

dílu Hankou vydávaných *Starobylých skládání*, obsahujícího závadnou báseň „Májový sen“.¹⁸⁰

V jiných případech už Zimmermann nevyvázl bez přiznání zodpovědnosti. 13. července 1827 přinesly *Rozličnosti Pražských Nowin* zprávu o brutální vraždě děvečky z vesnice Hodkovička, ze které byl obviněn sedlák mající údajně s děvečkou mimomanželský poměr. Článek však události zkresloval, byl založen na zprávách z doslechu a mylně například uváděl, že se sedlák ke svému činu přiznal. Protože zařazení zprávy odporovalo paragrafu trestního zákona zakazujícímu informovat o podobných činech před vynesením rozsudku, bylo po cenzorovi Zimmermannovi vyžadováno ospravedlnění. Jeho argumenty, že není v jeho možnostech kontrolovat pravdivost každé novinové zprávy, kterou má předloženou k cenzuře, a že líčení události obsahovalo potřebné morální ponaučení, nebylo shledáno jako dostatečné. Vzhledem k tomu, že hned v následujícím čísle novinové přílohy byla zpráva dementována, však bylo Zimmermannovi pouze nařízeno držet se důsledně vydaných předpisů.¹⁸¹ O půl roku později bylo Zimmermannovi vyjádřeno znepokojení nejvyššího purkrabího nad skutečností, že byla v *Rozličnostech Pražských nowin* zveřejněna oslavná báseň k 60. narozeninám císaře od plzeňského profesora Vojtěcha Sedláčka, obsahující nevhodně volené výrazy. Ta byla přitom již dříve prezidiem gubernia nařízena k přepracování a novému předložení do prezidiální kanceláře.¹⁸²

Roku 1832 byl Zimmermann volán k zodpovědnosti za cenzuru kalendáře *Das Vaterland, oder, Böhmens historischer Kalender über jene wichtige und interessante Begebenheiten* vydávaného A. F. M. Honsatkem,¹⁸³ a o rok dříve mu byla udělena přísná úřední důtka vzhledem k cenzuře básně „České lesy“ od Josefa Jaroslava Langra uveřejněné v *Čechoslavu*.¹⁸⁴ Celá aféra byla odstartována posměšným článkem v lipském časopisu *Der Komet*, obsahujícím překlad básně, kritiku Zimmermannovy osobnosti a domněnku, že mladí literáti museli pravděpodobně cenzora před sepsáním posudku opít. Inkrimovaný verš „v jařmu naše dědiny“ připouštějící výklad vztahující se k polskému povstání byl přitom německým překladem zesílen („Unter'm Joch ist unsre Heimath“).¹⁸⁵ Zaujme fakt, že s vypracováním obhajoby Zimmermannovi notnou měrou pomáhal F. L. Čelakovský, význam

¹⁸⁰ Podrobně GABRIEL (1932). Zde se ovšem jednalo o starší cenzurní posudky P. Dittricha a J. Nejedlého z doby před nástupem Zimmermanna do úřadu.

¹⁸¹ NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/32.

¹⁸² NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/56, zemské prezidium Zimmermannovi 10. 2. 1828 (koncept psaný rukou E. Hickische). O celé záležitosti VOLF (1913c), ovšem bez znalosti postihu vůči Zimmermannovi.

¹⁸³ NA, PG, 1831-35, fas. 16/13, č. 5020 ex 1832 (dle rejstříku).

¹⁸⁴ O případu podrobně PEŠEK (1912) a KREJČÍ (1930), trefná poznámka ohledně mýtu Zimmermanna v SLAVÍK (1996), s. 118-119.

¹⁸⁵ Za autora zprávy v *Kometu* bývá většinou pokládán Václav Alois Svoboda-Navarovský - KREJČÍ (1930), s. 215-216, LOUŽIL (1978b), s. 67. Z jiných pramenů je ovšem zachyceno, že pravidelným informátorem *Kometu* býval Alois Jelen - SABINA (1868), s. 78; NOVÁK (1953), s. 93.

bázně se přitom snažil převést do narážky na spor mezi ypsilonisty a jotisty a nepodloženě obviňoval z denunziace Jana Nejedlého.¹⁸⁶

Zde tak můžeme vyvrátit nebo přinejmenším zpochybnit další tvrzení tradované dobovou korespondencí i literaturou, ztotožňující Zimmermannovy zásahy s podporou ypsilonistické strany ve sporu o analogický pravopis.¹⁸⁷ Nejpozději v polovině 20. let 19. století Zimmermann zastáncem ypsilonismu nebyl a je proto obtížně představitelné, že by z ideového stanoviska v pravopisném sporu cenzuroval spisy namířené proti J. Nejedlému. Zimmermannova *Památka stoleté Slavnosti Cjrkewnjho Swatorecenj* vydaná roku 1830 používá jotistický pravopis.¹⁸⁸ Zimmermannův názor na pravopisný spor, pocházející z roku 1825, bude podán níže. Případnou Zimmermannovu účast na cenzurování jotistických spisů (úředními materiály ovšem nedoloženou) tak můžeme maximálně interpretovat jako snahu o eliminaci explicitních názorových sporů na stránkách vydávané literatury.

V literatuře bývá konečně Zimmermann konstantně označován za agenta tajné policie. Známá je pasáž z Jungmannových *Zápisků*, popisující lehce odhalitelné cenzorovo počínání ve snaze získat z profesora kompromitující výrok.¹⁸⁹ Výše uvedenou pasáž v dopisu Vincence Zahradníka, popisující nadšeně Zimmermannovy otevřeně pronášené názory při osobním kontaktu, bychom mohli interpretovat obdobně. Představa pražské společnosti o Zimmermannově udavačství tajné policii byla tak široce rozšířená, že o ní dokonce mluví posudek pražského městského hejtmanství vyjadřující se k Zimmermannově charakteru vzhledem

¹⁸⁶ J. J. Langer naproti tomu ve své obhajobě argumentoval rozdílem vlastnických podmínek v jednotlivých oblastech Čech, rovněž jeho argumentace nebyla přijata a autor básně obdržel úřední důtku. V literatuře bývá někdy Langrův následný odklon od literatury interpretován jako důsledek policejní perzekuce, mnohem spíše se však jednalo o prostý důsledek ztráty kontaktu s literárním centrem po přesídlení do Lázní Bohdaneč. Srovnej též KUSÁKOVÁ (2010a).

¹⁸⁷ Např. LISICKÝ (1898), s. 330-331.

¹⁸⁸ ZIMMERMANN (1830). Vydáno nákladem J. H. Pospíšila. Zimmermannovy práce z roku 1820 a 1822 jsou psány ypsilonisticky.

¹⁸⁹ „*Přesazen byv z Litoměřic do Prahy co profesor rétoriky, vběhl jsem - jakožto známý český vlastenec - v tajné vyšetřování policejní, an každý Čech vládě podezřelý byl. [...] Měl jsem tři zvědače tajných srdce mého citů a domnění, ale mimo to, že vpravdě nebylo, co by ze mne vytáhnouti zlého mohli, všickni tak hloupě sobě vedli, že jsem jejich zámysl v tu chvíli uhodl. Nejzlejší a nejnebezpečnější byl Jan Zimmermann křížovník, spolukláštterník mého bratra Jana, scriptor při cís. král. bibliotéce a censor kněh, Ten nejinak než bratříčka mně nazýváje denně téměř ke mně chodil, na procházky vodil, co čtu, co píši, co mluvím pilně pozoroval, příležitost dával, abych nejtajnější svou mysl jemu odkryl, to, co by rád byl ode mne slyšel, sám pronášel, a posvědčím-li, chtivě hleděl, rozmluvu pokaždé na českou historii, na stav české země a národnosti, na rakouský dům, na císaře a na všecky lapavé předměty obracel. Bylo to šermování, jehož soty všecky šťastně jsem zachytil štítem ducha přítomného a nevinny. Na konci unavený již a zoufající nade mnou, když se naposled loučil, ujav mne laskavě za ruku, pravil: „Bratříčku, jakpak dlouho ještě bude trvati to panování rakouské?“ - Načež já s podobnou přítvornou laskavostí a přátelstvím odpověděl: „Bratříčku, modleme se každý den růženec, aby trvalo věčně!“ [...]“ LUNGA, ed. (1998), s. 19. Srovnej též KOŘALKA (1998), s. 174.*

Citovaný dokument můžeme rovněž brát za doklad Jungmannovy frustrace z jednání, které by mohlo být v očích vládnoucích kruhů charakterizováno jako protistátní.

k žádosti o místo přednosta knižního revizního úřadu.¹⁹⁰ V materiálech pražského městského hejtmanství přitom zmínka o tom, že by byly na základě Zimmermannových zjištění či denunciací získávány informace, chybí.¹⁹¹ Otázku, zda u Zimmermanna můžeme předpokládat spolupráci s policií, překračující rámec cenzurních posudků, se pokusíme zodpovědět níže.

Na následujících stránkách budou podány v širších souvislostech dva případy, v nichž hraje Zimmermannovo jméno klíčovou úlohu a které kromě osvětlení povahy pražského cenzora názorně ukazují provázanost vzájemných styků mezi literáty a cenzory i možnosti a meze pozitivní tiskové politiky rakouské vlády.

4.2.3 Případ Palackého *Starých letopisů*

Z podnětu Královské české společnosti nauk sestavil František Palacký souhrnnou edici českých kronikářských a analistických záznamů z husitské a pohusitské doby, známou dnes jako *Starí letopisové čeští*, která byla po zapracování připomínek členů Učené společnosti předána na konci května 1826 hraběti Františku Šternberkovi a jeho prostřednictvím patrně do cenzury knižnímu reviznímu úřadu. J. N. Zimmermann, který spis dostal k posouzení, měl důvod být proti jeho vydání zaujatý - o sedm let dříve totiž vydal tiskem pod názvem *Pokračování kroniky Beneše z Hořovic* edici vycházející ze srovnání pěti rukopisů starých letopisů. Palackého edice přitom Zimmermannovo dílo jednoznačně převyšovala počtem využitých pramenů (šestnáct rukopisů), větší mírou zachování autentického jazyka zpráv i rozsahem historické kritiky při srovnávání filiací jednotlivých zpráv, byť ani způsob jeho práce ještě zdaleka neodpovídal moderním edičním zásadám. Zimmermannův posudek nové edice, zamýšlené jako třetí svazek řady *Scriptores rerum bohemicarum*, vyzníval proto jednoznačně nepříznivě. Cenzor se vyslovil proti vydání díla s odůvodněním, že by obsah podávaných zpráv, psaných často v protikatolickém tónu, mohl být aktualizován na základě současné společenské situace. V případě, že by mělo být přesto přijato, doporučoval opatřit jednotlivé záznamy vysvětlujícími (a distancujícími) komentáři a zároveň v rukopise vyznačil rozsáhlé cenzurní škrty.¹⁹²

¹⁹⁰ AVA, PHSt, fas. 705 ex 1829, J. Hoch [Sedlnitzkému] 13. 4. 1829. Text hlášení je bohužel v rozsahu přibližně dvou slov na každém řádku ohořelý: „Seitdem [=časový úsek mezi rokem 1827 a dubnem 1829, pozn. PP] hat sich die Meinung: daß er ein geheimer Polizei [OM - Agent sei?] verbreitet, und er ist daher im Credite des Publikums und selbst [OM] dergestalt gesunken, daß man seine Gesellschaft flieht. Außerdem [OM - wie ich?] Euer Exzellenz bereits früher zu bemerken Gelegenheit hatte [OM - ist er ein ge-?] schikter Mann, der durch seine vielseitige historische und philo [OM] eine ausgebreitete Kenntniß in der Bibliographie sich erworben [OM - hat?]“

¹⁹¹ Neuvádí ji přinejmenším NOVÁK (1953).

¹⁹² NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 5906/4, Sedlnitzky českému zemskému prezidiu 4. 10. 1826. Ke vzniku a zhodnocení Palackého edice srovnej KOŘALKA (1998), s. 93-97, který ovšem určité tendenční vyznění Palackého edice nepopírá - nezdráhal se metodami přísné historické kritiky zpochybnit a odstranit zprávy, které

Palackého spis byl spolu s Zimmermannovým posudkem následně zaslán vídeňskému centrálnímu knižnímu reviznímu úřadu, kde jej k posouzení 1. července obdržel slavista Bartoloměj Kopitar. Ten pochopil osobní důvody Zimmermannova odsudku a ve svém dopise Františku Palackému z 11. 7. 1826 svého pražského přítele žádal o sdělení podrobností ohledně Zimmermannovy edice. Naznačil přitom, že spolehlivá odpověď v této věci Palackému může být velice užitečná.¹⁹³ Palacký narážku pochopil a ve své odpovědi z 18. 7. vyjádřil uklidnění nad tím, že se posudek edice dostal do rukou vídeňského učenice. Vysvětlil nedostatky Zimmermannovy práce, která byla sestavována s malým ohledem na kvalitu ve spěchu, aby mohla být dedikována nejvyššímu purkrabímu. Palacký zdůraznil, že on se ve své ediční činnosti zdržoval jakýchkoli komentářů do pramenů a že příslušné kronikářské zápisky nebyly původně sepisovány za účelem zveřejnění, mohou být proto pokládány za objektivní. Kdyby přesto musely být cenzurou provedeny škrty, prosí Kopitara, aby tak bylo učiněno u zpráv pocházejících z pozdějších pramenů, jejichž historická hodnota je menší.¹⁹⁴ Kopitar ve svém cenzurním posudku Palackého argumentaci použil a ironicky upozornil, že místo, které bylo Zimmermannovou cenzurou označené za povážlivé a nařízeno ke škrtnutí, se v jeho vlastní edici objevilo v nezměněné podobě a rozruch, o kterém pražský cenzor píše, nezpůsobilo. Podrobné komentáře k jednotlivým zprávám nejsou potřeba, spíše by naopak pobuřovaly, postačí, když bude k edici doplněn úvod. Konečně Kopitar navrhuje edici českého textu vybavit latinským překladem, to by jednak rozšířilo znalost o příslušné době českých dějin po celé Evropě, v neposlední řadě by to také vydání spisu prodražilo, takže by se nemohl dostat do rukou lidovým vrstvám.¹⁹⁵ Palackého tak na jeho dotazy o osudu rukopisu mohl Kopitar uklidnit, že rukopis se zájmem pročetl a s kladným vyřízením odevzdal, jaký bude jeho osud ve chvíli, kdy jsou stanoviska obou cenzorů v rozporu, však určit nedokáže.¹⁹⁶

Policejní ministr hrabě Sedlnitzky rozhodl o potřebě dalších cenzurních posudků, vypracovaných vědecky fundovanými, spolehlivými a zároveň v celém případě nestrannými

byly husitům nepříznivé, stejnou metodu ovšem u zpráv zveličujících skutky husitů neuplatňoval. Podrobně o Palackého edici ČORNEJ (1982).

¹⁹³ B. Kopitar F. Palackému 11. 7. 1826, NOVÁČEK, ed. (1902), s. 266.

¹⁹⁴ „Sollte auch die humanste Censur etwas dennoch streichen müssen: so möge sie es nur an den aus späteren Codd. zugekommenen Expectorationen thun, die für die Geschichte ohnedem wenig fruchtbar, und einige schon auch von mir weggelassen worden sind. Doch, Gottlob! dass die Arbeit in Ihren Händen ist.“ F. Palacký B. Kopitarovi 18. 7. 1826 (koncept), NOVÁČEK, ed. (1902), s. 270.

¹⁹⁵ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, příloha k č. 5906/4, opis cenzurního posudku B. Kopitara. - Věta v listu J. Jungmanna v dopisu A. Markovi z 3. 1. 1827 „Vid[ěnsk]á cenzura [...] žádá, aby se [Kronika] tiskla latinskou literou a hodně draho prodávala - tj. aby do nemnohých a do neposvátných rukou nepřišla“ je patrně nepřesnou odezvou Kopitarova požadavku. EMLER, ed. (1883), s. 57-8.

¹⁹⁶ B. Kopitar F. Palackému 27. 8. 1828, NOVÁČEK, ed. (1902), s. 277. Zmínky o nedochovaném dopise Palackého Kopitarovi se objevují v Každodenníčku k 23. a 24. 8. 1826, Nováček, ed. (1898), s. 163. - Při neznalosti příslušných cenzurních záznamů se KOŘALKA (1998), s. 96 mylí, když pokládá korespondenci Palackého s Kopitarem o edici *Starých letopisů* za vědeckou diskuzi iniciovanou Palackým.

osobnostmi. Vzhledem k tomu, že bylo dílo psáno česky a určeno proto pro domácí publikum, požádal o zajištění těchto posudků české zemské prezidium. To nařídilo Palackého edici zaslat profesoru pastorální teologie M. Millauerovi a dále profesoru a teologickému cenzoru H. J. Zeidlerovi.¹⁹⁷ Millauer, jednatel společnosti Vlasteneckého muzea, okamžitě po obdržení díla k posouzení kontaktoval Františka Palackého a při vytváření svého dobrozdání pak postupoval v úzké součinnosti s editorem.¹⁹⁸ Po vypracování zbývajících posudků se jak cenzurní referent Willmann, tak policejní dvorský úřad postavili za vydání díla při zohlednění nespécifikovaných připomínek cenzora Zeidlera.¹⁹⁹ Dle srovnání s příslušnými rukopisy můžeme soudit, že k vydání nebyla připuštěna pasáž obviňující papeže z falešných slibů a ze spojenectví s Němci či zmínka o božím trestu na Zikmundovi za popravu Jana Roháče z Dubé.²⁰⁰ Rukopis edice se zohledněním těchto změn a s doplněním úvodu byl spolu s novými posudky profesorů Zeidlera a Millauera (vidíme, že Zimmermann v této záležitosti nebyl dále brán v úvahu) předán zemskému prezidiu v září 1827; zdržení je zde ovšem nutné přičítat Palackého redaktorské i osobní zaneprázdněnosti, nikoli dalším cenzurním průtahům. Guberniální rada Willmann spis v této podobě obratem schválil.²⁰¹

4.2.4 Případ Dobrovského *Institutiones*

Vznik gramatiky *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* můžeme vnímat jako příklad pozitivní tiskové politiky habsburské monarchie anebo jako ukázkou průniku zájmů vědecké sféry s potřebami státního aparátu. Policejní ministr Sedlnitzky totiž nechal prostřednictvím pražského nejvyššího purkrabího Kolowrata vybídnout pražského učenice Josefa Dobrovského k sepsání staroslověnské gramatiky, díky které by mohla rakouská vláda působit na

¹⁹⁷ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 5906/4, Sedlnitzky zemskému prezidiu 4. 10. 1826 a F. Willmann knižnímu reviznímu úřadu 17. 10. (koncept)

¹⁹⁸ Zápisky v Palackého Každodenníčku: 21. 10. „v kanceláři prof. Millauer se zprávou o Zimmermannově censuře kroniky mé; pročez i hned šel sem o to ku Wilflingovi v důvěře“; 22. 10. „ráno u prof. Millauera za příčinou Zimmermannovy censury u Kroniky České etc.“; 24. 10. „ráno u prof. Millauera za příčinou censury etc.“ NOVÁČEK, ed. (1898), s. 171-2. Již dříve se snažil Palacký zjišťovat na knižním revizním úřadě osudy svého rukopisu - srovnej zápisky z 7. 7., 23. 8. a 13. 9. 1826 (tamtéž, s. 157, 163, 166).

¹⁹⁹ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 6482/4, F. Willmann Sedlnitzkému 16. 11. 1826 (koncept); tamtéž, č. 7181/4, Sedlnitzky Chotkovi 12. 12. 1826.

²⁰⁰ BARTOŠ (1928), s. 210, 223.

²⁰¹ Tamtéž, č. 4361/4, I. R. Wilfling zemskému prezidiu 4. 9. 1827 a F. Willmann knižnímu reviznímu úřadu 4. 9. 1827 (koncept). Palackého předmluva je v rukopise datována 16. 8. 1827 - BARTOŠ (1928), s. 210. - Dílo vyšlo tiskem nakonec až roku 1829, za odklad nesl snad vinu nálezní dalšího rukopisu Josefem Dobrovským během roku 1827, který Palacký do své edice následně zapracoval. - Osudy druhého vydání Palackého *Starých letopisů českých* umožňují srovnání předbřeznové a nacistické censury. Palackého edice byla roku 1941 Jaroslavem Charvátkem připravena jako druhá část čtyřsvazkového souboru *Dílo Františka Palackého*, protektorátní cenzura však v textu vyškrtala jakékoli pasáže, které mohly navozovat protiněmecké významové konotace. Ani po těchto úpravách se ale kniha po vytištění nakonec nesměla až do skončení války objevit na knižních pultech. ŠTAIF (2009), s. 331.

své pravoslavné poddané užívající staroslověnštinu při svých církevních úkonech. Ti jsou totiž při absenci církevních knih pocházejících z habsburské monarchie odkázáni na církevní knihy z Ruska, které jsou psány modernizovanou jazykovou formou na základě ruštiny. Z hlediska státních zájmů ovšem představuje takový vliv cizí mocnosti na skupinu poddaných dlouhodobý problém, který je třeba odstranit právě vydáním gramatiky, na jejímž základě by pak mohla být staroslověnská církevní řeč vyučována. Dobrovský nabídku k vydání gramatiky, o jejímž sepsání již dlouho uvažoval, přijal, a přitom pravděpodobně věděl, že podnět k Sedlnitzkého iniciativě dal skriptor vídeňské dvorské knihovny a cenzor Bartoloměj Kopitar, Dobrovského žák a přítel.²⁰²

Kvůli přípravě staroslověnské gramatiky Dobrovský 18 měsíců pobýval ve Vídni, aby mohl studovat patřičné prameny ve dvorské knihovně. Vydání díla bylo nakonec mírně pozdrženo skutečností, že se ve Vídni nenacházely patřičné tiskové matrice pro staroslověnská písmena. Ty nakonec nechal odlít Anton Schmid, obchodně zdatný majitel hebrejské a orientální tiskárny ve Vídni, a *Institutiones linguae slavicae* vyšly počátkem roku 1822.²⁰³ Příprava knihy byla spojena s nemalými náklady ze strany Dobrovského, proto lze považovat za krok logicky navazující na státní zakázku Dobrovského žádost určenou prostřednictvím zemského prezidia a policejního dvorského úřadu k předání císaři, ve které autor požaduje navýšení penze či zisku církevní prebendy v důsledku úspěšného vydání knihy.

Do vyřizování žádosti se ovšem promítla radikální změna postoje policejního dvorského úřadu vůči Dobrovskému, o jejíchž příčinách jsme ze zachovaných archivních pramenů informováni pouze kuse. Již o necelé dva roky dříve, v říjnu 1820, měl policejní dvorský úřad prostřednictvím českého prezidia nechat vyrozumět Dobrovského o císařově zalíbení v přípravě staroslověnské mluvnice i v Dobrovského předchozích literárních počinech, koncept příslušného přípisu však nebyl policejním dvorským úřadem odeslán.²⁰⁴ Žádost Dobrovského o uznání zásluh za tisk mluvnice byla zemským prezidiem odeslána 27. února 1822, 14. března téhož roku se navíc slavista obrátil s osobní prosbou o podporu v této záležitosti přímo na hraběte Sedlnitzkého. Příslušný přednes panovníkovi byl však podán až 2. února 1825, spolu s žádostí Antona Schmidy o zohlednění jeho zásluh při vydání knihy i při produkci náročných

²⁰² Podrobně s přetištěním příslušné úřední korespondence z pražského archivu VOLF (1932) - originály pražských a koncepty vídeňských přípisů se nacházejí v AVA, PHSt, kt. 906 fas. 1168 ex 1820, fol. 9-10, 19-20, 23-24, 29. O Kopitarových předchozích pokusech o povzbuzení Dobrovského k sepsání gramatiky srovnej BRANDL (1883), s. 144-5.

²⁰³ O problémech s tiskem AVA, PHSt, kt. 906 fas. 1168 ex 1820, fol. 34-35, 38-39.

²⁰⁴ Tamtéž, fol. 32-33, koncept psaní Kolowratovi 9. 10. 1820, tužkou přípis „nicht abgesendet“, srovnej též AVA, PHSt, kt. 1029, fas. H 56 ex 1822, Kopitar [policejnímu dvorskému úřadu] 5. 2.[?] 1822.

publikací tištěných orientálními jazyky.²⁰⁵ V případě knihtiskaře se žádost dočkala úspěchu, z rozkazu císaře byl zahájen výběr nejvhodnějšího způsobu odměny a Schmidovo povýšení do šlechtického stavu 2. 12. 1825 je pravděpodobným výsledkem těchto záležitostí.²⁰⁶ Chod událostí u Dobrovského však byl odlišný.

Příčinou byl patrně Dobrovského přátelský styk s Michaellem Josefem Feslem, žákem Bolzana, který byl roku 1819 papežským brevem suspendován a od následujícího roku žil v církevní internaci a pod policejním dohledem.²⁰⁷ Na tyto styky (Dobrovský ostatně roku 1822 internovanému Feslovi osobně předal výtisk své staroslověnské mluvnice)²⁰⁸ byl policejní dvorský úřad upozorněn blíže neznámým oznámením.²⁰⁹ Proto souběžně s textem přednesu panovníkovi o Dobrovského vyznamenání požádal Sedlnitzky pražského městského hejtmana Josepha Hocha o bližší šetření s ohledem na Dobrovského charakter, názory, a angažování ve Feslově záležitosti.²¹⁰ Svou žádost policejní dvorský úřad opakoval poté, co císař František I. v reakci na podaný návrh na odměnu Dobrovského za vydání staroslověnské grammatiky nařídil probíhající vyšetřování ohledně autorovy osoby urychlit.²¹¹

V tuto chvíli vstupuje na scénu Jan Nepomuk Zimmermann. Zmiňované psaní pražskému městskému hejtmanu z 18. 10. 1825 obsahuje totiž na okraji poznámku, že o stejné informace byl požádán rovněž „Z-m-nn“.²¹² Tato korespondence neprobíhala úřední cestou prostřednictvím zemského prezidia či pražského městského hejtmanství²¹³ a nemohlo se jednat o první přímý kontakt J. N. Zimmermanna s policejním dvorským úřadem. Zimmerman-

²⁰⁵ AVA, PHSt, fas. H 24 ex 1825, Kolowrat Sedlnitzkému 27. 2. 1822; tamtéž, Sedlnitzky - a.u.Vortrag 2. 2. 1825 (neúplný dokument, jeho koncept v AVA, PHSt, kt. 906 fas. 1168 ex 1820, fol. 2-5); AVA, PHSt, kt. 1027, fas. H 20 ex 1822, J. Dobrovský [Sedlnitzkému] 14. 3. 1822.

²⁰⁶ AVA, PHSt, kt. 906 fas. 1168 ex 1820, fol. 30-31, policejní dvorský úřad Schmidovi 22.2. 1825 (koncept), tamtéž, fol. 8, 13-15 Sedlnitzkého přednes ohledně návrhu odměny Schmidovi (konec dokumentu včetně datace chybí). O Schmidově nobilitaci FRANK - FRIMMEL (2008), s. 240.

²⁰⁷ Ohledně Feslova policejního dohledu AVA, PHSt, kt. 1310, fas. 128 ex 1833 a kt. 1189, fas. H 59 ex 1827.

²⁰⁸ ZEIL (1969), s. 111.

²⁰⁹ Zmínka o něm v AVA, PHSt, kt. 1091, fas. 8665 ex 1824, dokument pod č. 8665 z 26. 11. 1825 (koncept nerealizovaného přednesu Sedlnitzkého císaři?). - K tomu srovnej list J. Dobrovského B. Kopitarovi 17. 8. 1825 (z Budyšína, pochází ze stejného dne jako dopis Dobrovského pražskému arcibiskupovi angažující se v Bolzanově záležitosti): „*A propos: Wie geht es zu, dass mich Sedln[itzy] dem Kaiser nicht empfehlen will? Ich soll mich in politische Dinge, Fessel betreffend gemischt haben. Um Gotteswillen, was geschieht denn in Wien? Ist man denn so gar furchtsam? Ein ung[a]risch-böhmischer Abbé wird doch keine Revolution anzetteln wollen. Oder waren Sie unvorsichtig in Übergebung meines Briefes? und was stand darin? Doch nichts, was einem politischen Verbrechen ähnlich wäre. [...] Dumme, alberne Leute! Sedln[itzy] ist mir als Kavalier in Ehrenrettung schuldig, Hätte man mich doch nicht aufgefordert eine slaw[ische] Gram[matik] zu schreiben, ich meyne, von Seyte der Polizey. Und wer anderer als Sie hat ihr den Plan unterlegt? Ich kann jetzt nicht einmal darüber zürnen, weil Sie Ihr Eifer und Ungeduld dazu verleitete.*“ JAGIČ, ed. (1884), s. 524.

²¹⁰ AVA, PHSt, kt. 906, fas. 1168 ex 1820, fol. 5-6, Sedlnitzky Hochovi [datum vlivem ohoření dokumentu nečitelné, datace 2.2. 1825 na základě odpovědi v kt. 1091, fas. 8665 ex 1824].

²¹¹ AVA, PHSt, fas. H 24 ex 1825, přípis císaře k Sedlnitzkému přednesu, datovaný 4. 10. 1825; kt. 906, fas. 1168 ex 1820, fol. 17, Sedlnitzky Hochovi 18. 10. 1825.

²¹² „*Hierwegen wurde am 2ten 11 d.J. auch Z-m.nn um Auskünfte b[revi] m[anu] angegangen.*“ Tamtéž, poznámka na okraji listu.

²¹³ Zimmermann adresáta své odpovědi označuje titulem Hofkonzipist, jeho identita je ovšem neznámá.

nova odpověď byla sepsaná ve dnech 6. - 8. listopadu 1825 a vedle detailních informací o životě Dobrovského poskytuje i obrázek o postojích a názorech pražského cenzora.²¹⁴

Zimmermann se předně kriticky vymezuje vůči Dobrovského ohlasu ve světě, kdy s mírným s odstupem píše o rozšířeném zbožňování Dobrovského jako univerzálního génia a jako patriarchy všech Slovanů. V biografickém líčení Dobrovského života neopomijí zmínit jeho chování během josefínského období, styk se svobodnými zednáři a odmítavý postoj vůči církevnímu celibátu.²¹⁵ Popisuje Dobrovského aktivity na vědeckém poli, plody badatelské cesty do Švédska a Ruska roku 1792 přitom označuje za nevýznamné.²¹⁶ Zmiňuje učencovu duševní chorobu a nezapomíná podat historiku o jeho chování během záchvatu.²¹⁷ Kruh studentů okolo Dobrovského označuje jako „Winkelschule“ (pokoutní, tajná škola) a má ho za zdroj slovanské idey, která se stala předmětem policejního vyšetřování. S mírným despektem Zimmermann upozorňuje, že některé z Dobrovského názorů budou po jeho smrti revidovány, za jeho života je jeho autorita nezpochybnitelné *noli me tangere*, mimo jiné i z důvodu úcty k Dobrovského věku.²¹⁸ Konečně se Zimmermann věnuje současným otázkám české vlastenecké společnosti a upozorňuje, že na autoritě Dobrovského závisí, jestli bude uznán za pravý „literární nález, který nese punc starobylosti“. Věnuje se rovněž pravopisnému sporu, upozorňuje, že současný rozpor mezi ypsilonisty a jotisty je nutno přičítat Dobrovskému, a především - klíčový údaj při naší konfrontaci obrazu Zimmermanna jako cenzora s materiálem zachovaným v úřední korespondenci - pokládá stanovisko jotistů za rozumnější, odhaduje, že

²¹⁴ AVA, PHSt, kt. 1130, fas. 8351 ex 1825, Zimmermann neznámému dvornímu koncipistovi 8. 11. 1825. Dokument o dvanácti rukopisných stranách při požáru Justičního paláce ohořel pouze marginálně, přesto jsou některá slova v důsledku zašednutí papíru velmi obtížně čitelná.

²¹⁵ „In dieser langen Zwischenzeit, wo der regellose Geist der lockeren Periode Joseph den Zweiten auch in Böhmen sich entfaltet hat, und nach dem unseligen Grundsatz gewisser Sekte von Meischen „il faut écaser [?] l'infame“ sowohl auf dem Staat als auch mit der Kirche verderblich gewirkt, war Dobrowský bemühet [?], dem von der heiligen Kirche empfangenen kirchlichen Orden als Diakon, der die Ehelosigkeit mit sich führt, zu vernichten, und [?] dies [?] ist [?] die Ursache warum er die Priesterweihe so lange verschoben hat.“ Tamtéž.

²¹⁶ „Einige unbedeutende Resultate dieser Reise, von welcher man sich sehr viel versprochen hat, erschien[en] öffentlich.“ Tamtéž.

²¹⁷ „Im Jahre 1795 verfiel Dobrowský in eine Melancholie, die sich seit dieser Zeit in einer periodischen Narrheit äußert. In dieser Zeit lief er oft baarfüßig ohne Rock übers Land, kam einmal von Töplitz als Kurgast als ein altes Weib angezogen, kaufte sich eine Kuh und ein Kalb, beschmierte diese [?] Thiere mit Leim, und führte selbe in [?] Hofe [?] hinein, lud alle Gassenbuben zu sich zum Tische u[nd] gab ihnen recht [?] zu essen, und dergleichen Narrheiten ausübend.“ Tamtéž.

²¹⁸ „In der Kritik, die freilich desto unsicherer ist, je hoher [?] sie getrieben wird, hat er sich, sagt man, als Altmeister bewiesen. Ich aber bemerke und sage mit voller Gewießheit [?], daß ihm nach seinem Tode in vielseitiger Beziehung wird, und muß widersprochen werden. Dermalen ist er das *Noli me tangere*, was die Sache unmöglich macht. Hiezu kommt die Achtung für sein graues Haupt, vielseitigen Rücksichten und Verbindungen mit dem hohen Adel, und sein blinder Anhang im Allgemeinen. Dies sind die Triebfedern [?], sein [?] gebieterischer Superiorität in der Literatur, so daß als Orakel gilt, welche immer zweideutig gesprochen, aber einem den Glauben und Anhang geholt [?] haben.“ Tamtéž.

zcela jistě ve vědeckém sporu uspěje a že si profesor Nejedlý vezme ypsilonistickou teorii s sebou do hrobu.²¹⁹

Zimmermannova charakteristika dále líčí Dobrovského chování jako duchovního, věnuje se jeho podpoře níže postaveným osobám i svéhlavosti, která provází jeho styk s osobami stejného postavení a kterou byly také podníceny Dobrovského vášnivé literární polemiky s K. Thámem, s profesorem Millauerem a nejnověji i s profesorem Svobodou ohledně pravosti Rukopisu zelenohorského. Co se týče otázky odměny za vydání gramatiky, Zimmermann vyzdvihuje skutečnost, že Dobrovský působil jako rektor generálního semináře pouze dva roky, od této doby však dostává penzi 500 zlatých ročně, vedle toho je také podporován šlechtickým domem Nosticů. Jeho zásluhy by se proto neměly měřit pouze podle toho, co dokázal, ale spíše podle ohledu, co všechno při svém talentu a při poskytovaných prostředcích dokázat mohl. Z takového hlediska si Dobrovský odměnu za své služby nezaslouží, přesto se však Zimmermann přiklání k jejímu udělení, a to ve formě církevní prebendy.

Pro státní aparát ovšem musela být klíčovou pasáž líčící Dobrovského nedávnou aktivitu ve prospěch Bernarda Bolzana, kdy během návštěvy Budyšína napsal varovný dopis pražskému arcibiskupovi a za sesazeného profesora se postavil. Důležitost této informace pravděpodobně neoslabilo konstatování, že Dobrovského jednání jistě muselo probíhat v záchvatu duševní choroby a že je nutné v ostatních ohledech pokládat Dobrovského politické stanovisko za přísně neutrální.²²⁰

Na celém dokumentu ovšem zaujme ještě jedna skutečnost. Neznámá ruka v něm tužkou vyškrtala či přeformulovala některé pasáže, pravděpodobně takové, které nebyly přínosné pro další použití Zimmermannova dopisu v úředním styku - pravděpodobně jako přílohy k přednesu císaři. Analýza těchto částí tak ukazuje, které ze Zimmermannem pronesených názorů neodpovídaly stanovisku policejního dvorského úřadu. Škrtnuta je tak pasáž, ve které Zimmermann naznačuje, že Dobrovského duševní choroba byla božím trestem za jeho před-

²¹⁹ „Sein [=Dobrovskýs, pozn. PP] Werk ist die im Jahre 1819 gebildete Spaltung zwischen den böhmischen Ypsilonisten und Iotisten, oder zwischen Negedliaren und Dobrowskianer. Ypsilonisten sind Anhänger des Prof. Negedly und Iotisten des Abbe Dobrowsky. Die Theorie des Letzteren ist vernunftmäßiger, wird daher gewiß ihr Glück machen, weil sie bereits [?] zahlreichere Partei für sich hat. Die alte Theorie, welche der Prof. Negedly, seine Widersacher leidenschaftlich verachtend, kultivirt, wird mit ihm zu Grabe gehen.“ Tamtéž.

²²⁰ „Inzwischen ein Begebiß, keine 2 Monate erst alt, bietet einen schlagenden Beweis dar, daß er mit der gegenwärtigen Regierung in gewisser Hinsicht unzufrieden sey. Er war nämlich in der heurigen Sommermonate zu Bauzen bei dem dortortigen Bischofs, [OM - als?] ihn der Paroxismus >seiner Narrheit< in höchsten Grade überfallen hat. [...] Nach der Wiedergenesung fand er bei dem dortortigen Bischof den Apologet der abgesetzten Professors Bolzano, von ihm selbst verfaßt, zum Drucke bereit. - Dobrowský laß diese Apologie und weil Bolzano damit gegen seinen Widersacher Frint heftig kämpft, gerieth er (Dobrowský) über den prager Erzbischof, weil er dem Bolzano seine Schutz versagt hat, in Wuth [?], und die Feder [?] ergreifend, schrieb er ihm einen groben Brief, wo er verehrlich [?] bemerkt, daß der Prager Erzbischof nicht einmal wisse, was ein katholisches Dogma seye, und daß, wenn er den Bolzano senken läßt, die Verachtung der ganzen Nation zu gewärtigen habe.“ Tamtéž.

chozí útoky proti pravosti legendy o svatém Janu Nepomuckém.²²¹ Vypuštěna je věta pozastavující se nad faktem, že Dobrovský žádné ze svých děl nenapsal česky.²²² Neměl být užít Zimmermannův osobní názor na proces s Bernardem Bolzanem, ve kterém se autor textu projevuje jako věrný poddaný, který s názory rakouského státu a církevní vrchnosti souhlasí a priori.²²³ Názorům policejního dvorského úřadu neodpovídala ani pasáž, ve které Zimmermann dokazuje vliv Dobrovského na okruh české zemské šlechty skutečností, že se v jejích řadách nedávno rozšířil zvyk dávat svým potomkům slovanská jména - jako například Ottokar či Jaroslav. Zimmermannův text byl rovněž zkrácen o pasáže, které nesouvisejí s věcným popisem Dobrovského života a charakteru - jedním škrtem tužky tak byla vypuštěna celá první stránka, ve které poněkud těžkopádně parafrázuje Cicera a ujišťuje, že jeho charakteristika Dobrovského může být trefnější, nežli by ji byl schopný podat slavista sám - každého učence totiž omezuje sebeláska. Podobných výpustek se dočkal rovněž závěr dopisu. Vpisky psané rukou, která prováděla škrty, většinou kondenzují či zmírňují text ze škrtnutých pasáží, případně doplňují geografické podrobnosti, nad rámec takových úprav ovšem jde vsuvka, která dává Dobrovského jmenování rektorem školy v Hradišti u Olomouce do souvislosti s aktivitou svobodných zednářů.²²⁴

Konečně - a tento údaj může být pro naše úvahy o povaze a zásadách cenzora Zimmermanna klíčový - byl při úpravě textu cizí rukou vypuštěn Zimmermannův výpad proti

²²¹ „Hiedurch vielleicht gereizt, grif er den heiligen Johann von Nepomuk an, öffentlich eröffnend[?], daß die [?] Böhmen einen Verbrecher und Rebellen als ein[en] heiligen verehren. - Inzwischen hatten fromme Seelen [?], in [?] dieser verwerflichen Zeit die Ehre d[es] Heiligen gerettet. [...] <Ich bemerke hiebei, daß er sehr geirrt, und später vielleicht durch geheime Ordnung der Dinge, ein Narr geworden ist, worüber ferner gesprochen wird.>“ Tamtéž.

²²² „<Dem eigentlichen Böhmen im strengsten Sinne oder Czechen, flößt sein Talent stets eine Art heiligen Zorns ein, indem Dobrowský in allen seinen Werken nicht eine einzige Seite böhmisch geschrieben, sondern alles deutsch oder lateinisch>“ Tamtéž.

²²³ „Dobrowský nimmt daher mit dem ganzen Aufwande seines Geistes, einen vom Staate abgesetzten Proffesor in Schutz, ohne zu bedenken, daß wenn der Staat zu solchen auffalenden und vehementen Mitteln gereicht und einen Professor absetzt, der schon durch seine Absetzung als leidender Zustand, an [?] Theilnahme in Publikum gewinnt, gewieß [?] eben so gegründete Ursache und treflige [?] Gründe haben müsse - Heißt das nicht Mißtrauen in der Verfügungen der Regierung und der Regenten selbst setzen? [?] Und wenn er als Orakel der Bolzano in Schutz nimmt, welche machtige Partei wird sich für ihn nicht gestalten? <Auch ich werde den Bolzano nicht verdammen, aber ich würde (falls ich hier eben zu entscheiden hätte) ihn sehr streng ahnden, daß er bloß aus Ruhmsucht gelehrten Stolz und täuschender Selbstgefälligkeit auf einer katholischen Universität dem verderblichen Amirnisimus [?] Socianismus usw. in die Religionslehre einzumischen und vorzutragen gewagt und ihre Vernunftmäßigkeit [?] auf unüberdachte und falsche Gründe gestützt, und ich würde sagen, ja öffentlich sagen, daß der Staat recht [?] wohl [?] daran gethan wenn er so einem Professor abgesetzt hat, indem der Staat und wer alle mit ihm nur deßwegen recht unglücklich sind, daß wir uns [?] von jedem Menschen Alles [?] sagen lassen - und daß jeder Professor der Religionslehre im Staate wird unter der Autorität der Kirche lehren, nicht aber sein Willkür das Religionslehre aufgestalten befähigt sey. [...]>“ Tamtéž.

²²⁴ „Durch Anempfehlung verschiedener Adepten >der Freymauerey<, in Sonderheit durch Hurdalek und Zippe ward Dobrowský 1789 zum Rektor der mährischen General Seminarium zu >Kloster< Hradisch >bey Olmütz<.“ Tamtéž.

slovanské myšlence, kterou označuje za zhoubnou pro rakouský stát a za jejíž potlačení si klade zásluhy, byť - jak tvrdí - pro tento cíl musel obětovat svou osobní čest.²²⁵

Zimmermannova přísná charakteristika Dobrovského osobnosti i po těchto úpravách stála v poměrně příkrém rozporu s textem oficiálního hlášení o povaze a chování Josefa Dobrovského připraveného pražským městským hejtmanstvím. To naprosto nepochybuje o velikosti literárních a vědeckých zásluh Dobrovského a s plným uznáním líčí jeho morální chování. Na důkaz učencových nezávadných postojů jako občana líčí jeho styk s českými šlechtickými rody, jejichž příslušníci jsou známi neochvějnou poslušností panovníkovi. Hektickými událostmi nedávné doby a Dobrovského „poněkud exaltovaným rozpoložením“ jsou omlouvány jeho některé příliš unáhlené soudy, jmenovitě jím sdělované mínění o sňatku Marie Louisy s Napoleonem a o jejich rozvodu.²²⁶ V náboženském ohledu se Dobrovský přísně drží katolického dogmatu, v některých tématech doby do dogmatu nenáležících - například ve věci rozvodů - se ovšem od stanoviska církve odchyluje ve prospěch suverenity panovníka. Tímto hlediskem je pražským městským hejtmanstvím omlouváno Dobrovského angažmá ve Feslově záležitosti, přičemž je na obhajobu Dobrovského rovněž uvedeno, že přísný postup církve vůči litoměřickému profesorovi nikdy nekritizoval. Vyjádřil pouze politování nad tvrdostí rozhodnutí a poté, co vyšly Feslovy kacírské názory v plném rozsahu najevo, naopak začal litovat, jakým způsobem mohl svých znalostí takto talentovaný člověk zneužít. Obdobně je zmírňován Dobrovského názor v záležitosti Bernarda Bolzana. Pražský slavista má ve zvyku bezvýhradně si oblíbit talentované osoby a v takto předpojatém názoru neochvějně setrvává, proto pokládá Dobrovský Bolzana za ortodoxního katolíka a nemůže se smířit s představou, že by opravdu veřejně přednášel bludné názory, které jsou mu kladeny za vinu.

Dle mínění městského hejtmanství v závěru hlášení z 6. listopadu 1825 tak Dobrovský plně zachovává smýšlení a chování řádného rakouského občana, a proto je zcela důvodné, aby mu byla jako výraz uznání zásluh o staroslověnskou gramatiku zvýšena penze o 300 zla-

²²⁵ „[Dobrovský] trat zugleich als wahrer Meister in der böhmischen Grammatik auf, wodurch sein literarischer Ruf immer bedeutender wurde. Für sich lebend pflegte er eine Menge der studierender Jugend um sich zu sammeln, welcher er der Unterkunft >in der Slavistik< ertheilt <und> >indem< er gleichsam eine Winkelschule gebildet hat, <die seine Anhänger gern wider [?] finde [?]> Aus dieser Winkelschule ging das Amalgama [?] der slavischen Völker <empor> oder die Idee des Slaventhums empor, die vornehmlich im Jahre 1821-22 so eifrig [?], und Gegenstand <der> >höheren< <polizeilischen> Aufmerksamkeit geworden ist. Einen mächtigen [?] Hebel erhielt die Idee durch die Herausgabe der [?] Dobrowský[s] in jeder Beziehung klassischen Grammatik, unter dem Titel: Grammatica Slavonica... Vindobona 1822 8to, die als Vereinigungspunkt aller slavischen Dialekte angesehen werden kann, die er auch der allgemeinen Zugänglichkeit wegen lateinisch geschrieben hat. <Diesen für den Kaiserstaat von Oester[reich] verde[r]blichen Idee widerstehe sich amtlich [?] dem Skriptor Zimmermann, ls. [?] ist [es?] gelungen, selbe [?] mit ihrer Verzweigungen zu ersticken [?], aber mit großer Opfer seiner eigenen Ehre>“. Tamtéž.

²²⁶ „sein[e] etwas exaltirt[e] Gemüthsart“ AVA, PHSt, kt. 1091, fas. 8665 ex 1824, J. Hoch Sedlnitzkému 6. 11. 1825.

tých (konvenční měny).²²⁷ O dva týdny později ovšem pražský městský hejtman informoval v nové relaci o nedávné Dobrovského budyšínské aktivitě ve prospěch Bernarda Bolzana - ještě více než Zimmermann považuje jeho jednání za výraz duševní nemoci.²²⁸

Koncept přednesu šéfa policejního dvorského úřadu císaři o Dobrovského záležitosti, který vznikl v bezprostřední návaznosti na druhou Hochovu zprávu, používá argumenty z Zimmermannovy i Hochovy relace a na základě nich ukazuje, že Dobrovského chování není bezchybné z náboženského ani z politického hlediska. Vedle angažmá ve Feslově a Bolzanově záležitosti působí nepříznivě i dlouhá doba, která uplynula od absolvování teologických studií po přijetí kněžského svěcení, a konečně Dobrovského „exaltické rozpoložení“ přecházející až ke zmatení mysli. Na základě těchto okolností se tak Dobrovský nezdá být hoden císařského vyznamenání, aby však jeho zásluhy nebyly opomenuty, má mu být vyplacena jednorázová odměna.

Osud tohoto dokumentu však opakoval předchozí situaci. Ačkoli byl sestaven 26. listopadu 1825, nebyl Sedlnitzkým signován a prázdné místo pro údaj o výši navrhované odměny zůstalo nevyplněné. Můžeme pouze spekulovat, zda se zde nejednalo o záměrné zdržení materiálu ze strany šéfa policejního dvorského úřadu, které se rovnalo faktickému odmítnutí žádosti. Teprve o více než dva roky později se policejní dvorský úřad obrátil na městské hejtmanství, aby vysvětlilo rozpory mezi svým hlášením a druhou charakteristikou Dobrovského (z pera Zimmermanna). Odpověď však není známa. 16. prosince 1828 si císař od policejního prezidenta naléhavě vyžádal vyjádření ohledně udělení vyznamenání za sestavenou staroslověnskou gramatiku a připomněl, že úřední vyšetřování o Dobrovském bylo zahájeno již roku 1822. Císařská urgence byla zcela jistě reakcí na Dobrovského audienci u Františka I. dne 10. prosince 1828, svého naplnění však už nenašla - 6. ledna 1829 Josef Dobrovský v Brně zemřel a odměny za sestavení vládními kruhy iniciované gramatiky *Institutiones linguae slavicae* se tak nedočkal.²²⁹

²²⁷ Tamtéž. Mezi argumenty pro zvýšení penze zaujme tvrzení, že při neotřesitelné autoritě, kterou chová Dobrovský u široké veřejnosti, bude takové vyznamenání široce uznáno. Při uvážení pokročilého věku Dobrovského pak je pravděpodobné, že císařem schválenou odměnu nebude požívat dlouho.

²²⁸ „So eben habe ich in verlässlicher Erfahrung gebracht: daß der Abbé Dobrowsky im verflossenen Sommer dem Bichofe von Ba[ut]zen einen Besuch gemacht, und von dort einen Brief an den hiesigen Herre Fürst Ezbischof geschrieben hat, welchen a[ll]er[m]als einen Beweis seines Hirten (?) Zustandes liefert, u[OM - nd] er darin nicht nur sich für e[OM - inen] Jesuiten erklärt, der beauf[OM - ragt] sey, fähige Leute für die Orden zu werben, sondern [OM] den Fürst Erzbischof auffordert, sich selbst unverschuldet gekränkt Bolzano als Hirt der Kirche Eifer anzunehmen.“ Tamtéž, J. Hoch Sedlnitzkému 21. 11. 1825. Na rozdíl od ostatní korespondence městského hejtmanství psáno vlastní rukou Hocha.

²²⁹ AVA, PHSt, kt. 1091, fas. 8665 ex 1824, přednes Sedlnitzkého 26. 11. 1825 (nesignovaný koncept), Sedlnitzky Hochovi 16. 2. 1828 (datum expirace listu); výnos Františka I. 16. 12. 1828. Srovnej J. Dobrovský hra-běnce Pachtové 13. 12. 1828: „Den 10. hatte ich Audienz beym Kaiser, der mich sehr gütig aufnahm. Zuletzt

Na základě výše uvedených cenzurních případů i dalších indicií tak můžeme předpokládat silné přesvědčení Zimmermanna o jeho vlastních schopnostech na vědeckém i literárním poli.²³⁰ Pražský beletristický cenzor konzervativně až rigidně uznával zásady katolické víry,²³¹ zvláště pak tradiční verze legendy o sv. Janu Nepomuckém, a nebál se spekulovat o božím trestu pro její odpůrce. Zimmermann byl bezpodmínečně oddán zásadám rakouské vlády. Ta se projevovala v přímé spolupráci s policejním dvorským úřadem, jejíž jeden doklad byl podán, a snad i v dalších situacích.²³² Zimmermann byl etnickým Čechem a snad se cítil být českým spisovatelem, choval však značnou nevraživost a podezíravost vůči slovanské myšlence. Považoval ji za nebezpečnou pro rakouský stát a sám si činil zásluhy za potlačení jejích větví, byť za to prý zaplatil svou osobní ctí. Můžeme proto vyslovovat námitky proti jednotlivým historikům, které jsou o Zimmermannových cenzurních zásadách tradovány, nemůžeme však vyvrátit tradované odsudky jako takové.²³³ Rovněž tak je možno pouze spekulovat ohledně soudů o intelektuálních schopnostech pražského cenzora.²³⁴

machte ich eine leise Erwähnung von meinem Werke, das ihm Gr. Sedlnitzky überreichen sollte. Der Kaiser machte sich eine NB bey dieser Erinnerung.“ LEMBERG (1932), s. 165.

²³⁰ Srovnej též Zimmermannovu žádost o místo přednosta knižního revizního úřadu z 22. 1. 1828 (NA, PG, 1826-30, kt. 1333, fas. 3/71) a o místo bibliotekáře univerzitní knihovny (CERMANOVÁ - MAREK (2007), s. 123).

²³¹ Relace městského hejtmanství Sedlnitzkému z 8. 6. 1827 o Zimmermannovi: „*Gilt für einen schwatzhaften, leidenschaftlichen mann, der häufig an anderen Geistlichen tadelt, was er selbst thut und der sich in alles mischt*“ . Cit. dle GABRIEL (1932), s. 53, originál dokumentu se v materiálech policejního dvorského úřadu nalézt nepodařilo.

²³² Jako argument, dokládající malý význam závadné Čelakovského poznámky ohledně projevu ruského cara (srovnej podrobněji níže kapitola 5.1) uvádí městský hejtmán J. Hoch, že ani Zimmermann (který v té době cenzuru pražských českých novin nevykonával) si zmíněného článku nevšiml: „*[...] hier so wenig bemerkt wurde, daß mir davon bisher gar keine Kenntniß zugekommen war und daß selbst der k. k. Censor P. Zimmermann - welcher sonst auf derley Uibelstände nicht nur selbst sehr aufmerksam ist, sondern auch mir davon Mittheilung zu machen pflegte, erst auf meine gestrige Aufforderung mir [...] seine Mißbilligung dieses Artikels ausgesprochen hat.*“ J. Hoch Sedlnitzkému 16. 12. 1835, BÍLÝ, ed. (1935), s. 221.

²³³ Můžeme tak vyloučit pravdivost historiky o Zimmermannově přepisu verše „Zde Thalii na oltáři // klad'te oběť s jasnou tváří“ na „Klad'te oběť s jasnou tváří // Thalii zde na talíři“ v podobě, jak ji prezentuje pamětnická vzpomínka HAJNIŠE (1863), s. 124-125: cenzura projevů v rámci divadelních představení nebyla v Zimmermannově kompetenci, spadala pod působení městského hejtmanství či příslušných krajských úřadů.

²³⁴ Svou žádost o místo bibliotekáře doplnil Zimmermann vysvědčeními o absolvování filozofických a teologických studií s „převážně výtečnými známkami“ („mit größtentheils eminenter Klassen“ - AVA, StHK, kt. 308, 5/Prag-Fc, 3442/552 ex 1828, Competententabelle, Prag 24. 3. 1826). Srovnej naproti tomu CERMANOVÁ - MAREK (2007), s. 89-90 s Fischerovým hodnocením Zimmermanna jako velmi nespolehlivého zaměstnance knihovny a zhodnocení Zimmermannovy ediční práce v ČORNEJ (1982), s. 70.

5. CENZURA V RÁMCI KOMUNIKAČNÍHO PROCESU

5.1 Cenzura autor díla

Cenzurní legislativa rakouské monarchie byla zaměřena na kontrolu tisku knih a jejich distribuce.²³⁵ Z tohoto ohledu je pochopitelné, že cenzurními provinění, definovaná na základě paragrafů 57-69 druhé části Všeobecného trestního zákoníku z roku 1803, vypočítávají jednotlivá překročení zákonné normy, jichž se může dopustit tiskař, nakladatel či prodejce spisu. Většina z klasifikovaných činů je zařazena pod lehčí kategorii policejních provinění, pouze záměrné rozšiřování spisů zakázaných cenzurou, jejichž obsah může škodit veřejnému pořádku, spadá do těžší kategorie zločinů. Za tisk či prodej necenzurované či cenzurou zamítnuté knihy je vedle zničení sazby a konfiskace závadného materiálu nařízena pokuta 200-500 zlatých, která může být při opakování doprovázena jedno- až tříměsíčním vězením a ztrátou oprávnění. Pokutou či několikaměsíčním odnětím svobody může být postižena rovněž osoba provozující podomní obchod s knihami, knihkupec či tiskař nechávající na tržišti vyvolávat či prodávat jednotlivé písně, modlitby či noviny, aniž by pro každou z nich obdržel u příslušného úřadu výslovné povolení. Pro samotnou osobu vyvolávající kramářské písně bylo předepsáno třídní vězení anebo tělesný trest. V žádném z příslušných paragrafů však není definován postih proti autorovi závadného spisu a s výjimkou peněžního postihu pro autory publikující nepovoleně v zahraničí jej nenalezneme ani v jiných předpisech.²³⁶

Na rozdíl od cenzurních systémů totalitárních států 20. století tak v předbřeznovém Rakousku autor závadného, cenzurou odmítnutého díla nemohl být postižen zákazem psaní či paušálním znemožněním publikace dalších děl. I v případě záměrného porušení cenzurních předpisů ze strany autora byly možnosti jeho přímého postihu ze strany státní (či provinciální) byrokracie velmi omezené (srovnej též případ J. A. Michela uvedený níže).

To však neznamená, že by rakouský státní systém nedisponoval nepřímými prostředky, jak autory nepíšíící konformně s normou vyžadovanou cenzurou disciplinovat. Už samotné zamítnutí rukopisu podaného k cenzurnímu vyjádření znamenalo nejen v očích představitelů

²³⁵ „*Ich unterscheide: Denken, Reden, Schreiben, Druckenlassen. Denken? Ja das ist frei. Der Mensch ist freigebohren. Reden? Da muß man wieder unterscheiden, ob man rede, um Gedanken auszutauschen oder um zu lehren. Im ersteren Falle muß unterschieden werden, ob man vor vielen rede, im letzten Falle muß der Staat aber immer genaue Kontrolle üben. Schreiben ist frei wie das Denken, es ist nur ein Festhalten der Gedanken. Aber anders und eine ganz eigne Sache ist es mit dem Druckenlassen. Da muß der Staat die engen Schranken ziehen, die wir Zensur nennen.*“ Metternich Anastasiu Grünovi 16. 3. 1838, citát na základě deníku Maxe Löwenthala (příloha k: Bischoff, Heinrich, ed. (1921): *Nikolaus Lenaus Lyrik*, Berlin, sv. 2, s. 201), cit. dle LECHNER (1977), s. 22.

²³⁶ JAKSCH (1829), 7, s. 274-6, WIESNER (1847), s. 395-405. Vydání a rozšíření díla vyzývajícího k násilné změně státního zřízení však mohlo být na základě jiných paragrafů trestního zákoníku klasifikováno jako velezrada, v případě díla vyvolávající odpor vůči formě vlády či státnímu aparátu jako zločin narušení veřejného pořádku.

cenurního systému pro autora textu časovou či finanční ztrátu (spojenou s nutností pořídít duplikát či s ušlým ziskem z autorského honoráře). Daleko větší hrozbou bylo nepřímé ohrožení autorova služebního postavení, které bylo v nemalé řadě případů závislé na státu. Typickým literátem předbřeznového Rakouska byl státní (respektive provinciální) úředník, „poslušný rebel“²³⁷ věnující se literatuře po skončení úředních hodin. V případě českojazyčné literatury je pak nutné tuto charakteristiku rozšířit o členy byrokracie v nejširším slova smyslu, tedy gymnaziální profesory anebo duchovní. Konečně nesmíme zapomenout na osoby výhradně či částečně existenciálně závislé na redigování periodické literatury.

Prohřešek proti cenurním předpisům pak mohl pro autora nést okamžité či opožděné důsledky. Po vydání 5. dílu *Starobylych skládání*, obsahujícího mimo jiné závadnou báseň „Májový sen“ s erotickým obsahem, byl vydavatel díla Václav Hanka vyšetřován z cenurního podvodu. Existovalo totiž podezření, že rukopis schválený cenurou obsahoval jiné básně než vydaný tisk. Vyšetřování bylo vzhledem k nedostatku jasných důkazů zastaveno, Hankovi však byla udělena přísná důtka za to, že uprostřed vyšetřování celé věci nechal zaslat do vídeňské cenury pro povolení k tisku rukopis nové sbírky *Památka starověkosti*, obsahující i zmíněný „Májový sen“ (ve zkrácené podobě a pod změněným názvem). Tento fakt byl vyhodnocen jako pokus o cenurní podvod.²³⁸ Když se o dva roky později Hanka ucházel o uvolněné místo bibliotekáře pražské univerzitní knihovny, byl právě jeho nedávný cenurní prohřešek výslovným důvodem, aby nebyl pro výběr vhodného kandidáta brán v potaz, ačkoli ve všech ohledech jako bibliotekář Vlasteneckého muzea, člen několika vědeckých společností a znalec „většiny živých jazyků“ všechny požadavky k získání místa splňoval.²³⁹ O důsledcích závadného díla pro osobní kariéru profesora Georga Norberta Schnabela i cenuru jeho spisů pojednává podrobně kapitola 8.

Přímé existenční důsledky postihly Františka Ladislava Čelakovského jako redaktora *Pražských novin*. Pro vydání ze dne 26. 11. 1835 převzal z augsburských *Allgemeine Zeitung* zprávu o řeči ruského cara Nikolaje k deputaci z Varšavy, ve které hrozí zničením města po sebemenším náznaku dalšího vzbouření v Polsku. Čelakovského vlastní sarkastický komentář srovnal carovu řeč s mluvou tatarských chánů před čtyřmi sty lety. Na základě denunciace²⁴⁰ se o článku dozvěděl ruský velvyslanec, který důrazně intervenoval u státního kancléře Metternicha. Horečné vyšetřování, které se ve věci v Praze rozběhlo a které bylo charakterizováno

²³⁷ Název studie HEINDL (1991).

²³⁸ O celém případě podrobně na základě úředního materiálu i dobové vlastenecké korespondence GABRIEL (1932).

²³⁹ AVA, StHK, kt. 308, 5/Prag Fc, 3442/552 ex 1828, Vorschlag zur Prager Universitätsbibliothekärstelle, Gubernium Prag 8. 6. 1826.

²⁴⁰ Jejím původcem byl Václav Hanka, chovající k Čelakovskému dlouholetou vzájemnou nenávist - Chotek Metternichovi 21. 12. 1835, BÍLÝ, ed. (1935), s. 253-254.

urgentní výměnou korespondence mezi nejvyšším purkrabím a městským hejtmanem, sledovalo jednak záměry redaktora ohledně komentáře ke zprávě, jednak fakt, že ani samotná zpráva neměla být v novinách přetištěna - české *Pražské noviny* totiž měly výslovně povoleno přetiskovat pouze zprávy uveřejněné ve *Wiener Zeitung*, *Österreichischer Beobachter* anebo německých *Prager Zeitung*, byť zemské prezidium pravděpodobně už dříve překračování tohoto příkazu tolerovalo. Františku Ladislavu Čelakovskému rozhodně nepomohl fakt, že při policejním výslechu zprvu odmítal charakterizovat své jednání jako opomenutí či selhání a namísto toho trval na tvrzení, že zařazením článku chtěl protestovat proti rusofilským tendencím u části české literární společnosti. V důsledku svého „nepochopitelného bláznovství“²⁴¹ byl zbaven redaktorství novin i suplování stolice českého jazyka a literatury na pražské univerzitě, kterýžto post vykonával po smrti Jana Nejedlého, navíc byl též odmítnut v následujícím konkurzu na obsazení řádného profesorského místa.²⁴² Postižen byl rovněž i pomocný redaktor Jan Slavomír Tomíček, který přeložil o den dříve z frankfurtských novin podobnou zprávu, byť nebyla psaná v protiruském duchu.²⁴³ Prezidiální sekretář Hikisch, který měl cenzuru *Pražských novin* na starosti, omlouval propuštění článku přehlédnutím ve spěchu způsobeným probíhající návštěvou císařského páru v Praze. Ačkoli se Chotek postavil za nevinu svého přímého podřízeného, nechal ho s okamžitou platností cenzurování listu zbavit (dočasně je pak vykonával J. N. Zimmermann) a udělil mu přísnou důtku.²⁴⁴

Největší personální postihy proti autorům nekonformního smýšlení ovšem nespadaly do přímé působnosti cenzurní byrokracie a byly vedeny motivem disciplinace nepohodlného univerzitního profesora spíše než snahou o umlčení nepohodlného literáta. To platí pro nejznámější případ předbřeznových Čech, takzvaný Bolzanův proces.²⁴⁵ Po svém sesazení a po

²⁴¹ „*unbegreifliche Thorheit*“ - tak charakterizoval jeho jednání nejvyšší purkrabí Chotek v listu Metternichovi z 21. 12. 1835 (tamtéž).

²⁴² Srovnej též J. Jungmann A. Markovi 24. 12. 1835, EMLER, ed. (1883), s. 511-512.

²⁴³ Podle některých dobových svědectví byl ovšem skutečným autorem klíčového protiruského výroku právě Tomíček, srovnej lk [Lenka Kusáková], „Jan Slavomír Tomíček“, in: LČL (2008), IV/1, s. 967.

²⁴⁴ Veškerá úřední korespondence je otištěna v BÍLÝ, ed. (1935), s. 216-235. Zaujme zde především fakt, že nejvyšší purkrabí nebyl spokojen s vyzněním Čelakovského výslechového protokolu (výslech provádělo městské hejtmanství), který obsahoval nevyřešené otázky a nevyklučoval protiruskou interpretaci jeho slov, nařídil proto Čelakovského vyslechnout ještě jednou a naznačil odpovědi, které by v protokolu měly být uvedeny. Pražský městský hejtman J. Hoch tak nechal učinit, o tomto kroku však informoval (pravděpodobně bez vědomí zemského prezidia) policejního ministra Sedlnitzkého a odeslal mu obě verze protokolu o výslechu Čelakovského. - Srovnej také ŠTAIF (2005), s. 46-48.

²⁴⁵ Záminkou disciplinace Bernarda Bolzana byl fakt, že se ve svých přednáškách náboženství na filozofické fakultě nedrží předepsané učebnice Jakuba Frinta. Bolzanova obhajoba jeho počínání poukazováním na nedostatky této učebnice i skutečnost, že o probíhajícím vyšetřování seznámil v rozporu se školním řádem posluchače svých přednášek, pak způsobily sesazení z profesorského postu v lednu 1820 a několikaleté církevní vyšetřování kvůli porušení katolické věrouky, charakterizované rozporným náhledem vídeňských kruhů a pražského arcibiskupství stojícího za Bolzanovou nevinou. Roku 1825 nechal pražský arcibiskup Chlumčanský Bolzana podepsat kompromisní text odvolání od všech nesprávně pochopených výroků a složit tridentské vyznání víry, tím celý případ přes naléhání centrálních kruhů prohlásil za uzavřený. Absenci dalšího církevního postihu pro Bolzana způsobila také aktivita Josefa Dobrovského a za ním stojící šlechtické skupiny, hrozící zveřejnění podrobností o

skončení církevního vyšetřování se ovšem Bolzano, penzionovaný s platem 300 zlatých k. m., musel rozloučit nejenom s univerzitním prostředím, ale i s vidinou publikace svých vědeckých pojednání. „*Co se předloží cenzuře pod mým jménem, tomu je nejen odepřeno imprimatur, ale rukopis sám je ihned zabaven a opětované prosby o vrácení mého vlastnictví nejsou ani pokládány za hodné odpovědi,*“ stěžuje si Bolzano v autobiografii, sepsané roku 1831, a pokračuje: „*Že o tomto postupu spravedlivý císař neví nic, mohu s jistotou předpokládat; ale kde je cesta k němu? Mohu já, jednotlivec, bezvýznamný občan, žádat, aby věnoval ještě větší díl své pozornosti mým osobním záležitostem, než již tak jako tak učinil? Nezbyvá mi tedy než čekat, až se poměry samy sebou změní. A skutečně doufám, že se časem zlepší aspoň v té věci. Myslím, že kdybych chtěl za několik let vydat například spisy čistě matematického obsahu, nemusely by být jejich vydání činěny překážky. Nemohu však rozumně očekávat, že se dožiji toho, aby mi bylo povoleno také vydání spisů spadajících do oboru náboženství.*“²⁴⁶

Údaje z autobiografie, přebírané další vědeckou literaturou, je ovšem nutno v jednotlivostech korigovat. Bolzanovi nebyly vráceny rukopisy jeho nedělních exhort pro studenty filozofické fakulty, v nichž byly po Bolzanově sesazení hledány proticírkevní výroky.²⁴⁷ O poslání dalších rukopisů do tisku či o jejich zabavení se nepodařilo v archivních pramenech nalézt žádné zmínky, neuvádí je ani odborná literatura. Explicitně řečený publikační zákaz Bolzanových spisů neplatil, v německém muzejním časopise tak Bolzano uveřejňoval recenze matematických děl, jednak pod zkratkou B., jednak i s plným uvedením jména recenzenta.²⁴⁸ V případě spisů většího rozsahu pak můžeme předpokládat rozhodování cenzurních autorit na základě „povážlivé tendence“ autora, vzhledem k níž není v jejich zájmu publikaci filozofických či religionistických pojednání povolit.

Ve většině případů je tak Bolzano odkázán na jiné možnosti literární komunikace, jako je rozšiřování svých děl formou opisů (jak činili Bolzanovi žáci v případě jeho obhajoby z nařčení z porušení katolické věrouky) či publikace spisů mimo území rakouské monarchie, byť tuto možnost Bolzano roku 1831 s poukazem na loajalitu občana neobcházející zákony

Bolzanově procesu v zahraničí. - HROCH (1999), s. 178-181; PAVLÍKOVÁ, ed. (1981), s. 62-94, 144-147; LOUŽIL (1978a), s. 152-173. Ohledně zpochybňování zaběhnutého termínu „Bolzanův proces“ srovnej REGENFELDER (2000). Vztahem Bolzana a cenzury se zabývá stať GRZYWACZ (1995), která ovšem bohužel obsahuje chybná či zjednodušující tvrzení - příčinou konfliktu Bolzana se státní správou nebyly jeho názory ohledně nacionální situace v Čechách, arcibiskup Chlumčanský nebyl následkem Bolzanova procesu suspendován do Litoměřic (naopak z biskupského postu v Litoměřicích dříve přešel do Prahy) atd.

²⁴⁶ PAVLÍKOVÁ, ed. (1981), s. 102-103.

²⁴⁷ Zabavení rukopisů závadného spisu jeho autorovi bylo rovněž praktikováno v případě Amanda Berghofera - WÖGERBAUER (2007b), s. 121.

²⁴⁸ S uvedením plného jména tak poprvé v *Monatsschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen* I, 1827, č. 6, s. 80-82, recenze obdržela *imprimatur* (LA PNP, fond František Palacký, kt. 15A29, sešit nadepsaný *Protocoll*). O dalších recenzích srovnej též KOŘALKA (2000), s. 201-202, 240.

své země ještě výslovně odmítá.²⁴⁹ Spisy, vycházející převážně v bavorském Sulzbachu u nakladatele Seidla, jsou zprvu vydávány bez udání jména autora, od vydání monumentální *Wissenschaftslehre* pak i s udáním Bolzanova jména. Zahraniční vydání spisu neschváleného rakouskými úřady ovšem představovalo přestupek vůči cenzurním předpisům. Vyšetřování probíhající od roku 1836 mělo určit Bolzanův podíl na zahraničním vydání jeho spisů, posudek pražského městského hejtmanství však vyzněl v prospěch bývalého profesora: na vydání svých děl Bolzano bezprostřední podíl neměl, o vydání své autobiografie dokonce vůbec nevěděl a jejímu vydání by býval sám zabránil. Postih za necenzurované vydání díla v zahraničí tak Bolzana minul, možná překvapivý je fakt, že filozofický opus *Wissenschaftslehre* pak v Rakousku zakázán nebyl, nýbrž ohodnocen pouze stupněm transeat. Svůj vliv zde měly odbornost spisu a jeho rozsah, které tak značně omezovaly potenciální okruh čtenářů.²⁵⁰ Zároveň ale můžeme pozorovat postupné zmírnění cenzurního postupu vůči Bolzanově osobě, roku 1837 vychází v Praze v rámci pojednání Královské české společnosti nauk jeho životopis F. J. Gerstnera a během 40. let pak i další díla.²⁵¹

5.2 Cenzura a obsah díla

Následující text nemá a nechce být vyčerpávajícím popisem principů a tematického rámce předběžné cenzury v Rakousku, případně v Čechách.²⁵² Bude zde uvedeno pouze několik poznámek k jednotlivým oblastem cenzurního dohledu, dokumentovaných konkrétními příklady.

Často citovaný § 10 cenzurního předpisu z 14. 9. 1810 vyjmenovával spisy, se kterými se „dle daných zákonů přísně zachází“. Jednalo se o „spisy, kteréž nejvyšší vlády a jeho [sic!] dynastie (panující rodiny) aneb cizích států se dotýkají, kteréž sváry a vady rozšiřují, svazek

²⁴⁹ PAVLÍKOVÁ, ed. (1981), s. 103-104.

²⁵⁰ AVA, PHSt, kt. 1430, fas. 310 ex 1838, zvl. městské hejtmanství Chotkovi 28. 5. 1836 a 30. 12. 1837. - O vydávání Bolzanových spisů žáky i o Bolzanově srozumění s tímto faktem poskytuje svědectví i korespondence (v důsledku policejní kontroly dopisů většinou odkázaná na jiné předávání listů než poštovní cestou) - srovnej F. Exner B. Bolzanovi 28. 12. 1833 a B. Bolzano F. Exnerovi 14. 1. 1834, 24. 2. 1834, 22. 7. 1835 - WINTER, ed. (1935), s. 38, 43-44, 45, 102. - Ostatní spisy Bernarda Bolzana vydané do roku 1841 v exilu byly ohodnoceny cenzurním stupněm *damnatur* (v případě jeho autobiografie a spisu *Lehrbuch der Religionswissenschaft*) či *erga schedam*, stejný osud postihl i spisy druhých osob komentující Bolzanův církevní proces.

<<http://univie.ac.at/zensur>>.

²⁵¹ Pod „O logice“ vychází již roku 1831 v *Kroku* český překlad Bolzanova pojednání „Etwas aus der Logik“, pořizovaný Františkem Šírem. Jako autorský údaj bylo v časopise uvedeno „Š. dle B.“

²⁵² Informaci o záběru cenzury podal na základě analýzy seznamů zakázaných děl MARX (1956) a MARX (1958), za shrnutí těchto výsledků lze brát kapitolu v MARX (1959), s. 54-64. Analýzu zachovaných cenzurních posudků z let 1810 a 1811 odůvodňujících zákaz díla provedl BACHLEITNER (2001). K současným možnostem analýzy seznamů zakázané literatury srovnej BACHLEITNER - SYROVÝ (2010). Ohledně postupů předběžné cenzury pak na základě srovnání vídeňského a lipského vydání německého překladu Scottova *Woodstocka* BACHLEITNER (1991). Za protějšek této studie pro české prostředí můžeme nazvat článek SKALIČKA (1962), analyzující na základě zachovaných rukopisů cenzurní škrty v literární tvorbě Josefa Jaroslava Langra.

mezi poddanými a vladařem odepínají, křesťanské, a zvláště katolické náboženství podrývají, mravnost zprzňují, pověry pěstují, knihy, kteréž socianismum,²⁵³ deismum, materialismum rozhlašují, a konečně hanopisy jakékoliv“ s odůvodněním, že „nemohou štěstí jednotlivých a blaho všech zvelebovati, ježto toliko vykořeňují, a jakožto vražedníci nemohou trpěny býti, a tudy se s nimi dle daných zákonů přísně zachází.“²⁵⁴ Obdobně nařizoval § 6, že se v případě spisů pro mládež „všecko, co náboženství, mravnosti, vážnosti a odvislosti od panujícího domu, nynější vládě atd. zrovna neb okolkem odporuje, má se odstraniti, a spisy ani na rozum ani na srdce neoučinkující, a jen smysly dráždící nemají se povoliti.“²⁵⁵ Často vyvozovaný názor, že rakouská předbřeznová cenzura byla zaměřená na ochranu státu, náboženství a dobrých mravů, je nutné pokládat za poněkud zjednodušující. Výše zmíněná tři pole cenzurní aktivity můžeme mnohem spíše označit jako univerzálie platné pro valnou většinu historických období.

Předbřeznová cenzura vedle toho ovšem fungovala jako instituce vystupující na ochranu osobnosti. Nepravdivé anebo choulostivé údaje o žijících anebo nedávno zemřelých osobách proto musely být odstraněny. Časopisecké polemiky byly zbavovány osobních výpadů a celkově zmírňovány. Systémové přiblížení cenzury a literární kritiky je zde pochopitelné - cenzura oceňuje na základě předpisu z roku 1810 vědeckost a uměleckou hodnotu díla, proto je možné předpokládat, že díla, která byla cenzurou schválena, již svou hodnotu obhájila. Jejich radikální kritika proto nepřímou podrývá podstatu cenzurního dohledu. Na druhou stranu může být zdrcující kritika vydaného textu podnětem pro úřední vyšetřování důvodu, proč bylo dílo recenzí odsouzené připuštěno cenzurou k tisku. Výrok, že je kritika ve vlastním slova smyslu zcela zbytečná, „je-li moudrá cenzura, která o to pečuje, aby nic škodlivého tiskem nevyšlo“, ostatně nepochází z řad cenzurní byrokracie, nýbrž z českého vlasteneckého prostředí.²⁵⁶

Roku 1827 tak cenzura vystoupila na ochranu Josefa Dobrovského před kritikou z pera Antonína Jungmanna. Bratr slavnějšího tvůrce česko-německého slovníku sepsal polemickou odpověď na popření pravosti Libušina soudu (známého dnes jako Rukopis zelenohorský), které Dobrovský prezentoval ve *Wiener Jahrbücher der Literatur*. Jungmannův spis dostal k cenzurnímu posouzení profesor historie Maxmilian Millauer, který v něm provedl

²⁵³ Socianismus, též socinianismus - křesťanský náboženský směr, založený v Polsku v 16. století Laelie Socinem a jeho synovcem Faustem Socinem, pokládající Bibli za zdroj poznání pravdy jenom potud, pokud se nepřičí zdravému rozumu, a odmítající nauku o predestinaci, dědičném hříchu a svaté trojici.

²⁵⁴ Citace dobového překladu dle MICHL (1839), s. 12 (pravopis upraven do dnešní podoby). Německé znění viz MARX (1959), s. 75.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Štěpnička, František Bohumír, „Původ oslovské kritiky“, in: *Čechoslav* 1, 1820, č. 2, s. 83, cit. dle MACURA (1995), s. 57. Do jaké míry ovšem byly Štěpničkovy názory dobovou společností akceptované, je sporné - o vztahu literátů Jungmannovy skupiny a Štěpničky více v kapitole 6.

škrty, pravděpodobně značného rozsahu. Stížnost Antonína Jungmanna naznačující Millaue- rovu podjatost a požadující předání spisu jinému cenzorovi navrhl knižní revizní úřad nezohlednit a cenzurní referent F. Willmann se s tímto stanoviskem ztotožnil. Jungmannova kritika i jako jeho stížnost na cenzurní postup jsou totiž plné invektiv, na druhé straně jsou jak Dobrovský tak Millauer známi jako nestranní a zasloužilí literáti. Jungmannovým cílům tak nejenže neuškodí, ale dokonce prospěje, když se článek bude držet stroze vědeckého charakteru a žádné osobní výpady obsahovat nebude. Podrobnosti o cenzurních škrtech neznáme, Antonín Jungmann však svoji odpověď nakonec vůbec nevydal.²⁵⁷

Ostrá recenze v Hormayrově vídeňském *Archivu* způsobila cenzurní vyšetřování díla nesoucího název *Historisch-statistisch-topographische Beschreibung des Herzogthums Steyermark. - Ein unentbehrlicher Leitfaden zur Kenntniß dieses Landes, so wie ein getreuer Wegweiser durch dasselbe für Reisende*. Dle titulní strany bylo dílo vydáno ve Štýrském Hradci, v knihkupectví Franze Ferstlicha (vlastněné Lorenzem Greinerem) roku 1825, jak ale recenzent správně podotkl, žádná štýrskohradecká tiskárna nevlastní použitý typ písma a ve skutečnosti se jedná o separát pátého sešitu osmnáctého dílu rozsáhlé série *Neueste Völker- und Länderkunde* vydávané v Praze. Rozhorlený recenzent vytýkal dílu plejádu faktografických chyb a zastaralých údajů svědčících o tom, že autor štýrské poměry vůbec nezná.²⁵⁸

Vyšetřování svěřené knižnímu reviznímu úřadu a následně městskému hejtmanství se koncentrovalo jednak na chybné údaje titulního listu separátu a otázku cenzurního povolení jeho samostatného vytištění, jednak na okolnosti cenzurování celé série. Pikantní na celé věci byla skutečnost, že sestavovatelem knihy byl Johann Alexander Michel, bývalý kancelista knižního revizního úřadu.²⁵⁹ Nejednalo se přitom o originální dílo, nýbrž o patisk výmarské série vycházející pod stejným názvem *Völker- und Länderkunde* (příslušný osmnáctý díl týkající se rakouské monarchie vyšel roku 1813), který byl Michelelem aktualizován o nové infor-

²⁵⁷ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 4275/4, R. I. Wilfling zemskému prezidiu 30. 8. 1827 a F. Willmann knižnímu reviznímu úřadu 2. 9. 1827 (koncept, klíčová pasáž přeformulována jinou rukou - snad E. Hickersch?). - Srovnej také CHVOJKA (2010), s. 207 o žádosti K. Preyssnera o cenzurní ochranu před útoky žurnalistů a dobové hlasy proti tomuto cenzurnímu principu (chvála v recenzích nemůže být důvěryhodná, když jsou jakékoli výtky odstraňovány cenzurou) v MARX (1951), s. 176.

²⁵⁸ *Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*, 16, 1825, č. 110+111, 14.+16. 9. 1825, s. 672-4. Pro ilustraci tvrdých odsudků nepodepsaného recenzenta postačí citát z počátečního odstavce: „Nachdem Referent die 96 Seiten dieses Büchleins in der Steyermark durchgelesen hatte, zweifelte er lange, ob er sich wohl noch in diesem Lande befinde? [...] so viel Unsinn und Trug, als hier auf wenigen Blättern mit vieler Dreistigkeit zusammengestellt sind, wird er nicht vermögen zusammen zu bringen. - Das ist also der unentbehrliche Leitfaden zur Landeskenntniß? - Betrogener Reisender! der du unsere schöne herrliche Steyermark zu besuchen kömmt, und dich auf deinen Wanderungen diesem getreuen Wegweiser anvertrauest!“ Tamtéž, s. 672 (zvýraznění dle originálu).

²⁵⁹ Johann Alexander Michel byl roku 1825 přesunut na jinou pozici v rámci guberniální správy, není přitom vyloučeno, že se tak stalo na základě podezření z nekalého jednání ve prospěch knihkupců. O něm je pojednáno při rozboru anonymního psaní policejnímu dvorskému úřadu z 3. 1. 1828 níže. V závěru akt týkajících se vyšetřování popisu Štýrska nalezneme zmínku o tom, že je Michel po převedení z knižního revizního úřadu pod dohledem - NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/19, č. 3004/4, F. Willmann Sedlnitzkému 20. 11. 1826 (koncept).

mace pocházející z jiných děl. Přednosta knižního revizního úřadu nedokázal v aktovém materiálu svého úřadu nalézt cenzurní lístek žádného dílu série a vyjádřil domněnku, že její jednotlivé části byly Wilflingovými předchůdci v úřadu cenzurovány vždy *brevi manu* - tedy patrně připsáním cenzurní formule po krátkém náhledu díla na místě, bez toho, aby bylo svěřeno do řádného cenzurního procesu příslušnému cenzorovi. S tím souhlasila i výpověď Michela, který podotkl, že jím sestavené aktualizace obsahovaly pouze výtahy z jiných děl povolených v Rakousku, které také někdejšímu přednostovi knižního revizního úřadu F. A. Meyerovi při cenzuře díla roku 1819 ukázal.²⁶⁰ Bohužel nemůže nyní poskytnout rukopis zmiňovaného díla, byl totiž roztrhán na části během korektur tisku. Michel otevřeně přiznával, že zmiňovaný separát nenechal zvlášť cenzurovat, z jeho nákladu nebyly odevzdány povinné exempláře a klamný údaj o místě tisku díla nechal na titulní stránku umístit na základě žádosti zmíněného Ferstlichova knihkupectví, které si od tohoto kroku slibovalo lepší odbyt knihy.²⁶¹

Poté, co knihtiskař Straširypka vesměs potvrdil Michelovu výpověď a vyjádřil ochotu nechat přetisknout místa, která recenzent v díle nejvíce vytýkal, se pražské městské hejtmanství vyslovalo pro mírný postih vůči tiskaři, z jehož jednání podle zmíněného vyjádření nevyplýval úmysl záměrného překročení cenzurních předpisů a dílo neobsahuje závadný obsah. Navrhlo proto peněžní pokutu ve výši 100 zlatých v. m., která měla být poskytnuta chudinskému fondu. Zemské prezidium souhlasilo s uvedenými důvody a částku - vzhledem k majetkovým problémům tiskaře Straširypky - dokonce snížilo na 25 zl. v. m. Johannu Alexandrovi Michelovi, který byl iniciátorem cenzurního přestupku a v době tisku knihy byl navíc zaměstnancem knižního revizního úřadu, byla udělena důtka. Policejní dvorský úřad také nařídil zostřenou kontrolu chodu knižního revizního úřadu.²⁶²

Jako paradox přísného cenzurního režimu v Rakousku bychom mohli označit problém režimu se spisy, které vyjadřovaly názory, které sice nebyly závadné či škodlivé, režim se s nimi však nemohl ztotožnit. Přísnost rakouské cenzury byla v zahraničí dostatečně známa,

²⁶⁰ Faktu, že na základě těchto údajů platnost imprimatur v době tisku díla (vyšlo 1825 ve Straširypkově tiskárně) již vypršela, nebyla v následujícím řízení věnována pozornost.

²⁶¹ NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/19, I. R. Wilfling zemskému prezidiu 4. 1. 1826 a J. A. Michel knižnímu reviznímu úřadu 31. 12. 1825.

²⁶² Tamtéž, J. Hoch zemskému prezidiu 1. 6. 1826; F. Willmann Sedlnitzkému 20. 11. 1826 (koncept) - nápadné je několikaměsíční zdržení celého případu -; Sedlnitzky Chotkovi 6. 12. 1826. - Další díl série *Länder- und Völkerkunde* pojednávající o Tyrolsku nechal Michel zaslat dle předpisů k posouzení vídeňskému policejnímu dvorskému úřadu, který jej však - na základě vyžádaného stanoviska innsbruckého zemského prezidia - označil za nezpůsobilý k tisku, neboť obsahuje značné chyby a nedostatky, takže by pouze rozšířil množství omylů, ale ničím nepřispěl k rozvoji vědění (zde zaznívá argumentace cenzurního předpisu z roku 1810). Po přepracování Michel zaslal rukopis do cenzury znovu, dle vyjádření innsbruckého cenzora pověřeného posouzením spisu obsahoval ovšem nadále množství nedostatků, jejichž oprava při cenzuře si vyžádala značné časové ztráty (innsbrucký cenzor tak de facto plnil roli vědeckého korektora díla). Spis obdržel posouzení *omissis deletis correctis corrigendis imprimatur* (Tamtéž, Sedlnitzky Chotkovi 14. 8. 1826 a 29. 3. 1827).

vedoucí představitelé režimu měli proto strach z toho, že každá kniha, která projde rakouským cenzurním řízením, bude brána za vyjádření postoje vlády. Čistě tento strach ze záměny cenzurou povoleného s oficiálně míněným byl důvodem k tvrdšímu cenzurnímu postupu vůči některým dílům. Takto například získal spis J. Kollára *Sollen wir Magyaren werden* status transeat, aby Kollárovy výtky proti pomad'arš'ování uherských Slovanů uherská aristokracie mylně nepokládala za oficiální stanovisko vlády.²⁶³

Roku 1826 zažádal loketský krajský komisař Johann Nepomuk Dawid o schválení článku určeného pro augsburské *Allgemeine Zeitung*, v němž reagoval na předchozí anonymní výtky vůči své osobě zveřejněné v německém časopise *Merkur*. Zemské prezidium vyjádřilo názor, že reakce na anonymní útok vedený vůči státnímu úředníkovi na celou aféru spíše přitáhne pozornost, nejlepší by proto bylo, kdyby Dawid článek vůbec neuznal za hodný odpovědi. Pokud však přesto na svém ospravedlnění trvá, musí být sepsáno jako anonymní článek anebo pod jménem cizí osoby. Státní úředník se totiž má ospravedlňovat jedině svým nadřízeným, ne literární veřejnosti.²⁶⁴

5.3 Cenzura a čtenář

Představa knihy jako potenciálně nebezpečné četby přetrvala přes své proměny z barokní tradice sakralizující Bibli a její četbu a vytvářející v očích církevní vrchnosti nebezpečí, že budou čtenáři obdobným způsobem přistupovat i k literatuře obsahující protidogmatické myšlenky. Postupně dochází k sekularizaci veřejného života a ke všeobecnému rozvoji četby danému nárůstem alfabetizace, čtenářské publikum je však nezkušené a přistupuje nekriticky i k beletristické četbě. Ohlas Goethova *Werthera*, a především diskuze, která vyvstala ohledně škodlivosti této četby a jejímu vlivu na nárůst sebevražd, svědčí o pokračující tradici, kdy je literatura vnímána v první řadě jako didaktický a výchovný produkt, ne jako médium zprostředkovávající zábavnou četbu. Spolu s osvícenskou představou o intelektuální a kulturní elitě, která je nositelkou pokroku a podle svého uvážení vychovává za ní zaostávající lid, můžeme tyto názory nalézt v pozadí paragrafů cenzurního předpisu z roku 1810. Ten, jak již bylo zmíněno v kapitole 2, rozděloval spisy podle přísnosti cenzurního posouzení na literaturu přinášející nové poznatky na jedné straně a na neužitečné kompilace stokrát omílaného spolu se zábavnou četbou působící především na smysly na straně druhé. Pravděpodobná osobní

²⁶³ MARX (1951), s. 199.

²⁶⁴ NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/28, K. M. Cron loketskému krajskému hejtmanovi 14. 4. 1826 (koncept). K dalším stížnostem na Dawida z let 1838 a 1843 též NA, PGT, fas. D-18 (dle inventáře). - Obdobně zní vyjádření státní kanceláře ohledně článku *Deutschland über die nordamerikanische Frage* určeného pro zahraniční (německé) noviny - byl schválen pod podmínkou, že bude stylizován jako individuální názor autora, který neprošel vyšší autorizací - MARX (1951), s. 176.

averze císaře Františka proti románové četbě (nutné vnímat spíše ve smyslu nízké, zábavné četby, než jako současnou literárně teoretickou kategorii) pak způsobovala vydávání zostrujících se předpisů proti tomuto druhu četby. Můžeme zároveň předpokládat, že přísná cenzura chránící přístup nevzdělaných čtenářů ke „škodlivé“ literatuře tak zároveň působila proti vývoji čtenářských kompetencí a zapříčinila, že čtenářské návyky směřující literární fikci s životní realitou ve středoevropském kulturním prostoru přetrvaly déle než například u soudobého západoevropského publika.²⁶⁵

System udělování sched byl dalším důsledkem přístupu oddělujícího jednotlivé kategorie čtenářů. Dle mluvy cenzurního předpisu z roku 1810 měla být díla kategorie *erga schedam* vydávána pouze obchodníkům a osobám zasvěceným vědám, nikdy neměla být odmítána profesorům a „opravdovým učencům“ v příslušném oboru. Vedle takto uvedených skupin bývala zakázaná četba vydávána příslušníkům aristokracie a zvláště vyšším úředníkům. Z hlediska sociologie moci tak stát pouze minimálně omezuje přístup k zakázané četbě těm vrstvám, které stojí na vrcholu sociální pyramidy a na výkonu státní moci přímo či nepřímo participují. Naproti tomu není literatura potenciálně ohrožující státní systém a normy, na kterých je postaven, vydávána těm společenským vrstvám, které by mohly zatoužit po větším podílu na moci.²⁶⁶

Analýza žádostí o povolení knih kategorie *erga schedam* a *damnatur* z roku 1826 ukazuje, že v případě knih kategorie *erga schedam* bylo na základě posudku městského hejtmanství o osobě žadatele, jeho chování a mravních názorech uděleno povolení ve všech případech. Samotný proces podávání žádosti a policejního zjišťování tak patrně působil jako síto odrazující uchazeče z neprivilegovaných skupin. Délka celého procesu od podání žádosti na knižní revizní úřad po její definitivní schválení zemským prezidiem čítala méně než jeden měsíc. Mezi žadateli nalezneme obchodníky, šlechtice, státní či vojenské úředníky, novinové redaktory i univerzitní profesory. Najdeme i žádosti gymnaziálních knihoven o ponechání zakázaných knih v případě, že budou vydávány pouze profesorům ústavu. Častým předmětem žádostí byly encyklopedické slovníky. V případě knih označených stupněm *damnatur* zamítlo některé žádosti zemské prezidium rovnou, zbylé byly poslány k vyřízení policejnímu dvorskému úřadu, doba vyřízení tím ale narostla na několik měsíců. Manipulaci se zakázanými spisy měl zjednodušit předpis z dubna 1830, zavádějící po vídeňském vzoru tabulky pro žá-

²⁶⁵ BACHLEITNER (1991), zvláště s. 46-47; JANÁČEK (2004), s. 22, 29-31, 37-39, 42-43. K barokním čtenářským představám DUCREAU (1994), k účinkám *Utrpení mladého Werthera* BACHLEITNER (2009), s. 210-215. Z let 1775-1790 je zdokumentováno 12 případů sebevražd, které na Wertherův osud prokazatelně odkazují - například přítomností Goethovy knihy na místě sebevraždy.

²⁶⁶ BACHLEITNER (1996), s. 111-112, 124-125; MARX (1959), s. 75-76.

dosti o povolení spis *erga schedam*. Ty vyplňoval knižní revizní úřad a kromě jména, zaměstnání, stavu a bydliště žadatele měl k titulu knihy rovněž připsat cenzurní stupeň knihy.²⁶⁷

5.4 Cenzura a médium

Forma, rozsah a především cena spisu spoluurčovaly dopad textu na čtenáře, a z toho důvodu ovlivňovaly také cenzurní posouzení spisu. Rozsáhlé publikace byly vzhledem k množství použitého papíru cenově nákladnější, nevzdělaný čtenář si je tak mohl pořídit méně snadno než stručná a levná díla, a mohly být proto posuzovány méně přísně. Tento náhled byl ostatně i příčinou slavné pasáže Karlovarských usnesení z roku 1819, kterým se jednotlivým členským státům Německého spolku nařizovalo vykonávání předběžné cenzury u všech děl s rozsahem menším než 20 tiskových archů (tedy 320 stran), u rozsáhlejších děl mohla být vykonávána pouze cenzura následná. Cenzurní opatření platná v habsburské monarchii však - jak víme - požadavky tohoto ustanovení překračovala. Na druhou stranu byly knihy krátkého rozsahu anebo typy textů, které nacházely největší rozšíření (kalendáře, kramářské písně) cenzurovány se záměrnou přísností. Tvrďší cenzura divadla oproti tištěným verzím dramát byla již zmíněna.²⁶⁸

5.5 Cenzura a distribuce díla

Josefínský princip, přestávající postihovat na rozdíl od dřívějšího období samotné vlastnictví zakázaných knih pomocí razií v soukromých knihovnách, zůstal zachován i během předbřeznového období. Kontrola státního aparátu se tedy omezila na distribuci díla od knih-tiskaře ke čtenáři a na osudy zakázané knihy v případě úmrtí jeho vlastníka.

Postupné zpřísnování podmínek pro obchod s knihami od sklonku vlády Josefa II. po vydání dvou souvisejících předpisů pro regulaci knižního trhu z roku 1806 - řádu pro knihkupce a antikváře a řádu pro grémia knihkupců a antikvářů - omezilo v principu prodej knih pouze na kvalifikované knihkupce vázané tvrdými ekonomickými podmínkami pro zisk koncese - nutné jmění 10 000 zl. v případě hlavního města a 4 000 zl. v ostatních městech. Vedle

²⁶⁷ NA, PG, 1826-30, fas. 16/1 (předpis ohledně tabulek k *erga schedam*), 16/9 (knihy *damnatur*), 16/10 (*erga schedam*). Pravidelné zasílání protokolů prezidiální cenzurní agendy policejnímu dvorskému úřadu tak centrálnímu úřadu umožňovalo kontrolu i nad spisy *erga schedam*. - Analýzu udílení povolení k držení spisů *erga schedam* a *damnatur* na základě zachovaného aktového materiálu policejního dvorského úřadu pro rok 1846 podal MARX (1963). Ve většině případů žádostí z provincií jednal policejní dvorský úřad podle návrhu příslušného zemského prezidia, v případech žádostí o větší počet knih však někdy povolil menší počet, než navrhoval provinciální úřad. Prakticky bez výjimky byly schvalovány žádosti důstojníků.

²⁶⁸ Srovnej CHVOJKA (2010), s. 208 (báseň Eduarda Bauernfelda narážející na osobu stárnoucího Františka I., která by - dle mínění Sedlnitzkého - mohla být zveřejněna v rámci větší básnické sbírky autora, musí však být zakázána v případě almanachu); MARX (1951), s. 197 (ostré cenzurní posouzení spisu o Napoleonovi z roku 1847, v posudku státní kanceláře explicitně uvedeno, že vzhledem ke svému malému rozsahu může nalézt velkou odezvu); MARX (1959), s. 60, 63.

toho byl povolen pouze prodej knih u knihtiskařů (týkalo se pouze vlastního sortimentu), knihvazačů (omezeno na učebnice, modlitby a kalendáře) a v bytech spisovatelů, pokud se jednalo o jejich díla vydaná vlastním nákladem. Především však předpis omezoval zřizování knihkupectví i tiskáren pouze na hlavní města provincií a jednotlivých krajů, tedy na místa, kde mohli představitelé státních orgánů vykonávat bezprostřední dohled. Knihkupecký řád se dále vyslovil proti zvyšování počtu koncesí a spíše pro jejich postupné snižování. V zásadě koncese zanikala úmrtím jejího držitele, byl ovšem umožněn přechod práv na syna či na vdovu, za určitých okolností i prodej koncese.²⁶⁹

Během 90. let 18. století se prosadila kontrola knihkupeckých katalogů a knižních oznámení v časopisech, omezená cenzurním předpisem z roku 1810 na knihy označené stupněm *admittitur*. Zveřejnění oznámení na zakázanou knihu, či přímo její recenze v časopise pak vedlo k vyšetřování jak redaktora, tak zodpovědného cenzora. Rakouské úřady rovněž pečlivě sledovaly v dovážených zahraničních periodikách inzerce týkající se necenzurovaných či cenzurou zakázaných knih a velmi negativně reagovaly v případě, že byl u této knihy uveden údaj „k dostání ve všech rakouských knihkupectvích“.²⁷⁰

Podobným způsobem bylo zostřeno i sledování dalších distribučních kanálů. Zákaz veřejných čítáren (*Lesekabinette*) ze 3. srpna 1798 byl vyvolán jednak státním zájmem ztížit možnost přístupu ke knihám pro čtenáře nedisponující prostředky pro zakoupení konkrétního svazku, jednak obavou státního aparátu z míst, kde by docházelo ke spolčování občanů a k případné výměně politických názorů. Následoval zákaz zveřejňování literárních časopisů v kavárnách z 12. 9. 1798 (povolené politické noviny tímto zákazem postiženy nebyly) a zákaz výpůjčních knihoven z 6. 4. 1799. Distribuce knih mimo jejich prodej tak zůstala omezena v podstatě na knihovny škol a na veřejnou univerzitní knihovnu, i zde platil zákaz půjčovat knihy domů (s výjimkou profesorů, o jejichž výpůjčkách byly knihovny povinny sestavovat každoroční zprávy; patrně v rozporu s předpisy pak české zemské prezidium nařizovalo půjčit knihy domů i dalším důvěryhodným zájemcům v případě jejich žádosti). Knihy byly rozděleny do tří kategorií. Díla nezávadného obsahu byla v čítárně univerzitní knihovny přístupna komukoli, druhá kategorie knih pouze důvěryhodným osobám, půjčování třetí kategorie pak bylo přísně zakázáno. Takto tvrdá regulace přístupu ke knihám ovšem začala být v dalších

²⁶⁹ NOSOVSKÝ (1927), s. 148-151. Prodej knih dalších autorů v bytě literáta tak ležel za hranicemi povolené distribuce knih, přesto byl praktikován, pravděpodobně bez úředních postihů. Jan Nejedlý tak ve svém bytě prodával nejenom vlastní spisy, ale i díla svého bratra Josefa, Jungmannovy překlady anebo knihy slovenských literátů. Rovněž tak ležel mimo oblast povolenou knihkupeckými předpisy způsob distribuce prováděný Českou expedicí M. V. Krameria, spočívající v rozšiřování knih pomocí komisionářů bez knihkupecké koncese. Nemáme ovšem zprávy o jakékoli formě úředního postihu. ŠIMEČEK (2002), s. 76, ŠIMEČEK (1981b), s. 79.

²⁷⁰ AVA, PHSt, kt. 827, fas. 2269 ex 1818 o postihu za zveřejnění recenze na zakázanou knihu *Das Heer von Innerösterreich unter den Befehlen des Erzherzogs Johann anno 1809* v časopise *Hesperus*; CHVOJKA (2010), s. 247.

desetiletích zmírňována, jednak opětovným povolením půjčoven knih, pokud se nacházely v hlavním městě provincie, jednak tolerováním venkovských čtenářských spolků, o nichž bude ještě zmínka v kapitole 7.²⁷¹

Knihy z pozůstalostí zemřelých vlastníků musely být prozkoumány zaměstnancem knižního revizního úřadu, jakékoli zakázané knihy pak byly zabaveny a deponovány v budově úřadu. Zde o ně dědicové mohli zažádat, podle předpisu z roku 1802 však měly být zakázané knihy z pozůstalostí ponechány pouze dědicům, kteří je potřebují ke své vědecké činnosti, anebo těm, kteří svým postavením zaručovali, že vlastnictví nezneužijí. Nacházíme zde tak obdobnou vzdělanostní a sociální klauzuli jako v případě vydávaných sched na nově získané knihy. Mezi žadateli o ponechání knih z pozůstalostí tak převažují osoby šlechtického stavu. Ve většině případů udělilo zemské prezidium povolení ke zpětnému vydání takto zabavených knih pouze po schválení policejním dvorským úřadem.²⁷² Po uplynutí přibližně tříleté lhůty byly knihy, o něž jejich dědicové nepožádali nebo jejichž vydání nebylo povoleno, nabídnuty k převzetí univerzitní knihovně. Ze seznamů takto nabízených knih vyplývá, že většina nevrácených knih patřila zemřelým osobám duchovního stavu. Většinu nabízených zakázaných titulů univerzitní knihovna přijala, odmítala pouze knihy obscénního charakteru. Dohledem nad jejich zničením býval pověřen guberniální úředník, často prezidiální sekretář. Papír z knih byl dán do stoupy a desky prodány v dražbě, většinou židovským antikvářům. Fyzická likvidace knih z pozůstalostí tak představovala příjem pro státní aparát, byť minimálního rozsahu - roku 1826 tak bylo získáno 2 zlatých 8 krejcarů vídeňské měny za papír a 2 zl. 30 kr. v. m. za desky, z čehož bylo ovšem třem knihařským pomocníkům asistujícím při vytrhávání a rozstřihávání papíru 1 zl. 40 kr. vyplaceno zpět.²⁷³

Zakázané knihy, objevené při revizí knihkupeckých zásilek ze zahraničí, případně odebrané cestujícím na hranicích, byly expedovány zpět do zahraničí. Eventuální domácí tituly, zabavované až zpětně z knižní distribuce, byly fyzicky likvidovány stejným způsobem jako díla z pozůstalostí (viz dále případ knihy *Die europäische Staatenwelt*).²⁷⁴

²⁷¹ Přehled zákonných norem omezujících distribuci knih podává NOSOVSKÝ (1927), s. 160-166. O výpůjčních knihovnách VOLF (1930b) a ŠIMEČEK (1981b). Pamětnicky o výběru zakázaných knih do knihovny ZÍBRT, ed. (1909), s. 285. Ohledně půjčování knih mimo budovu univerzitní knihovny srovnej korespondenci zastupujícího bibliotekáře K. Fischera se zemským prezidiem z června 1828 o knihách nevrácených Karoline von Woltmannovou - ANK, VUK, i. č. 315, č. 89-91, 95.

²⁷² AVA, PHSt, kt. 827, fas. 2269 ex 1818. O vydávání knih z pozůstalostí též MARX (1963), zvl. s. 457-459.

²⁷³ NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/34. Seznamy knih z pozůstalostí nabízených knihovně se nachází v ANK, VUK, kt. 93, i. č. 642.

²⁷⁴ Policejní dvorský úřad povolil pražské univerzitní knihovně, aby byla duplicitní zakázaná díla vyvezena spolehlivým knihkupcem do zahraničí a zde prodána. Státní aparát uznal, že se mezi vyřazovanými knihami nacházejí drahé tituly - například sebrané spisy Voltaira, a neupřel tak knihovně možnost finančního zisku z prodeje těchto knih. AVA, PHSt, kt. 1158, fas. 6648 ex 1826; ANK, VUK, kt. 10, i. č. 314, č. 59, K. Fischer zemskému prezidiu 2. 5. 1827.

Cenzurní instance rovněž dodržovaly dohled nad agendou povinných výtisků knihovnam. Jejich odvádění pražské univerzitní knihovně bylo nařízeno guberniálním dekretem z roku 1781, s celorakouskou platností (vždy pro univerzitní či lyceální knihovnu v dané provincii) nařízeno roku 1807 a znovu 1815 (opakování zákonných norem zde svědčí o malém dodržování předpisu). Od roku 1808 musel být také zasílán povinný výtisk knihovně ve Vídni. Vedle toho bylo předpisem z roku 1795 nařízeno odevzdávání povinného výtisku pro účely úřední kontroly na knižním revizním úřadě, zda vydání odpovídá cenzurovanému rukopisu a škrtům v něm provedeným. Předpis z roku 1802 stanovoval dále nutnost zasílat povinný výtisk periodik policejnímu dvorskému úřadu, k začátku roku 1805 byla tato povinnost rozšířena na jakékoli tisky, roku 1812 i na mědirytiny a kamenotisky. Povinné výtisky museli nakladatelé odevzdávat zdarma, poté je shromažďovaly krajské úřady a pražské městské hejtmanství a následně zasílaly na knižní revizní úřad, který byl pověřen jejich kontrolou.²⁷⁵

V neposlední řadě cenzurní orgány zároveň vystupovaly jako instituce zajišťující dodržování nakladatelských či autorských práv. Jejich myšlenka se začíná prosazovat během druhé poloviny 18. století. Stížnosti na patisk (Nachdruck), tedy na nedovolený přetisk díla jiným tiskařem bez souhlasu původního vydavatele, který zároveň vyplatil patřičný honorář autorovi, tvoří konstantní hlas osvícenských pojednání o knižním trhu. Josefínská politika v souladu s merkantilistickými zásadami patisk děl vydaných původně v zahraničí tolerovala, ba dokonce podporovala. Zakázán byl pouze patisk děl vydaných v rámci habsburské monarchie. Cenzurní předpisy vydávané během vlády Františka II./I. tento stav zachovávaly: předpis z roku 1810 šalamounsky konstatoval, že „*dosavadní stav, kdy je zákonem trpěn patisk děl vyšlých v zahraničí, se zcela neodstraňuje*,” a nařídil, aby se s přetisky cizích děl při jejich cenzurním projednávání zacházelo stejně jako s rukopisy děl určenými k prvnímu vydání.²⁷⁶ Omezování patisků zahraničních děl je až důsledek mezinárodních závazků rakouského státu od 30. let 19. století.

Stížnosti kvůli porušení nakladatelských práv se mohly stát impulzem k cenzurnímu vyšetřování. Ukazuje to případ z roku 1826 týkající se náboženských knih k milostivému létu, které 24. prosince předchozího roku vyhlásil papež Lev XII. pro celou křesťanskou obec na dobu šesti měsíců.²⁷⁷ Tuto nakladatelsky atraktivní, zároveň ovšem časově omezenou příležitost se snažilo využít více vydavatelů. Nájemkyně arcibiskupské tiskárny Josepha Vetterlová z Wildenbrunnu vydala v české a německé verzi text oznámení milostivého léta spolu

²⁷⁵ ŠIMEČEK (1963), s. 30-34, VOLF (1923). Měsíční seznamy zasílaných povinných výtisků se nachází v registratuře univerzitní knihovny - ANK, VUK.

²⁷⁶ Marx (1959), s. 76: „*Die bestehende gesetzliche Duldung des Nachdruckes von Werken, die im Auslande erschienen sind, ist im ganzen nicht aufgehoben.*“

²⁷⁷ SILBERNAGEL (1901), s. 60-61.

s výkladem události pocházejícím z pera konsistoriálního rady Wenzela Franze Neumanna a modlitbami k této příležitosti určenými.²⁷⁸ Ve chvíli, kdy podobnou knížečku (rovněž jak v české, tak v německé verzi) vydal i konkurenční tiskař Franz Jeřábek (Geržabek), obrátila se v dubnu 1826 se stížností k zemskému guberniu. Konkurenční modlitební kniha prý obsahuje pasáže převzaté z její publikace, přetiskuje zároveň oznámení milostivého léta od arcibiskupské konsistoře, což není možné bez výslovného souhlasu ordinariátní správy. Jedná se tedy částečně o plagiát, částečně o patisk, ze kterého musí být příslušné pasáže odstraněny v případě, že se gubernium nerozhodne zakázat Jeřábkovu knížku celou. Jeřábkova knihtiskárna se bránila tvrzením, že většinu údajů převzala ze starší knížky obdobného charakteru z roku 1796, a popírala nárok Vetterlové na výlučnou možnost tisku konsistoriálních ohlášení. Vzhledem k tomu, že ne všechna místa jsou textově shodná, se nemůže jednat o předpisy zakázaný patisk, maximálně o plagiát, jehož projednávání je záležitostí literární veřejnosti, ne však cenzury. Hlavním argumentem, na který patrně městské hejtmanství vedoucí výslech s manželkou majitele tiskárny i prezidium gubernia přistoupily, byla skutečnost, že Jeřábkova kniha řádně prošla cenzurou knižního revizního úřadu. Během vyjednávání se Jeřábkova tiskárna zavázala uhradit ze zisku knihy příspěvek 100 zl. v. m. pražskému chudobinci, na základě této svého druhu dobrovolné pokuty jí pak byl povolen prodej 3500 kusů knih zbývajících na skladě (výše nákladu mimochodem dosvědčuje knihkupeckou atraktivitu celého podniku) a Vetterlová odstoupila od své stížnosti.

18. května téhož roku se ovšem Vetterlová na gubernium obrátila znovu. Předložila výtisk jubilejní knížky vydané čáslavským knihtiskařem Reinhardem, tentokrát textově totožné s její knihou o milostivém létu. Vlivem tohoto patisku, který navíc Reinhard nechává distribuovat pomocí kramářů po ostatních krajích, tak její vydání knihy zůstává ležet na skladě. Knižní revizní úřad navíc potvrdil, že Reinhardova kniha cenzurním řízením neprošla, což představovalo porušení cenzurního předpisu z roku 1795, na základě kterého se mělo na zamýšlený patisk či nové vydání knihy pohlížet jako na rukopis, který musí být před tiskem cenzurován. Vyšetřování pomocí čáslavského krajského úřadu ovšem odhalilo, že knihkupec Reinhard 21. května 1826 zemřel, na místě bylo tedy jenom zabaveno 42 zbylých exemplářů knihy a vyslechnuta vdova, která údajně na tisk díla neměla vliv a nemohla určit původní ná-

²⁷⁸ *Auplné wyswětlenj nynějšjho Milostiwého Léta, kterěz Geho Swatost Papežská Lew XII. na wesskeré katolicke křesťanstwo rozšjřiri ráčil. Přípogeny gsau též pořádek, wedlé kterého milostiwé léto w Praze a w pražském arcibiskupstwju slawiti s bude, a rozličné modlitb, na tento čas příslussné W Praze 1826 W knjžecý arcibiskupské knihtiskárně v Josefy wdowy Fetterlowé z Wildenbrunu.*

klad knížky.²⁷⁹ Jednáním s Vetterlovou, zda nechce za symbolickou cenu převzít odbyt zabavených knížek z čáslavské tiskárny, tak celé vyšetřování případu skončilo.²⁸⁰

Naproti tomu stížnost Magdaleny Dobromily Rettigové a královéhradeckého nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila proti jindřichohradeckému knihtiskaři Aloisi Landfrasovi na vydání její známé česky psané kuchařky bez vědomí autorky a pod smyšleným jménem Anton Kuperius byla roku 1827 pražským guberniem odmítnuta s odkazem, že se stěžující si strana má obrátit na civilní soud s vyšetřením krádeže. Se stejným výsledkem byla vyřízena opakovaná stížnost Rettigové z následujícího roku.²⁸¹

²⁷⁹ Což pravděpodobně nebyla plně pravda - Karolína Reinhardová byla původně provdaná za majitele tiskárny v Kutné Hoře Anttonína Vondráčka, Reinhold byl tiskárenský faktor, za kterého se po smrti prvního manžela provdala a se kterým tiskárnu přestěhovala do Čáslavi. Po smrti druhého manžela pak vedla tiskárnu až do roku 1834 sama, než se provdala potřetí (NOSOVSÝ 1927, s. 194, 652). Čáslavská tiskárna se v aktech o cenzurním vyšetřování vyskytuje opakovaně, je pravděpodobné, že se na vydávání levných tisků, slibujících vysoký odbyt pomocí kolportáže a nacházejících se minimálně na hraně cenzurních předpisů, specializovala.

²⁸⁰ Veškerý aktový materiál v NA, PG, 1826-30, kt. 1432, fas. 16/15, č. 1998, 2171, 2647, 2808, 3703. Přílohy obsahují i českou verzi knih vydaných Jeřábkem, Vetterlovou a Reinhardem.

²⁸¹ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 4352/4, F. Willmann knižnímu reviznímu úřadu 3. 10. 1828, tamtéž, zemské gubernium 23.8. 1827, č. 42087/3668. NA, Publ., kniha 86, elench o obsahu skartovaného fasciklu 102/90 z let 1828-9. Věc byla v tomto případě komplikovanější. Jednalo se o pravděpodobnou krádež rukopisu, který odevzdala Rettigová do cenzury roku 1821, tiskem však nevyšel. Namísto soudního jednání se později Rettigová s Pospíšilem pokoušeli o žádost císaři k vyřízení stížnosti, ovšem pravděpodobně neúspěšně. Viz JOHANIDES (1995), s. 150-152, 174 a přetisk předmluvy ke 2. vydání *Domáci kuchařky* obsahující varování před Landfrasovou „klamnou knihou“ vytištěnou na „špatném papíře“ tamtéž, s. 309-310.

6. STYK CENZURY A LITERÁRNÍHO SYSTÉMU

V předchozí kapitole již byl uveden příklad autora, jehož publikační možnosti byly ztíženy cenzurní minulostí jeho spisů a předpokládanou odmítavou reakcí cenzurních úřadů na jeho další podávaná díla. Nyní bude představena možnost autorovy intervence v rámci cenzurního systému na příkladu Františka Palackého a jeho počínání při počátku vydávání pražských muzejních časopisů, následně budou ukázány některé další aspekty vzájemného styku autorů a cenzury a reakce literárního systému na cenzuru. Konečně bude pojednáno o pašování knih, typickém fenoménu předbřeznového období způsobeném přísnou kontrolou knih oficiálně dovážených ze zahraničí.

6. 1 Možnosti intervence: František Palacký jako redaktor muzejních časopisů

Postup při získání povolení českého a německého muzejního časopisu a při cenzuře jeho prvních článků názorně ukazuje možnost vzájemného ovlivňování literátů a cenzurních instancí. Pro myšlenku vydávání německého vědeckého měsíčníku a českého čtvrtletníku zaměřeného více beletristicky získal František Palacký v prosinci 1825 hraběte Františka Šternberka, stejně jako jeho bratrance, prezidenta Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách hraběte Kašpara Šternberka. Druhý jmenovaný podal také po schválení příslušného návrhu muzejním výborem 15. ledna 1826 prostřednictvím zemského prezidia žádost o povolení k vydávání zamýšlených časopisů. Klíčové svolení policejního dvorského úřadu se snažil František Palacký ovlivnit i mimoúřední cestou. Zachován je koncept důvěrného listu hraběte Kašpara Šternberka hraběti Sedlnitzkému, odůvodňujícího vydávání obou časopisů potřebou rozvoje komunikace mezi vzdělaným publikem Českého království a zahraničím, stejně jako potřebou rozvoje vzdělanosti českého národa (v teritoriálním smyslu) prostřednictvím domácích periodik vedených plně ve smyslu zásad rakouské vlády. Tento koncept, datovaný 17. 2. 1826, je ovšem psán rukou ideového tvůrce muzejních časopisů Františka Palackého. Intervence nakonec nebylo zapotřebí, již 11. února hrabě Sedlnitzky vydávání obou časopisů schválil pod podmínkou, že jejich články budou vystaveny náležitě přísné cenzuře a jakékoli „příspěvky zabývající se politickými poměry z historického anebo kteréhokoli jiného hledis-

ka“ budou po posouzení příslušným pražským cenzorem předloženy ke schválení vídeňskému policejnímu dvorskému úřadu.²⁸²

Díky záznamům v Palackého Každodenníčku pak můžeme sledovat cílevědomé úsilí, se kterým čerstvě jmenovaný redaktor obou časopisů získává pro svou myšlenku nejen přední představitele vědecké a literární obce v Čechách, ale i klíčové představitele guberniální správy a cenzurního systému. Palacký, v nastupující generaci českého národního hnutí výjimečný svými styky s představiteli české historické šlechty i špičkami pražské měšťanské společnosti, získává přízeň nejvyššího purkrabího hraběte Kolowrata,²⁸³ guberniálního rady Josepha Eichhoffa,²⁸⁴ cenzurního referenta Franze Willmanna²⁸⁵ a v době výměny na postu pražského nejvyššího purkrabího i prezidiálního sekretáře Karla Martina Crona.²⁸⁶ Stýká se s přednostou knižního revizního úřadu Ignázem Richardem Wilflingem²⁸⁷ i s cenzorem Janem Nepomukem Zimmermannem.²⁸⁸ Konečně je při audienci u nového nejvyššího purkrabího, hraběte Chotka, požádán, aby jej vyučoval češtinu, díky čemuž přichází do pravidelného styku s vůdčím představitelem zemské samosprávy.²⁸⁹

Získaných styků využívá Palacký mimo jiné ve snaze o rychlé a bezproblémové vyřízení článků zasílaných k posouzení do Vídně. Podle Palackého slov se k cenzuře článků s historickým obsahem zavázal samotný hrabě Kolowrat, jmenovaný do funkce státního a konferenčního ministra. Palacký mu také nechal prostřednictvím Kašpara Šternberka předat tři příspěvky do prvních čísel německého a českého časopisu.²⁹⁰ Z obavy před prodlevou při

²⁸² K. Šternberk Sedlnitzkému 17. 2. 1826 (koncept, psáno rukou Františka Palackého), NOVÁČEK, ed. (1902), s. 250-252; Kolowrat K. Šternberkovi 23. 2. 1826 (opis pořizený Františkem Palackým), tamtéž, s. 252-253. Srovnej též KOŘALKA (1998), s. 101-102.

²⁸³ „Před obědem přijel dnes do Budějovic nejvyšší purkrabí hrabě Kolowrat. [...] Pod večer byv na procházce v alejích, sešel sem se tam s mladým hrabětem Kolowratem, od něho přátelskou srdečností přivítán byv, v provodu nejvyššího purkrabího. Rozmluvy o časopisech musejních.“; „Večer s hrabětem Kolowratem, Stollberkem a s Ambrozim [prezidiální koncipista] na procházce; rozmluvy o Museu českém.“; „[...] ponejprv audiencí u nejv. purkrabí, hraběte Kolowrata, an mně ochranu svou sliboval.“ František Palacký, Každodenníček, 28., 29. 7., 24. 9. 1826, NOVÁČEK, ed. (1898), s. 160-161, 167.

²⁸⁴ „Ráno v guberniálním domě, u p. Eichhoffa, gub. raddy, ponejprv o časopisy, an se příznivými slovy zavazoval.“ F. Palacký, Každodenníček, 10. 10. 1826. Tamtéž, s. 169. Dále záznamy z 25. 10. a 15. 12.

²⁸⁵ Záznamy k 1. 11., 18. 11., 20. 11., 7. 12., 15. 12., 19. 12. a 31. 12. 1826 (novoroční přání). Tamtéž, s. 173, 175, 178-179.

²⁸⁶ F. Palacký, Každodenníček, záznamy k 25. 10., 28. 10. a 11. 11. 1826 (gratulace ke jmeninám). Tamtéž, s. 172, 174. K. M. Cron byl pravděpodobně od roku 1823 čestným členem společnosti Vlasteneckého muzea.

²⁸⁷ „Ráno s důvěrou u p. Wilflinga na cenzuře. Prof. Millauer přišed do kanceláře oznámil mi příznivý úmysl p. Wilflinga s strany censury časopisů“ F. Palacký, Každodenníček, záznamy k 19. 10. Tamtéž, s. 171. Dále záznamy k 2. 10., 18. 11., 4. 12. 1826. Srovnej též výše kapitolu 4.2.3.

²⁸⁸ F. Palacký, Každodenníček, záznamy k 8. 12., 11. 12. 1826. Tamtéž, s. 178.

²⁸⁹ F. Palacký, Každodenníček, záznamy k 10. 12., 17. 12. 1826, 2. 1., 4. 1., 6. 1., 8. 1., 10. 1., 11. 1., 15. 1., 17. 1., 18. 1., 20. 1., a především ke 5. 2. 1827: „Ráno u nejv. purkrabího na hodině, s druhým svazkem časopisu mého. Mluvil se mnou ponejprv důvěrně o cenzuře a p. Willmannovi i Zimmermannovi, s laskavou ochotností podáváje se ku podpoře.“ Tamtéž, s. 178-183. Na zprostředkování Palackého novému nejvyššímu purkrabímu měl patrně vliv hrabě Karel Šternberk, srovnej F. Palacký K. Šternberkovi 13. 12. 1826, NOVÁČEK, ed. (1911), s. 122-123.

²⁹⁰ F. Palacký, Každodenníček, záznamy k 15. 10., 16. 10., 5. 11., 25. 11. 1826, NOVÁČEK, ed. (1898), s. 170, 173, 176.

cenurním posouzení se pokusil i o intervenci přímo na vídeňské cenurní instituci - prostřednictvím Karla Georga Hoppeho požádal o přimluvu u dvorního rady Antona Ohmse, klíčového cenurního referenta policejního dvorského úřadu.²⁹¹ V době Palackého urgencye již ovšem články putovaly do Prahy, s výjimkou jednoho místa škrtnutého již při předchozím pražském cenurním posouzení (cenzorem byl profesor historie F. N. Tietze), byly články k tisku schváleny v plném rozsahu.²⁹²

Guberniální přízeň věnovaná začínajícím muzejním časopisům měla ovšem i podobu ekonomické protekce. V dubnu 1826 se vydavatelé pražského politického listu *Prager Zeitung* synové Gottlieba Haase obrátili na zemské gubernium s prosbou o povolení k vydávání zábavné a beletristické přílohy listu pod názvem *Unterhaltungsblätter*, která měla vycházet od 1. července dvakrát týdně. Od přílohy, na kterou se mělo podávat samostatné předplatné, si slibovali zastavení poklesu odběru *Prager Zeitung*. Ve své žádosti podané zemskému prezidiu dále argumentovali vysokou cenou pachtovného, které za vydávání novin zemské vládě odvádí, a dále existujícím právem na vydávání beletristického časopisu *Der Kranz*, který před dvěma roky zanikl pro příliš malý počet odběratelů.²⁹³ Posudek městského hejtmanství sice vyjádřil pochybnosti nad zdarem literárního projektu (příliš nízká cena předplatného znemožní vydavatelům vyplácet autorské honoráře), vyjádřil se však pro povolení k vydávání zábavné přílohy. Bude tím jednak naplněna citelná potřeba čtenářského publika po zábavné literatuře,²⁹⁴ kterou by jinak suplovaly zahraniční časopisy podobného rozsahu, jednak zábavná příloha podpoří poptávku po politických novinách, které stojí pod vlivem vládních myšlenek a jejichž větší rozšíření tak odpovídá vládním záměrům. Nehledě na toto stanovisko však pražské zemské prezidium odmítlo 18. 5. 1826 udělit svolení k vydávání *Unterhaltungsblatt*

²⁹¹ F. Palacký K. G. Hoppemu 19. 11. 1826 (koncept). NOVÁČEK, ed. (1911), s. 119-120.

²⁹² Dle zachovaných úředních akt ovšem vyplývá, že články nechal na policejní dvorský úřad osobně doručit během své přítomnosti ve Vídni guberniální rada Franz Willmann (NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 6669/4, Sedlnitzky Chotkovi 15. 11. 1826). Ve Vídni posuzovala články vedle policejního dvorského úřadu i státní kancelář. V Praze byly články vyřízeny brevi manu, knižní revizní úřad byl tedy patrně o jejich úspěšné cenzuře vyrozuměn až poté, co byly odevzdány předsedovi muzejní společnosti. Příznačný je rovněž dodatek v konceptu dopisu F. Willmanna K. Šternberkovi 24. 11. 1826 (uložen tamtéž), ve kterém oznamuje úspěšnou cenurní vyřízení: „[...]füge nur noch bei, daß es mit bei meiner nun erfolgenden Existenz in Wien zum Vergnügen gereichen werde, der Gesellschaft des vaterländischen Museums, deren Mitglied ich zu seyn die Ehre habe, in ihrer Arbeiten zur Emporbringung dieses Instituts förderlich seyn zu können.“

²⁹³ O časopisu *Der Kranz* i o neúspěšných žádostech o vydávání jeho nástupnických projektů *Bohemia* a *Der Pilger* detailně WÖGERBAUER (2004). Přes opakované urgencye a podporu zemského prezidia nebyly žádosti o vydávání časopisu policejním dvorským úřadem vyřízeny, délka schvalovacího líčení přesahujícího původně plánovaný termín vydávání časopisů tak fakticky suplovala přímý zákaz k vydání listu. - Následující text může sloužit jako doplnění Wögerbauerova líčení o situaci povolování beletristických časopisů v polovině 20. let.

²⁹⁴ Pro odlišný náhled vídeňských úřadů je příznačné, že ve chvíli, kdy byla příslušná akta odevzdána policejnímu dvorskému úřadu, byl vedle tohoto důvodu tužkou znázorněn otazník.

s odůvodněním, že byl nedávno schválen záměr vydávání literárních časopisů vlasteneckého muzea, a že by se tak oba projekty s podobným obsahem navzájem připravovaly o zisk.²⁹⁵

V nezpracované části Palackého pozůstalosti v Literárním archivu Památníku národního písemnictví je zachován Palackým vedený protokol o cenzuře článků českého i německého muzejního časopisu,²⁹⁶ který můžeme konfrontovat s privátními deníkovými zápisky.²⁹⁷ Kromě podání první várky článků na knižní revizní úřad (17. 11.) a jejich vyřízení (22. 11.) se většinou data jednotlivých podání uvedená v protokolu odlišují od Palackého návštěv knižního revizního úřadu zaznamenaných v Každodenníčku - buď Palacký ve svých soukromých zápiscích nechtěl dublovat své paralelně vedené úřední záznamy, anebo podávání jednotlivých článků knižnímu reviznímu úřadu nebylo prováděno výlučně jeho osobou, asistoval snad jeho bratr Ondřej anebo cenzurní podání zajišťovala přímo tiskárna. Pozoruhodné jsou ovšem dva případy týkající se článků pro první čísla časopisů. Překlad Kollárových Sonetů do němčiny (z pera J. Wenziga) Palacký podal k cenzurnímu posouzení 29. listopadu 1826, dne 9. prosince získaly básně posouzení *omissis deletis imrimatur*. O tom, že příslušné cenzurní škrty byly navrženy za součinnosti redaktora Palackého a cenzurního referenta Willmanna, svěd-

²⁹⁵ AVA, PHSt, kt. 1186, fas. 9816 ex 1827, J. Hoch zemskému prezidiu 18. 5. 1826 a Kolowrat Sedlnitzkému 16. 6. 1826. - Další vývoj případu již nemá s vydáváním muzejních časopisů přímou souvislost: Proti rozhodnutí zemského prezidia se synové Gottlieba Haase počátkem června 1826 odvolali, argumentovali rozdílným obsahem přílohy zamýšlené jako lehká zábavná četba od záměru muzejního časopisu i situací v ostatních rakouských provinciích, kde je k obdobným politickým novinám rovněž vydávána zábavná příloha. Pražské zemské prezidium zaslalo žádost s mírně negativním posudkem k rozhodnutí vídeňskému policejnímu dvorskému úřadu. Opakovala se situace, kterou popisuje WÖGERBAUER (2004), s. 161-163: vídeňské rozhodnutí bylo protahováno i přes urgenci vydavatelů z října 1826. Synové Gottlieba Haase se nacházeli v obtížné pozici - na jedné straně museli zdůrazňovat lidový charakter zamýšleného listu, aby se odlišili od záměrů muzejního časopisu, na druhé straně jim nemohlo být utajeno odmítavé stanovisko nejvyšších vídeňských kruhů k rozšiřování zábavné literatury bez náročné umělecké hodnoty.

Věc se však změnila s novou žádostí podanou počátkem prosince 1827, jejíž úspěch mohl souviset i s personální změnou na postu pražského nejvyššího purkrabí. Nový průvodní dopis zemského prezidia se totiž za vydávání zábavné přílohy jednoznačně postavil, argumentoval i možností zisku příspěvků díky spolupráci s krajskými úřady a s biskupskými konzistory, jako se děje na Chotkově předchozím působišti, v Tyrolsku. Vydání zábavné přílohy pak bylo policejním dvorským úřadem bez odkladů povoleno pod podmínkou, že „*mdlé milkování a fantastické blouznění*“ („*fade Liebeleyen und phantastische Schwärmereyen*“), které se v podobných listech obyčejně vyskytuje, bude nahrazeno články obecně užitečného charakteru. List *Unterhaltungsblätter* začal vycházet 1. 1. 1828, centrální místo v něm zaujímaly divadelní kritiky Chotkova pretendenta, profesora estetiky Antona Müllera. - AVA, PHSt, kt. 1186, fas. 9816 ex 1827; tamtéž, kt. 1210, fas. 3833 ex 1828 (udání na závadnou anekdotu a na těsný vztah nejvyššího purkrabího k listu); srovnej též PRZEDAK (1904), s. 122-123. Od roku 1830 se časopis na *Prager Zeitung* osamostatnil a nesl nadále název *Bohemia oder Unterhaltungsblätter für gebildete Stände*.

²⁹⁶ LA PNP, fond František Palacký (nezpracovaná část fondu), kt. 15A29, sešit nadepsaný *Protocoll*. Obsahuje záznamy o cenzuře článků od 17. 11. 1826 do 9. 4. 1828 (zápisy do srpna 1827, s výjimkou některých záznamů z června téhož roku, obsahují informaci o datu a znění cenzurního vyřízení, ostatní záznamy pouze název a rozsah článku a datum cenzurního podání), dále pak deníkové zápisky Palackého z 1. - 5. 7. 1828, seznam půjčených knih z let 1830-1857 a výdaje muzejní pokladny roku 1842.

²⁹⁷ NOVÁČEK, ed. (1898), s. 175-183. V úplnosti jsou však Palackého deníkové zápisky zaznamenány pouze do 19. 12. 1826 a v období 31. 12. 1826 - 21. 1. 1827.

čí jak zápis v Palackého Každodenníčku, tak pasáž v redaktorském protokolu.²⁹⁸ Vlastní Palackého článek „Krásowěda čili o kráse a uměnj knihy patery (Kniha prwnj)“ byl do cenzury podán 9. prosince 1826 a *imprimatur* obdržel dne 14. 12. Ke dni 11. prosince však máme doloženou Palackého intervenci ve věci článku: „u censora Zimmermanna za příčinou aesthetiky.“²⁹⁹

Konfrontace Palackého zápisků tak poskytuje jasný důkaz, že nařízení cenzurního předpisu roku 1795 zakazující osobní styk literátů s cenzory minimálně v uzavřeném prostředí Prahy (ovšem druhého největšího knižního trhu v Rakousku) plně dodržováno nebylo.

Analýza záznamů protokolu o cenzuře českého a německého muzejního časopisu od listopadu 1826 do srpna 1827 umožňuje srovnat dobu trvání a úspěšnost cenzurního vyřizování jednotlivých článků českého i německého muzejního časopisu:

	český <i>Časopis společnosti Wlastenského museum w Čechách</i>					německý <i>Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Prag</i>				
Délka cenzurního trvání (dny) ³⁰⁰	1-2	3-5	6-10	11-20	21+	1-2	3-5	6-10	11-20	21+
počet spisů celkem	6	16	16	2	2	18	34	11	8	4
imprimatur	6	15	14	2	2	17	31	9	5	3
imprimatur se změnami ³⁰¹	0	1	2	0	0	1	3	2	3	1

Tabulka 2: Délka a výsledek cenzurního vyřízení článků do muzejních časopisů v rozmezí října 1826 - srpna 1827

LA PNP, fond František Palacký (nezpracovaná část fondu), kt. 15A29, sešit nadepsaný *Protocoll*

²⁹⁸ „[...] u gub. raddy Willmanna se sonety Wenzigovými etc.“, F. Palacký, Každodenníček, zápis k 7. 12. 1826, NOVÁČEK, ed. (1898), s. 178. LA PNP, F. Palacký, Protocoll - u vyřízení Kollárových Sonetů je připojen text „ipse deleui, fundente D. Ref. Willmann“ („sám jsem vymazal, doporučil p. referent Willmann“).

²⁹⁹ NOVÁČEK, ed. (1898), s. 178.

³⁰⁰ Včetně dne podání do cenzury a dne udělení *imprimatur*. Data podání na knižní revizní úřad jsou nadepisována pro celé skupiny článků, v některých případech jsou pak nadepsána dvě data - např. „16. u. 17. 1.“ V tom případě bylo pro statistiku použito dřívější datum.

³⁰¹ Český muzejní časopis: 3x *imprimatur omissis deletis*. Německý muzejní časopis: 6x *imprimatur omissis deletis*, 2x *imprimatur mutatis mutandis*, 1x *imprimatur correctis corrigendis*, 1x *imprimatur omissis deletis et mutatis mutandis*.

	<i>Časopis společnosti Wlastenského museum w Čechách</i>	<i>Monatsschrift der Gesellschaft des Vaterländischen Museums in Prag</i>
průměrná délka cenzurního řízení	6,0	6,4
podíl článků bez cenzurních úprav	93%	87%

Tabulka 3: Délka a výsledek cenzurního vyřízení článků do muzejních časopisů v rozmezí října 1826 - srpna 1827 (souhrnně)

LA PNP, fond František Palacký (nezpracovaná část fondu), kt. 15A29, sešit nadepsaný *Protocoll*

Dle záznamů z protokolu o cenzurním řízení vedeného Palackým tak můžeme konstatovat, že všechny podané články byly schváleny, v devíti z deseti případů bez jakýchkoli cenzurních úprav. S výjimkou jediného článku „Übersicht der in Böhmen bisher erschienenen Zeitschriften“ profesora J. N. Helblinga von Hirzenfeld, jehož cenzurní posouzení trvalo od 5. 2. do 26. 3. 1826, byly všechny články v analyzovaném období cenzurou vyřízeny do maximální doby 25 dnů. Průměrná délka řízení (6,0 dne v případě českého časopisu, 6,4 dne v případě německého) tak dokazuje, že literaturou tradované stesky nad přílišnou délkou předběžné cenzury v případě posuzování časopiseckých článků neodpovídají běžné skutečnosti a zakládají se mnohem spíše na jednotlivých případech.

Taková délka cenzurního řízení v případě drobnějších literárních útvarů odpovídá i údajům z dobové korespondence. Při snaze o rychlé cenzurní posouzení oddílu almanachu doufá jeho vydavatel, že by mohlo trvat méně než 10 dnů.³⁰² V případě jednotlivé básně máme dokonce zdokumentováno úsilí - byť neúspěšné - aby bylo dílo posouzeno prakticky na počkání.³⁰³ I v případě větších spisů (osvětlení analogické ortografie sepsané J. Jungmannem a K. A. Vinařickým) bylo cenzurní řízení trvající čtyři týdny již považováno za věc neobvyklou, která byla v korespondenci komentována.³⁰⁴ Ve vzpomínkách syna P. J. Šafaříka je zachyceno, že cenzuru článků pro časopisy musel jeho otec vykonávat bez prodlevy.³⁰⁵

Můžeme proto konstatovat, že díky Palackého mimořádné společenské aktivitě a schopnosti intervence u jednotlivých složek cenzurní správy se přinejmenším při cenzuře počátečních čísel časopisů neseťkáváme s žádnými výraznějšími problémy, a to ani ve chvíli,

³⁰² J. Chmela F. L. Čelakovskému 20. 11. 1823, BÍLÝ, ed. (1909), s. 198.

³⁰³ J. K. Chmelenský K. A. Vinařickému 22. 1. 1837, AXMAN, ed. (1915), s. 312.

³⁰⁴ K. A. Vinařický J. Körnerovi 18. 1. 1829, SLAVÍK, ed. (1903), s. 101.

³⁰⁵ ZÍBRT, ed. (1909), s. 285.

kdy je poslední článek do cenzury dodán devět dnů před datem, kdy byly již vytištěné časopisy distribuovány předplatitelům,³⁰⁶ anebo v případě kdy Palacký do prvního ročníku německého časopisu zařadil dvě recenze z pera marginalizovaného Bernarda Bolzana (viz výše kapitola 5.1). Tímto konstatováním samozřejmě nechceme popřít Palackého pozdější výtky na přísnost cenzury uplatňované vůči německému muzejnímu časopisu, ze kterých obviňoval J. N. Zimmermanna,³⁰⁷ ani známý fakt, že cenzurní dohled měl nepřímý podíl na konečném neúspěchu německého muzejního časopisu - odběr časopisu v zahraničí zůstal hluboko pod očekáváním redaktora i bratranců K. a F. Šternberka. Jak si Palacký postěžoval, knihkupci z německých států chovali averzi ke spisům pocházejícím z rakouské monarchie a knižní zásilky z Prahy tak byly často nerozbalené vraceny zpět. Hrály zde roli dva důvody, jednak představa, že vzhledem k přísnému cenzurnímu dohledu nemohou rakouská díla obsahovat přínosné informace, jednak snaha německých knihkupců o nepřímý tlak na rakouskou vládu v reakci na skutečnost, že jejich tiskové produkty nebyly připuštěny k prodeji rakouskou knižní revizí. Pro nedostatek předplatitelů a odběratelů tak byl německý měsíčník roku 1830 přeměněn na čtvrtletně vycházející sborník se sníženým rozsahem a ke konci roku 1831 pak úplně zastaven.³⁰⁸

6.2 Přejídné podoby předběžné cenzury a autocenzury

Výše nastíněný Palackého postup v počátcích vydávání muzejních časopisů je ovšem pouze jedna strana vzájemného styku redaktora a cenzurní instance. Redaktor časopisu si zároveň osvojuje cenzurní normy a sám eliminuje takový obsah článků či takové pasáže,

³⁰⁶ Recenze Jungmannovy *Historie literatury české* byla do cenzury podána 23. prosince, *imprimatur* obdržela 28. prosince.

³⁰⁷ „Přes to však vlastně je to přísnost pražské cenzury, poslední dobou k neuvěření stupňovaná, která pokračování časopisu ve staré způsobě učinila skoro nemožným. Nevím, jakou příčinu P. Zimmermann měl, aby byl na muzejní časopisy mnou redigované zvláště přísný ale že skutečně byl, sám doznal. Kdyby při tom aspoň byl rozumný a nestranný, nebyla by mne přísnost jeho u mých spolupracovníků tak často uvedla v rozpaky, jakož se vskutku stalo.“ F. Palacký C. J. Czoernigovi 3. 9. 1832, cit. dle MOUREK (1898), s. 289.

Z těch cenzurních zásahů vůči článkům muzejních časopisů, které byly projednávány ve Vídni, je zdokumentováno odmítnutí Palackého německé stati o dějinách poddanství a nevolnictví v Čechách, ve kterých odmítl představu o středověkém původu nevolnictví rolníků, kladl je až do 16. století. Vídeňskými kruhy byl tehdy článek po vleklém jednání zamítnut z obavy, že by mohl poskytnout vítané podklady při četných stížnostech českých poddaných proti jejich vrchnostem. České pojednání poručíka císařského vojska o opevnění ve Vídeňském Novém Městě bylo cenzurou odmítnuto z obavy před vyzrazením vojenského tajemství. KOŘALKA (1998), s. 148, 151, PALACKÝ (1874), s. 93-94.

³⁰⁸ „Mnohá německá knihkupectví domnívají se tím konati repressalie za cenzurní zákazy naší vlády, že překážejí odbytu rakouských tiskopisův u sebe a v oboru svého působení; to nám někteří pověděli výslovně, (jiní) nejčtenější to osvědčili skutkem, vrátivše nám balíky ani jich neotevřevše a neprohlédnuvše. Göthe psal, že severního Němce předsudek proti nám a proti všem literárním plodům z našeho císařství je větší a více zahanbující, nežli si troufá říci; a Böttiger se mi přiznal upřímně, zlá vůle německých soudruhů proti Rakouské literatuře že je nepřekonatelna. Takto tedy od ciziny jsou odstrkovány, ve Vídni s nepřízní pozorovány a skoro pronásledovány [...]“ F. Palacký B. Kopitarovi 5. 11. 1829, cit. dle MOUREK (1898), s. 285. Máme vidět za těmito ostrými slovy adresované Palackému příteli, vídeňskému profesoru a cenzorovi policejního dvorského úřadu snahu o intervenci uvnitř cenzurního systému?

které by byly problematické - ať už z hlediska cenzurní instance, nebo z hlediska vydavatele časopisu, v tomto případě utrakvistické muzejní společnosti. Palacký tak v prvním čísle českého muzejníka vypustil některé Kollárovy verše, což odůvodnil požadavkem prezidenta muzejní společnosti, aby časopis proti sobě hned na počátku nepopudil podezřívavé Němce.³⁰⁹ Vypustil nacionálně agitační závěr z Jungmannova pojednání „O klassičnosti v literatuře vůbec a zvláště české“ stejně jako Jungmannovy ostré útoky namířené proti Janu Nejedlému. Z pozdějších let je zachován požadavek hraběte Kašpara Šternberka, aby v německém muzejním časopisu nebyly uveřejňovány polemické umělecké kritiky, i Palackého výběr a úprava bajek J. J. Langra tak, aby neobsahovaly kritiku české šlechty.³¹⁰

Podobné zásahy redaktorů časopisů a sborníků do textu příspěvků, aby nebyly závadné během cenzurního řízení či aby odpovídaly ideologii časopisu, jsou zdokumentovány i v dalších případech.³¹¹ Platí to snad nejvíce u *Časopisu pro katolické duchovenstvo*, polooficiálního českojazyčného teologického periodika vydávaného pražskou arcibiskupskou konzistoří. Karel Alois Vinařický tak musel trpce snést vynechání pasáže nepřímo kritizující konzistoriální politiku německé školní výchovy českojazyčných dětí; v případě obdobně laděného článku Františka Slámy vyžadoval redaktor V. V. Václavíček nejprve schválení pražským světícím biskupem Františkem de Paula Pištěkem.³¹²

Úpravu textu článků přitom nemusel provádět přímo redaktor časopisu, nýbrž i jiná osoba působící v literárním centru a udržující korespondenční styk s autorem žijícím na periferii. V případě českého vlasteneckého prostředí tak pražský korespondenční přítel, který mohl zároveň zajišťovat i samotné podání spisu k cenzurnímu posouzení a následnou komunikaci s nakladatelem, fungoval jako korektor spisu, který z díla odstraňoval a mírnil takové pasáže, které by při cenzurním posouzení nebyly připuštěny. Po proběhlém cenzurním řízení pak upravoval místa, která cenzor označil za závadná. Plnil tak roli prostředníka mezi cenzurní institucí a autorem a de facto vykonával první cenzuru díla. Korespondence českých vlastenců pak obsahuje na jedné straně informace o provedených zásazích, na druhé straně souhlasy a pobídky k úpravám potenciálně závadných pasáží. Můžeme se setkat i s vyřizováním vzkazů cenzurní instituce autorovi, aby bylo napříště upuštěno od publikování názorů kolidu-

³⁰⁹ KOŘALKA (1998), s. 106 a podrobně včetně následné korespondeční reakce Kollára TRUHLÁŘ (1898), s. 292-297.

³¹⁰ K. Šternberk F. Palackému 23. 1. 1828, citace dle MOUREK (1898), s. 275; KUSÁKOVÁ (2010b).

³¹¹ „Těž mne srdečně bolí, že jsem P. Chmelenskému skrze to zkrácení a snad poněkud přemudrování nepokoj způsobil; staloť se to z dobrého oumyslu; neboť jsem myslil balladě té slohu krátkosti a také jadrnosti přidati [...] Že jsem ji poněkud přemudroval, stalo se, aby censurou prošla, což zajisté náš Vážený Pan Vlastenec sám také nahlídl.“ J. Chmela F. L. Čelakovskému 20. 11. 1823, BÍLÝ, ed. (1909), s. 198.

³¹² „'Opatrnosti' prý, 'zde zapotřebí'. - Nepřím se, ale nikoliv takové zaječí opatrnosti, která se i tam záloh a nebezpečenství domnívá, kde jich není. Než musil jsem konečně, ač s mrzutostí dosti velikou, ono pobídnutí vypustiti.“ K. A. Vinařický F. J. Slámovi b. d. [III/1831], SLAVÍK, ed. (1903), s. 211; srovnej dále K. A. Vinařický F. J. Slámovi. 12. 5. 1831, SLAVÍK, ed. (1903), s. 216-217.

jících s oficiální ideologií.³¹³ V některých případech snad mohl vlastenec v Praze plnit roli přímlyvce, který díky osobním kontaktům dokáže zajistit potřebné povolení snáze než vlastenec z periferie.³¹⁴

Roku 1827 sepsal František Sláma, kněz z Orlíku nad Vltavou, pro chystaný *Časopis pro katolické duchovenstvo* „Pojednání o Mrtvém moři“. Na základě reakce na článek, který převzaly Josefem Lindou redigované *Rozličnosti pražských novin* ze zpráv cestovatele Edwarda Daniela Clarka (1769-1822), se Sláma pustil z poměrně konzervativní pozice do kritiky závislosti českého prostředí na cizích zdrojích ve chvíli, kdy přebírá zprávy, které domněle vyvrací údajné biblické pověry. Špatný stav české vzdělanosti pak v souladu s obrozeneckou argumentací v jungmannovském duchu vysvětloval absencí hlavních a normálních škol, kde by se vyučovalo v českém jazyce. Článek zasláný Slámou právě Josefu Jungmannovi byl předán Karlu Aloisi Vinařickému, ceremoniáři pražského arcibiskupa majícímu blízko k redakci *Časopisu pro katolické duchovenstvo*. V listě z 5. ledna 1828 navrhol Vinařický Slámovi vypustit s ohledem na cenzuru slovní hříčku s použitím slov kolo a Chlum (která má odkazovat na hraběte Kolowrata a arcibiskupa Chlumčanského jako podporovatele češtiny) pro možnou podobnost s bitvou vzbouřených sedláků u Chlumce, a především zmírnit ostrá nacionální stanoviska některých pasáží. Příznačná je Vinařického věta „*Ačkoli o pravdě této průpovědi též přesvědčen jsem, tuším předce, že zde bez důkazu položena, křivě by posuzována byla, a snad by vypuštěním jí podstata věci málo trpěla.*“ Svůj názor Vinařický podkládal autoritou redaktorů časopisu i samotného Josefa Jungmanna. Sláma ve své odpovědi svolil k zásahům do článku i do svých budoucích textů, byť polemizoval s vypuštěním jedné pasáže. Poté, co byly při cenzurním pojednání nařízeny tak rozsáhlé škrty, že fakticky narušovaly účel celého pojednání (Vinařický v korespondenci obviňoval cenzora J. N. Zimmermanna, že se snaží zamezit kritice textu, který by předtím prošel jeho cenzurním řízením), nabídl se Vinařický k přepracování celého textu a novému odstranění závadných pasáží („*Mírnosti a opatrnosti toliko zde zapotřebí.*“). Po několika dalších korespondenčních výměnách Vinařický roku 1830 vrací Slámovi jeho pojednání s tím, že redaktorem *Časopisu pro katolické duchovenstvo* V. Mrázem nebylo ani ve změněné podobě přijato, doporučuje nové přepracování a zaslání textu

³¹³ „Ještě Vám, o Příteli, v důvěrnosti pravím, že jsem ondyno s jedním p. císařským] censurem mluvil, jenž se nad některými sadami [= větami] ve spisech Vašich, jmenovitě v biblické historii Vaší, kde prý jste napsal: "Ich und mein Vater sind eine Person"; a jinde: "Gott hat als Vater die Welt erschaffen, als Sohn die Menschen erlöst, als heiliger Geist sie geheiligt" - velice pozastavoval. Svěřuji to Vám, abyste se věděl vyztríhati budoucně před podobnými průpověďmi.“ K. A. Vinařický V. Zahradníkovi 20. 12. 1830, SLAVÍK, ed. (1903), s. 198-199.

³¹⁴ „Nyní na tobě záleží, chceš-li vydávati časopis. Já pro tě vymohu privileg. a pošlu tiskaře do Tábora, a tam vydávejte podlé srdce svého.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 1. 1. 1825, BÍLÝ, ed. (1909), s. 273. Srovnej též J. J. Jungmann A. Markovi 20. [9. 1824], VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 72-73.

do muzejního časopisu.³¹⁵ Text byl nakonec *Časopisem pro katolické duchovenstvo* přece jen otištěn, a to roku 1832, poté, co z něj byla odstraněna veškerá nacionální argumentace i citace *Rozličností pražských novin* jako původce kritizované zprávy, v korespondenci Vinařického však o něm už žádnou zmínku nenacházíme.³¹⁶

Podobnými příklady³¹⁷ se tak dostáváme na pomezí institucionální a „měkké“ cenzury, respektive cenzury a autocenzury. Určit v jednotlivých případech, do jaké míry byla změna textu redaktorem či osobou zprostředkovávající komunikaci mezi redakcí a autorem vynucena přizpůsobením normě, vyžadované cenzurou, a do jaké míry se jednalo o individuální redaktorské zásahy, motivované snahou o obsahové či formální „vylepšení“ článku, je v jednotlivých případech nezjistitelné. Lenka Kusáková pro tento fenomén navrhuje termín „národní cenzura“, nemáme však důvod nedomnívat se, že se podobné úpravy vyskytovaly i v případě literární komunikace mimo české vlastenecké prostředí - například u polooficiálních časopisů, jejichž směr byl nepřímo ovlivňován vlivnými osobami ze špiček rakouských vládních kruhů.³¹⁸

4.3 Další způsoby spisovatelské reakce na cenzuru

Na stránkách korespondence českých literátů nezřídka nacházíme návody a doporučení, jakým způsobem reagovat na cenzurní podmínky a dosáhnout co nejúčinněji schválení posuzovaného díla. Jistou možností obcházení povinnosti žádat o povolení k nově vydávaným novinám či časopisům tak představovalo vydávání sborníků bez pevné periodicity, které by nebyly jako časopis označovány a nemusely by tedy žádat o privilegium - takovou radu obdržel K. A. Vinařický, plánující vydávat výchovný časopis *Nový Lidumil*, od Josefa Krasoslava Chmelenského.³¹⁹ Zdá se dokonce, že takový způsob byl orgány tiskového dohledu do určité míry tolerován, zároveň však mohl posloužit jako případná záminka pro zastavení nepohodlného redakčního podniku.³²⁰

³¹⁵ K. A. Vinařický F. J. Slámovi 5. 1. 1828, F. J. Sláma Vinařickému 15. 1. 1828, K. A. Vinařický F. J. Slámovi 20. 3. 1828, F. J. Sláma Vinařickému 11. 5. 1828, F. J. Sláma K. A. Vinařickému 18. 11. 1828, K. A. Vinařický F. J. Slámovi počátek 1829 [koncept nedeslaného dopisu], K. A. Vinařický F. J. Slámovi 16. 1. 1830, SLAVÍK, ed. (1903), 56-57, 64-65, 70-72, 90, 99, 149-150.

³¹⁶ SLÁMA (1832).

³¹⁷ Dále například KUSÁKOVÁ (2010b) o Jungmannově úpravách Kollárovy básnické prvotiny.

³¹⁸ Srovnej KUSÁKOVÁ (2010b). LECHNER (1977) provádí analýzu „estetiky cenzury“ na základě obsahu polooficiálního vídeňského časopisu *Jahrbücher der Literatur*.

³¹⁹ „Povolení nepotřebujete pro *Lidumila* žádného; nejmenujte jej časopisem, třeba ste jej vždy 1. ledna - což můžete - vydal. Až budete mítí materiál na jeden svazek pohromadě, pošlete jej do cenzury.“ J. K. Chmelenský K. A. Vinařickému 20. 11. 1836, AXMAN, ed. (1915), s. 311.

³²⁰ „Ty „České Lesy“ [báseň Josefa Jaroslava Langra - viz výše] v pátém dílku [Čechoslava] redaktorům a Langrovi mnoho nepříjemností způsobily pro ta slova "v jarmu naše dědina" - takže Čechoslavu u policie a cenzury nevěří; spolu mu předstírajíce, že nemá privilegium v svazcích na čas vázaných jako časopis vycházeti.

Při zajišťování cenzurního povolení pro básně Josefa Vlastimila Kamarýta označil František Ladislav Čelakovský svého přítele jako studenta práv namísto studenta teologie. „Musil jsem dáti cenzorovi bělmo na oko; nebo slovo bohoslov by byl tuze přísně vzal s erotickými písněmi na váhu. - Šat prý dělá muže. Tak alespoň zde v Praze mluví.“³²¹ Jednu z básní ze souboru označil jako překlad z ruštiny, v domnění, že překlady budou posouzeny mírněji než originální produkce. Obdobně J. K. Chmelenský oznamuje K. A. Vinařickému, že dvě básně ve svém sborníku *Kytka, dar umění zpěvu* označil Vinařického jménem, přičemž je datoval do roku 1823, kdy Vinařický ještě nebyl studentem teologie. V dalším dopise však Chmelenský rozhořčeného Vinařického uklidnil, že se jednalo pouze o žert.³²²

Podstoupení cenzurního řízení v jiném místě než v Praze představovalo možnost dosáhnout odlišného posouzení spisu vzhledem k předpokladu, že mimopražští cenzori neznali plně české poměry a disponovali omezenější jazykovou kompetencí v oblasti slovanských jazyků. To se týkalo zvláště Vídně. Z pramenů je doloženo, že ze všech cenzorů policejního dvorského úřadu zaměstnaných k roku 1836 ovládal češtinu pouze jediný z nich - již zmiňovaný Bartolomeus Kopitar.³²³ Z cenzorů státní kanceláře neovládal po odchodu rady Bretfelda-Chlumčžanského roku 1836 do výslužby slovanské jazyky nikdo.³²⁴

Po pražském zamítnutí třetího svazku časopisu *Krok* v lednu 1822 se Jan Svatopluk Presl obrátil právě na vídeňské úřady s prosbou o povolení dalšího pokračování časopisu, které bylo v dubnu téhož roku vskutku uděleno a - jak se zdá - články pro další díly časopisu byly nadále cenzurovány právě ve Vídni. Objevujeme proto tendence využívat časopis *Krok* jako publikační platformu pro ty názory, které - ať už reálně nebo domněle - nebyly pražskou cenzurou trpěny. To se týká především článků vystupujících během sporů o podobu českého pravopisu proti autoritě Jana Nejedlého, který - dle hlasů ve vlastenecké korespondenci - využíval jako profesor české řeči a literatury a jako příležitostný autor cenzurních posudků úz-

Pro ty příčiny redaktorové jeho další svazky po starých králích českých nazývati budou.“ J. J. Jungmann J. Kolárovi 16. 2. 1832, VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 193-194.

Dne 14. 2. 1826 se cenzurní referent F. Willmann dotazuje pražského knižního revizního úřadu, z jakého důvodu povolil k tisku oznámení Schönfeldovy tiskárny o předplatném periodického časopisu *Poutník slovanský* vydávaného Františkem Bohumilem Tomsou, když není známé povolení k vydávání tohoto časopisu. Knižní revizní úřad odpovídá, že se jedná pouze o sborník příspěvků, který nespadá do kategorie časopisů. Willmann dne 26. 2. 1826 rozhoduje, že dílo v současné podobě do kategorie časopisů spadá, mohlo by ale vycházet v „nepravidelných svazcích“ („zwanglose Bände“). NA, PG, 1826-1830, kt. 1433, fas. 16/21. Stejnou publikační formu měl ve své počáteční fázi i časopis *Der Kranz* - WÖGERBAUER (2004), s. 138. Srovnej též KUSÁKOVÁ (2010a).

³²¹ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 2. 12. 1821, BÍLÝ, ed. (1909), s. 111.

³²² F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 2. 1. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 118; J. K. Chmelenský K. A. Vinařickému 23. 10. 1836, AXMAN, ed. (1915), s. 310.

³²³ AVA, PHSt, kr. 1402, fas. H 88 ex 1836, jednání o povolení k vydávání časopisu *Wečerní vyrazení*, který chtěl redaktor Václav Rodomil Kramerius vydávat ve Vídni. Policejní dvorský úřad neměl principiální námítky, nařídil ale knižnímu reviznímu úřadu ve Vídni zjistit jména dalších osob ovládajících český jazyk, které by mohly cenzuru listu vedle Kopitara provádět.

³²⁴ MARX (1951), s. 186-187.

kých kontaktů s pražskou cenzurní institucí. Proto se snaží Václav Hanka získat cenzurní povolení na recenzi Nejedlého gramatiky (spoluautorem recenze byl Václav Alois Svoboda) u vídeňské cenzury. Obdobně zasílá do *Kroka*, a tím k cenzurnímu posouzení do Vídně, F. L. Čelakovský kritiku na *Jaré fialky* od F. B. Tomsy, kterou pražský cenzor J. N. V. Zimmermann odmítal schválit. Takový postup však nebyval úspěšný, Hankova a Svobodova recenze byla z Vídně zaslána k posouzení pražské cenzuře a po jejím zamítavém stanovisku nevyšel ani Hankův druhý pokus, totiž uveřejnit recenzi německy ve *Wiener Jahrbücher der Literatur*, a zaslat ji tedy znovu k cenzurnímu posuzování do Vídně. Čelakovského kritika na *Jaré fialky* také nevyšla.³²⁵ Spisy v českém jazyce podané na vídeňskou cenzuru byly k posouzení do Prahy zasílány běžně, kromě příkladů uvedených na jiném místě se tak se stalo i s druhým dílem *Okusu v básnění českém* Karla Sudimíra Šnajdra.³²⁶

Vzhledem ke kontaktům se slovenským prostředím a mírnější cenzurní praxi v Uhrách byla také opakovaně minimálně zvažována možnost vydání problematického spisu na Slovensku.³²⁷ V případě spisu kritizujícího maďarizaci uherských Slovanů zvažovalo vlastenecké prostředí dokonce tisk ve Vratislavi prostřednictvím J. E. Purkyně působícího na tamní univerzitě.³²⁸

Ve vlastenecké korespondenci se vyskytují zprávy o postupném propouštění spisů díky jejich několikanásobnému podávání do cenzury, tyto zprávy však nesou až prvky lidové slovesnosti.³²⁹ Bývá také reflektována snaha o vhodné nahrazení míst, která bylo při cenzurním posuzování nařizeno vypustit, a v případě časopisů o rychlé nahrazení článků, jejichž cenzurní řízení se protahovalo.³³⁰ Rakouské cenzurní předpisy nedovolovaly, aby bylo na vy-

³²⁵ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 27. 3. 1823, 7. 6. 1823, BÍLÝ, ed. (1909), s. 168, 182-183; J. J. Jungmann A. Markovi b.d. [1823], VOTOČKOVÁ-LAUERMANNNOVÁ, ed. (1956), s. 4; LISICKÝ (1898), s. 330-331. - Srovnej též VOLF (1912), s. 395-396 o posuzování *Obrazu středověku* od Františka Josefa Smetany vídeňským cenzorem Bartolomějem Kopitarem, v tomto případě byl zaslán do Vídně rukopis již cenzurovaný v Praze, ovšem bez původního zamítavého posudku.

³²⁶ K. S. Šnajdr F. L. Čelakovskému 13. 7. 1824, BÍLÝ, ed. (1909), s. 233. Šnajdr zmocňuje Čelakovského vy-zvednout rukopis sbírky z knižního revizního úřadu.

³²⁷ Mladý František Palacký píše z Prešpurku 14. 7. 1819 J. Jungmannovi, že „zde censor ani sobě práci nevez-me celý spis, když český jest, a titul jeho ničím nehrozí, jen trochu popřečísti.“ NOVÁČEK, ed. (1911), s. 37. Ob-dobně možnost tisku v Uhrách v případě cenzurních problémů naznačuje J. J. Jungmann J. Kollárovi 25. 9. 1824, VOTOČKOVÁ-LAUERMANNNOVÁ, ed. (1956), s. 78 a M. Z. Polák F. L. Čelakovskému 10. 5. 1828, BÍLÝ, ed. (1909), s. 361.

³²⁸ Další zvažovanou alternativou byl tisk v Brně. J. J. Jungmann J. Kollárovi 10. 7. 1833, VOTOČKOVÁ-LAUERMANNNOVÁ, ed. (1956), s. 226-227. Jak již bylo uvedeno na jiných místech, i v případě tisku ve Vratislavi by ovšem dílo podléhalo předchozímu schválení rakouské cenzury.

³²⁹ „Kdosi zde podal své básně do cenzury; hodně mu jich vymazali; on ty vymazané přepsal a zase podal cenzu-ře; tu mnohé z nich prošly; on zas ty vymazané přepsal a znovu podal, to tak opětuje, až všechny dovoleny byly. - Jaká to svévolnost té cenzury!“ J. J. Jungmann A. Markovi (1822), VOTOČKOVÁ-LAUERMANNNOVÁ, ed. (1956), s. 27.

³³⁰ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 28. 1.-9. 2. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 126; M. Z. Polák F. L. Čelakovské-mu 7. 12. 1828, BÍLÝ, ed. (1909), s. 402-403; K. A. Vinařický J. Körnerovi 18. 1. 1829, SLAVÍK, ed. (1903), s. 99.

škrtnutou pasáž v díle jakkoli upozorňováno, proto Čelakovského rady Kamarýtovi k nahrazení vypuštěných strof básní pomlčkami nemohly být úspěšné.³³¹ V případě zamítnutí díla bylo určitou, velmi omezenou, náhradou jeho distribuce posílání rukopisu nebo opisů vyškrtnutých pasáží korespondenční cestou. U cenzurních škrtnů v *Apologii aneb obraně pana Karla staršího ze Žerotína* doporučuje Pavel Josef Šafařík, aby se nechalo vytisknout několik zvláštních výtisků na dobrém psacím papíru, na které by mohla být cenzurované pasáže připsány a šířeny „pro naši a několika přátel soukromní potřebu“.³³²

6.4 Pašování knih a zásahy proti němu

Nelegální obchod a dovoz knih byl reakcí na přísnost cenzurního systému a tím způsobenou poptávkou čtenářů po zakazované literatuře.³³³ Společná hranice se Saskem, vyznačujícím se liberálnější cenzurní kontrolou, umožňovala přenášení zakázaných tiskovin přes hranice tímto směrem. Roku 1826 tak byl například v Jáchymově zadržen jistý Karl Friedrich Sättler se spisy, které nebyly prohlédnuty celním úřadem. Dotyčnému byly odebrány jak tyto tiskoviny, tak cestovní pas, ale namísto toho, aby přišel podat na radnici vysvětlení, pravděpodobně opět překročil hranici zpět do Saska. Údaje z pasu ukazují, že pašerákem byl třicetiletý bývalý voják z Crottendorfu, poslední vesnice na saské straně Krušných hor. Pozoruhodné jsou dvě skutečnosti: podle údajů v pasu obchoduje dotyčný s knihami z Drážďan, Lipska a Altenburgu na jarmarcích (takový obchod v Rakousku však cenzurní předpisy nedovolovaly), a konečně byl Sättler dle vyjádření v pasu analfabet. Zabavená brožura *Die Gespensterleiche oder der Schein trügt. Eine wahre Begebenheit*, osmistránková duchařská příhoda, byla vytištěna roku 1826 v Annabergu, ležícím rovněž nedaleko česko-saských hranic, můžeme tedy spekulovat, jak velká část produkce mohla být určena právě k ilegálnímu prodeji na rakouské straně Krušných hor.³³⁴

Slabým článkem při boji státního systému proti dovozu nepovolené literatury bývala kontrola dovážených knih na knižním revizním úřadě. Pro vídeňské prostředí je zdokumentován případ knihkupce Carla Gerolda, který své podřízené přímo školil ve způsobech, jak ze stolů a skříní na knižním revizním úřadě nepozorovaně ukrást dosud necenzurovaná anebo zakázaná díla. Dle dobového svědectví se tak umění Geroldova podomka rovnalo pravému eskamotérství, majitele knihkupectví zároveň provázela pověst, že dokáže obstarat jakoukoli

³³¹ „Co máme dělat? Dáme to tisknout předc, a tyto tři strofy takovými znaménkami (----) naznačíme, ať si je potom komu libo připiše.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 20. 1. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 122.

³³² P. J. Šafařík F. Palackému 24. 8. 1834, BECHYŇOVÁ - HAUPTOVÁ, edd. (1961), s. 164.

³³³ Korespondenční doklady zvýšené poptávky po Hankových *Starobylých skládání* ve chvíli, kdy autor začal být vyšetřován kvůli podezření z cenzurního přečinu, podává GABRIEL (1932), s. 51-52.

³³⁴ NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/41.

zakázanou knihu.³³⁵ Při vynášení zakázaných knih z knižního revizního úřadu byl využíván zároveň fakt, že balíky knih určené provinciálním knihkupcům nejsou na vídeňském knižním revizním úřadě prohlíženy, do těchto balíků proto byly přidány zakázané knihy a ještě před odesláním zásilek do provincií pak zase odebrány. Oblíbeným trikem bývalo dle dobového svědectví i zaměnění zahraničních balíků s knihami za vnitrozemské prostým přelepením adresy odesílatele.³³⁶

Je doloženo, že podobné praktiky se prováděly i v Praze. V rámci snah o ovlivnění konkurzu na místo přednosta pražského knižního revizního úřadu po zemřelém I. R. Wilflingovi přišel na policejní dvorský úřad 4. ledna 1828 anonymní dopis, mající zdánlivě očernit jednoho z předpokládaných kandidátů, vrchního komisaře Graffa, ve skutečnosti však působící mnohem spíše v jeho prospěch. Pisatel líčí poměry za doby zemřelého přednosta, které byly pro knihkupce při jejich snaze dostat se k zakázané literatuře veskrze příznivé. Mohli totiž využívat výpadků ve Wilflingově paměti i jeho nechuti ke čtení, díky kterým po zběžném prolistování knihy a bez nahlížení do cenzurních seznamů mnohdy vydal nesprávně do rukou knihkupce zakázané dílo. Pražští knihkupci jsou zvyklí používat triky, jako je zamíchání zakázaného spisu do makulatury anebo do štosu povolených knih stejného formátu. Údajně tak mezi nimi neexistuje žádný, který by si s sebou při odchodu z knižního revizního úřadu potají neodnášel alespoň jeden nepovolený výtisk. Mezi pražskými knihkupci pak podle anonymního pisatele panuje obava, že Graffův příchod na místo přednosta knižního revizního učiní těmto podloudným praktikám přítrž. Pro pražskou cenzuru by ovšem bylo pohromou, kdyby se spolu s Graffem dostal na své původní místo bývalý kancelista knižního revizního úřadu Johann Alexander Michel, ten je totiž s knihkupci spolčený a sebelepší přednosta by pak neměl šanci podloudné praktiky odhalit.³³⁷

³³⁵ BACHLEITNER (1999). Zprávu o knihkupcových praktikách získal policejní dvorský úřad díky denunciaci propuštěného zaměstnance Geroldova podniku. Ten také policii nakreslil plán přístupu do tajné místnosti, Geroldem nazývané trefně Elysium, ve které byly zakázané knihy uchovávány. Ještě před začátkem domovní prohlídky u Gerolda však byla akce prozrazena a tajná místnost tak byla nalezena prázdná. Přesto bylo v regálech za svazky povolených děl nalezeno nemalé množství zakázaných exemplářů - celkem 393 svazků anebo sešitů knih označených *damnatur*. Gerold se hájil, že se jedná o knihy určené majitelům sched, kteří se je však po pročtení rozhodli do knihkupectví vrátit (praxe vracení knih byla v případě prominentních zákazníků zakořeněná hluboko do 19. století). Soudní vyřízení Geroldova případu bylo svěřeno vídeňskému magistrátu, který zjevně nebyl policejnímu dvorskému úřadu nakloněn. Jeho soudní se většinou hlasů shodl, že pouhé držení zakázaných děl knihkupcem nepředstavuje zločin, a Gerold tak zůstal nepotrestán.

³³⁶ BACHLEITNER (2000) na základě dobových dopisů knihkupeckého učně Eduarda Liegela v podniku vdovy Elisabeth von Möhle.

³³⁷ AVA, PHSt, 98 ex 1828. V textu anonymního dopisu je jako schopný a nestranný kandidát doporučován rovněž Anton Spirk. - Reakce policejního dvorského úřadu na toto anonymní podání v aktovém materiálu zachycena není.

Vyšetřování pašování knih a nelegálního obchodu tvořilo nemalou část agendy guberniální cenzurní správy.³³⁸ Zdá se, že vyšetřování velmi často končilo zabavením příslušných knih případně trestním postihem řadového pašeráka, ne však postihem vůči osobě, která pašování knih iniciovala. Anonymní udání, že se v Jindřichově Hradci žijící penzionovaný vojenský hejtman Hörde von Hördenfels zabývá obchodem s pašovanými knihami, tak spustilo vyšetřování vedené táborským krajským úřadem. To sice nepřineslo důkazy o pašování knih, prokázalo ale, že se hejtman Hörde věnuje obchodu s knihami, byť pro to nevlastní žádnou koncesi. Pouhý písemný slib Hördeho, že se tohoto obchodu vzdá, však prezidiu gubernia postačoval, žádný další postih nebyl vůči Hördemu uplatněn.³³⁹

Vyšetřování z roku 1834, iniciované nejprve „zprávou z důvěryhodných zdrojů“ podanou na policejní dvorský úřad, odhalilo rozsáhlou síť sloužící k pašování knih, do které bylo zapojeno i několik knihkupeckých domů v Čechách. Městskému hejtmanství se od informátorů podařilo zjistit, že se v blízkosti hranic království v bavorském Hofu nachází sklad knih, které jsou spřízněnými zahraničními knihkupci zasílány na domluvené místo v Loketském kraji. Balíky přenášejí přes hranice nosiči, byla zjištěna jména čtyř z nich. Obdobný příhraniční sklad se nachází v saské Žitavě, zde se podařilo zjistit jména osmi pašeráků (mimo jiné hostinský v Rumburku), jen na Rumbursku se však prý nachází na 200 různých osob živících se pašováním. Do distribuce jsou pak dále zapojeni knihkupec Schönfeld ze Žatce, litoměřický knihkupec Medau, liberecký obchodník Pfeiffner von Pfeiffer i pražské knihkupectví Kronberger & Weber. Alarmující zpráva městského hejtmanství navrhovala zahájit vyšetřování prostřednictvím příslušných krajských úřadů a prověřit podezření, že je do akce zapojen i úředník zemské finanční správy. Poznámka tužkou na rubové straně spisu lakonicky informuje o osudu celé zprávy: „Po smrti guberniálního rady Willmanna založeno ad acta jako nevyřízené.“³⁴⁰

³³⁸ Informace o rozsahu fenoménu podává rejstřík v NA, Publ. Příslušné fascikly však byly ve většině případů skartovány. Vedle toho jsou některé případy zachovány ve fondu prezidia gubernia.

³³⁹ NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/53.

³⁴⁰ „Nach dem Tode des GubRath Willmann unerledigt zurückgelegt.“ NA, PGT, fas. B-43, č. 210/g, J. Hoch zemskému prezidiu 1. 12. 1834. Stejná poznámka také na zprávě Hocha z 9. 11. 1834 (tamtéž). F. Willmann zemřel v říjnu 1841. O případu též NOVÁK (1953), s. 93.

7. CENZURA A ČESKÉ NÁRODNÍ HNUTÍ

Téměř konstantním prvkem korespondence v rámci komunikační sítě českých vlasteneckých spisovatelů předbřeznového období je náрек nad soudobými cenzurními podmínkami, které jsou těžší nežli v jiných dobách a - jak se zdá - horší v Praze než v jiných místech rakouské monarchie.³⁴¹ „*Nadto censorové zdejší náramně bázlivi jsou, a chtějí se zalíbiti vrchnosti své, maží napořád bílé i černé,*“ stěžuje si Josef Jungmann v dopise J. Kollárovi z roku 1822. Při jeho následném srovnávání podmínek pro povolování děl v Praze a ve Vídni již vysvětluje cenzurní tlak nacionálními hledisky, když literaturu v českém jazyce prohlašuje za více postiženou nežli literaturu německojazyčnou: „*Nyní propadla Vina Müllnerova, od Prof. Šíra pěkně metricky zčeštěna, ačkoli ve Vídni tištěna tam i zde se zhusta hraje a čte v němčině. Censor napsal, že prý jest proti dobrým mravům, an prý fátum přijímá atd. Ze Šille-rova zvonu vymazali mi celý kus, ač ho německy každý chlapec zde z paměti umí. Nastojte! Jaké to časy!*“³⁴²

Jaký byl tedy vztah cenzury vůči českému národnímu hnutí? Do jaké míry určoval jazyk spisu jeho cenzurní posouzení? A jaký byl obráceně vztah českého národního hnutí vůči cenzuře?³⁴³

Výše bylo dokumentováno, že dle formulace cenzurního předpisu z roku 1810 měly být spisy pro lid cenzurovány přísněji než spisy vědeckého charakteru určené pro vzdělaného čtenáře. Bylo též zřejmé, že optika předpokládaného čtenáře hrála v konkrétních cenzurních rozhodnutích značnou roli a v návaznosti na nich mohla cena a rozsah spisu určovat jeho posouzení. Jako kritérium přístupnosti díla pro čtenáře zároveň mohl v představách rakouské cenzurní byrokracie fungovat použitý jazyk. Spis v méně rozšířeném jazyce poskytoval záruku, že bude přístupný pouze omezenému okruhu vzdělanců vybavených příslušnými jazykovými kompetencemi, kteří mají sami dostatečný intelektuální potenciál ke kritické reflexi myšlenek v díle obsažených. S takovou argumentací se setkáváme v případě cenzurních posudků na některá anglicky psaná díla,³⁴⁴ v seznamech cenzurou zakázaných děl se objevují

³⁴¹ „*Jakž mne censura dobrých přátel velice těší: tak mne veřejná censura, příčinou škody, kterouž při tom veškeré literatuře jest trpěti, nemálo zarmucuje. Nepochybně i Vám jest vědomo, že zvláště Vaše pražské censorství ne všelijak dobré slovo má. Podle smyslu a počínání některých censorů nic není tak psáno, by to pod nějakým zámyslem zavrženo býti nemohlo. Nejsouť neomylní, předce však takovně jednají, jakoby vskutku duch pravdy a neomylnosti na nich odpočíval. Divno mi, že ještě biblí a celého náboženství nezavrhli.*“ V. Zahradník K. A. Vinařickému 16. 2. 1830, SLAVÍK, ed. (1903), s. 158-159.

³⁴² J. Jungmann J. Kollárovi 23. 5. 1822, HIKL, ed. (1920), s. 41.

³⁴³ K tématu vztahu cenzury a českého národního hnutí též PÍŠA (2010a) a PÍŠA (2010b).

³⁴⁴ MARX (1951) s. 179, 186.

díla anglických autorů častěji v překladu než v originále.³⁴⁵ V pomyslné jazykové hierarchii předbřeznového Rakouska by dále následovala francouzština a latina, přístupné v západní části monarchie pouze vrstvě s gymnaziálním a vyšším vzděláním, popřípadě osobám pocházejícím ze šlechtických kruhů.³⁴⁶

Knižní produkci v českém jazyce představují na začátku 19. století především texty náboženského, výchovného a zábavného charakteru, vědecká literatura v Čechách byla zastoupena literaturou německou a v ubývající míře latinskou. Jestliže bylo totiž v době počátků národní agitace jakékoli střední a vyšší vzdělání v Čechách poskytováno pouze v němčině a v latině, disponovali všichni čtenáři, kteří by byli natolik intelektuálně na výši, aby mohli číst vědecké texty, dostatečnými kompetencemi v těchto jazycích. Účastníci českého národního hnutí se při své snaze o produkci náročné literatury v národním jazyce, která by svými jazykovými nebo mentálními požadavky zájmy lidového čtenáře daleko přesahovala, snažili tento stav změnit - a to i za cenu, že se jednalo často o pouhé překlady či adaptace z němčiny. Slovy Vladimíra Macury tak toto snažení mělo ve své první fázi podobu intelektuální hry - i přes neexistenci cílové vrstvy českých vzdělaných čtenářů byly pro tuto vrstvu texty stejně produkovány.³⁴⁷

Byly tedy spisy v českém jazyce vnímány cenzurní instancí jako spisy určené lidovým vrstvám, a tak na základě tohoto náhledu přísněji pozorovány? Archivní materiál poskytuje některé doklady pro tuto tezi. Roku 1825 požádal královéhradecký knihkupec J. H. Pospíšil o povolení k přetisku knihy *Praxis Pietatis*, české adaptace modlitební knihy anglického puritánského biskupa L. Baylyho pořizené roku 1630 Janem Amosem Komenským. K přípustnosti přetisku díla se vyjadřoval profesor českého jazyka a literatury J. Nejedlý, policejní dvorský úřad si následně vyžádal ještě posouzení spisu teologickým cenzorem H. J. Zeidlerem. Na základě jeho posudku se české zemské prezidium rozhodlo žádosti nevyhovět, jednak kvůli zhoubné tendenci díla zvláště s ohledem na zásady katolické církve, jednak z toho důvodu, že

³⁴⁵ MARX (1969), s. 96.

³⁴⁶ BACHLEITNER (1990), s. 52-93 uvádí seznam všech beletristických děl francouzské a anglické provenience včetně jejich německých překladů, které jsou obsaženy v rakouských cenzurních seznamech zakázaných děl. Můžeme vskutku najít případy, kdy bylo dílo v originále posouzeno mírnější kategorií zákazu (*erga schedam*) než jeho německý překlad (*damnatur*), většinou byl však překlad knihy oceněn stejným stupněm jako originál. Řídké případy, kdy byl německý překlad oceněn mírněji než francouzský, případně anglický originál, je možné vysvětlit přizpůsobením překladu cenzurním požadavkům tím, že došlo k odstranění nejzávadnějších pasáží. Vyskytuje se zároveň množství případů, kdy je uveden pouze německý překlad cizojazyčného díla, samotný originál v seznamech chybí - teprve analýza seznamů povolených děl by ukázala, zda byl v tomto případě originál posouzen cenzurou mírněji, či zda k pokusu o jeho distribuci (a tedy k jeho cenzurnímu posouzení) v Rakousku vůbec nedošlo.

³⁴⁷ Srovnej MACURA (1995), s. 63-78, 103-106. O skladbě knižní produkce ŠIMEČEK (2000), s. 61, 71, 84.

je kniha prezentována v českém jazyce, dostala by se tedy především do rukou lidových vrstev, které by tím byly popleteny. Zamítnutí přetisku díla potvrdil i policejní dvorský úřad.³⁴⁸

Obdobným způsobem je argumentováno v případě žádosti o povolení českého čtenářského spolku v Příbrami. Jeho členové, podníceni agitací vlastenecky orientovaného kněze Františka Jabulky, plánovali po vzoru čtenářské společnosti ve Spáleném Poříčí společný nákup českých knih, který by rozšiřoval jejich znalosti i schopnosti a zároveň by podporoval odbyt české literatury. Zřízení spolku však nebylo berounským krajským úřadem schváleno a následná petice příbramských měšťanů guberniu byla po vyjádření krajského úřadu rovněž zamítnuta. Jako důvod pro zamítnutí uvádí berounský krajský úřad nebezpečí posedlosti čtením, na základě které může měšťan či sedlák zanedbávat své hospodářství, dále kritiku vládních nařízení a náboženských pravd způsobenou scestnou četbou a zvýšenou návštěvu hostinců za účelem vzájemného sdělování poznatků a zvýšené holdování hazardním hrám, když se témata z četby vyčerpají. Celým zdůvodněním prostupuje fakt, že zamýšlená společnost měla nakupovat a sdílet pouze českojazyčné knihy. Proto nelze čekat hospodářské zlepšení na základě četby knih, neboť knih pojednávajících v českém jazyce o ekonomii, umění nebo řemeslu je pouze omezený počet.³⁴⁹ Zde se snad jednalo o názor konkrétního úředníka, v tomto případě prvního krajského komisaře Ernesta Weissenregnera von Weissenfeld, neskrývajícího odpor ke čtenářům z lidových vrstev. Obdobné venkovské čtenářské společnosti, budované na základě nacionálního principu, byly totiž v jiných případech povolovány.³⁵⁰

Nejvyšší purkrabí hrabě Chotek dle svého pozdějšího vyjádření důkladně instruoval Františka Ladislava Čelakovského při nástupu na redaktorský post v česky psaných *Pražských nowinách*, aby se při přebírání informací důsledně držel těch zpráv, které budou přetištěny

³⁴⁸ „Mit dem Gutachten, welches sich gegen die Druckzulässigkeit ausspricht, vereinige ich mich um so mehr, als die in diesem Andachtsbuche vorkommenden Grundsätze von verderblichen Tendenz besonders in Hinsicht der katholischen Kirche sind, und solche namentlich die gemeine Volksklasse, welcher dieser Buch, zumal in böhmischer Sprache abgefasst ist, meistens in die Hände kommen würde, irre leiten könnte.“ NA, PG, 1826-30, kt. 1432, fas. 16/15, č. 677/4, F. Willmann Sedlitzkému 24. 2. 1826 (koncept). - Drážďanské vydání *díla Praxis Pietatis* (v českém jazyce) bylo v 1. polovině června 1847 ohodnoceno *erga schedam*: viz <<http://zensur.univie.ac.at>>.

³⁴⁹ NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/18, č. 5423/4 a 3825, [E. v.] Weissenfeld zemskému prezidiu 23. 10. 1827 a 31. 7. 1828. „[...] die Absicht der Lesegesellschaft auf bloße Unterhaltung hinausgeht und Werke in böhmischer Sprache, welche Oekonomie, Künste und Gewerbe behandelt, bald erschöpft seyn dürfen.“

³⁵⁰ O nich ŠIMEČEK (1981b), zvláště s. 74, 81. - 7. července 1818 povolilo zemské prezidium na základě souhlasného vyjádření plzeňského krajského úřadu vznik čtenářské společnosti v Radnicích, podporované místním farářem Antonínem Puchmajerem a majitelem panství, hrabětem Kašparem Šternberkem. Na základě kontroly prezidiálních protokolů o cenzurních záležitostech požadoval policejní dvorský úřad 30. července vysvětlení, z jakého důvodu bylo povolení ke vzniku společnosti uděleno. Vyjádření nejvyššího purkrabího Kolowrata z 24. 8. 1818 Sedlitzkého uklidnilo a policejní dvorský úřad proti zřízení společnosti nevyslovil námitek. AVA, PHSt, kt. 827, fas. 2269 ex 1818. - Celá záležitost byla otázkou výkladu pojmů, na rozdíl od právně nezakotvených čtenářských spolků (Lesezirkel, Leseverein) bylo zřizování výpůjčních knihoven (Leihbibliothek), definovaných většinou jako komerční podnik, povolováno pouze v hlavních městech provincií. Vyjádření berounského krajského úřadu z let 1827 a 1828 (viz předchozí poznámka) zmiňují předpis z 29. 7. 1820 zakazující zřizování čtenářských spolků, ten se ovšem ve sbírkách zákonů ani v odborné literatuře nepodařilo dohledat.

v německojazyčných *Prager Zeitung*. Ani takové zprávy ale neměl přebírat všechny, protože čtenářské publikum českých novin je zcela jiné, stojí na nižším kulturním stupni a není schopné náležitě pochopit a vstřebat všechny zprávy, které jsou pro německé publikum vhodné.³⁵¹

Na druhé straně se v jiných případech s představou češtiny jako lidového jazyka nese-
tkáváme. Již výše byl zmíněn případ sbírky zákonů pro Moravu s názvem *Dokonalý jednatel*,
který podle upozornění čáslavského krajského úřadu podněcoval v Čechách k rolnickým ne-
pokojům. Na základě rozhodnutí zemského prezidia byla dodatečně označena cenzurním
stupněm *erga schedam* nejenom česká verze knihy, ale i původní německý originál, „*vzhle-
dem k okolnosti, že velká část obyvatel Čech sestává z německých poddaných*“.³⁵² Při posudku
zabavených modlitebních knížek z 18. století byla teologickým cenzorem H. J. Zeidlerem
označena německá kniha *Tägliches Opfer von Gott oder eine andächtige Weise das Amt der
heiligen Meße andächtig zu führen* vzhledem k několika závadným místům jako nepřipustná
k distribuci, její český překlad *Obět před Bohem, aneb Modlitby katolické* však podle jeho
názoru mohl být k prodeji připuštěn.³⁵³

Konečně je z jiné úrovně cenzurního rozhodování zdokumentován případ, který od-
krývá opačné hledisko při rozhodování o cenzuře spisu. V cenzurních aktech státní kanceláře
je zmínka o sbírce *Rautenkranz böhmische Lieder*, jejíž přípustnost konzultoval policejní
dvorský úřad. Na rozdíl od jeho pravděpodobně spíše zamítavého stanoviska se cenzor státní
kanceláře vyslovil pro udělení *reimprimatur* (jednalo se povolení k přetisku vlasteneckých
básní vydaných původně v letech 1809 a 1813) se zdůvodněním, že cenzurní omezení díla by
mohlo být vnímáno jako výraz nedůvěry vlády, čímž by mohlo být poškozeno české národní
hnutí.³⁵⁴

³⁵¹ „*Ich habe ihm [= Čelakovskému, pozn. PP] jedoch die oben erwähnte Ermächtigung noch selbst beschränkt und ihm ausdrücklich augetragen auch nicht einmal alle dort enthaltenen Artikel in die böhm[ische] Zeitung aufzunehmen, weil er ein ganz anderes, auf einer geringsten Stufe der Kultur stehendes Publikum oft aus der untersten Klasse vor sich hat, welches durch eine gute Zeitung wohl gebildet und für manches Gute empfänglich gemacht werden kann, welches jedoch im Allgemeinen nach seinem Standpunkte nicht in der Lage ist, jeden Artikel so wie das deutsche Publikum gehörig zu würdigen.*“ Chotek Hochovi 17. 12. 1835, BÍLÝ, ed. (1935), s. 233.

³⁵² Zemské prezidium rozhodlo: „*nicht nur das in Frage stehende Werk [=české vydání knihy], sondern auch mit dem Hinblicke auf den Umstand, daß ein großer Theil der Bewohner Böhmens aus deutschen Unterthanen besteht, das deutsche Original mit dem Formel erga schedam zu bezeichnen.*“ NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/43, K. Ambrosi Sedlnitzkému 1. 3. 1827 (koncept).

³⁵³ NA, PG, 1826-30, kt. 1434, fas. 16/34, J. F. Stuchly zemskému prezidiu 9. 7. 1830. Knižní revizní úřad se ovšem s Zeidlerovým vyjádřením neztotožnil a požadoval zákaz i české verze. Jak upozornil cenzurní referent Willmann ve své odpovědi z 12. 7., jednalo se ovšem pouze o teoretickou otázku - kniha byla známa z jediného zabaveného exempláře, ve kterém byla svázána spolu s dalšími zakázanými náboženskými spisy.

³⁵⁴ Posudek z 24. 1. 1836, citace dle MARX (1951), s. 180. Julius Marx pokládá za autora kancelistu tyrolského zemského soudu Johanna Wenzela Rautenkranze, který podle jeho tvrzení pocházel z Čech. Mnohem spíše se však jedná o dílo Josefa Františka Rautenkranze (1776-1817), jehož básně vydal roku 1836 v reedici Vojtěch Nejedlý - srovnej mo [Mojmír Otruba], „Rautenkranz Josef František“, in LČL (2000), III/2, s. 1219-1221.

Příběh dramatu F. Grillparzera *König Ottokars Glück und Ende* se stal v rakouském historickém vědomí synonymem těžkopádného a nepředvídatelného chodu rakouské předbřeznové cenzury. Grillprazerovo historické drama, napsané zcela v intencích rakouské vlády jako oslava zakladatele panovnického rodu Rudolfa Habsburského, se „ztratilo“ v cenzuře více než na rok a čtvrt a povolení k tisku stejně jako k divadelnímu uvedení se dočkalo až po autorových intervencích u císařovny Karolíny Augusty. Grillparzer sám z cenzurního postupu vůči svému dílu vinil radu státní kanceláře českého původu a jako důvod jeho názoru naznačoval okolnost, že český král Přemysl Otakar II. je v dramatu líčen jako démonický a mocichtivý tyran. Příslušným cenzurním radou byl Franz Joseph von Bretfeld-Chlumčžansky, synovec pražského arcibiskupa. Aktový materiál ukazuje, že snaha cenzurních úřadů o zabránění národnostních nepokojů ze strany v díle „všeobecně v nepřátelském světle líčených Čechů“ hrála při posuzování spisu opravdu roli, a to již ve stanovisku policejního dvorského úřadu sděleném při předání díla státní kanceláři.³⁵⁵ Vedle toho však cenzurní náhled na dílo ovlivnily zjevné paralely mezi českým středověkým králem a Napoleonem i skutečnost, že Grillparzer byl u cenzurních úřadů v nemilosti kvůli předchozí aféře s proticírkevní básní *Campo vaccino*. Po prvním zamítavém stanovisku se o několik měsíců později obě cenzurní instance shodly na povolení tisku díla, konečný ortel však až do císařského autoritativního rozhodnutí nepadl - opět se tak zde pravděpodobně setkáváme se situací, že pomalý postup vídeňských cenzurních orgánů plní roli faktického zákazu.³⁵⁶

Zdá se proto, že rakouské centrální úřady neměly důvod cíleně zasahovat proti projevům českého nacionalismu v případě, že se držely pouze kulturní báze a neakcentovaly politické požadavky. Politicky vyspělejší německý nacionalismus, spojený s liberalizačními tendencemi, představoval v očích centrálních úřadů daleko větší problém. Obdobná byla situace v případě ostatních národních hnutí slovanských etnik, Metternichova státní kancelář tak přibližně do roku 1843 podporovala chorvatské, respektive ilyrské tiskové produkty Ljudevita Gaje a jeho polemiky s představiteli maďarského nacionalismu.

Postoj cenzurní byrokracie k národním hnutím byl však pravděpodobně diferenciováný a závisel na konkrétních stanoviscích jednotlivých představitelů cenzurních instancí. U mnoha z nich přitom můžeme předpokládat české zemské vlastenectví, které minimálně ve

³⁵⁵ „überall mit den ungünstigen Farben geschilderten Böhmen“. Nóta policejního dvorského úřadu státní kanceláři 21. 12. 1823, cit. dle CHVOJKA (2010), s. 202.

³⁵⁶ O Grillparzerově dramatu MARX (1959), s. 28-29, NOVÁK (1953), s. 83, EMERSON (1968), s. 165-167, UHLÍŘ (2003), s. 791-795 a nejnověji včetně citací z korespondence mezi státní kanceláří a policejním dvorským úřadem CHVOJKA (2010), s. 201-204. - Jak uvádí Grillparzer ve své autobiografii, zvedla se po uvedení dramatu vlna kritiky z řad českých studentů ve Vídni. Grillparzer obdržel i anonymní výhružky poštou a jeho přátelé ho příští rok odrazovali od návštěvy Prahy. - Ke Grillparzerově *Ottokarovi* srovnej též B. Kopitar V. Hankovi 7. 5. 1824, JAGIĆ, ed. (1897), s. 56.

20. a 30. letech nemělo důvod stavět se vůči jazykově orientovanému nacionalismu jungmannovského směru negativně. Netýkalo se to přitom jen představitelů provinciální správy, ale i osob v rámci vídeňských centrálních úřadů, jako již zmiňovaného Bretfelda-Chlumčanského či bývalého nejvyššího purkrabího pražského hraběte Kolowrata, který byl od roku 1826 státním a konferenčním ministrem.³⁵⁷

S proměnou názoru jednotlivců na špičkách centrální byrokracie se ovšem postoj cenzury vůči národnímu hnutí mohl měnit. Dochází k tomu pravděpodobně na začátku 40. let, snad jako důsledek postupné nacionalizace obyvatel habsburské monarchie a úspěchů českého národního hnutí, které dochází do své masové fáze a ve větší míře začíná akcentovat politické požadavky. Katalyzátorem ke změně pohledu policejního ministra hraběte Sedlnitzkého bylo pravděpodobně vyšetřování údajného revolučního kruhu vídeňských studentů slovanského původu roku 1840. František Cyril Kampelík, údajná centrální postava celé skupiny, strávil v jeho důsledku pět měsíců ve vyšetřovací vazbě. Od počátku 40. let pak máme doložen zostřený postup policejního dvorského úřadu vůči spisům akcentujícím nacionální požadavky českého hnutí, mimo jiné vůči Kampelíkovým brožurám, obdobně můžeme pozorovat náhlý zlom přízně vídeňské cenzury vůči *Geschichte von Böhmen* Františka Palackého. Naopak po změně na postu pražského policejního ředitele roku 1846 došlo v Praze k přechodnému uvolnění poměrů ve prospěch tiskových aktivit představitelů českého národního hnutí.³⁵⁸ Změnu přízně centrálních vídeňských orgánů zažilo i národní hnutí Chorvatů roku 1843, kdy začal být ve snahách ilyrismu spatřován program na politické sjednocení jižních Slovanů bez ohledu na dosavadní správní i státní hranice. To mělo za následek razantní zostření cenzurních podmínek, včetně zákazu užívání slova ilyrský a jeho odvozenin.³⁵⁹

Na základě podrobného výzkumu seznamu povolených a zakázaných knih bude pravděpodobně možné vztah cenzurních orgánů vůči jednotlivým nacionálním skupinám a vůči jazykům jednotlivých spisů dále osvětlit. Zde jsou uvedeny pouze některé příklady možností pro další zpřesňující bádání.

³⁵⁷ Srovnej HEINDL (1991), s. 199 o dobových hlasech kritizujících množství českých úředníků příšlých do Vídně po Kolowratově jmenování.

³⁵⁸ CHVOJKA (2010), s. 85-92; NOVÁK (1953), s. 75, 100-103, KOŘALKA (1996), s. 625-626.

³⁵⁹ SUPPAN (1996), s. 104-122. Zakazovány byly také mapy znázorňující jazykovou situaci na Balkánském poloostrově, které nezohledňovaly politické hranice - CHVOJKA (2007), s. 336-337.

Analýza seznamů povolených knih z období srpna 1823 až listopadu 1824 se zabývala spisy cenzurovanými v Praze na základě jejich jazykové stránky a jejich zaznamenaného cenzurního výsledku.³⁶⁰

jazyk spisu		čeština	němčina	latina	hebrejské spisy ³⁶¹
rukopisy	bez úprav	53	133	11	4
	cenzurní úpravy ³⁶²	78	75	3	2
díla určená k přetisku	bez úprav	0	11	0	8
	cenzurní úpravy	4	4	0	1
soukromé tisky	bez úprav	1	6	0	1
	cenzurní úpravy	0	4	0	0
celkem	bez úprav	54	150	11	13
	cenzurní úpravy	82	83	3	3
Procentuální podíl spisů povolených bez úprav		39,7%	64,4%	78,6%	81,3%

Tabulka 4: Cenzurní posouzení spisů cenzurovaných v Praze v období srpen 1823-listopad 1824 na základě jazyka díla

Verzeichniß der bey der k.k. Central-Bücher-Zensur in Wien zugelassenen in- und ausländischen Werke, Journale, Handschriften, Landkarten, Zeichnungen, Musikalien, u.s.w., Wien, 1823-4.

Díky nedávno zveřejněné databázi vycházející z cenzurních seznamů zakázaných děl za léta 1833-1848 je možné porovnat počty cenzurou zakázaných rukopisů určených ke zveřejnění s dobovou statistikou literární produkce Rakouska (s výjimkou Uher) pro rok 1840:

³⁶⁰ Vždy jako jedno dílo byl započítán i soubor článků určených ke zveřejnění v časopisu. - Je možné předpokládat, že příslušný oddíl seznamu povolených knih, udávající spisy povolené v Praze zahrnoval i spisy, na jejichž konečném cenzurním posouzení se spolupodílel vídeňský policejní dvorský úřad.

³⁶¹ Zahrnuje veškerou agendu pražského hebrejského cenzora, uváděnou v seznamech povolených knih jako samostatný oddíl - vedle spisů psaných hebrejsky rovněž židovské spisy psané německy.

³⁶² Tedy *omissis deletis, correctis corrigendis, mutatis mutandis*, popřípadě jejich kombinace.

jazyk spisu	zakázané rukopisy 1833-1848 ³⁶³	literární produkce 1840 (počet svazků) ³⁶⁴
němčina	1656	1632
italština	331	1471
čeština	148	114
polština	119	67
maďarština	41	17*
hebrejšтина	27	74
latina	38	219
francouzština	20	32
srbština, chrovatština, „ilyrština“	10	44*
řečtina	3	10
jiné jazyky	7 ³⁶⁵	13

* pouze spisy cenzurované v neuherské části monarchie

Tabulka 5: Srovnání celkového počtu cenzurou zakázaných rukopisů v letech 1833-1848 a literární produkce pro rok 1840 na základě jazyka díla

Při předpokladu, že se literární produkce ve 30. a 40. letech 19. století od údajů pro rok 1840 výrazně neodchylovala, tak můžeme konstatovat, že je poměr mezi cenzurou povolenými a zakázanými díly v italském a latinském jazyce výrazně příznivější než poměr v případě českých, německých anebo polských spisů. Srovnání ukazuje rozdíly i mezi německými a českými spisy.

Pro četné hlasy z řad české vlastenecké korespondence kritizující nacionální zaměření cenzury je však možné nabídnout ještě jedno vysvětlení. České vlastenecké prostředí využívá cenzurní útlak jako součást rozporu mezi „my“ a „oni“, tedy „Češi“, případně „vlastenci“ versus „Němci“. Nepřátelský cenzurní systém se stává komponentou obrazu malého národa, obklopeného masou početnějších a silnějších národních nepřátel, neúnavně usilujících o jeho

³⁶³ <<http://univie.ac.at/zensur>>. [15. 7. 2010] Do statistiky byly započteny i zakázané písně označené cenzurním stupněm *non admittitur*.

³⁶⁴ SCHMIDL (1844), s. 2. Dobové údaje byly sestavené na základě čtvrtnáctidenních seznamů povolených knih, nepředstavují tedy statistiku skutečně vydaných svazků. Cenzurou povolené články pro časopisy statistika neznamenává.

³⁶⁵ Dalších 33 zakázaných rukopisů bylo psáno více jazyky, do statistiky proto nebyly započteny.

zkázu.³⁶⁶ Ostrými cenzurními podmínkami jsou tak vysvětlovány slabiny české národní literatury, především malý počet knih v českém jazyce, potažmo nedostatky národní agitace jako takové.³⁶⁷

Setkáváme se s tendencí interpretovat co možná největší počet cenzurních opatření jako součást cílevědomých nepřátelských opatření proti českému národu. „*Že v krajských městech německá divadla se stavějí k. p. v Litom[ěřicích], v českých pak českého netrpí - náleží k plánu velikému nám neznámému,*“ komentoval Josef Jungmann v dopise Antonínu Markovi skutečnost, že gubernium nepovolilo provozování veřejných divadelních představení v Turnově. Turnov přitom nebyl krajským městem a guberniální politika se řídila jasnou zásadou, povolovat divadelní představení pouze tam, kde by mohla být pod bezprostředním dohledem krajského úřadu, jak ostatně J. Jungmann A. Marka zpravil v předchozím dopise.³⁶⁸

Syn J. Jungmanna Josef Josefovič obdobně interpretuje zprávy o zostření cenzurních kritérií z hlediska dobových polemik uvnitř vlastenecké obce - slovo „klasické“, znamenající v kontextu cenzurních principů pravděpodobně „neobsahující nové, revoluční myšlenky“, je Jungmannem vykládáno v rámci situace na poli české národní literatury - tedy jako starší stanovisko v probíhajících polemikách uvnitř vlastenecké obce, ve sporu přízvučné a časoměrné poezie a ve sporu o analogický pravopis.³⁶⁹

Představa tvrdé cenzury nekompromisně stíhající plody českého obrození se zároveň mohla stát komponentou mystifikačních tendencí, které v raně obrozenecké společnosti nebyly nijak řídké.³⁷⁰ František Ladislav Čelakovský ve svém výčtu cenzurních neštěstí, která postihla českou literaturu, píše J. V. Kamarýtovi mimo jiné, že „*Kolarových básní polovice vymazána - a až je čisti budeš! ó nebe počiješ.*“ Svému příteli slibuje, že mu básně cenzurou vypuštěné poskytne v rukopisném opise.³⁷¹ O pět měsíců později zasílá Čelakovský devět epigramů, dále pak Kollárovy sonety. V srpnu 1821 však Kamarýtovi upřesňuje, že „*Čtyry ty Kollárovy znělky jsou ty, které censor vymazal, více jich není; jiné čtyry, které později jsem*

³⁶⁶ Zprávy o cenzurních zásadách proti českým textům tak končí F. L. Čelakovský následujícím zvoláním: „*Bohužel! že od řízení [= vláda] žádné podpory nemáme, nýbrž že jen vždy po jidášsku na naši skáze pracuje.*“ F. L. Čelakovský J. V. Plánkovi zač. 1821, BÍLÝ, ed. (1909), s. 78.

³⁶⁷ „*Juž od několika let, zdá se, jako by i národnost (vzhláště v Praze) chladnouti počínala, i méně kněh českých vycházelo. Navíc toho příčinou národnost německá, příliš mocně povstala po těch vojnách; která i na universi pražské i na jiných lyceích českých zhoubna pro nás se jeví, jiná příčina nouze o peníze, že se míň kupuje; jiná: přílišná censura, která libovolně maže, aby nic nevycházelo. Protož i máloco znamenitého v tisku se vynachází, aneb do něj hotuje.*“ J. J. Jungmann J. Kollárovi 25. 9. 1824, VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 75.

³⁶⁸ J. Jungmann A. Markovi (11. 2. 1823), Emler, ed. (1883), s. 48; J. Jungmann A. Markovi b. d. [I-II/ 1823], EMLER, ed. (1883), s. 47-48. Na základě obdobného principu nebylo ve městech bez krajských úřadů povoleno zřizování nových tiskáren.

³⁶⁹ „*Stěžují sobě cenzori na velký počet českých kněh, a že prý jen co klasického bude (snad s y a dle přízvuku) pouštěti budou.*“ J. J. Jungmann A. Markovi 21. 12. 1820, VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 17.

³⁷⁰ MACURA (1995), s. 110-117.

³⁷¹ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 9. 12. 1820, BÍLÝ, ed. (1909), s. 74.

poslal, vyjdou nyní v Dobroslavu.“³⁷² Jedním ze dvou sonetů, poslaných v dopise z 21. května 1821, je navíc vlastní báseň Čelakovského (otištěná později v jeho *Smíšených básních*). Nad-
sazený údaj o polovině cenzurou zastavených básní, který je v dalším průběhu korespondence korigován, je možné porovnat se zprávou v korespondenci Josefa Josefoviče Jungmanna:
„Básně p. Kollára z censury vyšly; dvě znělky a několik nápisů bylo vymazáno, zrovna pěkné
kousky a prachnevinné.“³⁷³ Ostatně literární historie při komentáři Čelakovského dopisů od-
hadla podíl zastavených básní v prvním vydání Kollárovy sbírky na dvanáctinu.³⁷⁴

Obdobně mystifikačním způsobem postupuje Čelakovský v případě tisku svých *Slo-
vanských národních písní*, kdy Kamarýtovi 20. června 1822 sděluje, že z jejich tisku z cen-
zurních důvodů sešlo, aby následně 18. července napsal, že už je vytlačeno prvních pět archů
sbírky.³⁷⁵ Snad je možné podobným způsobem vysvětlovat dokonce i údaj o první autorské
sbírce Čelakovského z roku 1820, která (dle dopisu Kamarýtovi) nedostala povolení k tisku,
zatímco v dopise J. V. Plánkovi F. L. Čelakovský sděluje, že od tisku sbírky upustil po kon-
zultaci s Josefem Jungmannem a že část básní plánuje vydat v rámci vlasteneckého sborní-
ku.³⁷⁶ Konečně Čelakovský mystifikuje v případě básně „Rusové na Dunaji“, první skladby z
pozdějšího cyklu ruských Ohlasů, kterou v dopise Kamarýtovi vydává za překlad díla ruského
spisovatele Semena Vojkova, který nebyl cenzurou propuštěn.³⁷⁷

Představu vlastenecké společnosti jako ostrůvku pravověrných v moři nepřátel pomá-
há utužovat korespondenční zasílání rukopisů, které nebyly cenzurou propuštěny, stejně jako
spisů obtížně sehnatelných z důvodu policejní konfiskace³⁷⁸ či explicitně zakázaných.³⁷⁹
K upevňování pocitu semknutého společenství napomáhají i upozornění na exkluzivitu sdělo-
vané informace z cenzurního prostředí či upozornění, aby adresát dopisu nesděloval jeho ob-
sah žádné jiné osobě.³⁸⁰

³⁷² F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi b. d. [VIII/1821], BÍLÝ, ed. (1909), s. 97.

³⁷³ J. J. Jungmann A. Markovi 21. 12. 1820, VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 17.

³⁷⁴ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 4. 5. 1821, BÍLÝ, ed. (1909), s. 85; F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 5. 1821, BÍLÝ, ed. (1909), s. 85. Srovnej BÍLÝ, ed. (1935), s. 288, 293, 296.

³⁷⁵ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 20. 6. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 145-146; F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 18. 7. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 147.

³⁷⁶ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 9. 12. 1820, BÍLÝ, ed. (1909), s. 73-75; F. L. Čelakovský J. V. Plánkovi b. d. [zač. 1821], BÍLÝ, ed. (1909), s. 78.

³⁷⁷ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 1. 4. 1829, BÍLÝ, ed. (1909), s. 427.

³⁷⁸ F. L. Čelakovský J. V. Plánkovi b.d. [1825], BÍLÝ, ed. (1909), s. 228-229: zasílá výtisk Tandariáše [= *Starobylá skládání*, 5. díl] který už není možné sehnat běžnou cestou, protože policie konfiskuje veškeré výtisky určené k prodeji.

³⁷⁹ „O P [patrně Thomas Paine, *The rights of man*] si tedy povíme při sejítí; musí to být kniha [slovo napsáno azbukou] nebezpečná a snad i moudrá; nebo v našich zemích u koho by byla postižena, musí si dát líbit na pět let do - vandrovat. Považ, v jaké nebezpečnosti jsem tě uvedl, ale teprve nyní jsem se to dozvěděl; však nedělá nic - zakázané ovoce- -“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 27. 4. 1822 [správně 1825] BÍLÝ, ed. (1909), s. 139.

³⁸⁰ „Prosím, tyto věci podrž všechny u sebe, žádnému se s ničím nesvěřuje; nebo málokdo i zde o tom z našinců ví, a mne jako tajemství větší částka svěřena. Tobě však o tom zprávu dáti soudím za slušno, abys věděl, co a jak se

Na stránkách vlastenecké korespondence není zpochybňována cenzura jako taková a pisatelé nemají principiální námitky proti zásahům vůči textu díla či vůči jeho samotné publikaci, pokud tyto zásahy vycházejí od autoritativních osob nacházejících se uprostřed vlasteneckého pole. Takový byl zákrok Josefa Jungmanna znemožňující distribuci článku Františka Bohumíra Štěpničky o přízvučné prozodii.³⁸¹ Na stránkách dobové korespondence se dokonce setkáváme i s případem, kdy je cenzura kritizována ne za to, že zamezila vydání spisu, ale naopak že povolení k tisku *udělila*, a to v případě článku obsahujícího názor polemizující s většinovým míněním centra vlastenecké společnosti.³⁸²

Shodu estetických názorů cenzury a proudu vlastenecké literatury ovšem mohlo způsobit personální propojení vůdčích osobností českého národního hnutí a autorů cenzurních posudků. Roli cenzora, a zároveň a spisovatele či redaktora v sociálním systému české literatury nevykonával pouze Pavel Josef Šafařík od roku 1837, nýbrž příležitostně i Josef Jungmann, kterému jakožto profesoru humanity (vyššího gymnaziálního stupně) mohlo být na základě předpisu z roku 1803 svěřeno vypracování cenzurního posudku. Roku 1828 zamýšlel již zmiňovaný František Bohumír Štěpnička, tehdy asesor bankální administrace v Brně, vydat spis pod názvem *Přeoděná Iliada*.³⁸³ Dílo bylo z Brna zasláno do vídeňské cenzury, kde byly o jeho přípustnosti vysloveny námitky, hrabě Sedlnitzky následně nechal spis zaslat k posouzení do Prahy. Knižní revizní úřad pověřil cenzurou „profesora humanity a chvalně známého českého literáta Josefa Jungmanna“,³⁸⁴ který se vyslovil proti tisku díla, které „na základě svého obsahu, formy i jazyka není vhodné do tisku“ a vyskytují se v něm navíc četné

děje.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 11 . 9. 1824, BÍLÝ, ed. (1909), s. 238. Srovnej dále F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 12. 1. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 120, K. A. Vinařický F. J. Slámovi 16. 6. 1828, SLAVÍK, ed. (1903), s. 79-81.

³⁸¹ „[Štěpničkovo pojednání v Dobroslavu] já více nemohl dostati, jsou to listy pokažené; již byl ten arch v Dobroslavu tištěn p. Jungm[ann] ale jej zaplativ kázal vyvrhnouti a zničiti, proč? snadno uznáš. Škoda je ho ale, věčná škoda! Toto pojednání kdyby se bylo ve známost uvedlo, mohlo dělat epochu v české literatuře.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 12. 1. 1822, BÍLÝ, ed. (1909), s. 120.

³⁸² „Časopis theol[ogický] se začíná tisknout [...] Jakási jalová, tupá duše, Jabulka (tuším, že z Příbrami) [=František Jabulka, kněz v Příbrami. Srovnej výše o příbramské čtenářské společnosti] sem též poslal pojednání, v němž dokazuje, že se Čechům blaženě a spasitedlně stalo, že byli na Bílé Hoře poraženi, že jím jezovitská holomci knihy popálili, a že Čechům více starati se o scripta ad castos vedoucia mravos, nežli o jiné částky literatury, a byť by žádnou literaturu neměli, jen když prý čistotu náboženství ukáží, již prý se vše stalo. [...] Mrzutě odhodil jsem to pojednání, nepřčetv je ani do polovice, takový šeredný a hanebný oumysl ze všeho prosakuje, že bych se věru za Čechy hanbil, kdyby takové nekřesťanské hloupopopské důmněnky lhostejně přijali Naše jak vždy slavná cenzura to propustila, jak s tím ale redaktori ještě naloží, nevím. Vyjdeli však to tiskem, hodím hned první svazek do pece, a ani na řádek se více nepodívám. Šibenici, na ni popa takového, a na krk mu to pojednání i s imprimatur. Sotva částečka lidu mezi námi k rozumu přišla, již opět hovad nadělati.“ F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 24. 2. 1828, BÍLÝ, ed. (1909), s. 342-343.

³⁸³ Pravděpodobně se jednalo o travestii Iliady na základě německého překladu F. L. Stolberga, jejíž první část uveřejnil Štěpnička v letech 1826-7 v *Poutníku slovanském*, srovnej mo [Mojmír Otruba]: „František Bohumír Štěpnička“, in: LČL (2008), IV/1, s. 765.

³⁸⁴ „dem k.k. Humanitätsprofessor und rühmlichst bekannten böhmischen Literator Joseph Jungmann“ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 6003, A. Müller (knížní revizní úřad) zemskému prezidiu 23. 12. 1828.

závadné pasáže neslušného charakteru.³⁸⁵ Rovněž druhý Štěpničkův pokus po přepracování díla, který do Prahy došel stejnou úřední cestou na počátku roku 1830, Jungmann odmítl připustit k tisku s poukazem na nulovou literární hodnotu díla.³⁸⁶ Můžeme pouze spekulovat, zda v Jungmannově názoru na přípustnost díla hrály svou roli i odlišné prozodické a pravopisné představy Štěpničky, odlišující se od názorů Jungmanna a jeho literární skupiny.³⁸⁷

O tom, že nehledě na korespondenční hlasy nemůžeme vzájemný vztah české národně orientované společnosti a státního aparátu rozhodně vnímat jako čirý antagonismus, svědčí nejlépe dokument ze září 1824. Můžeme jej interpretovat jako snahu instrumentálně využívat policejní a dvorský úřad pro podporu českého národního hnutí v začínajících nacionálních konfliktech na území Prahy. Ty můžeme nejpozději od konce druhého desetiletí 19. století předpokládat mezi členy vlastenecké společnosti a osobami, které se jednoznačným způsobem identifikovaly s německým národním hnutím. Takovouto osobností byl například prefekt Akademického gymnázia Franz Petritsch, o jehož protičeském smýšlení existuje v dobové korespondenci i pozdějších pamětnických hlasech množství svědectví, a snad i Franz Pöllner, ředitel gymnaziálních studií.³⁸⁸ Jako jednoznačně nacionálně motivované tak můžeme vnímat konflikty mezi ním a Josefem Jungmannem ohledně nepovinného vyučování českého jazyka na Akademickém gymnáziu.

Tento nacionální konflikt se pokouší zvrátit anonymní³⁸⁹ dopis nacházející se v aktech policejního dvorského úřadu pod označením *Geheime Verdeutschungsgesellschaft in*

³⁸⁵ „Professor Jungmann erklärte sich hiernach aus mehreren, in dem beifolgenden Originalgutachten [není zachováno] angeführten Gründe dahin, daß die oben benannte Travestie weder ihrem Gehalte, noch ihrer Form, noch auch der Sprache nach geeignet sey, im Drucke zu erscheinen.“ Tamtéž. Posudek Jungmanna dokonce zvažoval udělení cenzurní formule *typum non meretur*.

³⁸⁶ „ohne literarische Werth und des Druckes unzulässig“ Tamtéž, č. 483/4, F. Willmann Sedlnitzkému 7. 2. 1830 (koncept).

³⁸⁷ mo [Mojmír Otruba]: „František Bohumír Štěpnička“, in: LČL (2008), IV/1, s. 764-5. O kritickém až výsměšném postoji mladé české básnické generace vůči Štěpničkovi srovnej J. Jungmann V. Karešovi 20. 4. 1820, ČERNÝ, ed. (1890), s. 111; F. L. Čelakovský J. V. Kamarýtovi 21. 8. 1821, 27. 3. 1823, 30. 1. 1825, BÍLÝ, ed. (1909), s. 99, 167-168, 248-249. O samotné cenzuře *Přeoděné Iliady* nenacházíme ve vlastenecké korespondenci žádnou zmínku. - Po Štěpničkově smrti roku 1832 jeho brněnští přátelé Alois Vojtěch Šembera a Dominik Kinický obrátili na Františka Palackého s prosbou o vydání *Přeoděné Iliady*, ten však jejich přání nevyslyšel - srovnej A. V. Šembera F. Palackému 24. 11. 1832, 7. 12. 1832 a 11. 12. 1834, FIŠER, ed. (2002), s. 32, 39, 47.

³⁸⁸ O F. Petritschovi např. J. J. Jungmann A. Markovi 4. 5. [1826], VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 103: „Petrič, úhlavní nepřítel Čechů, svými lži všem Čechům překáží, a víme, že tenkrát, co Tvrď, rada u gubernium, a jiní vymohli, to on, ten hanebník, ošemetně utrhavě zvrhl. [...] Petrič ondy povídal: kdyby prý jemu českou knihu kdo ukázal, že by umřítí musel - a kdyby ji jeho psu ukázal, ten že by se zblil.“ O stížnostech Josefa Jungmanna (st.) na Petritschovu vypjatou nacionální náruživost dále SAK (2007), s. 96, 101, 104. Franz Pöllner je vedle Petritsche jako nepřítel národních snah řazen např. v listu K. A. Vinařického F. Slámovi 12. 1. 1832 - SLAVÍK, ed. (1903), s. 242, byť bývá většinou uváděno, že osobní antipatie vůči J. Jungmannovi nechoval - SAK (2007), s. 96.

³⁸⁹ Vlivem poškození příslušného místa požárem a vodou při hašení nelze vyloučit ani možnost, že podpis k dokumentu připojen byl a dnes není zachován.

Böhmen.³⁹⁰ Obsahuje upozornění na aktivity tajné protistátně smýšlející společnosti, která se v Čechách před časem rozmohla. Jejím ideovým tvůrcem je údajně bývalý profesor náboženské nauky Bernard Bolzano, kdysi horlivý příznivec Napoleona, který sice po svém odstranění z univerzity žije „na venkově v temné krajině uprostřed lesů a skal“, není však ani zdaleka tak neškodný, jak by se mohlo zdát. Tajná společnost jím založená sestává ze studentů, právníků, vychovatelů i osobností majících důležitý hlas ve studijních záležitostech. Anonymnímu pisateli, který se v závěru listu prezentuje jako osoba do národnostních sporů nezatažená, která ovšem požívá na české straně jisté důvěry, se údajně o pouhý krůček nepodařilo získat opis stanov, reprodukuje však jejich obsah: hlavním cílem je vyhladit českou řeč, učinit Čechy („Böhmen oder Czechen“) nejprve literárně, potom i politicky závislé na Německu („Teutonia“), a konečně vypudit habsburskou dynastii z Čech. Poněmčovací společnost je zajisté podporována z Pruska a odpovídá tajným plánům pruského kabinetu posunout hranice až na Labe. Z jednání tajné společnosti tak vyplývají mnohé skutečnosti, které se v posledních letech v Čechách přihodily, kromě jiného zákaz vyučovat češtinu nepovinně na gymnáziích anebo krach plánů na zřízení české hlavní školy.³⁹¹ Vzhledem k tomu, že členy tajné společnosti jsou gymnaziální profesori i prefekti (zde nejspíš narážka na Petritsche), kteří jsou tvůrci zpráv adresovaných vyšším úřadům, roste tak její vliv na chod státních záležitostí. Aby totiž dosáhli svého cíle, označují Čechy, kteří se zabývají českou literaturou, jako podezřelé osoby pro stát, jako karbonáře, a za touto maskou pak mohou lépe pracovat.

Pisateli anonymního udání se tak v první části spisu podařilo umně propojit jednání domnělých či skutečných odpůrců českého vzdělávání s okolnostmi, majícími státní aparát patrně popudit k postupu proti aktivitě spolku, tedy s ideovou aktivitou před několika lety sesazeného Bernarda Bolzana,³⁹² s úctou k Napoleonovi, s averzí údajných spiklenců proti habsburskému domu a jejich náklonností k Prusku. Zbytek anonymního dopisu už vyznívá poněkud méně obratně. Pisatel v něm obsáhle líčí rozmluvu ředitele gymnaziálních studií Pöllnera s Josefem Jungmannem, „nejváženějším mezi všemi“. Formou obsáhlé přímé řeči je zde podána odpověď na Pöllnerovu výtku, že se profesor Jungmann svými českými studii připravuje o čas. Jungmann dokládá své pedagogické kvality pochvalnými dekrety, zdůrazňuje nárok na svobodné rozhodnutí, čím se bude zabývat ve svých volných hodinách, a uvádí, že

³⁹⁰ AVA, PHSt, kt. 1091, fas. 8585 ex 1824. Datace Prag 3. 9. 1824. Dokument je ocitován v příloze 1 této práce.

³⁹¹ Zřízení hlavní školy na Novém Městě pražském, kde by byla vyučovacím jazykem čeština, prosazoval od roku 1820 pražský magistrát. Velmi zdrženlivě se k plánu stavila arcibiskupská konsistoř, rozhodným způsobem se ovšem za vytvoření školy, kde by čeština byla vyučovacím jazykem alespoň ve dvou ročnících, přimlouval guberniální rada František X. Twrdy vykonávající mimo jiné funkci cenzurního referenta. Svůj návrh však pravděpodobně na guberniu neprosadil, roku 1821 tak bylo rozhodnuto, že zřizovaná hlavní škola má být německá. HROCH (1999), s. 187-190.

³⁹² Na paměti je třeba ovšem mít averzi Jungmanna a patrně i jeho příznivců vůči Bolzanovi a jeho okruhu, srovnej SAK (2007), s. 54-57.

sám císař holdoval české řeči. Celý text tak ústí v apoteózu českého národního hnutí a jeho centrálního představitele.

Autora dokumentu je nutné hledat v užším okruhu příznivců Josefa Jungmanna. Významnou indicií poskytuje korespondence: ze dne 11. září 1824, tedy osm dní po dataci anonymního listu, pochází dopis Františka Ladislava Čelakovského Josefu Václavu Kamarýtovi, věnující se líčení událostí, které v poslední době české národní hnutí postihly. Mimo jiné je v něm líčena příhoda, kdy byl Jungmann volán k prefektu Petritschovi a ke studijnímu direktorovi (Pöllnerovi) k zodpovědnosti za to, že při zkouškách údajně vyžaduje znalost českého jazyka. Líčení Jungmannovy odpovědi na výtku, že svými českými studii jen mrhá časem, je textově téměř totožné s pasáží v textu anonymního podání, a hypotéza, že jeho anonymním pisatelem nebo přinejmenším spoluiniciátorem byl právě Čelakovský, se tak zdá být pravděpodobnou.³⁹³

Policejní dvorský úřad obsah udání reprodukoval v psaní pražskému městskému hejtmanovi Hochovi, nařídil zvýšenou pozornost na jakákoli znamení, která by podávala informace o existenci takovéto společnosti, jejích snahách, členech či styku se zahraničím. V případě zjištění stop má tak Hoch policejní dvorský úřad neprodleně zpravit.³⁹⁴ Tím údaje o vyšetřování tajné poněmčovací společnosti v archivním fondu policejního dvorského úřadu končí.

Pokus z centra české vlastenecké společnosti o získání výhody v rámci nacionálních sporů denunciací protivníka u policejního dvorského úřadu tak s největší pravděpodobností neměl žádné další následky. Samotný fakt, že se účastníci českého národního hnutí při snaze o získání výhody vůči nacionálně německy smýšlejícím protivníkům obrací anonymním dopisem na vídeňský orgán, však můžeme interpretovat jako indicii, že oni sami ve 20. letech 19. století centrální policejní a cenzurní úřad jako nacionálně zaujatý nevnímali.

³⁹³ BÍLÝ, ed. (1909), s. 237-238. Výňatek z dopisu je podán v příloze 2. Přijmeme-li hypotézu o Čelakovském jako autorovi anonymního dopisu, pak vyznívají následující pasáže z citovaného dopisu Kamarýtovi ohledně nepřestávajícího udávání městské policii i nabádání adresátovi, aby obsah dopisu udržel v tajnosti, v poněkud jiném světle.

³⁹⁴ AVA, PHSt, kt. 1091, fas. 8585 ex 1824, Sedlnitzky Hochovi 14. 10. 1824.

8. GEORG NORBERT SCHNABEL A CENZURA STATISTICKÝCH DĚL

V listopadu 1818 a v září 1819 vyšel po řádném cenzurním řízení u pražského nakladatele Widtmanna dvoudílný spis *Die europäische Staatenwelt* s podtitulem *Ein Versuch, die Statistik in der vergleichend-räsonnirenden Methode zu behandeln; nebst einer vorausgeschickten theoretischen Einleitung in die Statistik*.³⁹⁵ Jeho autor Georg Norbert Schnabel (1791-1857) měl ve svých sedmadvaceti letech za sebou rychlý profesní vzestup, ne netypický pro atmosféru předbřeznových právních studií.³⁹⁶ Schnabel byl absolventem filozofických a právnických studií na pražské univerzitě, právní doktorát ovšem neobdržel zde, nýbrž roku 1816 na univerzitě ve Vídni, kde od října téhož roku působil jako suplent politických věd a statistiky. Účastnil se několika konkurzů na uvolněné stolice právnických fakult v rakouské monarchii, už v roce 1817 mu pak byla udělena profesura statistiky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě.³⁹⁷

Dobové chápání statistiky jako předmětu, vyučovaného během prvního ročníku právnických studií, se od dnešního významu pojmu odlišovalo, jednalo se o nauku o „stavu“ státu, o státním zřízení a státním právu evropských zemí. V tomto smyslu byla také zamýšlena Schnabelova kniha. Už svým podtitulem se dílo přihlásilo k srovnávací metodě na základě synkretistického rozumového uvažování (*vergleichend-räsoni[e]rende Methode*) spíše než na výčtu jednoznačných údajů, zároveň se netajilo záměrem přispět k jednoznačnému etablování statistiky jako vědeckého předmětu.

Dle údajů z přípisu policejního prezidenta Sedlnitzkého pražskému nejvyššímu purkrabímu Kolowratovi ze dne 3. 1. 1820 vzbudilo Schnabelovo dílo, zvláště pak jeho druhý díl,

³⁹⁵ NA, PG, 1821-25, kt. 1267, fas. 12/10, č. 2152, F. X. Widtmann zemskému guberniu 29. 2. 1820, zde jako příloha účty za tisk obou děl u Gottlieba Haase. Oba díly nesou vročení 1819. - Impresum Kaspar Widtmann na titulu knihy je třeba chápat jako název firmy, nástupcem jmenovaného knihkupce se po jeho smrti roku 1815 stal syn Franz Xaver Widtmann. Srovnej NOSOVSKÝ (1927), s. 198; KÖLLNER (2000), s. 145.

³⁹⁶ Srovnej SLAPNICKA (1993), s. 35-36. Věk jmenovaných řádných profesorů práv se v předbřeznovém Rakousku pohyboval často pod hranicí 30 let. Dle dobového přesvědčení mívali ve vypisovaných konkurzech na právní profesury úspěch pouze ti uchazeči, kteří konkurzní zkoušku skládali ve Vídni - výsledky konkurzů o profesorské místo na pražské právní fakultě pro 1770-1819 vskutku tento předpoklad potvrzují. Zároveň ovšem byli jednoznačně upřednostňováni uchazeči narození v českých zemích, což je skutečnost, kterou dobové prameny i dnešní historické bádání interpretují jako výraz českého zemského patriotismu - srovnej SLAPNICKA (1993), s. 40.

³⁹⁷ AVA, StHK, kt. 312, 5/Prag Jus Natur-Staats-Völker-Kriminalrecht, 30 ex 1833. Tamtéž, kt. 312, 5/Prag Jus Statistik, 42 ex November 1816, 191 ex September 1817, podrobně dále OBERKOFER (1982), s. 76-77 a OBERKOFER (1984), s. 104-105. G. N. Schnabelovi byla pražská profesura statistiky udělena až napodruhé - první konkurz byl ovlivněn úmrtím kandidáta na pozici původně doporučeného. Císař František proto rozhodl v souladu s přáním pražského právního studijního direktoriátu o vypsání druhého konkurzu, ve kterém se předpokládala účast většího počtu zájemců. V něm doporučoval pražský studijní direktoriát jednoznačně dosavadního adjunkta Karla Härdtela, vídeňští profesori však vzhledem k úrovni písemného vyhotovení konkurzních otázek upřednostnili Schnabela a doporučili jej císaři na prvním místě. Vedle toho se Schnabel v letech 1816-17 ucházel o profesuru statistiky a politických věd v Olomouci a ve Lvově.

ve Vídni nepříjemný rozruch, který Sedlnitzkého donutil podrobit spis novému cenzurnímu řízení. V něm se cenzor, vídeňský profesor přírodního, státního a obchodního práva Eugen Kaster, vyslovil pro zákaz díla (formou *damnatur* či *erga schedam*), protože se vyznačuje nesprávnou tendencí, obsahuje některá vysoce závadná místa a živí podezření, že jeho autor náleží do skupiny „nejprudších demagogů“.³⁹⁸ Sedlnitzky proto nejvyššího purkrabího žádal o přešetření způsobu, jakým byla takto závadná kniha připuštěna k tisku spolu s bližší charakteristikou G. N. Schnabela, zvláště z hlediska jeho chování jakožto veřejně působícího pedagoga. Konečně bylo - až do definitivního vyřízení případu - nařízeno zabavit veškeré exempláře nacházející se na knižním trhu.³⁹⁹

Zjišťování u knižního revizního úřadu odhalilo, že cenzura rukopisu Schnabelova díla byla v souladu s dekrety z 6. 3. a 16. 6. 1803 svěřena právníckému studijnímu direktorovi, který vypracováním posudku pověřil profesora Wenzela Gustava Kopetze, přednášejícího na pražské právnícké fakultě politické vědy. Schnabelův kolega postupoval při cenzurování prvního dílu zcela v duchu předpisu z 14. září 1810 - jeho posudek na zachovaném cenzurním lístku obsahuje pouhé dvě věty, ve kterých zdůraznil čistě vědecký charakter spisu. Tím, že publikace zároveň není zamýšlena jako učebnice, nestojí jejímu tisku v cestě žádné překážky.⁴⁰⁰ Druhý díl byl cenzurován ve dvou částech, vůči první z nich nevznesl W. G. Kopetz žádné připomínky,⁴⁰¹ druhá část dle něj obsahuje témata, o kterých se v současné době vedou spory, je však podána s dostatečnou umírněností, proto není žádný důvod pro nesouhlas cenzury.⁴⁰²

³⁹⁸ „[...] in der obbezeichneten, im Ganzen keine richtige Tendenz verrathenden Werke viele höchst anstößige Stellen vorkommen, welche die Grundsätze und Gesinnungen des Verfaßers in das widrigste Licht stellen, und den Verdacht begründen, daß derselbe in die Klasse der heftigsten Demagogen gehöre.“ Sedlnitzky Kolowratovi 3. 1. 1820, NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, č. 381.

³⁹⁹ Tamtéž. Jméno vídeňského cenzora je zmíněno v Sedlnitzkého nótě Metternichovi ze 6. 7. 1821, opis, Haus-Hof- und Staatsarchiv, Staatskanzlei, Notenwechsel mit der Polizeihofstell, kt. 37 (dále jen HHSta, StK, NtW mit PHSt).

⁴⁰⁰ „Vorliegendes Manuscript ist ein rein wissenschaftliches Product; es biethet daher auch dem Censor keinen Stoff zum Tadel dar, welcher hier nur vom Recensenten aufgespürt werden mag. Da übrigens d[er] Herr V[er]f[asser] dieses Werkchen nicht als ein Lehrbuch ankündigt, so kann dem Drücke desselben um so weniger irgend ein Hinderniß gelegt werden.“ Posudek W.G.Kopetze na cenzurním lístku z 14. 8. 1818. Rukopis byl zaslán k cenzurnímu posouzení 8. srpna; imprimatur bylo uděleno F. Willmannem 18. 8. NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, příloha k č. 464/4.

⁴⁰¹ „Der Unterschriebene findet in diesem Werke durchaus keine den CensurVerordnungen anstößige widersprechende Stellen, und glaubt daher dasselbe ganz zum Drucke geeignet.“ W. G. Kopetz 25. 4. 1819. K cenzurnímu posouzení podáno 18. 4. 1819, imprimatur uděleno guberniálním radou F. Twrdým 26. 4. Tamtéž.

⁴⁰² „Obschon d[er] l[öbliche?] V[er]f[asser] in dieser Abtheilung seines Werkes manche Objecte zu behandeln hatte, welche zwischen den Parteien der Zeit im Zwiste liegen; so geschah doch die Ausführung seiner Arbeit mit einer solchen Mäßigung, daß an seinen Meinungen nur der anders denkende, und zwar bloß deßwegen, einen Anstoß nehmen kann. Da hierin kein Grund einer Mißbilligung von Seite der Censur liegt, so findet auch der Unterschrie[bene] aus diesem Gesichtspunkte nichts dagegen zu erinnern.“ W. G. Kopetz 28. 6. 1819. Podáno 16. 6., imprimatur F. Twrdy 6. 7. (s poznámkou *brevi manu*) Tamtéž.

V příkrém kontrastu s Kopetzovým míněním stojí posudek profesora Eugena Kastera, který můžeme porovnat se zněním příslušných pasáží Schnabelovy knihy. Vídeňský cenzor nejprve obsáhle polemizuje s odbornou hodnotou díla i se Schnabelovou snahou etablovat statistiku jako samostatnou vědní disciplínu. Statistika je dle Kastera škodlivá v případě, že uvádí škodlivá nebo nepřesná data, má-li být k prospěchu, měli by ji pouze vyšší státní příslušníci přednášet svým služebně mladším kolegům. Statistika nemůže přispět ke studiu státního zřízení, které mají namísto toho posuzovat politici či publicisté. Schnabel se v teoretické kapitole dotýká otázky, jakým způsobem má vláda stát přiměřeně spravovat, což jsou okolnosti, do kterých se statistik vměšovat nesmí. Mnohem více měla tato kapitola obsahovat obecné údaje o tom, co to jsou statistická data a jakým způsobem je lze využít. Kniha prý uvádí nepřesné a letmé údaje o dějinném vývoji evropských států, pasáž o vzniku a vývoji evropských státních zřízení je „chaotický, jednostranný, ahistorický a nesouvislý žvást“.⁴⁰³ Dílo zasahuje do všech příbuzných oblastí (jako je válečné právo či diplomacie) a stává se tak jakousi vědou věd, vlastní statistická část je však napsána povrchně a nedbale. Zdá se především, že celé líčení dějin státního zřízení má namísto služby statistice přivést ke slovu reprezentativní ústavy.

Kaster se zde dotýká dobově vysoce aktuální státoprávní otázky. Ve článku 13 Spolkových akt Německého spolku byla zakotvena existence zemských ústav (landständliche Verfassung) jednotlivých členských států. Při určování definitivního charakteru spolku pak byly vedeny diplomatické spory o výklad tohoto pojmu. Metternich spolu se svým prominentním rádcem Friedrichem von Gentzem prosazoval značně restaurativní interpretaci, která by plně odpovídala monarchistickému principu rakouského státu. „Landständliche Verfassung“ tak chápal jako ústavu stavovskou, kdy se na moci vymezeným způsobem podílí zástupci konkrétních společenských tříd a jejich partikulárních zájmů. Naproti tomu reprezentativní ústavy (Repräsentativverfassung) svěřují bezprostřední účast na zákonodárství a na nejdůležitějších státních záležitostech osobnostem, které zastupují celkovou masu národa. Takové ústavy pak odvozují suverenitu z lidu a pro státní zřízení německých spolkových států jich dle Metternicha nemá být užito, ostatně prý neodpovídají německé dějinné tradici. Při výkladu článku 13 během karlovarské konference v srpnu 1819 i během následných vídeňských konferencí Metternichovo pojetí zvítězilo a definitivně bylo ustáleno ve Vídeňských závěrečných aktech

⁴⁰³ „[der Verfasser hat] auch ein chaotisches unhistorisches, einseitiges, unzusammenhängendes Geschwätze in die Querre und Ränge geliefert.“ NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, příloha k č. 381/4, opis, 29. 12. 1819, nesignováno (autorství viz výše).

z května 1820, ačkoli byla mlčky uznána platnost ústav jihoněmeckých států vycházejících spíše z reprezentativního pojetí.⁴⁰⁴

Schnabelův výklad se blíží Gentzově definici obou pojmů, zachází však ještě dál a prohlašuje, že se ideální typ reprezentativního zřízení v žádné evropské monarchii nevyskytuje, neboť ve všech z nich jsou zachovávány výsady dané původem, například prostřednictvím existence dvoukomorových zákonodárných sborů. Tyto stavovské zbytky jsou pak výslovně označeny jako antimoderní prvek.⁴⁰⁵ S míněním cenzora Kastera, že je autor knihy rozhodným příznivcem reprezentativní ústavy, lze proto vcelku souhlasit. Cenzurní posudek rovněž vytýká, že jsou jako příklad hodný k následování označováni králové bavorský a bádenský, kteří umožnili účast na zákonodárství všem vrstvám společnosti.

Líčení vývoje ve Francii od absolutismu a jeho svržení přes přípravu ústavy, selhání revoluce vedené zbožňováním vysněné rovnosti, vznik císařství až k návratu legitimní královské dynastie cenzor jako takové nevytýkal (ostatně jméno země není ve Schnabelově textu výslovně zmíněno a líčení revolučních poměrů je podáno pomocí citace Schillerovy Písně o zvonu).⁴⁰⁶ Vadil mu ovšem závěr kapitoly, dle kterého od dob Francouzské revoluce i v ostatních evropských státech zesílilo volání po reprezentativní ústavě.

Rovněž se v pasáži věnující se původu státní moci se cenzor Kaster nepohoršoval nad úvahami opírajícími se o teorii přirozené smlouvy, jak by bylo možné předpokládat,⁴⁰⁷ za závadné ovšem považoval tvrzení označující jako pochybnou právní legitimitu moci v případě, že byla svévolně uchopena prostřednictvím uzurpace. Podle cenzora tento výrok nepřímo polemizuje s výsledkem obnovy poměrů po napoleonských válkách - restaurací původní vládní moci byla totiž jednoznačně prokázána zásada, že uzurpace moci právně možná naprosto není.

Závadnými jsou shledány i pasáže týkající se právního vývoje habsburských států. Cenzor kritizoval anekdotu o volebním heslu Karla V. a výrok o nezávislé moci říšských knížat během třicetileté války. Velké námitky vznesl Kaster proti líčení českého stavovského povstání, nesouhlasil s formulací o omezení výsad českých stavů Ferdinandem II. a odmítal označovat volbu Fridricha Falckého jako výraz stavovské volební svobody. Čechy navíc po porážce povstání nebyly připojeny k Rakousku, jak tvrdí Schnabel, pouze bylo potvrzeno nástupnictví Habsburků v Českém království. Příslušné líčení je podle cenzora zcela nevlástecké a takovéto chybné údaje uvádějí statistiku do ještě horšího světla.

⁴⁰⁴ RUMPLER (1997), s. 203, a především STOLLBERG-RILINGER (2006), zvl. s. 293-294 (včetně citací z Gentzových teoretických spisů).

⁴⁰⁵ SCHNABEL (1819), 2, s. 102-131, zvláště s. 114-116.

⁴⁰⁶ SCHNABEL (1819), 1, s. 196-199.

⁴⁰⁷ SCHNABEL (1819), 1, s. 85-87.

Na několika místech cenzurního posudku označuje Kaster Schnabelem použité výrazy jako argumentaci moderních demagogů, a spojuje tím Schnabela se zastánci liberálních a nacionálních myšlenek v německých státech (především v Prusku), kteří byli v době těsně po schválení Karlovarských usnesení masivně propouštěni ze státní správy anebo z univerzitních postů. Jako historická ignorance je tak cenzorem označeno spojení vlastnictví moci a svévole anebo podobnost mezi evropskými národy a dospívajícími syny, kteří se chtějí podílet na rozhodování o svých záležitostech. Kritizován je rovněž výraz „přílišné vládnutí“ naznačující nadměrné zasahování státu do osobní sféry jednotlivce, byť jej Schnabel užívá jako parafrázi výroku, se kterým polemizuje.⁴⁰⁸ Konečně považuje za velmi nevhodný způsob, jakým je v textu popisována policie. Schnabel vysvětluje důvody, proč je tato instituce téměř všude nenáviděna. K tomu dochází ve chvíli, kdy policie překročí hranice své účelné působnosti. Za zvláště závadná pokládá cenzor slova o neregulovaném vyzvědačství, která ničí důvěru občanů a klid jejich rodin (byť jsou poznámkou v textu omezena na situaci ve Francii).⁴⁰⁹

Všechna jednotlivě popisovaná místa tak cenzor Kaster pokládá za jasné důkazy nepolitické tendence, nečistých zásad a protivlasteneckého smýšlení autora. Proto by dílo mělo být buď zakázáno, nebo přístupno pouze *erga schedam*.⁴¹⁰

Prezidium pražského gubernia nechalo v souladu se Sedlnitzkého přípisem dočasně zabavit exempláře knihy nacházející se u knihkupce Widtmanna a provést prohlídku u všech ostatních knihkupců. Po srovnání původních cenzurních lístků s Kasterovým posudkem si potom od Wenzela Gustava Kopetze vyžádalo ospravedlnění, které bylo následně 8. 2. 1820 zasláno k posouzení policejnímu prezidentovi spolu s vyjádřením Georga Norberta Schnabela. Ten spolu s omluvou navrhl zemskému prezidiu, že je připraven nechat na místo napadnutých pasáží vytisknout nové listy, které by závadný text neobsahovaly.⁴¹¹ Hrabě Sedlnitzky nechal následně 16. února 1820 zaslat Schnabelovo dílo spolu se souvisejícími materiály vídeňské studijní dvorní komisi, mající vrchní dohled nad univerzitní výukou. Její vyjádření nepřiznávalo pravdu ani jednomu z předchozích cenzurních posudků. Pražský cenzor Kopetz prý mohl postupovat obezřetněji a závadná místa textu buď vymazat nebo doporučit k přeformulování, na druhé straně cenzor policejního dvorského úřadu postupoval s přílišnou

⁴⁰⁸ SCHNABEL (1819), 1, předmluva, s. IV. V originále „zu viel regieren“.

⁴⁰⁹ SCHNABEL (1819), 2, s. 172-173.

⁴¹⁰ „Alle diese ausgehobenen Stellen machen die unredliche Tendenz die unreinen Grundsätze u. die unpatriotische Gesinnungen des Verfassers nicht zweifelhaft.“ NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, příloha k č. 381/4. Srovnej OBERKOFER (1984), s. 106.

⁴¹¹ NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, č. 464/4, F. Tvrdy profesoru Martinu [!] Gustavu Kopetzovi 22. 1. 1820 (koncept). Text Kopetzova ospravedlnění ani Schnabelova vyjádření zachován není, v archivních materiálech se nenachází ani koncept příslušného průvodního dopisu. Údaje jsou získány z podacích protokolů (NA, PG, kniha 124, popis k č. 726/4, 825/4) a z HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 37, nota Sedlnitzkého Metternichovi z 6. 7. 1821 (opis).

přísností. Prodej Schnabelova díla tak může být znovu povolen, pokud budou závadné pasáže nahrazeny nově vytištěným textem. Sedlnitzky si vyžádal k tomuto vyjádření nový komentář od cenzora Kastera a ve chvíli, kdy ten trval na svém původním stanovisku o závadnosti díla a Sedlnitzky se s jeho míněním ztotožnil, zaslal 6. 7. 1821 Schnabelovo dílo spolu s veškerými souvisejícími akty Metternichově Státní kanceláři s prosbou o sdělení, jak má být dílo posuzováno z hlediska „vyšší“, tedy zahraniční politiky. Od začátku projednávání případu tak uplynul více než rok a půl.⁴¹²

Mezitím se vyšetřování rozběhlo i v jiné rovině. Pro studijní dvorskou komisi i policejní dvorský úřad byla klíčová otázka, jestli bylo Schnabelovo dílo zamýšleno jako příručka pro výuku a zda Schnabel názory v knize uvedené také veřejně vyslovuje během svých přednášek na právnické fakultě. Nejvyšší policejní úřad poskytl studijní dvorské komisi dva sešity žakovských spisů z přednášek (Schüler-Schriften über den Lehrvortrag des Dr. Schnabel) - snad se jednalo o konfidentské zápisky posluchače - které obsahovaly závadné, s chodem monarchie neslučitelné myšlenky. Prezident komise hrabě Goes se obrátil 8. července 1820 na české gubernium s prosbou o podrobné prostudování zápisků a o vyslechnutí profesora Schnabela, zda tyto závadné myšlenky opravdu přednáší. V Praze byla záležitost patrně odložena ad acta, protože se vyšetřování rozeběhlo až po urgenci studijní dvorské komise z 2. prosince 1820. Obsáhlý protokol o výsledku Schnabela provedeném guberniálním radou Franzem Willmannem ve dnech 16.-19. prosince byl zpět do Vídně zaslán s poznámkou, že podle mínění pražského prezidia gubernia Schnabel dostatečně osvětlil, že žádná ze závadných vět na jeho přednáškách nezazněla. Musely být proto studentem zapsány vlivem nedorozumění, nepozornosti a částečně i vlivem vlastního svévolného rozvedení Schnabelem přednášených údajů. Profesor Schnabel vyučuje úvod ke statistice podle schválené učebnice vídeňského profesora Bisingerera, a protože žádná aktuální učebnice k evropské statistice neexistuje, vyučuje ji podle vlastnoručně sestavených sešitů, které jsou předkládány právnickému studijnímu direktoriátu ke schválení. Podle údajů prezidia gubernia je Schnabel poctivým občanem, který se mohl v mladém věku zmýlit, ovšem nejednal tak ze zlého úmyslu. Pokárání vzhledem k dřívějším úvahám a nerozvážnostem obsažených v díle *Die europäische Staatenwelt* by Schnabelovi posloužila jako odstrašující varování a uchránila by ho od nepřipustných názorů.⁴¹³ Studijní dvorská komise konečně dekretem z 14. dubna 1821 shledala, že výsledek vy-

⁴¹² HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 37, Sedlnitzky Metternichovi 6. 7. 1821 (opis); OBERKOFER (1984), s. 105-106.

⁴¹³ NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, č. 3566/163 (5104/2), Peter hrabě Goes Kolowratovi 8. 7. 1820; tamtéž, č. 8347/1967 (8886/2), Prokop hrabě Lažansky Kolowratovi 2. 12. 1820; tamtéž, č. 8886/2, Fr. Willmann hr. Lažanskému 20. 12. 1820 (koncept; změny v poslední části provedené jinou rukou zdůrazňují absenci zlého úmyslu u Schnabelova cenzurního přečinu); NA, PG, 1821-25, kt. 1267, fas. 12/10, příloha k č. 2923/1821, Pro-

šetřování nepřináší důkaz takového trestného jednání, které by mohlo vyvolat propuštění Schnabela z jeho profesorského místa. Nařídilo ovšem udělit mu přísnou důtku za to, že si přinejmenším v prvním roce svého působení dovolil taková vyjádření, která u profesora rakouské monarchie nemohou být strpěna. Při opakování takovýchto výroků mu bude bez milosti jeho profesura odebrána.⁴¹⁴ Co se týče samotného díla *Die europäische Staatenwelt*, studijní dvorská komise již ve svém předchozím vyjádření sdělila názor, že se plně jedná o záležitost policejního a cenzurního dvorského úřadu.

Do hry konečně vstoupil ještě další faktor. Pražský knihkupec Franz Xaver Widtmann nesouhlasil se zabavením díla, které v Praze prošlo řádně cenzurou a při jehož vydání se tedy nedopustil žádného přestupku. Dle jeho argumentace se tak řádně cenzurované a zaplacené dílo stalo jeho právoplatným majetkem, který nemůže být žádnému občanu státu bez plnohodnotné náhrady odebrán. Obrátil se proto 29. února 1820 na zemské gubernium s prosbou o úhradu škod způsobených zabavením exemplářů knihy *Die europäische Staatenwelt*. Z účtu za tisk knihy, které k žádosti přiložil, mimochodem vyplývá pikantní skutečnost - korektorem sazby obou svazků Schnabelova díla byl Heinrich Dambeck, profesor estetiky a zároveň pražský cenzor.⁴¹⁵ Na tuto okolnost v pozdějším úředním chodu záležitostí nijak upozorňováno nebylo.

Agilní Widtmann při absenci vyrozumění o náhradě škody své žádosti opakoval - během roku 1820 využil návštěvy Františka I. v Praze, aby žádost předal přímo císaři.⁴¹⁶ Opakovanou žádost v listopadu 1821 adresoval rovněž císařskému majestátu. František I. si vyžádal vyjádření od prezidenta policejního dvorského úřadu hraběte Sedlnitzkého, který obratem 29. prosince požádal o dobrozdání státní kancelář, která od července téhož roku posuzovala přípustnost díla jako takového.⁴¹⁷

Zde bylo posouzení svěřeno dvornímu radovi Friedrichu von Gentzovi, výše zmíněnému ideovému tvůrci politiky Rakouska ohledně státoprávního svěřování zemí Německého spolku.⁴¹⁸ Text jím připraveného a Metternichem poté signovaného sdělení Sedlnitzkému byl

tokoll aufgenommen im k.k. Gubernialgebäude Prag den 16. Dez. 1820, Gegenstand: [...] Einvernehmung des k.k. Professors der Statistik an der Prager Universität Hrn. Dr. Schnabel über mehrere anstößige Lehrsätze seines Lehrvirtrags.

⁴¹⁴ NA, PG, 1821-25, kt. 1267, fas. 12/10, č. 1477/63, hrabě Geislern Kolowratovi 14. 4. 1821; tamtéž, č. 2923/2, Fr. Willmann G. N. Schnabelovi 29. 4. 1821. OBERKOFER (1984), s. 106-107.

⁴¹⁵ NA, PG, 1821-25, fas. 12/10, č. 2152, F. X. Widtmann zemskému guberniu 29. 2. 1820; tamtéž, příloha, účty Gottlieba Haase z 30. 11. 1818 a 15. 9. 1819.

⁴¹⁶ NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, č. 7387/1, Sedlnitzky Kolowratovi 30. 9. 1820 (vyjádření ohledně přiměřenosti Widtmannem požadovaného odškodnění a ohledně skutečnosti, že je dílo *Die europäische Staatenwelt* v textu žádosti označované jako příručka pro přednášky ze statistiky).

⁴¹⁷ HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 37, Sedlnitzky Metternichovi 29. 12. 1821 a tamtéž, Fr. Widtmann císaři Františkovi 27. 11. 1821, spolu s přípisem císaře z 12. 12.

⁴¹⁸ Dle údajů ze svého deníku pracoval Gentz na posudku díla ve dne 19. 7. a po odmlce ve dnech 28. a 29. 8. 1821. Práce na přednášce zabývající se otázkou právních učebnic v monarchii je dále zmíněna u 13.-15. 12.

rozdělen do dvou částí. V oficiální nótě z 15. ledna 1822 se státní kancelář podivila nad rozdílností cenzurního mínění policejního a cenzurního dvorského úřadu a studijní dvorské komise a rozhodně se vyslovila proti dalšímu prodeji díla,⁴¹⁹ které z perspektivy zachování monarchie a její bezpečnosti nepřipouští žádných pochyb, že se jedná o „*zcela zavrženíhodnou práci vycházející ze špatných logických pojmů a vedoucí k nejnebezpečnějším následkům, stojící v očividném protikladu k zásadám státní rady, které jsou v rakouských státech dosud uznávány a přinejmenším v praxi beze změny sledovány.*“⁴²⁰ Vyjádřila přesvědčení, že bez zjevného porušení nejvyšších státních zájmů nemůže být autorovi povoleno, aby držel univerzitní přednášky byť jenom v duchu této knihy a zásad v ní uvedených, tato skutečnost se však dotýká širšího okruhu otázek, které na prostoru nóty nemohou být zodpovězeny. Konečně otázka odškodnění knihkupce Widtmanna nespadá do kompetence státní kanceláře a policejní dvorský úřad ji musí rozhodnout sám.⁴²¹

Vedle oficiálního textu nechal Metternich na Gentzův návrh zaslat Sedlnitzkému ve stejný den i důvěrné sdělení. V něm odkazuje na dva přednesy adresované panovníkovi, které využívají rozporu mezi stanovisky profesorů oslovených studijní dvorskou komisí a tendencí Schnabelova díla k nastolení otázky širší reformy současného studia, v první řadě těch věd, které úzce souvisí s bezpečností státu a blahobytem v něm. Jak Schnabelova učebnice [!], tak tímto případem vyprovokovaná revize některých starších učebnic jsou k takovéto změně účinným podnětem a Metternich je rozhodnutý „nenechat tuto příležitost nevyužitou.“ Je ovšem vhodné počkat, až celý plán uzraje do určitého stupně.⁴²²

1821, ke dnům 10. a 11. 1. 1822 je zmíněna redakce výsledné noty Sedlnitzkému. KRONENBITTER, ed. (2004), XII/2, s. 439, 453, 454, 485, XII/3, s. 4.

⁴¹⁹ Nazvaného zde, stejně jako v předchozí nótě Sedlnitzkého Metternichovi, chybně *Die europäische Staatenkunde*. Odsud omyl přebírá i CHVOJKA (2009), s. 349 a CHVOJKA (2010), s. 190.

⁴²⁰ „*Nicht bloß aus dem Standpunkte der höhern Politik, oder was das wesentliche ist, und immer seyn muß, der Wohlfahrt, sondern auch aus dem der Erhaltung und Sicherheit der Monarchie, hat die angestellte Prüfung nur über den Werth und Charakter des Schnabelschen Lehrbuches [!], mir nicht dem gewissen Zweifel übrig gelaßen, vielmehr mich unbedingt überzeugt, daß dieses Lehrbuch eine durchaus verwerfliche, von falschen Begriffen ausgehende, zu den gefährlichsten Folgen führende, mit dem in Oesterreichischen Staaten bisher anerkannten, und, in der Praxis wenigstens, unwandelbar befolgten Grundsätzen des Staats-Rathes in auffallendstem Widerspruch stehende Arbeit ist.*“ HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 10, Metternich Sedlnitzkému 15. 1. 1822 (koncept).

⁴²¹ Tamtéž.

⁴²² „*Ich glaube mich unter diesen Umständen in meinem Gewissen verschließet, und durch meine Stellung berufen, S[ein]e Majestät dem Kayser, über die gegenwärtige Lage unsers Studien-Wesens, wenn auch zunächst nur in Bezug auf diejenigen Wissenschaften, welche die Sicherheit und Wohlfarth des Staates am innigsten bräuchen einen Vortrag zu erstatten, und da die Verhandlungen über das Schnabelsche Lehrbuch, und die dadurch herbeygeführte Prüfung einiger frühern Lehrbücher, hiezu eine sehr schickliche Veranlaßung darbieten, so bin ich entschlossen, diese Gelegenheit nicht ungenutzt vorüber gehen zu laßen. [...] Vor der Hand ist zu wünschen, daß dieser Plan nicht eher verlaubar, als bis er zu einer gewissen Reife gediehen seyn wird; und ich habe daher auch in der officiellen Note zwar im Allgemeinen darauf hingedeutet, jedoch nicht einmal die hier beygeführten Aktenstücke anders als auf vertraulicher Wege zu Exz[ellenz]. Kentniss herlangen laßen wollen.*“ Tamtéž, Metternich Sedlnitzkému 15. 1. 1822 (Confidentielles Schreiben). Srovnej též EMERSON (1968), s. 167-168, CHVOJKA (2010), s. 190-191.

Plány na širší reformu obsahu univerzitní výuky a na disciplinaci méně konformních profesorů tak časově spadají do zesíleného pátrání po studentských tajných spolcích a jejich napojení na mimorakouské buršenshafty i do zesílené nedůvěry špiček státní správy vůči akademickému volnomyšlenkářství a „bezedné filozofii“, charakterizované známým projevem císaře Františka I. před profesory lublaňského lycea.⁴²³

Dle Gentzova vyjádření nebyly plány na reformu výuky vyvolané Schnabelovým případem nakonec uskutečněny,⁴²⁴ snahy o disciplinaci nepohodlného profesora však lze doložit i na Schnabelově případě. Ještě během vyšetřování díla *Die europäische Staatenwelt* podal G. N. Schnabel k cenzurnímu posouzení rukopis svého dalšího díla, nesoucího název *Handwörterbuch der Statistik von Österreich* (1. díl, písmena A-C). Pražský knižní revizní úřad zaslal dílo k cenzurnímu posouzení vídeňskému policejnímu a cenzurnímu dvorskému úřadu. Vídeňský cenzor se vyslovil pro tisk díla v případě, že bude větší množství závadných míst vypuštěno anebo pozměněno, hrabě Sedlnitzky ovšem následně „s ohledem na osobnost autora“ a v souladu s § 21 cenzurního předpisu z roku 1810 nechal dílo v listopadu 1821 zaslat k posouzení přípustnosti pro tisk státní kanceláři.⁴²⁵ Dílo obdržel k posouzení rada Bretfeld (později si rozšířil jméno na Bretfeld-Chlumčanský, viz předchozí kapitoly práce), který ve svém vyjádření z 25. ledna 1822 dal za pravdu cenzorově poznámce o převažujících nevýhodách podobných slovníků pro studující mládež. Články Schnabelova lexikonu jsou prý sepsány povrchně a „obsahují částečně skutečné nepřesnosti, částečně zlomyslné poznámky o národním charakteru lidu, o nedostacích našeho vládního systému atd., ba dokonce v sobě skrývají jed, jak se ostatně při přinejmenším pochybném charakteru vydavatele mohlo čekat.“⁴²⁶ Proto má hrabě Sedlnitzky zvážit, jestli by nebylo vhodnější dílo zakázat (non admittitur), na základě čehož by byl autor díla „buď zcela odrazen, nebo možná přinejmenším vlivem časové ztráty a zároveň ušlého zisku vykázán do oněch hranic skromné umírněnosti, kterou je oprávněné v každém ohledu požadovat u veřejného učitele budoucích občanů stá-

⁴²³ „Halten Sie sich übrigens an das alte, denn dieses ist gut und unsere Vorfahren haben sich gut dabei befunden; warum sollten wir es nicht? Es sind jetzt neue Ideen in Schwung, die Ich nicht billigen kann und nie billigen werde. Enthalten Sie sich von diesen und halten Sie sich an das Positive, denn Ich brauche keine Gelehrten, sondern brave rechtschaffene Bürger. Die Jugend zu solchen zu bilden, liegt Ihnen ob. Wer mit mir dient, muß lehren, wie ich befehle; wer dies nicht thun kann, oder mir mit neuen Ideen kommt, der kann gehen, oder Ich werde ihn entfernen.“ Citováno dle RUMPLER (1997), s. 212-213. Částečný český překlad viz HROCH (1999), s. 178.

⁴²⁴ SWEET (1941), s. 276.

⁴²⁵ „Sowohl in Rücksicht der Persönlichkeit des Verfassers, welche eine besonders genaue Prüfung der von ihm verfaßten statistischen Schriften erheischt [...]“ HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 37, Sedlnitzky Metternichovi 23. 11. 1821.

⁴²⁶ „Da nun überdieß der große von Theil der ohnehin nur höchst oberflächlich bearbeiteten Artikel, theils wirkliche Unrichtigkeiten enthält, theils hämische Bemerkungen über den National Charakter des Volks, über die Mängel unsers Regierungssystems us.w. ja auch wohl gar ein verborgenes Gift in sich faßt, wie solches auch bei dem nichts weniger als zweifelhaften Charakter des Verfassers nicht anders zu erwarten war [...]“ HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 10, Bretfeld Sedlnitzkému 22. 1. 1822 (koncept).

tu“.⁴²⁷ Policejní dvorský úřad se zachoval podle doporučení státní kanceláře a spis *Handwörterbuch der Statistik von Österreich* vydán nebyl.

Konečné rozhodnutí v záležitosti předchozího díla *Die europäische Staatenwelt* však přesto nebylo učiněno a teprve další žádost knihkupce Fr. X. Widtmanna působila jako katalyzátor dalšího vývoje tohoto cenzurního případu. 12. a 15. června 1825, po čtyřech a půl letech od začátku kauzy, rozhodl císař František o zničení zabaveného nákladu díla a o vyplacení odškodného Widtmannovi za prokazatelně vynaložené náklady. Nařídil zároveň udělit Schnabelovi důrazné varování, aby se v budoucnosti ve svých statistických přednáškách zdržel jakýchkoli kritických reflexí a poznámek o státním zřízení a státní správě, a zároveň mu nechal naznačit předpoklad nejvyšších míst, že důvěry mládež i nadále vyučovat bude v budoucnu vskutku hoden. Dle přípisu policejního ministra Sedlnitzkého tak měl být Schnabel důrazně zpraven o velikosti pochybení, které mu bylo vlivem vydání takového závadného díla přičítáno, a zároveň o velikosti císařské milosti. Zemské prezidium mělo zároveň Schnabela během veřejných přednášek, stejně jako během jiného styku se studující mládeží i při literárních aktivitách nechat pečlivě sledovat. Konečně císař zopakoval nutnost nejvyšší přísnosti při cenzurování děl státoprávního, politického a náboženského obsahu a schválil opatření policejního a cenzurního dvorského úřadu, na základě kterého „*smějí všechna díla většího rozsahu a závažnějšího obsahu obdržet povolení k tisku pouze od cenzurního dvorského úřadu ve Vídni.*“⁴²⁸

V souvislosti s výplatou škody Widtmannovi nařídil policejní ministr uhradit všechny prokazatelné náklady na vydání díla, zároveň však od této sumy odečíst zisk, který knihkupec obdržel za prodej knihy ještě před jejím zabavením. Při jednání s knihkupcem má být postupováno s „nejnaléhavější svědomitostí“, aby byla dojednaná výplata pokud možno co nejnižší.⁴²⁹ Vyjednáváním o výši uhrazené škody, kterým prezidium gubernia pověřilo pražské

⁴²⁷ „So kann man es nur E[uerer] E[xzellenz] einsichtsvoller Ermessen anheimstellen, ob es nicht am zweckmäßigsten seyn dürfte, dieses ganze Werk mit non admittitur zu bezeichnen, indem der Verfasser [...] entweder ganz von der Bahn des Schriftstellers zurückgeschreckt, oder vielleicht doch wenigstens durch den Zeitverlust und den ihm zugleich entgehenden Gewinn in jene Schranken bescheidener Mäßigung gewiesen wird, die man von einem öffentlichen Lehrer künftiger Staatsbürger, in jeder Beziehung zu fordern berechtigt ist.“ Tamtéž.

⁴²⁸ „Nachdem endlich Seine k.k. Majestät bey diesem Anlasse wiederholt die größte Strenge in Prüfung von Werken staatsrechtlichen, politischen und religiösen Inhalts den Zensurbehörden zur Pflicht zu machen, zugleich aber insbesondere die hierorts getroffene Maßregel, daß alle Werke größten Gewichts und wichtigern Inhalts bloß in Wien von der Zensurhofstelle selbst die Zulassung zum Druck erhalten dürfen, zu genehmigen geruhet haben: so erübriget mir nur noch Euere Excellenz mit Berufung auf die in diesem Sinn bereits bestehende Anordnung, den Wunsch auszudrücken, wegen der ferneren genauen Handhabung des vorerwähnten allerhöchsten Befehls die erforderliche Verfügung gefälligst treffen zu wollen.“ NA, 1821-25, PG, kt. 1267, fas. 12/10, č. 4109/4, Sedlnitzky Kolowratovi 30. 6. 1825. Srovnej též WStLB, Ja 59480, 1824-29, fol. 163, Sedlnitzky vídeňskému knižnímu reviznímu úřadu 30. 6. 1825 (opis) o zjištění počtu zabavených exemplářů Schnabelova díla a o výlučném cenzurování děl státoprávního, politického a náboženského obsahu cenzurním dvorským úřadem. Zmíněné opatření cituje i WIESNER (1847), s. 305.

⁴²⁹ NA, PG, 1821-25, kt. 1267, fas. 12/10, č. 4109/4, Sedlnitzky Kolowratovi 30. 6. 1825.

městské hejtmanství, tak začala poslední kapitola příběhu díla *Die europäische Staatenwelt*, která v aktovém materiálu zabírá paradoxně větší prostor než samotné jednání o obsahu spisu.

Původní Widtmannovy žádosti obsahovaly prosbu o vyplacení 15 000 zlatých vídeňské měny daných vynásobením prodejní ceny spisu počtem vydaných exemplářů (1500). Již vyjádření zemského prezidia z roku 1820 však s takovým výpočtem nesouhlasilo, Widtmannovi přiznávalo nárok na odškodné v maximální částce 4527 zlatých v. m. představující výši uhrazených nákladů za tisk, za autorský honorář a za rozeslání ukázkových exemplářů knihkupcům, spolu s obvyklým ziskem v oboru ve výši 25 %.⁴³⁰ Roku 1825 činila výše Widtmannem původně navrženého odškodného 6812 zlatých v. m., revize pražského městského hejtmanství nicméně zjistila, že Widtmannem udávaná suma tiskových výloh (dokládána příslušnými účty) je vyšší nežli údaj uvedený v účetních knihách Haasovské tiskárny. Do částky pro odškodné pak také nebyla uznána náhrada za poskytnuté autorské exempláře ani pětadvacetiprocentní rabat knihkupci, uznán byl ovšem šestiprocentní úrok z vypočítané sumy za každý rok počínaje tiskem díla. Konečně byl rozdílem nákladu díla a zabavených exemplářů vypočten počet knih, které Widtmann prodal, a zisk z nich od částky odečten. Výsledná suma tak činila 4005 zl. v. m. a „*když mu byla ještě jednou celá věc velmi naléhavě kladena na srdce*,“ Widtmann v srpnu 1825 s takto sníženou částkou vyjádřil souhlas.⁴³¹

Problémem ovšem zůstávalo 158 knih, které Widtmann zaslal jako ukázkové exempláře knihkupcům rakouské monarchie a které měly být podle jeho tvrzení zabaveny cenzurními úřady v jednotlivých rakouských provinciích. Policejní dvorský úřad nechal tuto skutečnost ověřit prostřednictvím dotazování všech provinciálních úřadů. S dnes těžko pochopitelnou prodlevou byly údaje z jednotlivých částí monarchie zkompletovány až v dubnu 1827, kdy se ukázalo, že počet exemplářů reálně zabavených mimo Čechy je daleko nižší (29 kusů 1. dílu a 39 kusů 2. dílu knihy). Widtmann, kterému byla mezitím v září 1825 vyplacena z odškodného záloha a konečně po jeho hrozbě opětovné žádosti nejvyšším místům v lednu 1826 i zbytek částky pod podmínkou, že případný rozdíl zpět vrátí, byl tak nyní vyzván k uhrazení sumy odpovídající zisku z prodaných exemplářů v jednotlivých provinciích. Nové kolo žádostí Widtmanna se týkalo snížení požadované částky o třetinový rabat, který je poskytován knihkupcům v komisionálním prodeji, a konečně odpuštění celého požadovaného doplatku. Podle nakladatelovy argumentace mu ostatní knihkupci částky nezaplatili, následkem čehož se domníval, že byla díla zabavena. Platby za prodané exempláře od komisionálních knihkupců údajně navíc urgovat nechtěl, neboť by tak v rozporu s předpisy upozorňoval na zakázané

⁴³⁰ NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172, č. 7926/4 tamtéž, pražské městské hejtmanství zemskému prezidiu 3. 11. 1820 a prezidiální koncipista K. M. Cron Sedlnitzkému 8. 11. 1820 (koncept).

⁴³¹ Podrobně v NA, PG, 1821-25, kt. 1267, fas. 12/10, č. 5206/4, J. Hoch zemskému prezidiu 31. 8. 1825.

dílo. Prezidium pražského gubernia odmítlo částku odpustit a městské hejtmanství v reakci na Widtmannovo zdráhání nařídilo exekuci nakladatelova majetku. Ten se ovšem obrátil s prosbou o milostivé prominutí náhrady zmíněné části k císaři a nejvyšší rozhodnutí z 27. 1. 1828 této žádosti vyhovělo. Po více než osmi letech od nařízeného zabavení knihy tak byla záležitost odškodného definitivně vyřešena.⁴³²

Při sledování vleklého jednání o finančním vyrovnání Widtmannovi tak můžeme konstatovat, že ze strany úředních míst nebyla podstata odškodného jako taková nikdy zpochybněna. Widtmann si při vydání Schnabelova díla počínal zcela v souladu s cenzurními předpisy a nebylo jeho vinou, že nadřízené cenzurní instance později nařídily zabavení knihy. Snaha státních orgánů o minimalizaci odškodného sice vedla k výplatě pouze prokázaných nákladů, mezi ně však zůstal zahrnut i honorář autorovi cenzurně závadného díla v nemalé výši 931 zlatých v. m. Widtmannovi se dostalo úroku i za dobu od vydání díla do jeho zabavení v lednu 1820, během které však byla Schnabelova kniha ještě volně v prodeji. Roku 1820 byly zabavovány pouze knihy, které byly u jednotlivých knihkupců na skladě, případně neprodané exempláře, které se od cizích knihkupců vracely zpátky na Widtmannovu adresu. V souladu s uplatňovanými cenzurními principy tak byly již prodané knihy svým vlastníkům ponechány.⁴³³ Konečně nebyl během jednání o náhradě škody vyšetřován rozpor v počtu prodaných exemplářů udaném roku 1820 a roku 1825.⁴³⁴

Dochované aktové materiály nepřinášejí žádnou informaci o případném postihu autora původního cenzurního posudku, pražského profesora Wenzela Gustava Kopetze.⁴³⁵ Cenzurní záležitost knihy *Die europäische Staatenwelt* nikterak neohrozila jeho prominentní postavení

⁴³² Podrobná úřední korespondence se nalézají v NA, PG, 1821-25, kt. 1267, fas. 12/10 a v NA, PG, 1826-30, kt. 1433, fas. 16/20.

⁴³³ Korespondence mezi dvorskou válečnou radou a policejním dvorským úřadem z července 1827 se týkala exempláře, který vlastnil sekretář sedmihradského generálního komanda Benigni. Při ujištění, že se jedná o výtisk, který jím byl pro osobní potřebu zakoupen ve volném prodeji, mu bylo dílo ponecháno. Nařízení o odeslání exemplářů *Die europäische Staatenwelt* ke zničení, na které sedmihradské generální komando reagovalo, se týkalo pouze případných výtisků zabavených u knihkupců. AVA, PHSt, kt. 1180, fas. 6128 ex 1827. - Obdobně byl exemplář závadného 5. dílu *Starobylých skládání* vydaných Václavem Hankou ponechán knihkupci Martinu Neureutterovi poté, co prohlásil, že se jedná o knihu určenou pro jeho osobní potřebu - GABRIEL (1932), s. 269-270.

⁴³⁴ Na základě zprávy městského hejtmanství prezidiu gubernia z 22. 1. 1820 (NA, PG, 1816-20, kt. 1049, fas. 16/172) bylo 370 exemplářů rozesláno do zahraničí, 103 rakouským knihkupcům, 127 jich bylo prodáno a 900 zabaveno. Od roku 1825 se operovalo s počtem 898 exemplářů zabavených městským hejtmanstvím, 398 exemplářů zabavených knižním revizním úřadem ze zásilek přicházejících ze zahraničí, 158 exemplářů zaslaných k prodeji rakouským knihkupcům a pouhých 39 exemplářů prodaných Widtmannem (zbytek tvořily autorské výtisky věnované Schnabelovi a povinné výtisky určené pražské a vídeňské univerzitní knihovně). Pražské městské hejtmanství si tehdy stěžovalo na neúplnost knihkupcových účetních knih, ze kterých tak není možné spolehlivě ověřit všechny udávané údaje.

⁴³⁵ V dopise A. Markovi 21. 12. 1820 sděluje J. J. Jungmann novinku ohledně odpovědnosti cenzorů: „*Censúra zostřená, tak sice že žádný rekurs neplatí, a kdyby která již tištěná ve Vídni zavržena byla, její p. censor outraty tisku zaplatit musí.*“ (VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, ed. (1956), s. 17. V dosavadním archivním výzkumu ovšem nebylo zjištěno, že by byl na základě takového nařízení volán provinciální cenzor k finanční odpovědnosti za připuštění závadného díla k tisku.

jakožto právního experta⁴³⁶ a s jeho jménem se setkáváme i v pozdějších cenzurních případech.⁴³⁷

Jak bylo již ukázáno, samotný Georg Norbert Schnabel obdržel za názory uvedené ve svém díle *Die europäische Staatenwelt* přísnou důtku od studijní dvorské komise a císařské varování. Ačkoli jeho univerzitní působení jako takové ohroženo nebylo, nesl cenzurní případ následky pro Schnabelovo další profesní i spisovatelské působení. Profesura statistiky jako předmětu vyučovaného pouze jednu hodinu denně, a to pro posluchače v prvním ročníku, byla spojena s absencí možnosti platového postupu po dosažení určitého počtu odsloužených let, jako tomu bylo v případě ostatních kateder, a pravděpodobně i s nižší prestiží. Schnabel se proto již brzy od svého nástupu do Prahy snažil o úspěch v konkurzech vypisovaných na platově lépe ohodnocené posty.⁴³⁸ Po smrti vídeňského profesora evropské statistiky J. N. Zizia (1772-1824) se přihlásil do konkurzu na uvolněné místo - přestup do Vídně by byl spojen s platovým vzestupem z 1000 na 1500 zl. k. m. Studijní dvorská komise doporučila ve svém návrhu císaři 8. 7. 1826 Schnabela na prvním místě, před profesory politických věd ze štyrsko-hradeckého a olomouckého lycea. Ve svém návrhu zmínila Schnabelův konflikt s policejním dvorským úřadem ohledně spisu *Die europäische Staatenwelt*, podle jejího názoru však Schnabel od vydání knihy nedal podnět k sebemenší výtce a může být proto pokládán za rehabilitovaného, zvláště „když jsou mladická selhání, pokud jich dotyčný lituje a svým pozdějším chováním se zlepší, po uběhnutí osmi let Jeho Majestátem zajisté odpuštěna a zapomenuta“.⁴³⁹ Císař však ve svém rozhodnutí z 16. 12. 1826 v rozporu s obvyklou praxí návrhu studijní dvorské komise nevyhověl a na profesorské místo jmenoval na druhém místě se umístivšího Gustava Schreineru.⁴⁴⁰ V konkurzu na místo bibliotekáře pražské univerzitní knihovny (roční plat 1200 zl. k. m.) byl Schnabel sice zařazen do užšího výběru kompetent-

⁴³⁶ W. G. Kopetz patřil od roku 1822 k hlavním tvůrcům rakouského zákonodárství v oblasti obchodních a průmyslových živností, jeho kniha *Österreichische politische Gesetzkunde* byla uznána jako závazná učebnice pro celou rakouskou monarchii. Roku 1833 byl povýšen do šlechtického stavu, roku 1836 do rytířského stavu a zároveň mu byl přiznán titul guberniálního rady. Srovnej WURZBACH (1864), 12, s. 432-435, SLAPNICKA (1993), s. 34, 43-44; NA, PGT, kt. 16, fas. K-42.

⁴³⁷ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 376/4, 1192/4 (1826) aj. ohledně cenzury 11. a 12. dílu spisu *System der politischen Gesetze Böhmens, die politische Geschäftsführung betreffend* od Dominika Kostetzkého.

⁴³⁸ Už v roce 1821 nebyl úspěšný ve vypsáném konkurzu na místo profesora politických věd na vídeňské univerzitě, vypsáném po smrti profesora H. J. Watterotha (1756-1819) - Archiv Univerzity Karlovy, Bachmannova manipulace - C, signatura C 291/2, kt. 156, právnícký studijní direktoriát, K. Margelik (zemské gubernium) právníckému studijnímu direktoriátu 14. 8. 1821.

⁴³⁹ „[...] jugendliche Versehen, besonders wenn sie bereuen und durch das spätere Benehmen verbessert werden, nach einem Verlauf von 8 Jahren von Euerer Majestät gewiß vergeben und vergessen werden.“ Cit. dle OBERKOFER (1984), s. 107.

⁴⁴⁰ Tamtéž. O platovém ohodnocení pražské a vídeňské univerzity SLAPNICKA (1993), s. 38.

ních kandidátů, ani v jednom z návrhů se však neobjevil mezi třemi doporučovanými osobami.⁴⁴¹

Rovněž tak můžeme sledovat následky Schnabelovy zhoršené pověsti u institucí zajišťujících cenzurní posuzování jeho dalších statistických spisů.⁴⁴² Když byl roku 1828 do cenzury podán jeho článek pro pražský německý muzejní časopis s názvem „Das Königreich Böhmen u. sein Kaiserstaat“, neshledalo sice prezidium gubernia žádné zásadní připomínky, přesto však vyslovalo proti okamžitému udělení povolení k tisku námitku vzhledem k osobě autora známé z předchozích vyšetřovacích akt i s ohledem k výrazům z prvních stránek článku, které by mohly připouštět odlišný výklad a potřebovaly by možná drobné úpravy.⁴⁴³ Článek proto nechalo zaslat k posouzení policejnímu dvorskému úřadu s prosbou o rychlé vyřízení, protože je určen již pro příští číslo muzejního měsíčníku.⁴⁴⁴ Tento úřad v součinnosti se státní kanceláří nařídil v článku provést škrtky a opravy, které by dvojznačností v něm uvedené odstranily. Změny se týkaly i názvu článku, ten byl upraven do podoby „Das Königreich Böhmen im österreichischen Kaiserstaate“.⁴⁴⁵

Názor jednotlivých úředních instancí na osobu G. N. Schnabela se ovšem patrně lišil. Pravděpodobně příznivý byl v případě studijního direktoriátu, proto se můžeme poměrně překvapivě setkat se jménem Schnabela jako autora cenzurního posudku k dílu *Fortsetzung des Systems der politischen Geschichte Böhmens* od Dominika Kostetzkého. Příslušné díly Kostetzkého zákonné kompilace se zabývaly státním zřízením a policejními záležitostmi, byly proto dány v souladu s předpisy z roku 1803 k posouzení Schnabelovi jakožto univerzitnímu profesoru statistiky.⁴⁴⁶

⁴⁴¹ ÖStA-AVA, StHK, kt. 308, 5/Prag Fc, 3442/552 ex 1828, Vortrag über die Besetzung der Bibliothekarstelle an der Universität zu Prag, Studienhofkommission 8. 6. 1826. Jako důvod, že nebyl v návrhu zohledněn na lepší pozici, byl uveden Schnabelův záměr podržet si vedle bibliotekářského místa stávající profesuru statistiky. Takováto kumulace funkcí byla ovšem běžná, pozdější vítěz konkurzu Antonín Spirk tak vedle bibliotekářské funkce vykonával i post profesora italského jazyka a literatury.

⁴⁴² Vedle toho působil Schnabel od roku 1818 jako historiograf pražské právnické fakulty, v tomto odvětví vydal např. roku 1827 dodnes ceněný třídílný spis *Geschichte der juridistischen Fakultät an der vereinigten Karl Ferdinandschen Hochschule in Prag*.

⁴⁴³ „Obwohl ich im Allgemeinen gegen diesen kleinen Beitrag nichts zu erinnern habe, so habe ich doch einen Anstand zur Ertheilung der Drucklegung aus dem Grund genommen, weil mir aus den früheren Verhandlungsakten bekannt ist, daß Prof. Schnabel >bey dem besten Willen u. gewiß recht guten Absicht< in der schrift[lichen] Darstellungsart seiner Geistesprodukte <nicht gerade am glücklichsten ist> >nicht immer so glücklich den wahren Ausdruck zu finden [ist]< u. weil auch das vorliegende Werkchen nach seinem Titel u. den ersten 4 Seiten manche Stelle u. Worte enthält, welche einer anderen Deutung fähig wären u. vielleicht einer geringen Abänderung bedürfen könnten.“ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 2855, prezidiální koncipista K. Ambrosi Sedlnitzkému 14. 6. 1828 (koncept, změny psané cizí rukou).

⁴⁴⁴ Tamtéž. Srovnej LA PNP, F. Palacký, kt. 15A29, sešit *Protocoll*, zápisky k 1. 7. 1828: „[...] dass Prof. Schnabel's Aufsatz „Böhmen u. sein Kaiserstaat an die Hofstelle zur Censur eingesendet wurde, erfuhr ich erst heute bei Gub. Rath Willmann. Ich wollte damit das Juliheft beginnen.“

⁴⁴⁵ *Monatsschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen*, II, 1828, September, s. 195-204.

⁴⁴⁶ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 808 (5334/4), R. I. Wilfling (knižní revizní úřad) zemskému prezidiu 24. 10. 1827. Cenzurní referent F. Willmann (tamtéž, č. 5334/4, 30. 10. 1827) nevznesl explicitní námitky proti Schnabelovi jako cenzorovi spisu, připomněl ovšem dva výnosy, na základě kterých přísluší konečné roz-

Rozdíl názorů vůči Schnabelově osobě, a zároveň jejich proměnu, můžeme sledovat na případu jeho díla *Generalstatistik der europäischen Staaten*, které bylo z příkazu prezidia gubernia zasláno v březnu 1828 k cenzurnímu posouzení do Vídně. Policejní dvorský úřad předal dílo k posouzení nejprve profesoru politických věd na tereziánské akademii Josephu Pipitzovi a následně státní kanceláři. Jak Pipitz, tak rada Bretfeld na Metternichově úřadě shledali, že nedostatečně vysvětlené pasáže v úvodu díla pojednávající o nutnosti státního zřízení (Staatsverein) „se zdají být zcela schopné svádět k onomu pro stát nebezpečnému sces-tí, ke kterému prorazila neblahou cestu Rousseauova společenská smlouva“.⁴⁴⁷ Schnabel je podle Bretfelda vzhledem k tendenci svých dřívějších děl znám jako příznivec zásad nejmo-dernějšího přirozeného práva, v jejich výkladu ovšem může být hledán zárodek touhy po kon-stitučním zřízení a nepřímá souvislost s většinou demagogických pletich. Věty v posuzovaném díle zasluhují nejvyšší pozornost státní správy, protože jsou autorem bezespo-ru přednášeny na pražské univerzitě. Proti dílu jako takovému však nebyly shledány žádné další námitky.⁴⁴⁸ Sedlnitzky se následně v souladu s doporučením státní kanceláře obrátil na studijní dvorskou komisi, která nařídila vyškrtnout prvních sedm oddílů úvodu díla, protože by mohly dát snadno podnět ke škodlivému nesprávnému výkladu. V díle samotném nařídila vypustit posměšnou pasáž o charakteru Italů a místo, kde je pozitivně líčena praxe porotních soudů, která je zásadně odlišná od justičního systému používaného v Rakousku. Proti zbytku díla se nedá dle vyjádření studijní dvorské komise nic zásadního vytknout, představuje však důkaz, jak málo se dosud Schnabelovi podařilo najít spisovatelskou cestu, na kterou měl vstoupit, aby své vědomosti rozšiřoval k obecnému prospěchu, uvážlivě a přiměřeně svému stavu.⁴⁴⁹ Sedlnitzky proto vrátil v červenci 1828 do Prahy Schnabelův rukopis s uvedenými škrty a připomenul nařízení z 30. 6. 1825, na základě kterého má být Schnabel během svých přednášek i při svých literárních aktivitách pečlivě sledován.

hodnutí v této záležitosti vídeňským dvorským úřadům. Jedním z nich bylo nařízení policejního dvorského úřadu z 30. 6. 1825, kterým se přikazovala cenzura děl závažnějšího obsahu ve Vídni jako reakce na případ Schnabelo-va díla *Die europäische Staatenwelt*. Policejní a cenzurní dvorský úřad v součinnosti se spojenou dvorskou kan-celáří neshledal vůči tisku Kostetzkého díla námitky, jednalo se totiž pouze o upravené a rozšířené vydání jeho staršího spisu. Tamtéž, č. 331, Sedlnitzky Chotkovi 10. 1. 1828. - Obdobně Schnabel cenzuroval dílo *Register über die im Königreiche Böhmen von J. 1348 bis einschliessig 1820 kundgemachten politischen Gesetze und Verordnungen* - Tamtéž, fas. 16/14, č. 986/4 R. I. Wilfling Chotkovi 1. 3. 1827.

⁴⁴⁷ „[...] vollkommen dazu geeignet zu seyn scheinen, auf jene staatsgefährlichen Abwege zu führen, zu welchen Rousseaus Gesellschafts Vertrag die unseelige Bahn gebrochen hat“ HHStA, StK, NtW mit PHSt, kt. 13, Bret-feld Sedlnitzkému (koncept) 25. 4. 1828.

⁴⁴⁸ Tamtéž. Srovnej též CHVOJKA (2010), s. 191-2, EMERSON (1968), s. 169.

⁴⁴⁹ Die Studienhofkommission hat „aus diesem Werke aber die unangenehme Überzeugung geschöpft, daß, obwohl dem Verfasser Professor Schnabel eine ahndungswürdige Absicht bey der Verfassung jenen bedenklichen Stellen nicht zugemuthet werden könne, dennoch in selben ein neuer Beweis trage, wie wenig er den Weg gefunden habe, welchen er als Schriftsteller zu betreten hätte, um seine Kenntnisse auf eine gemeinnützige, umsichtige und seinem Standpunkte angemessene Weise zu verbreiten.“ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 3728, Sedlnitzky Chotkovi 22. 7. 1828.

Při vyřizování Sedlnitzkého nóty došlo ovšem ve vztahu prezidia gubernia ke G. N. Schnabelovi k proměně. V návaznosti na její text sepsal guberniální rada F. Willmann koncept opatření, kterým se městskému hetmanství nařizuje sledování Schnabelových aktivit. Celé opatření však bylo později škrtnuto a jako reakce na Sedlnitzkého nótu zbylo pouze sdělení knižnímu a reviznímu úřadu, že rukopis díla *Generalstatistik der europäischen Staaten* obdržel posouzení *imprimatur omissis deletis*. O tom, zda posun oproti ostrému tónu spisu policejního dvorského úřadu souvisí s osobním jednáním úředních míst se Schnabelem, které máme v pramenech zachyceno, můžeme pouze spekulovat.⁴⁵⁰

Jisté však je, že následujícího roku Schnabel využívá energické podpory zemského prezidia ve snaze očistit svou pověst jakožto profesora na rakouském vzdělávacím ústavu. Po vydání díla *Generalstatistik der europäischen Staaten* se 1. března 1829 obrátil G. N. Schnabel na nejvyššího purkrabího Karla Chotka s prosbou, aby nechal přiložené exempláře knihy zaslat prezidentům policejního dvorského úřadu a studijní dvorské komise. Chtěl tak totiž ukázat, že i když cenzurovaný rukopis obsahoval výrazy, které mohly u nevzdělaného anebo špatně smýšlejícího čtenáře vyvolávat nedorozumění, je dílo jako takové neseno „duchem klidu a míru, svornosti, věrnosti a lásky“. Schnabel rovněž vyřizoval oběma prezidentům upřímné politování nad tím, že příslušné dvorské úřady byly s částmi jeho díla nespokojeny.⁴⁵¹ Prezidiální kancelář Schnabelově požadavku plně vyhověla, hrabě Chotek se v doprovodném dopise za profesora statistiky plně přimluvil a charakterizoval jej jako profesně velmi zdatného člověka, jehož smýšlení nenese žádnou stopu postranních úmyslů a který je pevně oddán zásadám státu a osobě císaře.⁴⁵² Zatímco na policejním dvorském úřadu byla suplika založena ad acta,⁴⁵³ přinesla tato taktika v případě studijní dvorské komise kýžené ovoce. Její prezident hrabě Mittrowsky nejprve požádal Chotka o důvěrné sdělení důvodů,

⁴⁵⁰ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 3728/4, F. Willmann knižnímu reviznímu úřadu a městskému hejtmanství 1. 8. 1828 (koncept, část určená městskému hejtmanství škrtnuta). Spis byl expedován až 12. 8. Na zadní straně další nóty vztahující se ke článku pro německý muzejní časopis (viz výše), jehož vyřízení přišlo z Vídně do Prahy ve stejný den jako posouzení díla *Generalstatistik der europäischen Staaten* (v pátek 1. 8. 1828), je tužkou zapsána poznámka „*Prof. Schnabel ist Sonntag zu mir zu beste[llen?]*“ (Tamtéž, č. 3727). Otázkou je, ke komu se zájmeno v 1. osobě vztahuje - k prezidiálnímu koncipistovi Ambrosimu jako autorovi konceptu textu na stejné straně? Ke guberniálnímu radovi Willmannovi? K nejvyššímu purkrabímu Chotkovi?

⁴⁵¹ „[*der Unterzeichnete*] kann daher nichts sehnlicher wünschen, als daß jene hohen Hofbehörden sich, so wie auch er selbst es ist, überzeugen möchten, daß [...] die Tendenz des ganzen Inhalts die beste sey, daß im Ganzen kein anderer Geist wehe, als jener der Ruhe und des Friedens, jener der Eintracht, der Treue und Liebe.“ Tamtéž, č. 896, G. N. Schnabel nejvyššímu purkrabímu 1. 3. 1829.

⁴⁵² „[...] ergreife ich zugleich die Gelegenheit, Euer Excellenz die Versicherung zu geben, daß Professor Schnabel nicht nur sienem Fache vollkommen gewachsen sey, und auch seinem Berufspflichten im ganzen Umfange mit Auszeichnung obliege, sondern überdieß, wie ich mich durch die veranlaßten Beobachtungen sowohl, als auch persönlich überzeugte, die unverfänglichste Denkart, eine richtige Ansicht der staatsrechtlichen Grundsätze und eine feste treue Ergebenheit an die geheiligte Person S[eine]r k.k. Majestät des Kaisers und des ganzen Durchlauchtigsten Kaiserhauses stets bewähre.“ Tamtéž, K. Ambrosi hrabatům Sedlnitzkému a Mittrowskému (koncept) 2. 3. 1829.

⁴⁵³ AVA, PHSt, kt. 1236, fas. 1597 ex 1829, Chotek Sedlnitzkému 2. 3. 1829 (textově shodný s konceptem uloženým v NA) s poznámkou „Zur Nachricht“ z 10. 3. 1829.

proč se Schnabel domnívá, že má vídeňský úřad vůči němu nepříznivé mínění. Následně nechal Schnabela ujistit, že výtky studijní dvorské komise byly založeny pouze na základě špatně zvolených výroků v úvodu cenzurovaného spisu, celá záležitost se navíc odehrála při osobní nepřítomnosti hraběte Mittrowského v úřadě. Vzhledem k doporučení od nejvyššího purkrabího tak může Schnabel do budoucna počítat s plnou podporou a s uznáním ze strany studijní dvorské komise.⁴⁵⁴

Získané přízně ze strany pražského nejvyššího purkrabího se Schnabel pokusil využít i nadále. V žádosti z 30. 5. 1829 prosil o podporu při svém novém projektu, zamýšleném díle *Statistik des Kaiserthums Österreich*. Pro sestavení tohoto díla potřebuje získat aktuální údaje týkající se jednotlivých rakouských provincií (např. počet obyvatel dle jednotlivých správních obvodů, náboženské složení obyvatelstva, počet škol, far, klášterů, výši a složení daní). Proto prosí nejvyššího purkrabího, aby se úřední cestou s prosbou o podporu obrátil na představitele ostatních provincií. Prezidium gubernia tak vskutku učinilo (jen pro údaje z Uher a Sedmihradska pouze doporučilo obrátit se na profesory pešťské univerzity), zároveň udělilo Schnabelovi povolení studovat příslušné údaje týkající se Českého království v guberniální registratuře. V následujících týdnech začaly do Prahy přicházet částečně vstřícné, částečně odmítavé odpovědi z jednotlivých provincií, o celé záležitosti však byla zpravena spojená dvorská kancelář, která 21. července 1829 důrazně upozornila na skutečnost, že císař úředním sestavením obdobné sbírky dat pověřil prezidenta generálního účetního ředitelství. Úřední poskytování statistických dat soukromé osobě je tedy v rozporu s uvedeným císařovým míněním a musí být proto okamžitě zastaveno.⁴⁵⁵

Když roku 1832 zemřel pražský profesor přirozeného a kriminálního práva Martin Adolph Kopetz (starší bratr cenzora v případě díla *Die europäische Staatenwelt*), přihlásil se G. N. Schnabel do konkurzu na uvolněné místo. Pražským guberniem byl mezi kandidáty navržen na prvním pořadí a stejně se vyjádřila i studijní dvorská komise. Schnabel podle jejího vyjádření jednoznačně převyšuje všechny kandidáty počtem služebních let i svými publikačními výkony. Během dlouhých let své služby dokázal také plně prokázat svou náklonnost císařskému domu. Co se konečně týká výtek, které si jako začátečník svého oboru přivodil před 14 lety kvůli některým místům svého tehdy vydaného díla, zbavil se během uplynulých let jakéhokoli podezření. Nový císař Ferdinand se s návrhem studijní dvorské komise ztotožnil a Schnabel se tak v říjnu 1835 dočkal vytouženého profesního a platového postupu.⁴⁵⁶

⁴⁵⁴ NA, PG, 1826-30, kt. 1431, fas. 16/14, č. 1203, Mittrowsky Chotkovi 10. 3. 1829, koncept odpovědi z 26. 3. (Ambrosi) tamtéž, č. 1445, Mittrowsky Chotkovi 4. 4. 1829.

⁴⁵⁵ Tamtéž, hr. Saurau Chotkovi 21. 7. 1829 a další příslušná korespondence ve stejném fasciklu.

⁴⁵⁶ Místo profesora politického a kriminálního práva bylo spojeno s ročním platem 1200 zl. k. m. s možností postupu až na 2000 zl. - AVA, StHK, kt. 312, 5/Prag Jus Natur-Staats-Völker-Kriminalrecht, 30 ex 1833, české

Georg Norbert Schnabel setrval na katedře přirozeného a kriminálního práva a zůstal nadále plodným autorem děl s právní i statistickou tematikou. Ačkoli se neidentifikoval s českým národním hnutím, po zrovnoprávnění češtiny a němčiny v univerzitní výuce roku 1848 vedl přednášky i v českém jazyce. Pro rok 1854 se stal rektorem univerzity. Zemřel v říjnu 1857, půl roku poté, co pronesl smuteční projev při pohřbu profesora Wenzela Gustava Kopetze, někdejšího cenzora spisu *Die europäische Staatenwelt*. Smuteční řeč při Schnabelově pohřbu přednesl opat strahovského kláštera, bývalý dlouholetý cenzor teologických spisů Hieronymus Joseph Zeidler.⁴⁵⁷

Jakým způsobem máme tedy celý případ Georga Norberta Schnabela vnímat? Ačkoli se jeho „statistické“ názory v díle *Die europäische Staatenwelt* v některých ohledech neliší od dodnes uznávané státoprávní teorie, takováto analýza nemohla odpovídat oficiálnímu systému reakčního Rakouska a sympatie vyslovované reprezentativnímu ústavnímu zřízení byly jeho vládními špičkami shledávány jako nepřipustné. Okolností, která zprvu pravděpodobně napomáhala bezproblémovému vyřízení díla, při pozdějším řízení se však ukázala jako jednoznačná přítěž, byla skutečnost, že dílo *Die europäische Staatenwelt* sepsal profesor vysoké školy přednášející v tomto oboru. Pro pražského cenzora Kopetze tak z hlediska cenzurního předpisu z roku 1810 nebylo pochyb o důvodech pro vydání díla, ještě i vídeňský cenzor Kaster nejprve v duchu téhož předpisu polemizuje o užitečnosti díla jakožto vědeckého spisu. Pozdější jednání policejního dvorského úřadu a státní kanceláře však tento aspekt odsouvají plně do pozadí. V centru pozornosti stojí fakt, že Schnabelovy názory kolidující s oficiálním rakouským pohledem jsou pravděpodobně přednášeny i při univerzitní výuce, ohrožují tedy vzdělávání budoucích úředníků habsburské monarchie. Osoba Schnabela svým postavením navíc zaštiťuje váhu díla i charakter údajů v něm obsažených, a kniha samotná se tak blíží pojmu učebnice, byť na rozdíl od nich není závazně schválená dvorskou studijní komisí.

Chod dalších událostí pak zachycuje, do jaké míry může povědomí úřadu o osobě autora, jeho názorech a myšlenkách (jeho „tendenci“) ovlivňovat cenzurní posouzení později předkládaných děl. Snaha centrálních úřadů o disciplinaci autora klasifikovaného jako ne plně

zemské gubernium studijní dvorské komisi 8. 7. 1833. Tamtéž, 45 ex 1835, studijní dvorská komise 13. 10. 1835 a přípis Ferdinanda z 17. 10. 1835. Srovnej též NA, Publ., 1826-35, fas. 99/32. - Více než dva roky, které od uplynuly od návrhu pražského gubernia po rozhodnutí studijní dvorské komise dávají ovšem tušit, že ani v tomto případě neproběhlo Schnabelovo jmenování bez problémů. AVA, PHSt, kt. 1350, H 97 ex 1834 obsahuje údaje o Schnabelovi a jeho profesorském působení, text je ovšem vzhledem ke značnému ohoření čitelný jen zlomkovitě. Policejní dvorský úřad se pravděpodobně snažil získat informace o současném Schnabelově chování a o jeho názorech (poznámka „*Die Spione über Schnabel müssen nochmals sorgfältig angesucht werden*“), zdá se, že ze získaných informací úřad získal dojem, že Schnabelovo působení již odpovídá nárokům kladeným na rakouské profesory.

⁴⁵⁷ WURZBACH (1870), 31, s. 1-3, ADB (1891), 32, s. 73-76, SLAPNICKA (1993), s. 41, *Bohemia* 23. 10. 1857, příloha, s. 616-617.

konformního vůči režimu způsobí zamítnutí dalšího rukopisu i omezení profesního vzestupu, není ovšem využito maximálního možného prostředku - propuštění z univerzitního postu. Opačným způsobem však působí aktivita pražského zemského prezidia, u kterého Schnabel požívá přinejmenším roku 1829 nesporně protekčních výhod, vrcholící snahou - byť ve svém důsledku neúspěšnou - o to, aby jeho další připravované dílo získalo až polooficiální charakter.

9. ZÁVĚR

Předkládaná práce se pokouší o synchronní nástin předbřeznové cenzury v Čechách podaný primárně na základě analýzy archivních pramenů pražské a vídeňské provenience z 20. let 19. století. „Cenzura“ přitom není chápána jako jednotná, vnitřně plně konzistentní instituce působící zvnějšku na literární systém. Práce se snaží ukázat cenzuru jako soubor jednotlivých instancí, které byly sice vázány jednotnými rámcovými pravidly, jejichž konkrétní postoje se však v některých případech nemusely shodovat, a zároveň jako instituci, která se účastní procesu literární komunikace a mezi jejími členy a autory dochází ke vzájemnému ovlivňování.

Od sklonku vlády Josefa II. je možné pozorovat přechod cenzury od osvícenské instituce, regulující převážně zastaralou náboženskou a pověrečnou literaturu a podporující z merkantilistických důvodů rozvoj knižního trhu, po primárně policejní nástroj, ochraňující státní systém před cirkulací myšlenek, které jsou pro jeho setrvání potenciálně nebezpečné. Tento trend vrcholí během desetiletí od nástupu Františka II. začleněním cenzurních záležitostí pod agendu policejního dvorského úřadu a nařízením k recenzi knih vydaných během josefínského období. Některé rysy předbřeznového období ovšem působí spíše proti této tendenci - cenzura vědeckých spisů prostřednictvím studijních direktoriátů a univerzitních profesorů, a především liberální tón cenzurního předpisu z roku 1810, byť jeho principy nebyly plně uplatňovány v praxi. Během předbřeznového období je rovněž narušena tendence k sekularizaci cenzury probíhající během celého 18. století, a to jednak zavedením předběžné cenzury katolických věroučných spisů prostřednictvím biskupských a arcibiskupských konzistoří, jednak vlivem časté přítomnosti duchovních na postu cenzorů státní správy.

Důsledkem centralizačních snah vídeňského policejního dvorského úřadu byl pokles cenzorů působících v provinciích doprovázený postupným omezováním jejich pravomocí, tento trend ovšem jednak působil proti intencím cenzurního předpisu z roku 1795 snažícího se o vyloučení jakýchkoli styků spisovatele s cenzorem svého spisu, jednak vedl k tomu, že provinciální autoři byli ve větší míře závislí na stanoviscích a úsudcích jedné konkrétní osoby mající cenzuru spisů určité oblasti (beletrie, teologie) na starosti. Kompetence cenzorů centrální správy z hlediska negermánských a nerománských jazyků byly ovšem silně omezené, v polovině 30. let ovládal z cenzorů policejního dvorského úřadu češtinu pouze jediný z nich. To mělo za následek, že se snaha o zmenšování pravomocí provinciálních cenzorů projevovala mnohem více v literatuře psané německy než v případě spisů českojazyčných.

Po patnáct let tak bylo cenzurní posouzení provinciální beletrie v rukou Jana Nepomuka Václava Zimmermanna, objektu ostré dobové i pozdější pamětnické kritiky. Na tradování konkrétních cenzurních příhod dosvědčujících Zimmermannovu hloupost a omezenost je v práci primárně nahlíženo jako na cenzurní anekdoty náležející do delegitimizačního diskurzu cenzury, typově shodné s obdobnými historkami z dalších nacionálních prostředí. Při upozorňování na filiaci jednotlivých podrobností zmíněných historek (rozdílný žánr i rozdílný jazyk spisu v případě historky o cenzurní změně nahrazující „kostel“ za „kuchyni“) a při kritickém odstupu vůči jejich konkrétnímu obsahu ovšem zároveň nemůžeme popřít, že některé předměty kritiky vůči Zimmermannovi jsou rozborem aktového materiálu guberniální či vídeňské provenience potvrzeny a jiné přinejmenším nemohou být vyloučeny. Objevený Zimmermannův posudek charakteru a chování Josefa Dobrovského, zaslaný policejnímu dvorskému úřadu nestandardní cestou, se minimálně spolupodílel na tom, že slavistovi nebyla udělena odměna za vypracování staroslověnské gramatiky *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, byť byl její vznik původně iniciován policejním dvorským úřadem. Zmiňovaný dokument, v němž se cenzor vymezoval proti slovanské myšlence zaznívající v pracích příznivců Jungmannovy školy, může sloužit jako ilustrace Zimmermannových názorů na situaci v dobové české literatuře. Zároveň je možné sledovat, které z Zimmermannových myšlenek nebyly centrálním policejním a cenzurním orgánem akceptovány a pro další použití dokumentu byly vyškrtuty. Týkalo se to například pasáže, která se v rigidně katolickém tónu stavěla za pravost nepomucenské legendy a spekulovala o božím trestu seslaném na jejího odpůrce.

Práce nastínila možnosti a meze cenzurního posuzování z hlediska jednotlivých aspektů literární komunikace mezi autorem a čtenářem. Ačkoli byl přímý postih vůči autorovi závadného spisu spíše výjimkou, z dlouhodobého hlediska mohl přesto negativní posudek díla ovlivnit cenzurní posouzení následujících textů či omezit možnosti autora profesního vzestupu v rámci státní správy v širším slova smyslu. Z hlediska tematických priorit cenzury byla pozornost věnována ochraně osobnosti, omezování osobních výpadů v polemikách a s tím souvisejícímu těsnému vztahu mezi cenzurou a literární kritikou. Bylo ukázáno, že je v rámci cenzurního posouzení kladen důraz na modelového čtenáře: cenzurní předpis z roku 1810 ostře odlišuje mezi četbou pro vzdělance a četbou pro lid. Při určení předpokládaného dopadu myšlenek na jednotlivé společenské vrstvy mohly rovněž působit rozsah a cena posuzovaného spisu. Udělování povolení k vlastnictví a četbě zakázaných knih se rovněž řídí sociálním statusem potenciálního čtenáře, příslušníci šlechtických či vyšších vojenských vrstev se k závadné četbě dostanou mnohem jednodušeji než nemajetní čtenáři.

Na konkrétních případech byla představena škála možných reakcí literátů na cenzurní podmínky, vedených pochopitelnou snahou o dosažení co nejlepšího posudku spisu či o získání jiné možnosti sdělit určité myšlenky čtenáři v případě cenzurního zamítnutí díla. Intervence u jednotlivých představitelů cenzurní správy mohla výrazně ulehčit vydání spisu, jak se to podařilo Františku Palackému v případě získání povolení pro vydávání českého a německého muzejního časopisu a minimálně v počátku jejich vydávání i v případě cenzury jejich jednotlivých článků. Tisk či pouhé cenzurní posouzení díla v jiné zemi habsburské monarchie byly motivované předpokladem horších znalostí reálií ze strany cenzorů, případně i jejich omezených jazykových kompetencí, reálné úspěchy takovýchto kroků jsou však sporné. Tisk díla v zahraničí bez předchozího svolení cenzurních orgánů rakouské předpisy zakazovaly, přesto však byl praktikovanou alternativou pro vydání těch spisů, jejichž téma nemělo naději na kladné cenzurní vyřízení v domácích poměrech. Pašování knih bylo rozšířeným fenoménem způsobeným přísnými cenzurními poměry Rakouska; jak bylo ukázáno zvláště na aféře se sítí pašeráků roku 1834, nebýval postup cenzurních orgánů sloužící k zastavení nelegálního dovozu knih a k potrestání jeho iniciátorů příliš efektivní.

Tradované výhrady proti pomalosti a těžkopádnosti cenzurního posouzení jsou oprávněné v případě konkrétních rukopisů s problematickým obsahem, jejichž posuzování se při větším počtu cenzurních instancí, které se k otázce přípustnosti spisu vyjadřovaly, táhlo několik měsíců až let. Je přitom pravděpodobné, že v některých případech měla nadměrná délka cenzurního řízení funkci faktického zákazu, jako tomu bylo v případě žádostí o vydávání nových časopisů. Na druhou stranu ovšem délka cenzurního řízení v případě literárních útvarů menšího rozsahu, které byly posuzovány pouze v rámci provinciální správy, zdaleka neodpovídala představě o pomalé instituci a ve většině případů se pohybovala v řádu jednotlivých dnů.

V rámci postupně se vymezující skupiny nacionálně českých spisovatelů - vlastenců - je cenzura transformována do podoby cizí, vnější instituce, nepřátelské jednak vůči literárním snahám jako takovým, jednak vůči českým nacionálním snahám. Ztotožnění cenzury s nacionálně motivovanou, českému obrození nepříznivou institucí přichází v období, kdy české národní hnutí začíná přiřazovat nacionální znaménka jednotlivým okolnostem každodenního života. Je tak jednou z komponent obrazu malého, nepřáteli obklopeného národa, čímž podporuje českou národní agitaci. Pro analyzované období 20. let 19. století přitom hypotézu záměrně tvrdšího cenzurního postupu vůči českému národnímu hnutí potvrdit nelze. V jednotlivých případech se ovšem setkáváme s představou ztotožňující češtinu s jazykem lidových vrstev, v jejímž důsledku jsou spisy psané českým jazykem posuzovány podle přís-

nějsích kritérií předpisu z roku 1810, zároveň ovšem nemůžeme vyloučit domněnku, že cenzura potlačuje stopy projevů nacionální nesnášenlivosti, ať už jsou zaměřené proti německému či českému etniku.

Statistické srovnání ukazuje přísnější posuzování rukopisů psaných českým jazykem oproti rukopisům německým, zde se pro budoucí výzkum otevírají možnosti další analýzy využívající zpřístupňované seznamy zakázaných děl a plně zohledňující i témata jednotlivých spisů.

Příklad udání tajné poněmčovací společnosti v Čechách policejnímu dvorskému úřadu, za jehož autora pokládáme F. L. Čelakovského, interpretujeme ovšem jako doklad skutečnosti, že účastníci českého národního hnutí při snaze o získání výhody vůči nacionálně německy smýšlejícím protivníkům vídeňskou policejní a cenzurní instancí nevnímali jako nacionálně zaujatou.

Cenzuru nemůžeme chápat jako jednu celistvou instituci vedenou konstantními a ucelenými názory na nacionální otázku. Mnohem spíše můžeme předpokládat drobné až větší rozdíly v postojích jednotlivých cenzurních instancí a jejich konkrétních představitelů. Stanoviska cenzury konečně nejsou neměnná v čase. Další badatelský výzkum musí ověřit domněnku postupného zhoršení cenzurního posouzení vůči projevům nacionální agitace. To by znamenalo jednak symptom narůstající bezmocnosti absolutistického režimu nuceného k udržení dosavadní mocenské konstelace za cenu větších represí, jednak by bylo dokladem větší vyspělosti českého národního hnutí, které v letech předcházejících revoluci 1848 získává masovou základnu a s časovým odstupem vůči německému nacionalismu do své agitace zapojuje liberální a demokratizační požadavky.

Na narůstající politizaci jednotlivých vrstev společnosti habsburské monarchie nebyl absolutistický režim schopen adekvátně odpovědět, postupně ztrácel legitimitu jak v očích občanů, tak v očích nižších článků byrokracie. Tvrdá cenzurní opatření proti zahraničním nakladatelstvím šířícím politicky agitační protirakouskou literaturu měla pouze přechodné účinky, plán na reformu cenzurní agendy vyvolaný peticí vídeňských spisovatelů byl vlivem těžkopádného chodu státní správy realizován až pouhý měsíc před vypuknutím revolučních nepokojů.

Závěrem práce byly postoje a postupy rakouské cenzury analyzovány na příkladu cenzury díla Georga Norberta Schnabela. Případ ukazuje možnosti rakouského systému disciplinovat autora, který byl jako profesor právnické fakulty zároveň učitelem budoucích státních úředníků, a který přitom zastával politická stanoviska pokládaná vládními špičkami za nepřít-

pustná. Znázorněny jsou také ekonomické otázky související s vydáním cenzurou povoleného díla, které bylo až následně shledáno jako závadné a zkonfiskováno z knižních pultů.

Záměrem práce nebylo podat úplný výčet cenzurních zásahů vůči předbřeznové literatuře v Čechách a jejich dopadů na literaturu a její autory. Cílem bylo zdokumentovat konkrétní případy, na jejich základě nastínit širokou škálu možností přístupu k předbřeznové cenzuře, a otevřít tak cestu dalšímu badatelskému výzkumu.

PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA

Archivní prameny

V závorce za názvem archivu s názvem fondu je uvedena zkratka užívaná v poznámkách k textu práce.

Národní archiv, Praha (NA)

fond Presidium českého gubernia, Praha (PG)

fond Prezidium českého gubernia - tajné (PGT)

fond České gubernium, Praha - Publicum (Publ.)

fond České gubernium - Registratura nejvyššího purkrabího hr. Karla Chotka, Praha (RNP-Chotek)

Literární archiv Památníku národního písemnictví, Praha (LA PNP)

fond Palacký František; karta 15A29 (neinventarizovaná část fondu)

fond Kopetz Václav Gustav

Ústav dějin Univerzity Karlovy - Archiv Univerzity Karlovy, Praha (AUK)

fond Bachmannova manipulace - oddíl C

Archiv Národní knihovny, Praha (ANK)

fond Veřejná a univerzitní knihovna v Praze (VUK)

Österreichisches Staatsarchiv - Allgemeines Verwaltungsarchiv, Wien (AVA)

fond Polizeihofstelle (PHSt)

fond Studienhofkommission (StHK)

Österreichisches Staatsarchiv - Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien (HHStA)

fond Staatskanzlei, Notenwechsel mit der Polizeihofstelle (StK, NtW mit PHSt)

fond Minister-Kolowrat-Akten (MKA)

Wiener Stadt- und Landesbibliothek, Wien, Handschriftenabteilung (WStLB)

sign. Ja 59480, Abschriften nach Akten des Ministerium des Innern, Bücherzensur

Vydané prameny

Platnost uváděných internetových odkazů byla ověřena k 1. 7. 2010.

Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 16, 1825, č. 110 + 111, 14. + 16. 9. 1825.

AXMAN, Emil, ed. (1915): „Korespondence J. K. Chmelenského K. Vinařickému“, in: *Časopis Musea Království českého* 89, 1915, s. 167-178, 306-315, 395-406.

BECHYŇOVÁ, Věnceslava - HAUPTOVÁ, Zoe, edd. (1961): *Korespondence Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

BÍLÝ, František, ed. (1909): *Korrespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského, I, Dopisy z let 1818-29*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.

BÍLÝ, František, ed. (1910): *Korrespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského, II, Dopisy z let 1829-42*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910.

BÍLÝ, František, ed. (1935): *Korrespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského, IV, část 2*, k tisku připravil a poznámkami opatřil Václav Černý, Praha: Česká akademie věd a umění, 1935.

„Bývalá censura“, in: *Svoboda*, 3, 1869, č.3, 10. 2. 1869, s.75-78, č. 4, 25. 2. 1869, s.115-118.

BÖCK, Ludwig, ed. (1923): *Franz Grillparzer, Selbstbiographie und Bildnisse*, Wien: Wiener Drucke, 1923.

ČÁDA, František, ed. (1915): *Filosofické spisy Vincence Zahradníka, díl III: Zahradníkovy dopisy z let 1831-1836*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy a umění, 1915.

ČERNÝ, Jan, ed. (1890): „Josefa Jungmanna listy k Vojtěchu Karešovi a. j.“, in: *Časopis Musea Království českého* 64, 1890, s. 100-115, 405-423.

„Der Bock als Gärtner“, in: *Bohemia*, 34, 1861, č. 284, 30. 11. 1861, s. 2700, <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowIssue.do?it=0&id=219683>>.

„Die gefälschten böhmischen Gedichte“, in: *Bohemia* 41, 1868, č. 109, 6. 5. 1868, s. 1389-1391, <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowIssue.do?it=0&id=223729>>.

„Einige österreichische Rescripte und Verordnungen in literarischen Angelegenheiten“, in: *Intelligenzblatt der Allgemeinen Literaturzeitung*, 65, 9. 6. 1792, sl. 521-526.

- EMLER, Josef, ed. (1883): „Listy Josefa Jungmanna k Antonínu Markovi“, in: *Časopis Musea Království českého* 57, 1883, s. 45-59, 330-353, 496-512.
- FIŠER, Zdeněk, ed. (2002): *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery*, sv. I: *Listy Palackému*, Vysoké Mýto: Okresní muzeum Vysoké Mýto, 2002.
- HAJNIŠ, František (1863): „Před čtvrt stoletím. Upomínky na některé doby, v kterých Fr. Jaroslav Rubeš a někteří jiní dráhu spisovatelskou nastoupili“, in: *Po desíti letech. Zpomínky na Františka Jaromíra Rubeše*, Praha: K. Schreyer - Hynek Fuchs, 1863, s. 118-132.
- HIKL, Karel, ed. (1920), *Listy českého probuzení*, Praha: F. Topič, 1920.
- JAGIĆ, Vatroslav, ed. (1885): *Briefwechsel zwischen Dobrowsky und Kopitar (1808-1828)*, Berlin: Weidmann, 1885.
- JAGIĆ, Vatroslav, ed. (1897): *Neue Briefe von Dobrowsky, Kopitar und anderen Süd- und Westslaven*, Berlin: Weidmann, 1897.
- JAKSCH, Peter Karl (1829-30): *Gesetzlexikon im Geistlichen, Religions- und Toleranzfache, wie auch in Güter-, Stiftungs-, Studien- und Zensursachen für das Königreich Böhmen von 1801 bis Ende 1825. Aus den Originalakten des k.k. Gubernialarchivs ausgezogen und geordnet*, Prag: J. Spurny, 7, A-C
 <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=5181&author=>>; 8, F-K
 <<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowUnit.do?id=5182>>, 9, L-R; 10, S-Z
 <http://books.google.com/books?id=jnQ3AAAAAYAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_slider_thumb#v=onepage&q&f=false>.
- KOŘALKA, Jiří, ed. (2003): *František Palacký, Briefe an Therese. Korrespondenz von František Palacký mit seiner Braut und späteren Frau aus den Jahren 1826-1860*, Dresden: Thelem, 2003.
- KRONENBITTER, Günter, ed. (2004): *Friedrich von Gentz, Gesammelte Schriften. Band XII/1-5: Tagebücher*, Hildesheim: Olms-Weidmann, 2004.
- LEUSCHNER, Brigitte, ed. (1999): *Der Briefwechsel zwischen Therese Huber (1764-1829) und Karoline von Woltmann (1782-1847). Ein Diskurs über Schreiben und Leben*, Marburg: Tectum, 1999.
- LUNGA, Radek, ed. (1998): *Josef Jungmann, Zápisky*, Praha: Budka, 1998.
- MICHL, Josef Václav Justin (1839): *Auplný literaturnej létopis, čili Obraz slowesnosti Slowanůw nářečj českého w Čechách, na Morawě, e Uhřjch atd., od léta 1825 až do léta 1837 ¼*, Praha: Kronberger – Weber, 1839.

- NOVÁČEK, Vojtěch Jaromír, ed. (1898): *Františka Palackého korrespondence a zápisky, I., Autobiografie a zápisky do roku 1863*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1898.
- NOVÁČEK, Vojtěch Jaromír, ed. (1902): *Františka Palackého korrespondence a zápisky, II., Korrespondence z let 1812-1826*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1902.
- NOVÁČEK, Vojtěch Jaromír, ed. (1911): *Františka Palackého korrespondence a zápisky, III., Korrespondence z let 1816-1826*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1911.
- „Obrázek z dob censorských“, in: *Beseda*, 1, 1863-1864, č. 4, 5. 11. 1863, s. 31.
- PALACKÝ, Franz (1874): *Gedenkblätter. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen. Aus den letzten fünfzig Jahren. Als Beitrag zur Zeitgeschichte*, Prag: F. Tempsky, 1874.
- PAVLÍKOVÁ, Marie, ed. (1981): *Bernard Bolzano, Vlastní životopis*, Praha: Odeon, 1981.
- SABINA, Karel (1868): „Vzpomínka“, in: *Svoboda*, 2, s. 40-45, 76-82, 109-115, 172-178, 199-204, 269-274, 334-337, <<http://books.google.com/books?id=n8gEAAAAYAAJ>>.
- SABINA, Karel (1875): *Král Ferdinand V. Dobrotivý a jeho doba*, Praha: Alois Hynek, <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=12055&author=Sabina_Karel>.
- SAUER, August, ed. (1917): *Goethes Briefwechsel mit Joseph Sebastian Grüner und Joseph Stanislaus Zauper*, Prag: Calve, 1917.
- SEALSFIELD, Charles (1992): *Rakousko, jaké je [1828]*, Praha: Odeon, 1992.
- „Sedlnický president policie a censury“, in: *Wčela*, 15, 1848, č. 32, 22. 4. 1848, s. 125.
- Schematismus des Königreichs Böhmen auf das Jahr 1805-1848*, <<http://books.google.de/books?q=editions:0MAgPwRwOWci4F6&id=97EAAAAAcAAJ>>.
- SCHMIDL, A. Adolf (1844): „Statistische Tabellen zur Literaturgeschichte Österreichs, mit Ausnahme von Ungarn“, in: *Oesterreichische Blätter für Literatur und Kunst* 1, 1844, s. 1-6.
- SCHNABEL, Georg Norbert (1819): *Die europäische Staatenwelt. Ein Versuch, die Statistik in der vergleichend-räsonnirenden Methode zu behandeln; nebst einer vorausgeschickten theoretischen Einleitung in die Statistik*, Prag: Caspar Widtmann, 1819, <http://books.google.com/books?id=IXk_AAAAIAAJ&dq=schnabel%20staatenwelt&hl=cs&pg=PR1#v=onepage&q&f=false>.

- SLÁMA, František J. (1832): „Mrtvé moře“, in: *Časopis pro katolické duchovenstvo* 5, č. 3, 1832, s. 323-358.
- SLAVÍK, Václav Otakar (1903): *Karla Aloise Vinařického Korrespondence a spisy pamětní. Na památku stých jeho narozenin, I, Korrespondence od roku 1820-1833*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1903.
- SLAVÍK, Václav Otakar (1909): *Karla Aloise Vinařického Korrespondence a spisy pamětní. Na památku stých jeho narozenin, II, Korrespondence od roku 1833-1849*, Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909.
- ŠTASTNÝ, Jaroslav, ed. (1939): *Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského. Rejstřík*, Praha: Česká akademie věd a umění, 1939.
- Verzeichniß der bey der k.k. Central-Bücher-Zensur in Wien zugelassenen in- und ausländischen Werke, Journale, Handschriften, Landkarten, Zeichnungen, Musikalien, u.s.w.*, Wien 1823-1824.
- VOTOČKOVÁ-LAUERMANNOVÁ, Olga, ed. (1956): *Josef Josefovič Jungmann, Korespondence*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956.
- WIESNER, Adolph (1847): *Denkwürdigkeiten der oesterreichischen Zensur vom Zeitalter der Reformazion bis auf die Gegenwart*, Stuttgart: Krabbe, 1847,
 <<http://books.google.com/books?id=b8IAAAAcAAJ&dq=wiesner%20denkw%C3%BCrdigkeiten&hl=cs&pg=PP1#v=onepage&q&f=false>>.
- WINTER, Eduard, ed. (1935): *Der Breifweschel B. Bolzano's mit F. Exner* (=Bernard Bolzanos Schriften 4), Prag: Königliche böhmische Gesellschaft der Wissenschaften.
- ZÍBRT, Čeněk, ed. (1909): „Co vyprávěl P. J. Šafařík rodině o svém mládí a životu“, in: *Časopis Musea Království českého* 133, 1909, s. 233-285.
- ZIMMERMANN, Jan Nepomuk (1830): *Památka stoleté Slawnosti Cjrkewnjho Swatorecenj swatého Jana Nepomuckého u geho hrobu konané Léta Páně 1829*, Praha - Hradec Králové: Jan Host. Pospíšil,
 <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=15170&author=Zimmermann_Jan_Nep._V%C3%A1clav>
- <<http://univie.ac.at/zensur>> [Bachleitner, Norbert - Syrový, Daniel - databáze zakázaných děl v Rakousku v letech 1833-1848]
- <<http://www.univie.ac.at/medienrechtsgeschichte>> [přetisky rakouských cenzurních předpisů z let 1781, 1795, 1810, 1848].

Literatura

- Allgemeine deutsche Biographie* [ADB] (1875-1912), <<http://www.biographie-portal.eu/search>>.
- BACHLEITNER, Norbert (1990): „Die Zensur englischer und französischer Erzählliteratur in Österreich“, in: idem: *Quellen zur Rezeption des englischen und französischen Romans in Deutschland und Österreich im 19. Jahrhundert*, Tübingen: Niemeyer, 1990, s. 52-93.
- BACHLEITNER, Norbert (1991): „...der so nachtheiligen Romanen-Lektüre ein Ende zu machen. Der historische Roman und die österreichische Zensur im Vormärz am Beispiel von Walter Scott's *Woodstock*“, in: *Sprachkunst* 22, 1991, s. 35-48.
- BACHLEITNER, Norbert (1996): „Lesen wie ein Zensor. Zur österreichischen Zensur englischer und französischer Erzählliteratur im Vormärz“, in: Brockmayer, Peter - Kaiser, Gerhard Robert (edd.): *Zensur und Selbstzensur in der Literatur*, Würzburg: Königshausen & Neumann, 1996, s. 107-125, <<http://books.google.at/books?id=D8Tb811C4fAC&pg=PA107&lpg=PA107&dq=norbert+bachl%22#v=onepage&q&f=false>>.
- BACHLEITNER, Norbert (1997): „Österreichische Identität und Zensur im 19. Jahrhundert“, in: Römer, Franz (ed.), *1000 Jahre Österreich - Wege zu einer österreichischen Identität*, Wien: WUV-Universitätsverlag, 1997, s. 100-106.
- BACHLEITNER, Norbert (1998): „Die österreichischen Verbotslisten und ihre Bedeutung für die Zensurgeschichtsforschung. Eine qualitative und quantitative Untersuchung zu der in Österreich zwischen 1795 und 1847 verbotenen Literatur“, 1998, <<http://zensur.litarture.at>> [www stránka ke dni 1.7.2010 mimo provoz].
- BACHLEITNER, Norbert (1999): „Wiener Buchhändler und Polizei im Vormärz. Eine Visitation bei Gerold im Jahr 1843“, in: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 1, č. 2, 1999, s. 5-9, <http://www.buchforschung.at/content_de/mitteilungen.php>.
- BACHLEITNER, Norbert (2000): „Über das „Stehlen“ verbotener Bücher aus dem Wiener Revisionsamt. Eine Miscelle zur Zensur im Vormärz“, in: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 2, č. 2, 2000, s. 13-14, <http://www.buchforschung.at/content_de/mitteilungen.php>.
- BACHLEITNER, Norbert (2001): „Wie begründet man ein Verbot? Österreichische Zensurprotokolle aus den Jahren 1810/11“ in: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung*

- in Österreich*, 3, č. 2, 2001, s. 3-16,
<http://www.buchforschung.at/content_de/mitteilungen.php>.
- BACHLEITNER, Norbert (2009): „Von Teufeln und Selbstmördern. Die Mariatheresianische Bücherzensur als Instrument der Psychohygiene und Sozialdisziplinierung,“ in: Johannes Frimmel, Michael Wögerbauer (edd.): *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*, Wiesbaden: Harrasowitz, 2009, s. 201-215.
- BACHLEITNER, Norbert - SYROVY, Daniel (2010): „Verpönt, Verdrängt - Vergessen? Eine Datenbank zur Erfassung der in Österreich zwischen 1750 und 1848 verbotenen Bücher“, in: *Owning The Mind - Eigentum Geist*. V tisku.
- BACHLEITNER, Norbert - EYBL, Franz M. - FISCHER Ernst (2000): *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Wiesbaden: Harrasowitz, 2000.
- BARTOŠ, František Michálek (1928): „Z musejních a jiných rukopisů Starých letopisů“, in: *Časopis Národního musea* 102, 1928, s. 208-228.
- BĚHALOVÁ, Štěpánka, ed. (1998): *Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny*, Jindřichův Hradec: Okresní muzeum v Jindřichově Hradci, 1998.
- BENNA, Anna Hedwig (1953): „Organisierung und Personalstand der Polizeihofstelle“, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 6, 1953, s. 197-239.
- BRANDL, Vincenc (1883): *Život Josefa Dobrovského*, Brno: Matice moravská, 1883.
- BREUER, Dieter (1982): *Geschichte der literarischen Zensur in Deutschland*, Heidelberg: Quelle & Meyer, 1982.
- CERMANOVÁ, Iveta - MAREK, Jindřich (2007): *Na rozhraní křesťanského a židovského světa. Příběh hebrejského cenzora a klementinského knihovníka Karla Fischera (1757-1844)*, Praha: Národní knihovna ČR, 2007.
- ČERNÝ, František (1993): „Tylovy zápasy s censurou“, in idem: *Monology o Josefu Kajetánu Tylovi*, Praha: Univerzita Karlova, 1993, s. 151-161.
- ČORNEJ, Petr (1982): „Nad Palackého edicí Starých letopisů českých“, in: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii* 51, 1982, s. 69-79.
- ČULÍK, Jan (2001): „Czech Republic“, in: Jones, Derek (ed.): *Censorship. A world encyclopedia*, London: Fitzroy Dearborn Publishers, 1, 2001, s. 621-631.
- D'ELVERT, Christian (1854): *Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Bücher-Censur und der periodischen Literatur, so wie Nachträge zur Geschichte der historischen Literatur in Mähren und in Oesterreichisch-Schlesien*, Brünn: Rohrer's

- Erben, 1854,
<<http://books.google.com/books?id=7LMDAAAAAYAAJ&hl=cs&pg=PP5#v=onepage&q&f=false>>.
- DUCREAU, Marie.-Elisabeth. (1994): „Kniha a kacířství, způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století“, in: *Česká literatura doby baroka. Literární archiv 27*, Praha: Památník národního písemnictví, 1994, s. 61-87.
- EMERSON, Donald E. (1968): *Metternich and the Political Police. Security and Subversion in the Habsburg Monarchy*, The Hague: Nijhoff, 1968.
- FRANC, Zdeněk (1986): „Zaměstnanci pražské univerzitní knihovny v letech 1777-1918“, in: *Zpravodaj Státní knihovny ČSR*, č. 6, 1986, s. 41-48.
- FRANK, Peter R. - FRIMMEL, Johannes (2008): *Buchwesen in Wien 1750-1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger*, Wiesbaden: Harrasowitz, 2008.
- GABRIEL, František (1932): „Hankova aféra s *Májovým snem*“, in: *Listy filologické* 59, 1932, s. 48-55, 157-165, 258-275.
- GRIESINGER, Gerda (1969): *Das Salzburger Zensurwesen im Vormärz*, Univ. Wien, Diss., 1969.
- GIESE, Ursula (1964): „Studie zur Geschichte der Pressegesetzgebung, der Zensur und des Zeitungswesen im frühen Vormärz. Auf Grund bisher unveröffentlichter Dokumente aus Wiener Archiven“, in: *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 6, 1964, sl. 341-546.
- GRZYWACZ, Małgorzata (1995): „Leben unter Doppelzensur. Bernard Bolzano und die österreichische Zensur der Ära Metternich“, in: *Literaturindizierung im 19. und 20. Jahrhundert* (=Studia Germanica Posnaniensia 22), Poznań: Wydawnictwo Naukowe im. Adama Mickiewicza, 1995, s. 55-64.
- HADAMOWSKY, Franz (1979): „Ein Jahrhundert Literatur- und Theaterzensur in Österreich (1751-1848)“, in: Zeman, Herbert (ed.): *Die österreichische Literatur. Ihr Profil an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (1750-1830)*, Teil I, Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1979, s. 289-305.
- HAVRÁNEK, Jan et al. (1997): *Dějiny Univerzity Karlovy, III, 1802-1918*, Praha: Univerzita Karlova, 1997.
- HEINDL, Waltraud (1991): *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*, Wien: Böhlau, 1991.
- HEINDL, Waltraud (1994): „Der „Mitautor“. Überlegungen zur literarischen Zensur und staatsbürgerlichen Mentalität im habsburgischen Biedermeier und Vormärz“, in: *Kul-*

- tur und Politik in Österreich und Ungarn*, ed. Péter Hanák, Wien: Böhlau, 1994, s. 38-60.
- HEINDL, Waltraud (2005): „Zensur und Zensoren 1750-1850. Literarische Zensur und staatsbürgerliche Mentalität in Zentraleuropa“, in: Svatoš, Martin - Ducreux, Marie-Elisabeth, (edd.) *Libri prohibiti. La censure dans l'espace habsbourgeois 1650-1850*, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2005, s. 27-37.
- HLAVÁČ, Miroslav M. (2000): *Tvůrci českého zázraku*, Praha: APS Agency, 2000.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka - JANÁK, Jan - DOBEŠ, Jan (2005): *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- HÖBELT, Lothar (2000): „The Austrian Empire“, in: Goldstein, Robert Justin (ed.), *The war for the public mind. Political censorship in Nineteen-Century Europe*, Westport: Praeger, 2000, s. 211-238.
- HOCH, Karel (1930-31): „Rakouská censura před rokem 1848“, in: *Časopis svobodné školy politických nuk v Praze* 3, č. 2, 1930-31, s. 49-55.
- HOUBEN, Heinrich Hubert (1978): *Der ewige Zensor [1926]*, Kronberg/Ts: Athenäum-Verlag, 1978.
- HOUBEN, Heinrich Hubert (1990): *Hier Zensur – wer dort? Antworten von gestern auf Fragen von heute, Der gefesselte Biedermeier. Literatur, Kultur, Zensur in der guten, alten Zeit*, [1918, 1924], Leipzig: Ph. Reclam, 1990.
- HROCH, Miroslav (1999): *Na prahu národního obrození. Touha a skutečnost*, Praha: Mladá Fronta, 1999.
- CHARYPAR, Michal (2010): *Karel Sabina: „epigon“ a tvůrce*, Praha: Academia, 2010.
- CHVOJKA, Michal (2007): „Die Einstellung des Polizeipräsidenten Josef Sedlnitzky zu den slawischen Nationalbewegungen innerhalb der Habsburgermonarchie“, in: *Acta historica et musologica Universitatis Silesianae Opaviensis* 7, 2007, s. 335-343.
- CHVOJKA, Michal (2008): „Príspevok k dejinám knižnej cenzúry a jej manipulácii habsburskou štátnou policiou v predmarcovom období“, in: *Časopis Matice Moravské* 127, č. 2, 2008, s. 335-352.
- CHVOJKA, Michal (2009): „Burschenschaften im vormärzlichen Österreich. Einschätzungen und Maßnahmen des Polizeipräsidenten Josef Graf Sedlnitzky“, in: *Österreich in Geschichte und Literatur (mit Geographie)*, 53, č. 1, 2009, s. 55-62.
- CHVOJKA, Michal (2010): *Josef Graf Sedlnitzky als Präsident der Polizei- und Zensurhofstelle in Wien (1817-1848). Ein Beitrag zur Geschichte der Staatspolizei in der Habsburgermonarchie*, Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010.

- CHYBA, Karel (1985): „Zaměstnanci Univerzitní knihovny v Praze v letech 1777-1918“, in: *Miscelanea oddělení rukopisů a vzácných tisků 2*, 1985, s. 154-176.
- JANÁČEK, Pavel (2004): *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení*, Brno: Host (=Teoretická knihovna 11), 2004.
- JANÁČEK, Pavel (2009): „Literary censorship in outline. Administrative control and regulation of literary communication in 19th and 20th century Czech culture“, in: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 11, č. 1, 2009, s. 47-54.
- JANSKÝ, Karel (1953): *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha: Melantrich, 1953.
- JOHANIDES, Josef (1995): *Magdalena Dobromila Rettigová*, Rychnov nad Kněžnou: Městský úřad v Rychnově nad kněžnou et al. (=Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 95), 1995.
- JUNKER, Carl (2001): *Zum Buchwesen in Österreich. Gesammelte Schriften 1896-1927*, ed. Murray G. Hall, Wien: Edition Praesens, 2001.
- KLAUBEROVÁ, Olga (1995): „Cenzura a komunikace“, in: *Čtenář 47*, 1995, s. 24-27, 55-57, 111-3, 146-7, 183-4.
- KLEINBERG, Alfred (1917): *Die Zensur im Vormärz*, Leipzig - Prag - Wien: Schulwissenschaftlicher Verlag A. Haase, 1917.
- KNOCHE, Michael (1991): „Einführung in das Thema“, in: Raabe, Paul (ed.): *Der Zensur zum Trotz. Das gefesselte Wort und die Freiheit in Europa*, Weinheim: VCH, 1991, s. 23-39.
- KÖLLNER, Alena (2000): *Buchwesen in Prag. Von Václav Matěj Kramerius bis Jan Otto*, Wien: Edition Praesens, 2000.
- KÖPL, Karel (1898): „Palacký und die Censur“, in: *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, Praha: Matice česká, 1898, s. 646-688.
- KOŘALKA, Jiří. (1997): „František Palacký a politická moc ve čtyřicátých letech 19. století“, in: *Český časopis historický 95*, č. 3-4, 1997, s. 621-654.
- KOŘALKA, Jiří (1998): *František Palacký (1798-1876). Životopis*, Praha: Argo, 1998.
- KOŘALKA, Jiří (2000): „František Palacký und die böhmischen Bolzanisten“, in: Helmut Rumpler (ed.): *Bolzano und die Politik. Staat, Nation und Religion als Herausforderung für die Philosophie im Kontext von Spätaufklärung, Frühnationalismus und Romantismus*, Wien: Böhlau, 2000, s. 201-220.
- KREJČÍ, Karel (1930): „Langrovy České lesy v světle úředních dokumentů. Příspěvek k dějinám českého polnohospodářství“, in: *Listy filologické 57*, 1930, s. 209-222.

- KUSÁKOVÁ, Lenka (2006): „Korespondence jako aktivní činitel literárního života v období národního obrození“, in: *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby. K 150. výročí úmrtí Karla Havlíčka, Literární archiv* 38, Praha: Památník národního písemnictví, 2006, s. 235-258.
- KUSÁKOVÁ, Lenka (2010a): *Literární kultura a český periodický tisk 1830-1850*, Praha: Academia, v tisku.
- KUSÁKOVÁ, Lenka (2010b): „Česká literatura mezi rakouskou a "národní" cenzurou“, in: *Sborník příspěvků z IV. kongresu světové literárněvědné bohemistiky Jiná česká literatura (?)*, Praha 28.6.-3.7.2010, v tisku.
- LECHNER, Silvester (1977): *Gelehrte Kritik und Restauration. Metternichs Wissenschafts- und Pressepolitik und die Wiener „Jahrbücher der Literatur“ (1818-1849)*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1977.
- LEMBERG, Eugen (1932): *Grundlagen des nationalen Erwachens in Böhmen. Geistesgeschichtliche Studie, am Lebensgang Josef Georg Meinerts (1773-1844) unternommen. Im Anhang Briefwechsel zwischen J. G. Meinert und Josef Dobrowsky*, Reichenberg: Stiepel, 1932.
- LEŠEHRAD, Emanuel (1924): „O tajné společnosti českých spisovatelů před sto lety“, in: *Národní politika* 42, č. 330, 30.11.1924, *Nedělní zábavná příloha Národní Politiky*, 1924, s. 4-5.
- Lexikon české literatury. Osobnosti - díla - instituce* [LČL], Praha: Academia, 1985-2008.
- LIPTÁK, Dorottya (2005): „Die Rolle der Zensur im Verlags- und Pressewesen Ungarns im 19. Jahrhundert“, in: Svatoš, Martin - Ducreux, Marie-Elisabeth (edd.): *Libri prohibiti. La censure dans l'espace habsbourgeois 1650-1850*, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2005, s. 55-72.
- LISICKÝ, Alois (1898): „Spor o i a y“, in: *Časopis Musea Království českého* 72, 1898, s. 308-332, 454-493.
- LORENZOVÁ, Helena (2007): „Proč je musela potkat neláska. Ohlédnutí za čtvrtstoletím plzeňských symposií.“ In: *Opomíjení a neoblíbení v české kultuře. Sborník příspěvků z 26. plzeňského symposia k problematice 19. století*, Praha: KLP, 2007, s. 13-18.
- LOUŽIL, Jaromír (1978a): *Bernard Bolzano*, Praha: Melantrich, 1978 (=Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 49).
- LOUŽIL, Jaromír (1978b): „Bernard Bolzano a Rukopisy. Václav Alois Svoboda“, in: *Česká literatura* 26, č. 1, 1978, s. 54-73.

- MACURA, Vladimír (1995): *Znamení zrodu. České národní obrození jako kulturní typ*, Jinočany: H&H, 1995.
- MACURA, Vladimír (1998): *Český sen*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998.
- MANNES, Gast (2001): „Zensur als Topos im vormärzlichen Literaturdiskurs“, in: *Tempus edax rerum. La bicentenaire de la Bibliothèque nationale de Luxembourg (1798 - 1998)*, Luxembourg: Bibliothèque nationale de Luxembourg, 2001, s. 191-205.
- MARX, Julius (1948): „Dolliners Manuskript“, in: *Jahrbuch des Vereins für die Geschichte der Stadt Wien* 7, 1948, s. 42-51.
- MARX, Julius (1951): „Die Zensur der Kanzlei Metternichs“, in: *Österreichische Zeitschrift für öffentliche Recht* 4, č. 2, 1951, s. 170-237.
- MARX, Julius (1954): „Metternich als Zensor“, in: *Jahrbuch des Vereins für die Geschichte der Stadt Wien* 11, 1954, s. 112-135.
- MARX, Julius (1956): „Die amtlichen Verbotslisten. Zur Geschichte der vormärzlichen Zensur in Österreich“, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 9, 1956, s. 150-185.
- MARX, Julius (1958): „Die amtlichen Verbotslisten. Neue Beiträge zur Geschichte der österreichischen Zensur im Vormärz“, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 11, 1958, s. 412-466.
- MARX, Julius (1959): *Die österreichische Zensur im Vormärz*, München: R. Oldenbourg, 1959.
- MARX, Julius (1959/60): „Johann Gabriel Seidl als Zensor“, in: *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 15/16, 1959/60, s. 254-265.
- MARX, Julius (1962): „Eine Dezisenverschärfung“, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 15, 1962, s. 499-502.
- MARX, Julius (1963): „Vormärzliches Schedenwesen“, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 16, 1963, s. 453-468.
- MARX, Julius (1969): *Österreichs Kampf gegen die liberalen, radikalen und kommunistischen Schriften 1835-1848 (Beschlagnahme, Schedenverbot, Debitentzug)*, Wien: Hermann Böhlhaus Nachf. (=Archiv für österreichische Geschichte 128/1), 1969.
- MARX, Julius (1971): „Die amtlichen Verbotslisten. Eine Ergänzung“, in: *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs* 23, 1971, s. 385-387.
- MENČÍK, Ferdinand (1888): „Censura v Čechách a na Moravě“, in: *Věstník Královské české společnosti nauk, třída filologicko-historicko-jazykozpytná*, 1888, s. 85-136.

- MOUREK, Václav Emanuel (1898): „Palacký jako vydavatel německého časopisu vlasteneckého musea v letech 1827-31“, in: *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, Praha: Matice česká, 1898, s. 269-289.
- MÜLLEROVÁ, Beate (2009): „Cenzura a kulturní regulace: Mapování terénu“, in: *Česká literatura* 57, č. 4, 2009, s. 503-530.
- NESMĚRÁK, Karel (2005): „Milostná píseň krále Václava. Edice, rozbor a historie sporu“, in: *Zprávy české společnosti rukopisné* 7, č. 6, 2005, s. 161-178.
- NOSOVSKÝ, Karel (1927): *Nauka knihopisná a nástin vývoje knihkupectví českého*, Praha, 1027.
- NOVÁK, Miroslav (1953): „Rakouská policie a politický vývoj v Čechách před rokem 1848“, in: *Sborník archivních prací* 3, č. 1, 1953, s. 43-167.
- NOVOTNÝ, Jan (1971): *Pavel Josef Šafařík*, Praha: Melantrich (=Odkazy pokrokových osobností naší minulosti 29), 1971.
- OBERKOFER, Gerhard (1982): „Die Strafrechtslehrer an den Universitäten in Wien und Prag in Vormärz“, in: *Innsbrucker historische Studien* 5, 1982, s. 47-81.
- OBERKOFER, Gerhard (1984): *Studien zur Geschichte der österreichischen Rechtswissenschaft*, Frankfurt a. M.: Lang, 1984.
- OBERMAIER, Walter (1991): „Zensur im Vormärz und im Jahr 1848“, in: Weinzierl, Erika - Ardelt, Rudolf G. (edd.): *Zensur in Österreich 1780 bis 1989*, Wien - Salzburg: Geyer-Ed, 1991.
- Oesterreichische National-Encyclopädie oder alphabetische Darlegung der wissenschaftlichen Eigenthümlichkeiten des Kaiserthumes, in Rücksicht auf Natur, Leben und Institutionen, Industrie und Commerz, öffentliche und Privat-Anstalten, Bildung und Wissenschaft, Literatur und Kunst, Geographie und Statistik, Geschichte, Genealogie und Biographie, so wie auf alle Hauptgegenstände seiner Civilisations-Verhältnisse* [ÖNE], Wien: Beck'sche Universitätsbuchhandlung, 1835-1837.
- PAUL, Karel (1961): *Pavel Josef Šafařík. Život a dílo*, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.
- PAVLÍČEK, Tomáš (2006): „Cenzurní systém, cenzurní zásah a literatura za druhé republiky“, in: *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby. K 150. výročí úmrtí Karla Havlíčka*, *Literární archiv* 38, Praha: Památník národního písemnictví, 2006, s. 259-291.
- PEŘINA, Josef (2008/9): „Nebyl cenzor jako cenzor“, in: *Český jazyk a literatura* 59, č. 1, 2008/9, s. 26-29.

- PEŠEK, Josef (1912): „Herloszsohnův časopis Der Komet a Jaroslav Langer“, in: *Listy filologické* 39, 1912, s. 257-262.
- PÍŠA, Petr (2010a): „Unterdrückung des nationalen Geistes? Zensur in Böhmen zwischen 1815 und 1848“, in: Ursula Ebel - Sophie Lembcke (edd.): *Spannungsfelder: Literatur & Freiheit*, Marburg: Tectum, v tisku.
- PÍŠA, Petr (2010b): „Dvojjí role cenzury při konstituování národního vědomí“, in: M*ost. *Österreichische Studierendentagung für Junge SlawistInnen, 19. - 21. 11. 2009, Salzburg. Sammelband der Beiträge*, v tisku.
- PLACHTA, Bodo (1994): *Damnatur - Toleratur - Admittitur. Studien und Dokumente zur literarischen Zensur im 18. Jahrhundert*, Tübingen: Max Niemeyer, 1994.
- POKORNÁ, Magdaléna (2004): „Čechy spráskají prý nejlépe opět Čechové. Glosy k fungování předbřeznové cenzury“, in: *Biedermeier v českých zemích. Sborník příspěvků z 23. ročníku symposia k problematice 19. století*, Praha: KLP, 2004, s. 71-78.
- POKORNÁ, Magdaléna (2009): „Cenzura“, in: Pánek, Jaroslav (ed.): *Akademická encyklopedie českých dějin A-C*, Praha: Historický ústav AV ČR v. v. i., 2009, s. 306-311.
- PROKEŠ, Jaroslav (1923): „František Antonín Libštejnský z Kolowrat a založení českého musea“, in: *Časopis národního musea* 97, 1923, s. 271-3.
- PRZEDAK, Alador G. (1904): *Geschichte des deutschen Zeitschriftenwesens in Böhmen*, Heidelberg: Winter, 1904.
- RAK, Jiří (1994): *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Jinočany: H&H, 1994.
- REGENFELDER, Jane (2000): „Der sogenannte „Bolzano-Prozess“ und das Wartburgfest“, in: Helmut Rumpler (ed.): *Bolzano und die Politik. Staat, Nation und Religion als Herausforderung für die Philosophie im Kontext von Spätaufklärung, Frühnationalismus und Romantismus*, Wien: Böhlau, 2000, s. 149-178.
- RUMPLER, Helmut (1997): *Österreichische Geschichte 1804-1914. Eine Chance für Mitteleuropa. Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie*, Wien: Ueberreuter, 1997.
- RUTTKAY, Fráňo (1991): *Stopami slovenského písomníctva*, Martin: Matica slovenská, 1991.
- SAK, Robert (2007): *Josef Jungmann. Život obrozence*, Praha: Vyšehrad, 2007.
- SCHÄTZ, Maria (1939): *Die österreichische Zensur und ihre Bekämpfung in der Zeit von 1830-1847*. Univ. Wien, Diss., 1939.
- SCHEMBOR, Friedrich W. (2009): „In- und ausländische Zeitungen Anfang des 19. Jahrhunderts im österreichischen Kaisertum“, in: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 11, č. 2, 2009, s. 7-53.

- SCHMIED, Erich (1984): „Die Strafrechtswissenschaft an der Prager Universität“, in: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 25, č. 1, 1984, s. 65-89.
- SILBERNAGEL, Isidor (1901): *Die kirchenpolitischen und religiösen Zustände im neunzehnten Jahrhundert. Ein Kulturbild*, Landshut: Krüll, 1901.
- SKALIČKA, Jiří (1962): „Satiry Josefa Jaroslava Langra kontra cenzura“, in: *Studie o překlada- telství a literatuře*, Praha: SPN (=Acta Universitatis Palackianae Olomouensis, Fa- cultas Philosophica 13, Philologica 8), 1962, s. 5-16.
- SLAPNICKA, Gerhard (1993): „Beamtenerziehungsanstalten oder Nährboden für Kritik und Aufruhr. Die Juristenausbildung in Prag und Olmütz im Vormärz“, in: *Bohemia. Zeit- schrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 34, č. 1, 1993, s. 29-46
- SLAVÍK, Ivan (1996): „Máchův cenzor“ [1986], in: idem: *Tváře za zrcadlem*, Praha: Vyše- hrad, s. 119-122.
- SOUKUP, Jaroslav (1905): „Starosti redaktora ČČMus. Pavla Jos. Šafaříka o název Vocelovy básně *Meč a kalich* roku 1840,“ in: *Časopis Musea Království českého* 79, 1905, s. 119-120.
- STEJSKAL, Josef (1986): „Máchův Máj a cenzura“, in: *Zprávy spolku českých bibliofilů v Praze*, 1986, s. 2-4.
- STOLLBERG-RILINGER, Barbara (2006): „Ständische Repräsentation - Kontinuität, oder Konti- nuitätsfiktion?“, in: *Zeitschrift für neuere Rechtsgeschichte* 28, 2006, s. 279-298.
- SUPPAN, Arnold (1996): „Der Illyrismus zwischen Wien und Ofen-Pest. Die Illyrischen Zei- tungen im Spannungsfeld der Zensurpolitik (1833 bis 1843)“, in: Moritsch, Andreas (ed.): *Der Austroslavismus. Ein vefrühtes Konzept zur politischen Neugestaltung Mit- teleuropas*, Wien, 1996, s. 102-125.
- SWEET, Paul R. (1941): *Friedrich von Gentz. Defender of the Old Order*, Madison: The Uni- versity of Winsconsin Press, 1941.
- ŠIMEČEK, Zdeněk (1963): „Bibliografie období 1801-1848 a cenzura (K problematice národní retrospektivní bibliografie 19. století)“, in: *Česká bibliografie* 3, 1963, s. 7-41.
- ŠIMEČEK, Zdeněk (1966a): „Bibliografie období 1801-1848 a církevní cenzura. K problematice přípravy národní retrospektivní bibliografie 19. století“, in: *Česká bib- liografie* 5, 1966, s. 146-164.
- ŠIMEČEK, Zdeněk (1966b): „Josef Chowanetz (Osudy publicisty a novináře v době předbřez- nové a v revoluci 1848)“, in: *Sborník Matice moravské* 85, 1966, s. 80-94.
- ŠIMEČEK, Zdeněk (1971): „Tisková politika v českých zemích do roku 1848“, in: *Časopis Matice moravské* 94, 1971, s. 242-252.

- ŠIMEČEK, Zdeněk (1981a): „Frühe literarische Gesellschaftsbildung in den böhmischen Ländern“, in: Dann, Otto (ed.), *Lesegesellschaften und die bürgerliche Emanzipation. Ein europäischer Vergleich*, München: J. Beck, 1981, s. 221-237.
- ŠIMEČEK, Zdeněk (1981b): „Půjčovny knih a čtenářské společnosti v českých zemích do roku 1848“, in: *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 63-88.
- ŠIMEČEK, Zdeněk (2002): *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*, Wiesbaden: Harrasowitz, 2002.
- ŠTAIF, Jiří (2005): *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830-1851*, Praha: Dokořán, 2005.
- ŠTAIF, Jiří (2009): *František Palacký. Život, dílo, mýtus*, Praha: Vyšehrad, 2009.
- TÁBORSKÝ, Josef (2004): „Joachim Cron, o. cist. (1751-1826) ve světle svých spisů“, in: *Theologická revue* 75, 2004, č. 3-4, 2004, s. 405-419.
- TEŠNAR, Hynek (2000): „K pravopisným polemikám v 1. polovině 19. století“, in: *Naše řeč*, 83, 2000, s. 243-252.
- TEŠNAR, Hynek (2003): „Ještě k pravopisným polemikám v 1. polovině 19. století“, in: *Naše řeč*, 86, 2003, s. 27-37.
- TRUHLÁŘ, Antonín (1898): „Z redaktorských příhod Palackého“, in: *Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého*, Praha: Matice česká, 1898, s. 290-298.
- UHLÍŘ, Dušan (2003): „Rakouská cenzura. Grillparzer a král Otokar“, in: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k 75. narozeninám*, Brno: Matice moravská, 2003, s. 785-796.
- URVÁLKOVÁ, Zuzana (2009): *Dvojlomná zrcadlení. Dílo Karla Herloše-Herloßsohna v českém literárním kontextu*. Praha: ARSCI, 2009.
- VESELÝ, Josef (2009): „Případ máj“, in: *Toulky českou minulostí*, 735. schůzka, Český rozhlas 2 - Praha, 26. 7. 2009, <http://www.rozhlas.cz/toulky/vysila_praha/_zprava/600895>.
- VLNAS, Vít (1993): *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha: Mladá fronta, 1993.
- VOLF, Josef (1912), „Censor Kopitar o Fr. J. Smetanovi, o Palackém a Šafaříkovi“, in: *Časopis Musea Království českého* 86, 1912, s. 395-6.
- VOLF, Josef (1913a): „Palackého Dějiny a censura“, in: *Časopis Musea Království českého* 87, 1913, s. 157-8.
- VOLF, Josef (1913b): „Dobrozdání prof. Františka Jana Svobody o Hankově zamýšleném novém vydání Dalimilovy kroniky z r. 1835“, in: *Časopis Musea Království českého* 87, 1913, s. 453-461.

- VOLF, Josef (1913c): „K dějinám censury na začátku XIX. století“, in: *Časopis Musea Království českého* 87, s. 461-2.
- VOLF, Josef (1913d): „Sedlnitzky zapovídá Palackému styk s Hormayrem“, in: *Časopis Musea Království českého* 87, 1913, s. 463-4.
- VOLF, Josef (1914): „Zákaz Stentzschova Valdštýna“, in: *Čas* 28, *Hlídka času*, č. 9, 4.2.1914, s. 6.
- VOLF, Josef (1921): „Udatní rytíři plzeňští“, in: *Časopis Národního musea* 95, 1921, s. 43-58.
- VOLF, Josef (1923): „K počátkům zasilání povinných výtisků novin a časopisů vídeňskému policejnímu úřadu (1802)“, in: *Časopis československých knihovníků* 2, 1923, s. 172-5.
- VOLF, Josef (1924): „Kampelík o pověstném censoru Janu Zimmermannovi 22. 12. 1834“, in: *Zvon* 24, 1923/24, č. 43, 10. 7. 1924, s. 604.
- VOLF, Josef (1925): *České novinářství v letech 1818-20*, Praha: Česká akademie, 1925.
- VOLF, Josef (1926a): *Dějiny českého knihtisku do roku 1848*, Praha: Arthur Novák, 1926.
- VOLF, Josef (1926b): „Tomkův Všeobecný dějepis a pražská konsistoř“, in: *Věstník Královské české společnosti nauk, třída historicko-jazyková*, ročník 1926, Praha: Královská česká společnost nauk 1927, 6, s. 1-39.
- VOLF, Josef (1929): „K jmenování Pavla Josefa Šafaříka censorem r. 1837“, in: *Bratislava. Časopis učené společnosti Šafaříkovy* 3, 1929, s.1062-1065.
- VOLF, Josef (1930a): *Dějiny novin v Čechách do roku 1848*, Praha: Duch novin, 1930.
- VOLF, Josef (1930b): *K vývoji knihkupectví a nakladatelství v Čechách do r. 1848*, Praha: Literární rozhledy, 1930.
- VOLF, Josef (1931): *Dějiny veřejných půjčoven knih v Čechách do roku 1848*, Praha: Obec pražská, 1931.
- VOLF, Josef (1932): „Policejní ministr Sedlnitzky a Dobrovského Institutiones“, in: *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii* 11, č. 3-4, 1932, s. 561-564.
- WAGNER, Hans (1977): „Die Zensur in der Habsburger Monarchie (1750-1810)“, in: Göpfert, Herbert G: *Buch- und Verlagswesen im achtzehnten und neunzehnten Jahrhundert: Beiträge zur Geschichte der Kommunikation im Mittel- und Osteuropa*, Berlin: Camen, 1977, s. 28-43.
- WELTI, Ludwig (1973): „Vormärzliche Zensurpraxis in Vorarlberg“, in: *Montfort* 25, 1973.
- WEYRICH, Isabel (1975): *Die Zensur als Mittel der Unterdrückung von liberalen Bestrebungen im österreichischen Vormärz*, Univ. Wien, Diss., 1975.

- WÖGERBAUER, Michael (2004): „Die Geschichte der Prager Zeitschrift *Der Kranz* (1820-24) und das Scheitern ihrer Nachfolgerprojekte *Elpore*, *Der Pilger* und *Bohemia*“, in: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 45, č. 1, 2004, s. 133-165.
- WÖGERBAUER, Michael (2006a): *Die Ausdifferenzierung des Sozialsystems. Literatur in Prag von 1760 bis 1820*, Univ. Wien, Diss., 2006.
- WÖGERBAUER, Michael (2006b): „Předpis a zásah. Univerzita a cenzura jako instituce nařízené *poetiae habsburgicae*?“, in: *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby. K 150. výročí úmrtí Karla Havlíčka, Literární archiv* 38, Praha: Památník národního písemnictví, 2006, s. 145-155.
- WÖGERBAUER, Michael (2007a): „Johann Nepomuk Ferdinand Schönfeld. Ein Buchdrucker und Sammler im josephinischen Zeitalter“, in: Buchberger, Reinhard - Renner, Gerhard - Wasner-Peter, Isabella (edd.): *Portheim: sammeln & verzetteln*, Wien: Sonderzahl, 2007, s. 180-201.
- WÖGERBAUER, Michael (2007b): „*Die Zensur ist keine Wissenschaft, sondern eine bloße Polizeianstalt. Zur Verhältnis von Sozialsystem Literatur und staatlicher Intervention 1780-1820 am Beispiel Prag*“, in: Ritter, Alexander (ed.), *Charles Sealsfield. Lehrjahre eines Romanciers 1808-1829. Vom spätjosephinischen Prag ins demokratische Amerika*, Wien: Edition Praesens, 2007, s. 105-124.
- WÖGERBAUER, Michael (2007c): „Amand Berghofer - rebel cenzorem“, in: Petrasová, Tat'ana - Lorenzová, Helena (edd.): *Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Úředník a podnikatel. Sborník příspěvků z 26. plzeňského symposia k problematice 19. století. Plzeň, 23.-25.2.2006*. Praha: KLP, 2007, s. 82-91.
- WÖGERBAUER, Michael (2008): „Vernakularizace - alternativa ke konceptu národního obrození?“, in: *Česká literatura* 55, č. 4, 2008, s. 461-490.
- WÖGERBAUER, Michael (2009): „Eine *Topographie des Buchwesens in den böhmischen Ländern*? Ein Versuch zur Rekonstruktion regionaler Einheiten am Beispiel von Firmenmigration und Filialgründung“, in: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*, 11, č. 1, 2009, s. 31-41.
- WURZBACH, Constant von (1856-1891): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien: Kaiserl.-königl. Hof- und Staatsdruckerei,
<http://www.literature.at/collection.alo?from=1&to=50&orderby=author&sortorder=a&objid=11104&page=>>.

ZEIL, Wilhelm (1969): „Zur Bedeutung des Bolzano-Kreises für die Slawistik“, in: *Zeitschrift für Slawistik* 14, č. 1, 1969, s. 109-127.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Počty cenzurovaných knih a rukopisů cenzurovaných provinciálními úřady dle čtrnáctidenních seznamů povolených knih (str. 45)

Tabulka 2: Délka a výsledek cenzurního vyřízení článků do muzejních časopisů v rozmezí října 1826 - srpna 1827 (str. 99)

Tabulka 3: Délka a výsledek cenzurního vyřízení článků do muzejních časopisů v rozmezí října 1826 - srpna 1827 (souhrnně) (str. 100)

Tabulka 4: Cenzurní posouzení spisů cenzurovaných v Praze v období srpen 1823-listopad 1824 na základě jazyka díla (str. 116)

Tabulka 5: Srovnání celkového počtu cenzurou zakázaných rukopisů v letech 1833-1848 a literární produkce pro rok 1840 na základě jazyka díla (str. 117)

PŘÍLOHA 1: TEXT ANONYMNÍHO LISTU Z 3. 9. 1824 OBSAHUJÍCÍ UPOZORNĚNÍ NA TAJNOU PONĚMČOVACÍ SPOLEČNOST V ČECHÁCH

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, kt. 1091, fas. 8585

Dokument je po stranách lehce poničen sežehnutím, chybějící místa v rozsahu maximálně několika písmenek jsou označena spolu s pravděpodobným doplněním. Polovina každé stránky je těžko čitelná vlivem vyblednutí inkoustu v důsledku hašení požáru vodou, na nejisté čtení jednotlivých slov je v textu upozorněno.

So sehr auch der Exprofessoren der Religionslehre Bolzano einst der wärmste Verehrer Napoleons, der noch im Jahre 1812 die Speychel [?] auswurf von der Wand in Schönbrunn abgekratzt und als theuerstens Klein[ohořelé místo - od?] von Napoleon, bey sich verwahrt, im dunkler Gewände, in dunkler Gegend zwischen Waldern und Felsen [?] auf dem Lande lebt, ist in seinen Umtrieben nicht so unthätig, als man es glauben sollte, und wirkt, wenigstens leidend [?], noch immer fort, vornehmlich [?] mittels der sogenannten geheimen Verdeutschungsgesellschaft, die mit Deutschland, vorzüglich mit Preußenlande, verbunden ist. Vielleicht ist ihm die Wirkung sel[OM - ber?] unlieb, aber die schon einmahl in [OM] Luft geschleiderten Steine [?] ist sehr sch[OM - wer?] im Fluge aufzuhalten. Die Statuten dieser geheimen Gesellschaft in Böhmen datieren sich von Bolzano - [OM - oder?] wenigstens die Verbreitung derselben hier. Bald wäre es mir gelungen, eine Abschrift dieser Statuten zu erhalten. Einer der Mitglieder nähmlich versprach es mit Handschlag, nahm aber sein Wort wieder zurück.

Mitglieder dieser Gesellschaft sind: Studierende, womit Juristen, Erzieher und Männer - die in den Studienwesen etwas zu sagen haben. Aus den Statuten lassen sich so manche Spektakeln und Bewegungen, die seit geraumer [?] Zeit in Böhmen vorgefallen sind, erklären, und die Kenntniß derselben verbreitet über das böhm[ische] Treiben ein halberes Licht. Was der so hoch gepriesener Teutonica, die viel Stoff in politische Umtriebe in sich nährt und mit Menschen aller Art schwanger [?] geht, kommen kann reiche [?] für unsern Kaiserstaat ge-
deihliche Früchte her vielmehr verbothen, von denen man nicht wissen darf und soll. Ich bin wenigstens ganz überzeugt, daß man sich als Österreichischer Unterthan von der Teutonica fern halten, und als biedermann Patriot sehr vorsichtig seyn muß, um so mehr als man im geheimen Wege nie etwas Gutes, edles bezweckt. Diese in Teutonia beurkundete und mit Böhmen verwebte heimliche Gesellschaft bestimmt ihre Tendenz kraft ihrer Statuten, nähmlich: die Böhmische Sprache auszurotten, und die Böhmen oder Czechen für Teutonia anfangs literärisch, dann politisch empfänglich zu machen, und die Oesterreichische Dynastie zu ver-

drängen. Hier würcelt das in Böhmen von Zeit zu Zeit zerstraute Gerede, daß Preußen mit der Zeit Böhmen bis an die Elbe, was ganz deutsch ist, an sich reißen wird. An[OM] scheint es der geheime Plan des Preußischen Kabinets [?] wirklich zu seyn. Diese Gesellschaft, zu welcher auch Gymnasialpräfecten und Professoren gehören, wirkt ungemein viel auf die Staatsgeschäfte, die Präfecten nähmlich machen ihre Berichte nach höhern Behörde anschließend, die [?] Entschließungen gründet, und befördern somit unbewußt den verderblichen Pl[OM - an] und die Tendenz der geheimen Gesellschaft. Um ihren Zweck zu erreichen, machen sie jene Böhmen, die sich mit der czechischen Literatur beschäftigen, verdächtig, schreyen selbe als gefährliche Menschen des Staates, als Carbonatii aus, um [?] nur hinter dieser Coritn u[nd] Maske desto besser agiren zu können. - Selbst diese Tage sprich sich der Director der Gymnasialstudien Pellner, der kaum die Gabe hat, einfällig zu seyn, und der diese geheime Gesellschaft auf dem Zügelbände [?] führt, gegen den Professor Jungmann, den würdigsten unter allen, folgenden Massen aus: Herr Professor, ich bedauere Sie, daß Sie sich so sehr mit dem Böhmischem abgeben und Zeit verlieren, Sie setzen sich dadurch [OM - in?] ein gefährliches Licht in dem Auge des Staates, ich bin schon über Sie befragt worden. - Jungmann erwiederte: „H[err] Director, ich mache namentlich [?] als Professor, ich thue, wenn [OM - es?] daran ankömmt, noch mehr, das [OM - be]weisen meine Belobungsdekrete - Die übrige Zeit, die ich als Professor habe, schenke ich der Literatur Böhmens, und nicht dem Tande [?], den gesellschaftlichen Unterhaltungen, dem Trinken, [OM]elscheiben, Herausschwärmen u.s.w. Ich bin überzeugt, daß meine Zeit besser verwendet ist. Übrigens, wenn man mich als gefährliche Person währt [?], so muß ich, hab es bewiesen, und werde es noch künftighin, daß ich meinem Kaiser und meinem Vaterlande redlich diene und treu ergeben bin, und es immer seyn werde.

S[ein]e Majestät selbst huldigen der böhmischen Sprache, sein allerhöchsten Wille ist es, sie zu kultivieren, und wenn auf dieß nicht wäre, so war es mein Vergnügen welches so unschuldig ist. - Würde ich dem Studium jene Stunde widmen, die ich der Schule schuldig bin, so wäre es recht, mich zu ahnden, aber die Muße bringt jeden, wie er will zu.“ So eben hat es [?] diese geheime Gesellschaft, um sich mehr Luft zu verschaffen, dahin gebracht, daß der in außerordentlichen Stunden sonst gegebene Unterricht an Gymnasien in der böh[mischen] Sprache mittels Dekrete verbothen werden. Auch ist sie Ursache (denn der Ränke gibt es viele) daß die Errichtung einer böhm[ischen] Hauptschule verrichtet worden, was un[s] sehr bedauert. Ich, lieber Freund! in dieser Sache ganz unbefangen, der von Seite der Czechen oder böhmischen Böhmen einer Strenge, wegen so Manches erdulde, indem ich wie ein Blitz ihrer Schritte verfolgen, mich bey den Matadoren, politisch zu behaupten, weiß,

und sehr Zutrauen genieße [?], muß hierorts als gerechter Mann den böhmischen Böhmen dieß Wort sprechen, und sehe das kühne Treiben der Verdeutschungsgesellschaft als einen unerwarteten Komet an, die nichts Gutes ankündigt. Schon der Wunsch, der Idee [?], die Tendenz dieser Gesellschaft ist verderblich, der Staat selbst kann darüber nicht gleichgültig seyn.

Prag 3. 7ber [September] 1824

PŘÍLOHA 2: DOPIS FRANTIŠKA LADISLAVA ČELAKOVSKÉHO JOSEFU VLASTIMILU KAMARÝTOVI 11. 9. 1824 (VÝŇATEK)

BÍLÝ, ed. (1909), s. 237-238

„[...] Pro dnešní list mně na novinách neschází, jenom že bohužel! jsou veskrz smutné. Povím jak vím a jak se děje [...] Něco o předrahem našem *bat.*⁴⁵⁸ za kteréhobych právě srdce z ňader vyňal. Jest pravý mučedník za naší dobrou věc. Muž takovýchto zvláštních povah se mi ještě v žití nenaskytl. Přihodilo se mu cosi jemu i nám všem nemilého. Byly totiž zkoušky a vyslychal pro classib. jednoho ze svých školáků, kterýžto jinak nedbalec mnoho neuměl překládaje z latin. na něm. Chtěl mu *bat.* pomoci a dí by překládal česky, že snad to lépe půjde. Šlo to ale stejně, ba snad i hůře, načež se přinucena viděl, mu 2 kl. dáti. I jde ten smělý kluk k pref. k tomuto ohavci [? slovo přeškrtané] a snad jím pobídnut i k školn. dyrektoru, předstíraje, že mu *bat.* při zkoušce otázky dával z česk. krom předpisu školního, a poněvadž z nich neobstál, že mu dal 2 klas. Byl tedy k Petričovi volán a k dyrekt., kde zvláště ten kovaný němec Petr. s hrubou na něj si vyjel; že prý zaměstnáváním se češtinou bez toho školní věci zanedbává, a že mu to bez toho nic platno není, že nikam se čeština nevyšine, že daremně bez vší odměny jen čas mrhá, aby prý raděj pro něm. pracoval a. t. d. Načež on mu moudře odpověděl, že svou zachovalost a pilnost profesorskou nejedním pochvalným dekretem dokázati může, a zbývajícím časem jak má nakládati, proto že žádný ani předpis nemá, ani že jej od nikoho nepřijímá. Ostatně, jestli onen tupý chlapec mní, žeby se mu křivda byla stala, ať se dá ještě jednou především třeba světem zkoušeti. Direktor však kanov. Pölner, jsa přirozeně při profesoru, bez všeho hluku to skončil; nejsa ovšem taková ježková palice jako tvůj bývalý osel pref. - Mimo to udávání u městské policie trvají stále, a tu zase vosy se shrnuly na Hanku. Což nepochybně všecko tajným působením našeho hrubého Janka (*Nejedl*) se děje. Dle všelikých okolností musí to býti člověk šeredného srdce, který pro y vlastence a Čechy jinak myslící zničiti (tak!) usiluje. [...] On však mi tukdys řekl, nebudeli míti pokoje od toho hmizu, že pojede do Vídně k cís. a sobě povede stížnost. Jsme věru v nanicovatých rukou! - Prosím, tyto věci podrž všecky u sebe, žádnému se ničím nesvěřuje; nebo málokdo i zde o tom z našinců ví, a mně jako tajemství větší částka svěřena. Tobě však o tom zprávu dáti soudím za slušno, aby věděl, co a jak se děje. [...]

⁴⁵⁸ *bat.* (psáno azbukou) = *batuška* - Josef Jungmann.

PŘÍLOHA 3: PŘEDSTAVITELÉ PRAŽSKÉ CENZURY 1815-1848

Do seznamu byly zařazeni cenzoři, zaměstnanci knižního revizního úřadu, cenzurní referenti zemského prezidia a prezidiální sekretáři, kteří působili během let 1815 až 1848. Seznam nechce být vyčerpávajícím výčtem biografických a bibliografických údajů, má podat spíše základní přehled o osobách působících v rámci cenzurní správy.

Kromě uvedené literatury a archivních pramenů (uváděny jen takové dokumenty, které mají vztah k životu dotyčného anebo jeho služebním poměru) pochází data z každoročních úředních schematismů, sestavovaných vždy před začátkem daného roku.

Do seznamu nejsou zaneseni studijní direktori fakult a gymnaziálních studií, kteří jsou od roku 1838 v úředních schematisech rovněž uváděni mezi cenzory.

Ambrosi, Karl Joseph

prezidiální sekretář od II/1830 do 1835

cenzura periodik *Prager Zeitung*, *Intelligenzblatt*, *Bohemia*

1828-1830 prezidiální koncipista

od 1836 guberniální rada

remunerace za výkon novinové cenzury 1834 (400 zl. k.m.); z tajných policejních peněz údajně vyplaceno v letech 1831-1835 celkem 800 zl.

Prameny: NA, PGT, kt. 7, fas. C-7

Literatura: PALACKÝ (1874), s. 90-92, NOVÁK (1953), s. 61

Cron, Joachim Anton

29. 9. 1751 Podbořany - 20. 1. 1826 Osek

cenzor 1800 (jiné zdroje: 1803) - IV/1822

filozofická studia v Praze, poté přechodně ve vojenské službě

1777 vstup do cisterciáckého řádu v Oseku

gymnaziální profesor v Chomutově, Litoměřicích, v Praze

od 1805 profesor dogmatiky a polemiky na pražské teologické fakultě

1807 a 1815 děkan teologické fakulty

v 80. letech 18. století příspěvovatel časopisu *Religion und Priester*

pedagogické a jiné spisy: *Methodik oder der leichteste und kürzeste Weg eine todte Sprache zu lernen* (1802), *Beiträge zur Kirchengeschichte vom 1.-15. Jahrhundert* (1795), *Lobrede der Arbeitsamkeit und ihrer Befördern* (1817)

každoroční mimořádná remunerace ve výši 140 zl, roku 1815 změněno na pravidelný plat

Prameny: AVA, PHSt, fas. 936 ex 1815, 2620 ex 181

Literatura: WURZBACH; WÖGERBAUER (2006a), s. 154; TÁBORSKÝ (2004) - včetně bibliografie

Cron, Karl Martin

prezidiální sekretář 1823-II/1830

od 1. 1. 1828 vykonávána cenzura *Prager Zeitung* včetně *Unterhaltungsblätter*; již od 1822 vykonávána cenzura úřední přílohy *Intelligenzblatt*

od 1817 konceptní praktikant českého gubernia, od 1820 guberniální koncipista

od II/1830 guberniální rada

od 1825 čestný člen Společnosti vlasteneckého muzea v Čechách

remunerace za výkon novinové cenzury 1829 (100 zl. k. m.), z tajných policejních peněz údajně vyplaceno 500 zl. k. m.

mimořádná remunerace za výkon funkce prezidiálního sekretáře 1828 (300 zl. k. m.)

roku 1841 vyšetřován vzhledem k obvinění z korupce při rozdělování uvolněných úřadů, na základě toho přerozdělení referátů guberniálních radů

Prameny: NA, PGT, kt. 7, fas. C-7, C-16

Czapek, Franz

kancelista knižního revizního úřadu 1828-1848

1820 akcesista guberniální expeditury, k roku 1823 kancelista guberniální expeditury ve 40. letech pravidelné žádosti o mimořádnou remuneraci ve výši 50 zl. k. m.

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1508, fas. H 68 ex 1842; kt. 1614, fas. H 22 ex 1845; kt. 1684, fas. 8088 ex 1847

Dambeck, Johann Heinirch

5. 2. 1774 Brno - 10. 8. 1820 Praha

cenzor IV/1815 - VIII/1820

filozofická a právní studia v Praze

od 1812 profesor estetiky, dějin umění a věd a dějin filozofie na pražské univerzitě; zároveň úřad anglického translátora

spolupracovník časopisů *Apollo*, *Hyllos*, *Selam*, *Thalia*, *Aurora*; literární překlady, estetické spisy

roční plat 100 zl. k. m.

Prameny: AVA, PHSt, fas. 936 ex 1815

Literatura: ÖNE, WURZBACH

Di Corte, Franz

kancelista knižního revizního úřadu 1827-1837

před 1820 kancelista guberniální expeditury

1843 zamítnuta žádost o místo adjunkta na pražském městském hejtmanství z důvodu malých schopností a absence řádného chování

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1526, fas. 3004 ex 1843

Dittrich, Joseph Peter Wenzel

7. 4. 1763 Česká Skalice - 26. 9. 1823 Praha

teologický cenzor 1806-1823

gymnaziální studia v Jičíně a Broumově, generální seminář ve Vídni

1788 farář v Kostomlatech, 1789 ve Velkém Bezně, 1795 biskupský vikář, 1801 kanovník vyšehradské kapituly

1803 profesor církevní historie na pražské univerzitě

1806 děkan filozofické fakulty

literární činnost: církevní literatura latinsky, česky (výklad modliteb, *Desatero kázání o sv. pokání* 1822, *Bílejovská kronika církevní* 1816)

pravidelná remunerace 100 zl.

jazykově české texty podepisovány jmény Dytrych a Klíč

Prameny: AVA, PHSt., fas. 8686 ex 1823

Literatura: ÖNL, WURZBACH, Ottův slovník naučný [OSN]

Ehrlich, Bernard Ambros

kancelista knižního revizního úřadu 1806-1827

Eichler, Andreas Chrysogon

zastupující přednosta knižního revizního úřadu 1819-1821, 1830 (ve druhém případě snad dovolená J. F. Stuchlého)

před 1805 4. vrchní policejní komisař pražského městského hejtmanství, před 1810 1. vrchní policejní komisař

Literatura: NOVÁK (1953), s. 155

Fischer, Karl

21. 4. 1757 Hroznětín - 22. 1. 1844 Praha

od 1778 vyučován hebrejským cenzorem Leopoldem Tirschem, 1781 jmenován adjunktem hebrejského cenzora, 1789 po smrti Tirsche cenzorem a revizorem hebrejských knih

zároveň úřední hebrejský translátor (do 1834); od 1785 sluha, od 1791 2. skriptor, od 1808 1. skriptor, od 1815 kustos univerzitní knihovny

roční plat za výkon cenzorského povolání 200 zl., od 1813 400 zl. k. m.

Literatura: CERMANOVÁ-MAREK (2007)

Halbhuber, Anton

1841-1844 prezidiální sekretář

1838-1840 prezidiální koncipista

od 1845 guberniální rada

Hikisch, Emanuel

1835-XII/1837 prezidiální sekretář

před 1805-1809 registrant guberniální registratury

před 1815 adjunkt guberniálního podacího protokolu

od 1817 ředitel guberniálního podacího protokolu

1831 -1833 prezidiální koncipista

k roku 1840 guberniální rada, krajský hejtman žateckého kraje

z tajných policejních peněz údajně vyplaceno v letech 1836-1837 celkem 1200 zl. k. m.

Prameny: NA, PGT, kt. 7, fas. C-7

Viz též kapitulu 5.1

Janko, Franz

od 1842 cenzurní referent

k roku 1810 guberniální koncipista, k roku 1815 krajský komisař klatovského kraje, k roku 1820 guberniální sekretář, od 1826 guberniální rada

pretendent arcivévodý Štěpána během výběru kandidáta pro vedoucího vrchního cenzurního ředitelství roku 1847, proti návrhu ale hrabě Sedlnitzky s ohledem na Jankovu pověst i na jeho chybějící znalost italštiny

známý svým příliš nákladným životem a svým značným zadlužením značných, roku 1837 v důsledku toho vyšetřován z korupčního jednání, zvláště vůči podnikateli Veithovi (již jako krajský tajemník v Českých Budějovicích), stejně jako z přílišné zábavy vůči druhému pohlaví (nemanželské dítě s důstojnickou dcerou), jako výsledek navrženo přeložení na moravsko-slezské gubernium ve stejné funkci (přeložení ovšem nebylo realizováno)

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1388, fas. H 25 ex 1836, kt. 1419, fas. 364 ex 1837

Literatura: CHVOJKA (2010), s. 273, NOVÁK (1953), s. 61, ZÍBRT, ed. (1909), s. 285

Koubek, Jan Pravoslav

4. 6. 1805 Blatná - 28. 12. 1854 Blatná

cenzor beletristického a smíšeného oboru 1847-1848

filozofická studia v Plzni, právnická studia v Praze

1830-1837 pobyt v Haliči

od 1839 profesor českého jazyka a literatury na pražské univerzitě, od 1849 navíc profesor polské řeči a literatury

básnická tvorba v časopisech, překlady z polštiny

Literatura: OSN, LČL, POKORNÁ (2004), s. 77, NOVÁK (1953), s. 133

Körndlein, Johann Georg

pomocná síla knižního revizního úřadu před 1805 - 1820

Kunatsch, Ferdinand

kancelista knižního revizního úřadu 1826

Lumbe, Joseph Thadeassus

1801 Praha - 1875 Smíchov

pomocný cenzor ekonomického oboru od 1842

filozofická studia v Praze

1824 adjunkt fyzicko-matematické stolice na pražské univerzitě

1826-36 vychovatelem v domě sv. p. Lexy z Aehrentalu, mezitím studia práv

1832 profesor hospodářství na univerzitě a technice v Praze

jednatel pomologického spolku, 1838-1840 činnost při sestavení průmyslové statistiky Čech

autor odborných pojednání, zvláště v časopisech Vlastenecko-hospodářské jednoty

Literatura: OSN, WURZBACH

Mařan, Jan

1802-1866

hebrejský cenzor a revizor IX/1845-1848

profesor orientálních a biblických studií na pražské teologické fakultě

Literatura: CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 147

Mattausch, Mathias

pomocná síla knižního revizního úřadu 1823 - 1825

Meisner, Winzenz

prezidiální sekretář 1818 - 1822

od 1823 guberniální rada

Mayer (Meyer), Franz Anton

7. 12. 1744 Ehrenbreitstein bei Coblenz - 16. 11. 1819 Praha

přednosta knižního revizního úřadu 1781-1819

cenzor drobnějších literárních útvarů (mj. články pro časopis *Hesperus*), do 1793 též cenzura divadelních her

zároveň titul dvorního sekretáře

Prameny: AVA, PHSt, fas. 936 ex 1815

Literatura: WURZBACH; WÖGERBAUER (2006a), s. 154; HLAVÁČ (2000), s. 43-48

Michel, Johann Alexander

kancelista knižního revizního úřadu, před 1805 - 1825

od 1826 kancelista guberniální expeditury

Viz též kapitulu 5.2

Morawek, Karl

kancelista knižního revizního úřadu 1838-1848

pravidelné přidělovaná mimořádná remuneraci ve výši 50 zl. k.m.

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1508, fas. H 68 ex 1842, kt. 1614, fas. H 22 ex 1845, kt. 1684, fas. 8088 ex 1847

Müller, Anton

1792 - 6. 1. 1843 Praha

1828-1829 zastupující vedoucí knižního revizního úřadu

studium v Praze, profesor na gymnáziu v Jičíně, v Písku, profesor estetiky na univerzitě v Innsbrucku

přičiněním hraběte Chotka od 1826 profesor estetiky na univerzitě v Praze

referáty o uměleckých záležitostech v *Prager Zeitung* a *Unterhaltungsblätter*, poté *Bohemia*

cyklus romancí v německém muzejním časopise na látky z českých pověstí

Literatura: OSN, WURZBACH

Viz kapitolu 4.1

Niemetschek (Němeček), Franz Xaver

1766 Sadská - 1849 Vídeň

cenzor před 1813 - 1820

1798 profesor malostranského gymnázia, od 1802 profesor teoretické a praktické filozofie na pražské univerzitě, zároveň ředitel ústavu hluchoněmých

první životopisec W. A. Mozarta (*Leben des k. k. Capellmeisters Wolfgang Gottlieb Mozart, nach Originalquellen 1798*), vychovatel Mozartova syna

1809 děkan teologické fakulty

1820 povolán do Vídně

od 1815 roční plat 400 zl. k. m., předtím remunerace 100 zl. ročně

Prameny: AVA, PHSt, fas. 936 ex 1815

Literatura: OSN, WURZBACH

Seidl, Michael

1769 Liběšice - 25. 1. 1842 Praha

pomocný cenzor v ekonomickém oboru 1838-1842

působení v rámci patrimoniální správy hraběte Adalberta von Cžernina; od 1827 sekretář

Vlastenecko-hospodářské společnosti v Praze

Literatura: WURZBACH, ADB

Schiegel, Joseph

pomocná síla knižního revizního úřadu 1826-1846

Literatura: ZÍBRT, ed. (1909), s. 283

Spirk, Anton Ferdinand

1787 Hodětice -1847 Praha

správce knižního revizního úřadu XII/1827 - IX/1828

od 1815 profesor italského jazyka a literatury na pražské univerzitě

od 1829 bibliotekář pražské univerzitní knihovny

literární činnost: *Geschichte und Beschreibung der k. k. Universitätsbibliothek zu Prag* (1844)

a další díla

Literatura: OSN, WURZBACH

Viz kapitolu 4.1

Stadlbauer, Bartholomäus

pomocná síla knižního revizního úřadu 1821-1822

Stuchly, Joseph Friedrich

přednosta knižního revizního úřadu VI/1829-1848

studium práv ve Vídni, poté kancelista knižního revizního úřadu ve Vídni

plat 1000 zl. k. m.

Literatura: CERMANOVÁ-MAREK (2007), s. 129

Viz kapitolu 4.1

Šafařík, Pavel Josef

13. 5. 1795 Kobeliarovo - 26. 6. 1861 Praha

cenzor v beletristickém a smíšeném oboru VI/1837-VIII/1847 (rezignace zapříčiněná konflikty s policejním dvorským úřadem ohledně cenzury Havlíčkem redigovaných *Pražských novin* a *České včely*, formálně ze zdravotních důvodů)

studium na evangelickém lyceu v Kežmaroku, 1815-17 studium protestantské teologie v Jeně

1819-1833 profesor pravoslavného gymnázia v Novém Sadě (1819-1825 též ředitel)

od 1833 v Praze, vědecká činnost před získáním cenzorského místa díky podpoře mecenášů

1838-1842 redaktor *Časopisu Českého museum*

1841 mimořádný kustos univerzitní knihovny, 1844 řádný kustos (1848-1860 bibliotkář)

vědecká činnost, převážně slavistická (*Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, Slovanské starožitnosti, Slovanský národopis* aj.)

básnická činnost (*Tatranská Múza s lýrou slovanskou*, teoretický prozodický spis *Počátkové českého básnictví, obzvláště prozodie* aj.)

pravidelná remuneration 400 zl. k. m. ročně

jeho korespondence s ruskými učiteli sledována

polský překlad *Slovanských starožitností* (Poznaň 1844) ohodnocen v lednu 1845 stupněm *damnatur*

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1509, fas. H 100 ex 1842; kt. 1455, fas. 1850 ex 1839; HHStA, MKA, kt. 214, fas. 382 ex 1847

Literatura: ohledně Šafaříkova cenzorského působení zvláště ZÍBRT, ed. (1909), s. 282-285, VOLF (1926b), VOLF (1929), PAUL (1961), s. 136-138

Twrdy, Franz Xaver

okolo 1760 Nepomuk - 1827 Praha

cenurní referent do 1821

1784 konceptním praktikant u komorní registratury, 1786 ingrossista, 1787 aktuár, 1794 adjunkt, 1801 rada při zemském soudě, 1806 guberniální rada, na starosti mj. studijní referát

od 1823 viceprezident zemského soudu

spis *Pragmatische Geschichte der böhmischen Freisassen* (1804)

mimořádné remuneration za výkon cenurní funkce v letech 1807, 1810, 1813 (vždy 500 zl.)

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1067, fas. 10311 ex 1823

Literatura: HROCH (1999), s. 186-190

Wilfling, Ignaz Richard

1. 8. 1759 Štýrský Hradec - 23. 12. 1827 Praha

přednosta knižního revizního úřadu III/1824-XII/1827

1783 učitel na hlavní škole v Praze, 1787 krajský komisař, od 1811 první krajský komisař, od 1814 guberniální sekretář

člen vědeckých společností v Praze, Erfurtu, Zhořelci, vlastenecko-hospodářské společnosti v Praze, umělecké akademie v Parmě

ponechán plat guberniálního sekretáře ve výši 1500 zl. k. m., titul císařsko-královského rady pedagogické spisy - např. *Was muß ein Kreisschulenvisitaror wissen und tun etc.* (1787)
Prameny: AVA, PHSt, kt. 1206, fas. 1478 ex 1828
Literatura: ÖNE, WURZBACH, ŠTVERÁK (1998)

Willmann, Franz

13. 11. 1769 Freiwaldau - 18. 10. 1841

cenzurní referent 1821-1841

k roku 1805 protokolista krajského úřadu berounského kraje, 1807-1809 prezidiální koncipista, 1810 guberniální sekretář, 1811-1817 guberniální sekretář, od 1818 guberniální rada, 1819-1820 pověřen vedením pražského městského hejtmanství
plat 2000 zl. k. m.

jako prezidiální sekretář 1817 mimořádná remuneration 1000 zl. v. m. za výkon cenzurních služeb

mimořádná remuneration za výkon funkce cenzurního referenta 1824 (500 zl. k. m.), 1827 (300 zl. k. m.), 1829 (200 zl. k. m.), 1832 (300 zl. k. m.), 1835 (300 zl. k. m.), 1837 (300 zl. k. m.)

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1185, fas. 9097 ex 1827; kt. 1067, fas. 10311 ex 1823; kt. 783, fas. H 179 ex 1817; NA, PGT, kt. 7, fas. C-7

Literatura: NOVÁK (1953), s. 71, WÖGERBAUER (2004), s. 152

Wratislaw zu Mitrowitz und Schönfeld, Rudolf Constantin Graf

prezidiální sekretář 1844-1846

Literatura: WURZBACH

Zeidler, Hieronymus Joseph

5. 1. 1790 Jihlava - 1. 3. 1870 Praha

teologický cenzor XI/1823-1848

studium filozofie na pražské univerzitě, teologie v rámci premonstrátského kněžského semináře strahovského kláštera

krátce kaplan v Jihlavě, poté sekretář opata premonstrátského kláštera na Strahově, substitování katedry dogmatiky na teologické fakultě, 1824 jmenování profesorem dogmatiky

od 1834 opat premonstrátského kláštera na Strahově

od 1839 provizorní direktor filozofických studií

1844, 1846, 1848 a 1856 rektor pražské univerzity

roční remuneration za výkon cenzury 100 zl. k. m., roku 1831 navíc mimořádná remuneration 150 zl. k. m.

Prameny: AVA, PHSt, kt. 1276, fas. 5618 ex 1830; fas. 8686 ex 1823; NA, PG, 1826-30, kt. 1435, fas. 16/39; 1831-35, kt. 1640, fas. 16/25

Literatura: WURZBACH

Zimmermann, Jan Nepomuk Václav

5. 5. 1788 Tomice - 27. 8. 1836 Praha

cenzor beletristického a smíšeného oboru 1819-1836

viz kapitolu 4.2

Žiwna, Peter

XII/1837 -1840 prezidiální sekretář

od 1841 guberniální rada

remuneration za novinovou cenzuru 1840 (300 zl. k. m.)

Prameny: NA, PGT, kt. 7, fas. C-7

viz též kapitolu 4